

MAGÁNJOGOT OKTATÓK EGYESÜLETE

**Innovatív magánjogi megoldások
a társadalmi-gazdasági haladás szolgálatában.**

Tanulmánykötet

Miskolc, 2020

A Magánjogot Oktató Fiatalok XIII., valamint a Magánjogot
Oktatók Egyesülete X. éves rendes konferenciáján
elhangzott előadások alapján készített
tanulmányok

Miskolc, 2019. május 31.

Kiadja: Magánjogot Oktatók Egyesülete

Székhely: 6722 Szeged, Béke u. 5/A.

Kiadásért felelős: Dr. habil Barta Judit, Magánjogot Oktatók Egyesülete, elnök

Szerkesztette: dr. Certicky Mária, Magánjogot Oktatók Egyesülete, titkár

Technikai szerkesztő: dr. Certicky Mária, Magánjogot Oktatók Egyesülete, titkár

ISBN 978-615-00-7628-7

A mű kizárólag elektronikus dokumentum formájában került kiadásra, amely elérhető és letölthető a www.maganjog.hu honlapról. A mű szerzői jogilag védett, a kiadó az ehhez kapcsolódó minden jogot fenntartja.

Előszó

*„Az információtechnológia fejlődési ívének már rég nem az elején járunk,
hamarosan az exponenciális görbe meredek szakaszába érünk.
Felgyorsulnak az események, és a jövő már jóval azelőtt megérkezhet,
hogy mi felkészültünk volna rá.”*
(Martin Ford)

Tisztelt Olvasó!

A Magánjogot Oktatók Egyesülete évente megrendezi konferenciáját, amelyen a magánjog képviselői tudományos előadások keretében ismertetik a kutatásaik eredményeit. Örömmel szolgál, hogy az Egyesület kiadásában ismét megjelenik e szimpóziumhoz kapcsolódó kiadvány.

A jelen tanulmánykötet a 2019. május 31. napján a Miskolci Egyetemen *"Innovatív magánjogi megoldások a társadalmi-gazdasági haladás szolgálatában"* címmel megrendezett Magánjogot Oktató Fiatalok XIII., valamint a Magánjogot Oktatók Egyesülete X. éves rendes konferenciáján elhangzott előadások alapján készített tanulmányokat tartalmazza.

A tanulmánykötet négy fejezetre tagozódik, követve a konferencia szekciók szerinti beosztását. Az első fejezetben a polgári eljárásjoghoz, a második fejezetben a polgári joghoz, a harmadik fejezetben a kereskedelmi joghoz tartozó tudományos művek kaptak helyet. A tanulmánykötet negyedik fejezetében innovatív kutatásokkal kapcsolatos közlemények jelennek meg.

A tanulmányok sorrendjének meghatározása során a magyar ábécé betűrendjét tekintettük irányadónak.

Bízunk benne, hogy a tanulmánykötetben szereplő tudományos művek az elmélet és a gyakorlat szakemberei számára is hasznos gondolatokat tartalmaznak.

Miskolc, 2020. február 20.

A szerkesztő

Tartalomjegyzék

Előszó.....	3
Tartalomjegyzék.....	4
I. Polgári eljárásjogi szekció.....	6
<i>Pákozdi Zita: Technológia és emberi tényező – válogatás a Pp. megújult rendelkezéseiből.</i>	7
<i>Szabó Imre: Perjogi kísérletek az igényérvényesítés gyorsítására</i>	13
<i>Szivós Kristóf: Az elektronikus okiratok dogmatikai alapjai és szabályozási környezetük .</i>	20
<i>Varga Imre: A bírósághoz fordulás jogának érvényesülése a digitális bíróság program tükrében</i>	26
II. Polgári jogi szekció.....	31
<i>Barta Judit: Az egyesület és az alapítvány ügyvezetését ellátó vezető tisztségviselők polgári jogi kárfelelőssége.....</i>	32
<i>Pomeisl András – Pozsonyi Norbert: Az írásbeliség problematikája a modern digitális technológiák fényében</i>	44
<i>Prugberger Tamás: A munkaszerződésnél és a kollektív szerződésnél jelentkező egyes jogalkotási és jogalkalmazási problémák</i>	50
<i>Pusztahely Réka: A veszélyes üzemi felelősség tényállása a mesterséges intelligencia fejlődésének tükrében</i>	61
<i>Szuchy Róbert: A Blockchain technológia alkalmazása a kötelmi jogban</i>	75
III. Kereskedelmi jogi szekció	84
<i>Dúl János: Egyes viszonyítási pontok a vagyonkezelési szerződéssel összefüggésben</i>	85
<i>Farkas Csaba: Gondolatok a törzsbetét, törzstőke kógenáciájáról.....</i>	92
<i>Fazakas Zoltán: A fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet fogalmi bizonytalanságából eredő egyes kérdések és alkotmányos aggályok.....</i>	97
<i>Tőkey Balázs: Bizalmi vagyonkezelés és innováció?.....</i>	105

IV. Innovatív magánjogi szekció.....	111
<i>Certicky Mário:</i> Innovatív digitális megoldások és ezek hatása a biztosítás intézményére	112
<i>Csitéi Béla:</i> Az önvezető járművek és a kontraktuális felelősség. Jogértelmezési nehézségek a személyszállítási szolgáltatási és a bérleti szerződések körében	118
<i>Halász Csenge:</i> Innovatív megoldások a személyiségi jogi védelemben, kiemelten a magánélethez való jog oltalmára	124
<i>Kriston Edit:</i> Házasságot minden(ki)nek? – Innovatív megoldások és társadalmi reflexiók a házasság jogintézményében.....	130
<i>Sápi Edit:</i> Innovatív megoldások a szerzői jogban.....	137
<i>Schultz Márton:</i> Reklámötletekben és médiaközleményekben jogosulatlanul felhasznált személyiségi jegyekhez kapcsolt vagyoni jogkövetkezmények	147
<i>Tóth Barbara:</i> A társadalmi változások és a joggyakorlat hatása az uniós jogalkotásra, a Brüsszel II. rendelet felülvizsgálata.....	154
<i>Tóth Gergő József:</i> Innovatív gondolatok az érvénytelen és a nemlétező szerződésekhez kapcsolódó kártérítési kérdésekről	161

I. Polgári eljárásjogi szekció

TECHNOLÓGIA ÉS EMBERI TÉNYEZŐ – VÁLOGATÁS A Pp. MEGÚJULT RENDELKEZÉSEIBŐL*

Pákozdi Zita**

A jogi, így a perjogi innováció nem egyszerűen technológiai kérdés. Az innovációt a polgári perben más nézőpontok alapján is szükséges megragadni. E kutatási irány során azt a gondolatot indokolt végig vezetni, hogy a digitalizációhoz kapcsolódó rendelkezéseken túl vannak-e egyéb olyan szabályok a Pp. -ben, amelyek tartalmukban innovatív megoldásnak tekinthetők. A perhatékonyág rendszerszintű biztosításának „három tartópillére” a perkoncentráció, a felek eljárás-támogatási kötelezettsége és azon belül a professzionális pervitel és a bíróság közrehatási tevékenysége. A polgári jogviták elintézéséhez tehát kiváló keretet tud nyújtani az osztott perszerkezet, valamint a felek és a bíróság együttműködése, de csak észszerű és megfelelő részletszabályokkal kialakítva.

Kulcsszavak: technológia, emberi tényezők, szakszerű hivatásgyakorlás

Innovation in law and procedural law is not simply a technological question. Innovation in civil proceedings is worth considering from other points of view as well. In a research it is also reasonable to examine whether there are some other solutions - apart from the rules of digitalization - that are innovative in their content in the new code of civil procedures. The concentration of proceedings, the procedural responsibility of the parties as well as the active case management of the court are the so-called three pillars that ensure the systematic efficiency of legal proceedings. The two stage proceedings and the obligation of the court and the parties to cooperate provide an excellent framework for Resolving civil law disputes but only with appropriate and reasonable subsidiary rules.

Keywords: Technology, human factors, choice of values, professionalism, resolving law disputes

1. Digitalizáció és gyorsabb ügymenet

Az innováció mára életünk egyik központi mozgatórugójává vált. Vitán felül áll, hogy a jognak is követnie kell a technológiai fejlődést. Erre a jelenségre a perjognak is reagálni kell. Ennek kapcsán elsősorban a digitalizáció, a technológiai újítások, az elektronikus kapcsolattartás folyamatos térhódítása jönnek először szóba. A jogi eljárások kezdeti elektronizációjával szemben először bizalmatlanság és ellenállás volt tapasztalható a jogi szakmában, azonban beigazolódni látszik, hogy az elektronikus eljárások (pl. cégeljárás, peres eljárás) jelentősen megkönnyítik a gyakorlati jogi munkát.¹ Az elektronizált eljárás ma már főszabály a polgári perben, és a legtöbb perbeli személy részére kötelező. Mindez hozzájárul az információfeldolgozás felgyorsításához és költséghatékonyabb működtetéséhez, amely a perhatékonyágot is növeli.² Nehezen képzelhető el ugyan, hogy a belátható jövőben gép (robotbíró) hozza meg a döntést, azonban a bírói ítéletalkotás is támogatható a mesterséges intelligencia által – az ilyen döntés azonban a felülvizsgálatra szoruló döntések körébe tartozna, tekintve, hogy a megfontolásra (mármint a bírósági ítéletalkotásra) idő és megfelelő eljárásrend szükséges.³ A mesterséges intelligencia (MI) jogalkalmazásban történő felhasználása esetén ezért „*szem előtt kell tartanunk, hogy a mai algoritmusok, a legfejlettebbek is a formális, azaz ellentmondásmentes rendszerek nyelvét beszélik, ami annyit*

* A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

** Dr. Pákozdi Zita Zsuzsanna, egyetemi adjunktus. SZTE-ÁJTK Civilisztikai Tudományok Intézete.

¹ PÁZMÁNDI Kinga: Digitalizáció, technológiai fejlődés, jogi paradigmák. In: *Gazdaság és Jog* 2018/2. sz., 12.

² HARSÁGI Viktória: Az információs technológia felhasználhatóságának határai a polgári eljárásjogban. In: Németh János – Varga István (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. Budapest, HVG-Orac, 2014, 321.

³ LŐRINCZ György: A mesterséges intelligencia alkalmazásával hozott döntés jogi megítélésének egyes kérdései. In: *Gazdaság és Jog* 2019/4. sz., 7.

*jelent, hogy nem képesek a valódi, hagyományos, jogi értelemben vett döntés meghozatalára.*⁴

A polgári per ésszerű lefolyása nélkülözhetlenné teszi az eljárás egyfajta dinamizmusát [keresetlevél – bírósági intézkedések – ellenkérelem (esetleg további iratváltás) – perfelvétel – percezúra – bizonyítás]. A jogvita rendezése tisztességes eljárás keretében feltételezi – legalábbis első fokon – tárgyalás tartását. Ezek a tényezők jelentősen befolyásolják a per időtartamát (*menyiségi szempont*) és ami még fontosabb, a döntés tartalmát (*minőségi szempont*). Kontradiktórius eljárásról lévén szó, a perben tény- és jogállítások ütköztetésére kerül sor, amely még a teljes gépesítés esetében is nélkülözhetlenné teszi a szóbeliséget és a szakmai (értve ez alatt a gondolkodó és elemző) munkát.

A polgári per e viszonylagosan összetett és bonyolult struktúrája akadályokat gördít az információs technológia használata elé.⁵ Az írásbeli kommunikáció (beadványok benyújtása, kézbesítése) során pozitív változást eredményezhet (sőt már most is eredményez) az elektronizálás, a tárgyalás ún. *virtualizálása* – ahol tehát a szóbeliség és a közvetlenség hangsúlyosabb szerepet kap – azonban már problémás.⁶

Mindezek miatt be kell látnunk, hogy a technológia kézzelfogható fejlődése és pozitív eredményeinek (per)jogi fel-/kihasználása mellett a polgári perből nem iktatható ki a technológiát működtető emberi tényező. Adott jogvita elbírálása során jogszabályok értelmezése megoldható megfelelő szoftverekkel, ugyanakkor a perek jelentős része nem jogi, hanem tényállásbeli vitát feltételez.⁷ *Zódi Zsolt* értelmezésében a jognak kétféle funkciója van: a múltban történt igazságtalanságok és konfliktusok megnyugtató rendezése és a jövő uralása elsősorban a kiszámíthatóság és a dolgok előrelátható lefutásával. A második funkció teljesítésében a technológia egyre nagyobb szerepet fog kapni, az első funkció azonban nagyrészt az emberek uralma alatt fog maradni.⁸

Vagyis a perjogban mindig is szükség lesz az emberi tényezőre, az elemző gondolkodásra, a digitalizáció ugyanis nem fog mindent megoldani, és csak egy optimális szintig tudjuk vele gyorsítani az eljárást. A polgári perek menete a cégeljárás mintájára soha nem lesz kialakítható, illetve felfejleszhető, egyrészt, mert a jogsértések, a jogviták elbírálása során a gépek nem tudnak érvelni, jogi indokolást adni, vitákat eldönteni, másrészt, mert a múlt eseményeinek narratív, tényállászerű feldolgozását statisztikai és matematikai eszközökkel nem igazán lehet elvégezni.⁹ A jogi folyamatok automatizálásának nyilvánvaló akadálya, hogy mind a jogalkotás, mind a jogalkalmazás komplex és értékválasztáson alapuló folyamat, ezért a digitális, technológiai újdongások a humán folyamatokat nem képesek kiváltani.¹⁰ A rutinszerű eljárások algoritmusokkal való döntéshozatal) az igazságszolgáltatásban egyértelmű értékvesztéssel jár, amely a feleket az eljárás elutasítása irányába mozdítja, és csökkenti részükről az együttműködést és jogkövetést.¹¹

A jogi, így a perjogi innováció ezért nem egyszerűen technológiai kérdés. Az innovációt a polgári perben tehát más nézőpontok alapján is szükséges megragadni. Lássuk tehát, hogy egyéb téren milyen főbb újításokat tartalmaz a Pp., amelyek szoros összefüggésbe hozhatók az innovációval?

⁴ PARTI Tamás: Gondolatok a jogalkotó és a jogalkalmazás technológiai fejlődéséhez való alkalmazkodásáról. In: *Gazdaság és Jog* 2019/9. sz., 1-2.

⁵ HARSÁGI: *i.m.* 317.

⁶ HARSÁGI: *i.m.* 327. A szerző a hivatkozott tanulmány 323. oldalán ugyanakkor rámutat arra, hogy az automatizált eljárások a szóbeliség érvényesülésének is új lendületet adhatnak, például a videokonferencia, vagy a helyszíni szemlérlől készített videofelvétel révén.

⁷ LÓRINCZ: *i.m.* 7.

⁸ ZÓDI Zsolt: A digitalizáció hatása a jogászai szakmára. In: *Gazdaság és Jog* 2018/2. sz., 9.

⁹ ZÓDI: *i.m.* 9.

¹⁰ PÁZMÁNDI: *i.m.* 12.

¹¹ PARTI: *i.m.* 3.

2. Perkoncentráció

A perkoncentráció nézetem szerint több perspektívában is meghatározható:

i) A koncentrált pervitel követelménye vezetheti arra a jogalkotót, hogy előírja, a fél az adott jogviszonyból fakadó összes jogosultságot, követelést egy perben érvényesítse, és amennyiben ezt elmulasztja, a jogerő után az ítélettel elbírált jogviszonyból fakadó azon jogok és követelések utóbb már nem érvényesíthetők, amelyeket a fél nem tett a per tárgyává. A Pp.-ben a jogalap „újkeletű” definiálásával és az érdemi döntés korlátainak szabályozásával ennek az elképzelésnek homlokegyenest ellentétes, és a régi Pp. szabályozásától is merőben eltérő megoldását alakította ki a magyar jogalkotó, amely jelentősen befolyásolja az anyagi jogerőhatás intézményét is.¹²

ii) A perkoncentráció következő „dimenziója” abban fogható meg, hogy a Pp. a Plósz-féle Pp.¹³ mintájára visszatért az osztott perszerkezethez, ezáltal elválasztva egymástól az állítási és bizonyítási szakot. Ez egy kifejezetten innovatív megoldás. A perfelvételi szak rendeltetése ugyanis – ellentétben a Plósz-féle Pp.-vel – már a jogvita kereteinek a meghatározása, a perfelvételi nyilatkozatok pontosítása és véglegesítése. A rendeltetése tehát a Plósz-féle Pp.-hez képest megújult, nem csupán az alperes perbebocsátkozását célozza, hanem a jogvita kereteinek a tisztázását és rögzítését is. Ekként a tényelőadások és bizonyítási indítványok csupán egy bizonyos időpontig (a perfelvétel lezárásáig), időben és tartalmilag is *koncentráltan* tehetők meg, azt követően már csak a bizonyítás lefolytatása történik.

iii) Ebből következőn a perkoncentráció harmadik „fokaként” fogható fel a bizonyítás koncentrált lefolytatása, vagyis, hogy a perfelvételi szakban rögzült indítványok alapján foganatosítható a bizonyítás, így a per tárgyához nem tartozó bizonyítási indítványok hatékonyabb kiszűrésével ideális esetben a bíróság szükségtelen bizonyítást nem folytat le. Az osztott perszerkezet azonban a hatékonyságon (ha ezt, mint kizárólag időszerűséget szemléljük) nem lendít (még az elektronizált eljárás révén sem).¹⁴ Az osztott perszerkezet gyakorlati alkalmazása akkor lehet sikeres, ha az érdemi tárgyalásra úgy kerül sor, hogy a perfelvételi szak nem húzódik el *aránytalanul*, és ha annak az eljárás „lecsupaszított” jellegére tekintettel már ténylegesen csak a perben állított tények bizonyítása a tárgya.¹⁵ Ez a perfelvételi szaktól egyrészt időbeli, másrészt tartalmi hatékonyságot is megkíván.

3. Professzionális pervitel – a keresetindítás és a perfelvételi nyilatkozatok jelentősége

Szokás mondani, hogy az ügyvéd (kamarai jogtanácsos) az ügy első bírója. A Pp. általánossá tette a kötelező (klasszikus értelemben vett) jogi (tehát alapvetően ügyvédi) képviselést, és az általános hatáskörrel rendelkező törvényszék előtti perrend szabályai az eddigieknél jóval nagyobb felkészültséget – sőt, formalizáltságot, tudatosságot, átgondoltságot, tervszerűséget¹⁶ – kívánnak meg a per e résztvevőitől. A törvény „új, összefüggő szabályrendszere jelentősen felértékeli a képviselést szerepét, ezzel átformálja a képviselést munkát.”¹⁷ Mindez nem csak a perindítás, hanem az eljárás egésze, és különösen a szóbeli perfelvétel során érvényesül.

¹² Vö.: a Pp. 7. § 8. pontját és 342. § (3) bekezdését.

¹³ 1911. évi I. törvénycikk

¹⁴ Vö.: CSÓTI Tamás: Az új polgári perrendtartás várható hatásai a szellemi alkotásokkal kapcsolatos jogsértési perekre. In: *Jogtudományi Közlöny* 2019/2. sz., 85.

¹⁵ LUGOSI József: Társadalmi konfliktus és felperesi igényérvényesítés. In: *Magyar Jog* 2019/7-8. sz., 449.

¹⁶ LUGOSI: *i.m.* 449.

¹⁷ RÉTI László: A megújult képviselést szabályok. In: *Jogtudományi Közlöny* 2017/11. sz., 473.

Kétségtelen, hogy a Pp. a professzionális pervitel követelményét minden eddiginél nagyobb fokra fejlesztette, amelynek igénye a per folyamatát tekintve elsőként az írásbeli feladatoknál, így a klasszikus esetben a keresetlevél (mind formai, mind tartalmi szempontból való) megszerkesztésénél, illetve az írásbeli ellenkérelem előterjesztésénél jelentkezik. Az ennek során történő helytállás azonban még korántsem jelenti a professzionális pervitel követelményének teljesítését. Sokkal fontosabb terep e téren a szóbeli eljárás, így különösen a perfelvételi tárgyalás. A polgári perben a tárgyalásokon eddig is „*promt*” nyilatkozatot kellett (volt illő) tenni, ez pedig a perfelvételnél a perfelvételi tárgyaláson még inkább érvényesül. A perfelvételi tárgyalás teljes felkészültséget kíván a jogi képviselőktől, hiszen a perfelvételi szakban még korlát nélkül módosíthatók a perfelvételi nyilatkozatok, a tárgyaláson további nyilatkozat megtétele is szükségessé válhat a bíróság anyagi pervezető tevékenysége következtében, és hiányos, ellentmondó, összességében nem megfelelő szóbeli nyilatkozatok révén a korábbi, aprólékosan, jogszabályoknak teljes egészében megfelelően kidolgozott – az előzőekben hivatkozott átgondolt és tervszerű – írásbeli nyilatkozatok akár le is ronthatók.¹⁸ A nagyobb és szinte állandó felkészültség igénye – és ebből kifolyólag a nagyobb felelősség érvényesülése –, valamint az összetett és szertágazó jogi ismeretek szükségessége egyre inkább a specializálódást vetíti előre. Emellett a szakmai feladatok ellátásához folyamatos önképzés, tudásbővítés (folyamatos megújulás) szükséges. Mindezt fokozza a digitalizációhoz, technológiai változásokhoz, az elektronikus kapcsolattartáshoz fűződő alkalmazkodási kényszer, és ennek költségei.¹⁹

A professzionális pervitel követelményének teljesítése és folyamatos szinten tartása, a változó digitalizáció igényeit kielégítő infrastruktúra folyamatos biztosítása ezért felfogható a jogi képviselői munka egyfajta *innovációjaként*, amely a jövőben a jogi képviselőktől mindenképpen többletmunkát és többletköltséget kíván meg még specializálódás esetén is.

4. Közrehatási tevékenység – anyagi pervezetés

A közrehatási tevékenység²⁰ keretében a bíróság abban hat közre, hogy a felek az eljárási kötelezettségeiket megfelelően teljesíthessék. A közrehatási tevékenység tekintetében az egyébként korábban is gyakorolt anyagi pervezetés erősödött fel – minthogy az anyagi pervezetés szabályozásunkban változó intenzitással ugyan, de folyamatosan jelen volt²¹ –, amely az erre vonatkozó szabályok törvényszövegbe foglalását is magával hozta. A jogalkotó ezt a bírói tevékenységet kifejezetten az anyagi pervezetéssel azonosítja.²²

Kérdés azonban, hogy a per mely szakában, illetve szakaszában gyakorolható e bírói jogkör alapján megtehető intézkedés? Abból kiindulva, hogy a jogszabálysöveg szerint az anyagi pervezetés tárgyát a perfelvételi nyilatkozatok képezhetik, arra lehet csak következtetést levonni, hogy az anyagi pervezetést a perfelvételi szakban gyakorolhatja a bíróság. A szabályozás rendszertani elhelyezése alapján ugyanakkor anyagi pervezető bírói cselekményekre az érdemi tárgyalási szakban is sor kerülhet. Ezzel összhangban anyagi pervezetést tartalmazó szabály található az érdemi tárgyalási szakban előterjeszhető

¹⁸ Egy perfelvételi tárgyalás tanulsága például, hogy anyagi jogszabályt, elsősorban Ptk.-t mindig vigyünk magunkkal, mert előfordulhat, hogy a bíró a jogalap tekintetében vár pontosító nyilatkozatot a jogi képviselőtől. Igaz, a Pp. indoklása szerint a jogalap megjelölése akkor is megfelel a Pp. 170. § (2) bekezdés b) pontjában írtaknak, ha az anyagi jogi szabályozás normatív tartalmát pontosan kifejezi, megadja.

¹⁹ RÉTI: *i.m.* 474.

²⁰ Pp. 6. §

²¹ ÉBNER Vilmos: A perfelvételi és érdemi tárgyalási szakban alkalmazandó közös rendelkezések. In: Varga István (szerk.): *A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja I. kötet*. Budapest, HVG-Orac, 2018, 967.

²² „e törvényben meghatározott eszközökkel” – Pp. 237. §

keresetváltoztatásnál²³ és ellenkérelem-változtatásnál,²⁴ valamint a másodfokú bíróság által meghozható határozatoknál is.²⁵ Bonyolítja a helyzetet, hogy a törvényhely két gondolatjel között kiterjeszti e helyen a perfelvételi nyilatkozatot a keresetlevélben feltüntetett nyilatkozatra is, amely így felveti annak lehetőségét is, hogy a bíróság már a keresetindítási szakban is végezzen anyagi pervezetést.

A bírói gyakorlat a közrehatási tevékenységet (tehát magát az alapelvet) tágabban értelmezi, és nem kizárólag az anyagi pervezetést azonosítja vele. A Pp. 6. §-a szerint a közrehatást a bíróságok a törvényben meghatározott módon és eszközökkel gyakorolják. A Pp. 237. §-ában részletesen szabályozott anyagi pervezetés viszont kifejezetten „csak” az ellentmondó, hiányos és hibás perfelvételi nyilatkozatok kiszűrésére és az ebből eredő hibák javítására szolgál, a közrehatás körében azonban a bíróság nem csak a nyilatkozatok érdemi részét érintően élhet a törvényben rögzített lehetőségekkel. Ebből kiindulva lát lehetőséget a bírói gyakorlat a keresetlevélben észlelt értelmezési probléma esetén a közrehatási tevékenység keretében – anyagi pervezetés helyett – hiánypótlás elrendelésére.²⁶ Ebben a relációban azonban nem látható különbség az anyagi pervezetés és az értelmezési probléma esetén elrendelhető hiánypótlás között, hiszen hiánypótlás akkor rendelhető el, ha a beadvány nem felel meg a törvény rendelkezéseinek, más okból *kiegészítésre*, kijavításra szorul. Márpedig a Pp. a 176. § (1) bekezdés e) pontjából következően a kötelező tartalmi elemeket magában foglaló, de egyéb okból hiánypótlásra szoruló keresetlevél esetén a hiánypótlást irányozza elő. Így akkor, ha a keresetlevél ugyan tartalmazza az összes kötelező tartalmi elemet, de az nem *teljes körű*, mert például a kereseti kérelem nem határozott, vagy valamely lényeges tényt nem tartalmaz.²⁷ Ilyen esetben sem tud mást tenni a bíróság a keresetindítási szakban, mint hogy kérdést, felhívást intéz e körben a félhez, ahogy tenné ezt az anyagi pervezetés kapcsán perfelvételi és érdemi tárgyalási szakban akár írásban, akár szóban. Lényeges, hogy mind a hiánypótlásra, mind az anyagi pervezetésre – többek között – akkor kerülhet sor, ha a fél nyilatkozata *hiányos*, és a bíróság abban hat közre, hogy a nyilatkozat *teljes körű* legyen.²⁸ Ezt támasztja alá, hogy másként a bíróság a hiánypótlásra nem tudna felhívást kiadni, majd annak sikertelensége esetén a keresetlevél Pp. 176. § (2) bekezdés e) pontja szerinti visszautasításáról nem tudna dönten.²⁹ Az anyagi pervezetés funkciójából ugyanis egyértelműen következik, hogy annak egyik legfontosabb megnyilvánulási formája a hiánypótlás.³⁰

Vagyis végeredményben a perkoncentráció érvényesülése érdekében az anyagi pervezetési jogkörökkel indokolt a keresetindítási szakban is élni.

5. Befejező gondolatok – nincs új a nap alatt?

A digitalizációs újdonságok egyelőre csak a döntéshozatalt megelőző folyamatokban nyújtanak segítséget, ez viszont ma már nélkülözhetetlen (pl. a jegyzőkönyvezetésnél, egy-

²³ Pp. 215. § (1) bekezdés c) pont

²⁴ Pp. 216. § (1) bekezdés d) pont

²⁵ Pp. 369. § (4) bekezdés és 384. §

²⁶ CKOT2018.06.20:11. (A Civilisztikai Kollégiumvezetők 2018. június 20. napján tartott országos tanácskozásán elfogadott 11. számú állásfoglalás.): *A bíróság által a keresetlevélben észlelt értelmezési probléma esetén a Pp. 237. §-a szerinti anyagi pervezetés nem gyakorolható. A bíróság azonban közrehatási kötelezettsége körében (Pp. 6. § a Pp. 15. § (1) bekezdésében meghatározott esetekben hiánypótlást rendel el és a nem teljesítés jogkövetkezményét a Pp. 176. § (2) bekezdés e) pontja alapján vonja le [176. § (2) bekezdés e) pont].*

²⁷ CKOT 2017.07.07:10.

²⁸ Vö.: a Pp. 115. § (1) bekezdésének 'kiegészítésre szorul' és a 237. § (1) bekezdésének 'hiányos', valamint 'teljes körűen' kitételeit.

²⁹ ÉBNER: *i.m.* 981.

³⁰ ÉBNER: *i.m.* 988.

egy határozat megszerkesztésénél, a jogszabályok, jogi álláspontok felkutatásánál, a bizonyítás lefolytatásánál, amely ráadásul a videó-konferencia révén a közvetlenséget is biztosítja). Igaz azonban az a gondolat, miszerint *nem attól kell félnünk, hogy a gép olyan lesz, mint az ember, hanem attól, hogy az ember olyanná válik, mint a gép.*

Kevéssel több, mint száz évvel a Plósz-féle Pp. elfogadását és hatályba lépését követően is ugyanazok a kérdések és problémák generálják a polgári eljárásjogi szabályok megalkotását és fejlesztését, amelynek során ugyanazon fő (dogmatikai) szempontokat figyelembe véve indokolt kialakítani a rendező elveket: szóbeliség és írásbeliség megfelelő aránya és a rendelkezési elv – hivatalból történő eljárás lehetősége – tárgyalási elv egymásra épülése.

Ennek fényében konklúzióként rögzíteni szükséges, hogy a jog mindig is feltételezni fogja a gondolkodó embert, a humán erőforrást és az arra épülő tudást, amely nélkülözhetetlen a fejlődésben (tehát magában az innovációban), és a fejlődés (innováció) eredményeinek a helyes, hatékony hasznosításában. A polgári jogviták elintézésben mindehhez kiváló keretet tud nyújtani a koncentrált pervitel: az osztott perszerkezet, valamint a felek és a bíróság együttműködése különösen a perfelvételi szakban, de csak észszerű és megfelelő részletszabályokkal.

Felhasznált irodalom

CSÓTI Tamás: Az új polgári perrendtartás várható hatásai a szellemi alkotásokkal kapcsolatos jogsértési perekre. In: Jogtudományi Közlöny 2019/2. szám;

ÉBNER Vilmos: A perfelvételi és érdemi tárgyalási szakban alkalmazandó közös rendelkezések. In: Varga István (szerk.): A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja I. kötet. Budapest, HVG-Orac, 2018.

HARSÁGI Viktória: Az információs technológia felhasználhatóságának határai a polgári eljárásjogban. In: Németh János – Varga István (szerk.): Egy új polgári perrendtartás alapjai. Budapest, HVG-Orac, 2014.

LŐRINCZ György: A mesterséges intelligencia alkalmazásával hozott döntés jogi megítélésének egyes kérdései. In: Gazdaság és Jog 2019/4. szám;

LUGOSI József: Társadalmi konfliktus és felperesi igényérvényesítés. In: Magyar Jog 2019/7-8. szám;

PARTI Tamás: Gondolatok a jogalkotó és a jogalkalmazás technológiai fejlődéséhez való alkalmazkodásáról. In: Gazdaság és Jog 2019/9. szám;

PÁZMÁNDI Kinga: Digitalizáció, technológiai fejlődés, jogi paradigmák. In: Gazdaság és Jog 2018/2. szám;

RÉTI László: A megújult képviseleti szabályok. In: Jogtudományi Közlöny 2017/11. szám;

ZÓDI Zsolt: A digitalizáció hatása a jogász szakmára. In: Gazdaság és Jog 2018/2. szám.

PERJOGI KÍSÉRLETEK AZ IGÉNYÉRVÉNYESÍTÉS GYORSÍTÁSÁRA*

Szabó Imre**

Az igényérvényesítés időszerúsége a társadalmi és gazdasági élet elemi szükségszerúsége. A nemzetközi gazdasági verseny korában nem csak technikai, kereskedelmi és tudományos versenyről beszélhetünk, de egyre hangsúlyosabb a jogi versenyképesség is. Ennek lényeges összetevője a magánjogi követelések bírói úton történő érvényesíthetősége, az eljárások időtartama, átláthatósága és tisztességessége. Az 1953. január elsején hatályba lépett polgári perrendtartás mintegy másfélszáz módosítása kényszerítőleg hatott a jogalkotóra, hogy azt egy új, modern perjogi kódex-szel váltsa fel. A 2016-ig vezető – többnyire egyoldalú, általában sikertelen – novellisztikus módosítások útjának egy-egy állomását veszi górcső alá a szerző.

Kulcsszavak: igény, polgári perrendtartás, jogállam

Enforcing a claim in time is a basic need of social and economic life. In the era of international economic competition we can not only talk about technical, commercial or scientific competition, but legal competitiveness is also more and more empathic. For this judicially enforceable private law claims are essential components. The lengths, the transparency and the squareness of the procedure are also crucial. The approximately 150 amendments of the Civil Procedure Code which entered into force in 1st January 1953, forced the legislator into making a new and modern Code. It was a long journey with a lot of modifications until 2016 which were mostly one-sided and usually unsuccessful. The most important stops of this journey are examined by the author in this essay.

Keywords: claim, civil procedure law, constitutional state

Ha „az igényérvényesítés gyorsításának” kísérleteiről akarunk szólni, tisztáznunk kell, mit értünk bizonyos fogalmakon. Először tehát vizsgáljuk meg, hogy:

1. *mi az igény,*
2. *mihez képest kell gyorsítani annak érvényesítését.*

Az „igény” köznapi értelemben vett felfogását úgy értelmezem, hogy az nem más, mint egy óhaj, szándék, lehetőség, bizonyos *cél* elérésére. A polgári perrendtartás értelmező rendelkezése szerint az a tényállás, amely a tényálláson alapuló jogszabály szerinti alanyi jog kikényszerítésének követelésére jogosít.¹

Lehet-e a *célhoz vezető utat* rövidíteni? Vagy igen, vagy nem. Vagy szükséges a rövidítés vagy nem. Tehát a gyorsítás realizálása, sok összetevős kérdés. In medias res meg is válaszolhatnánk a Névai Lászlótól vett korabeli tankönyvi idézettel, hogy „gyorsítsuk a pert, de ne az alaposság rovására”!² Mindemellett persze legyen a per olcsó is!

Nem meglepő azonban, hogy az emberek nem önmaguk szórakoztatása, szabadidejük eltöltése érdekében keresik a pereskedés lehetőségét. A pernek oka van! Mik *a perhez vezető okok*? Még az 1980-as években Gáspárdy László³ feltárta és csoportosította ezeket, és megállapításai ma is érvényesek. Ok-feltáró fejtegetéseit kiegészítem annyiban, hogy a perrel felmerülő költségek, a perrel töltött várható időtartam, mint *objektív okok*, kiegészíthetők olyan szubjektív okokkal is, mint az igazságszolgáltatásba vetett bizalom. Más szempontból is értékel azonban a *szubjektum*. Szerepet játszik a „perküzöb” és bizonyos interperszonális kapcsolódás az ellenérdekű félhez.

* A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

** Prof. Dr. Szabó Imre, egyetemi tanár. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Civilisztikai Tudományok Intézete.

¹ A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.) 7. § (1) bekezdés 8. pont.

² NÉVAI László: *A polgári eljárási alapelvek fogalma és jelentősége*. In: Névai László – Szilbereky Jenő: *Polgári eljárásjog*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1974. 68.

³ GÁSPÁRDY László: *A polgári per idődimenziója*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1989. 9-23.

Régi vita perjogászok között, hogy „*mi a per célja*”? Magam régtől fogva képviselem, hogy a pernek, mint önálló elvonatkoztatásnak, entitásnak, nincs önmagában vett célja. Ahogyan az pl. egy balta esetében is van. Mi a célja? Favágás vagy emberölés? Nyilvánvaló, hogy célja csak annak lehet a baltával, aki ezt az eszközt kézbe veszi. Így kell legyen ez, a perrel is.

Tehát a *felperes célja*, hogy minél gyorsabban, olcsóbban, egyszerűbben (számára átlátható, megérthető módon) hozzá jusson a követeléséhez (igényét érvényesítse). Az *alperes célja*, hogy az alaptalan támadást minél gyorsabban, olcsóbban, egyszerűbben (számára átlátható, megérthető módon) elháríthassa. Külön megítélést kíván, ha az alperes csalárd módon a jogos követelés teljesítése előtt kíván – akár csak időlegesen is – perelhúzással menekülni).

Össztársadalmi célként (politikai, jogpolitikai célként) a jogérvényesítés társadalmi szinten biztosított igényérvényesítési formáiba vetett bizalom jelölhető meg. Ez csak és kizárólag, nem lehet azonos az államilag biztosított igényérvényesítési formákkal, hiszen több formája létezik az igényérvényesítésnek (önsegély, magánbíráskodás, piaci közvetítés, egyeztetés, stb.).

Van azonban *jogalkotói cél is*, ami úgy jellemezhető, hogy cél az olyan jogalkotás (jogszabály előállítás), ami segíti a fenti célok realizálását.

Ha a fenti célok teljesülnek a polgári igényérvényesítés (polgári eljárások) során, kijelenthetjük, hogy a perlés eredményes, a peres eljárás *hatékony* volt. Mi tehát a hatékonyság? Úgy fogalmazhatnánk, hogy „*a kívánt eredmény (cél) elérése*”. Ezt segítheti elő a jól átgondolt és megalapozott eljárásjogi törvény, ami a bírói és perféli cselekvéseknek *adekvát keretét* jelenti.

A per „*mint tudattalan létező*” logikailag nem kapcsolható össze a célelemmel. Indokoltabb törvényhozói célról vagy inkább a per rendeltetéséről beszélni. „A per tehát törvényhozói célok elérésének eszköze”, írja Gáspárdy.⁴

Mai nap is elsőrendű uniós és magyar cél a bel-, illetve külpiazi versenyképesség növelése. Az alap a versenyképes tagállamok léte. A versenyképesség azonban nemcsak gazdasági, de jogi versenyképességet is jelent. Úgy is mondható, hogy a gazdasági versenyképesség egyik oszlopát/alapját a jogi versenyképesség jelenti.

A *jogi versenyképesség* a szabályozás átláthatóságát, stabilitását, a jogérvényesítés egyszerűségét, időszerűségét, az adminisztratív terhek csökkentését és gazdaságosságát is jelenti.

Hol kell keresnünk a perek elhúzódsának okait? Megjelölhetők:

- a) a bírósági *fórumrendszer*,
- b) a *bírák* tevékenysége,
- c) a peres *felek* magatartása,
- d) a peres felek *képviselőinek* tevékenysége,
- e) a *közreműködők* magatartása,
- f) a perjogi *szabályozás*.

A Pp. novelláinak, kisebb módosításainak történetét feldolgozva, az látszik, hogy rendszerint *csak egy-egy szegmensre koncentráltak*, így azok nem is lehettek sikeresek.

Kétségtelen, hogy a *felek nemtörődöm magatartása*, hozzá *nem értése* az eljárások elhúzódsának irányába hat. A kérdés azonban az, hogy a perelhúzó magatartások csak a nemtörődömségen, a hozzá *nem értésen* alapszanak, avagy más perféli magatartások,

⁴ GÁSPÁRDY László: *i.m.* 49.

elgondolások is szerepet kaphatnak? Elsősorban alperesi oldalon jelentkezhethet az az igény, hogy minél később kerüljön sor a marasztalásra, mert bár az alperes tudja, hogy jogos és megalapozott a kereseti igény, nem akar, vagy nem tud teljesíteni. A gazdasági életben a nem természetes személyeknél (de manapság akár a természetes személyeknél is) gyakran előfordulnak átmeneti, hosszabb-rövidebb ideig tartó likviditási gondok, fizetési nehézségek. Ezt a helyzetet a kötelezettek sokszor a követelések kielégítésének priorálásával igyekeznek megoldani. Tehát: a perelhúzási szándék lehet teljesen tudatos és lehet „perjogi gondatlanságból” eredő is.

Az okok akárcsak hézagos felderítése nyomán, elemezni kell, hogy a felek és főleg a jogi képviselőik, milyen pertaktikai megoldásokat választanak vagy tudnak alkalmazni a perelhúzásra. A rendelkezésre álló perjogi eszközökkel a bíróság vagy a jogi szabályozás rendszere (önmagában is!) képes-e megakadályozni ezt. Nyilvánvaló, hogy önmagában a bírságolás erre alkalmatlan eszköz, hiszen a pert elhúzni akaró fél egyszerűen bekalkulálja a költségek közé a lehetséges bírság összegeket. Sokkal inkább célravezető lehet, ha a jogi szabályozás *rendszer szinten* törekszik a perelhúzás megakadályozására.

A perelhúzás megakadályozásának lehetséges eszközei

- a) Pénzbírság
- b) Egyedi perbeli mulasztási szankciók:
 - ba) perjogi
 - bb) érdemi
- c) Általános rendszer szintű perrendi szabályozási mód
- d) Egyéb kapcsolódó jogi szabályozás
 - da) szakértők
 - db) ügyvédek
 - dba) közreműködés feltételei,
 - dbb) ügyvédi munkadíj
 - dbba) számítása, mértéke
 - dbbb) perbeli érvényesítése.

Pusztán egy szempontot kiragadva is, valószínű korreláció lehet az óradíjas ügyvédi munkadíj és a perbeli „befejezési szándék” között, amelyet csak a bírói kontrol tud fékezni (az ügyfél e tekintetben laikusnak számíthat). De ide számítható lehet a megjelenési, irattanulmányozási, jogkutatási, beadvány-készítési díj felszámítása, stb.

Nemzetközi kitekintés

A Czoboly vezette kutatásban a résztvevők azt kívánták bizonyítani, hogy „az együttműködés, az arányosság, a rugalmasság és a koncentráció elveinek tudatos és kiegyensúlyozott érvényesítése elősegíti a perelhúzóds megakadályozását, ...”⁵

A *kutatási beszámolójuk* megállapította, hogy a perelhúzás megakadályozására azok az eljárási törvények a legalkalmasabbak, amelyekben

- Egyensúlyban van „a bíróság és a felek hatalmi viszonya” (Kengyel), tehát kiegyensúlyozott a bírói hatalom és a felek rendelkezési joga.

⁵ CZOBOLY Gergely et al.: *Perelhúzóds: A felek és képviselőik felelőssége és együttműködése a polgári eljárásban*. Szakmai beszámoló a KIM és az MTA TK közötti kutatási megállapodás céljának megvalósulásáról 2013-2014. évre. 3.

Az állami bíraskodás ugyanis közhatalmi tevékenység, amelynek gyakorlására azonban a bíróságot a magánjogi felek rendelkezési tevékenysége (kereset) hatalmazza fel. A felhatalmazás kereteit tehát a felek szabják meg (kereset – ellenkérelem).

- A perelhúzási taktikákat a törvény megakadályozza, azzal, hogy nem enged teret a perelhúzási érdekeknek, pl. az ügyvédi díjszámítás módszerével.
- A per-előrevitelt segítő eljárási magatartások serkentése, illetve az ezt a kötelezettséget megsértő személyek perjogi felelősségi szabályainak megalkotása és a felelősségi szankciók érvényesítése.
- Világszerte megnövelték a perjogok a bíró közrehatási lehetőségeit a permenedzselésben. Ha ennek érvényre juttatása megkívánja, a legtöbb nemzeti jog preklúziós eszközöket ad a bíróság kezébe.
- A bírói aktivitást azonban csak addig szabad növelni, amíg az nem nyomja el a felek lehetőségeit, de a bíróság erejét se haladja meg. A bírói aktivitásnak a felekre ösztönzőleg kell hatni (érdekeltségi vagy szankciós alapon). A bírói aktivitásra különböző útvonalakat kell biztosítani a bíró számára, az adott per sajátosságaihoz igazodóan.
- A bírói aktivitás akkor lehet eredményes, ha az eljárás során minél hamarabb a bíró elé tárul az ügy lényege, már az eljárás elején tisztázott legyen, hogy milyen tényállást kell a feleknek bizonyítani.

A gyorsítás perjogi dogmatikán kívüli lehetséges útjai

1. a modern eszközök és kommunikációs módszerekre építeni a peres szabályozást
2. a modern eszközök, jogi informatika használatára felkészíteni a jogászokat
3. a jogász specializálódás támogatása
4. a speciális felkészültségű jogászok csoportmunkára képzése, terelése

A perjogi szabályozás lépcsői

Az 1952-ben elfogadott polgári perrendtartást 1953. január 1-jei hatályba lépését követően – számításom szerint – az új Pp. hatályba lépéséig (2018. január 1.) 157-szer módosította a jogalkotó!

1953 – 1960 között: 3

1961 – 1970 között: 3

1971 – 1980 között: 5

1981 – 1990 között: 15

1991 – 2000 között: 30

2001 – 2010 között: 49

2011 – 2017 között: 51 + az új Pp.

Szinte kiabál, hogy a társadalmi-gazdasági változások miként kényszerítették ki az újabbnál újabb módosításokat, melyek indoka szinte kivétel nélkül, de a 70-es évektől (ne felejtsük el az 1968-as gazdasági reformot, mint később elvetélt/elvetett modernizációs kísérletet) egyértelműen az eljárások gyorsítása, illetve a rendszerváltást közvetlenül megelőző, illetve az azt követő években a jogállami követelmények érvényesítése volt.

Az 1952-es szabályozáson az első paradigmátikus változást a III. Ppn. (1972. évi 26. tvr.) ütötte. A módosítás főbb célkitűzései között a jogalkotó az eljárás egyszerűsítését és gyorsítását, a mulasztókkal, a perbeli jogokkal visszaélőkkel szemben szigorú szankciók alkalmazását jelölte meg.⁶ Ennek keretében a keresettel szemben nem védekező és az első

⁶ 1972. évi 26. számú törvényerejű rendelet indokolása a polgári perrendtartás módosításáról. I. Általános indokolás. 1. pont.

tárgyalást is elmulasztó alperest érdemben marasztalta az RPP-ből már ismert, de az 1952-es törvényalkotó által elvetett mulasztási ítéletnek megfelelő, bírósági meghagyással.⁷ Kétségtelen, hogy a jogintézmény „serkentette” az alpereseket a tárgyaláson történő megjelenésben, azonban a gyorsaság ellen hatott, hogy az alperes – az ellentmondási illeték fejében – visszahelyezhette az eljárást a meghagyás előtti állapotába, s ily módon akár több hónapot is „nyerhetett” a marasztaló ítélet elkerüléséhez vezető úton. A gyakorlati tapasztalatok nyomán „felejtve lett” az az álságos ideológiai mantra, hogy a dolgozó nép képviselőinek minden polgári perben részt kell venni az ítélezésben. A Novella kivételként jelezve – beiktatta az egyesbírói ítélezést elsőfokon (néhány pertípus kivételével, pl. személyi állapottal kapcsolatos perek, iparjogvédelmi perek), továbbá ezekben a perekben – az ítélet meghozatalát kivéve – minden egyéb bírói perbeli cselekményre feljogosította a bírói tanács elnökét, illetve az egyesbíróit. Utóbbi lehetőség különös jelentőségre tett szert a keresetlevél megvizsgálása nyomán hozható áttételt rendelő, hiánypótlásra utasító, illetve a perakadályt mutató keresetlevelek idézés kibocsátása nélküli visszautasítása (az 1952-es Pp. terminológiája szerint „elutasítása”) tekintetében. Összességében megállapítható, hogy az 1973. január elsején hatályosult III. Novella komoly lépést jelentett az eljárások elhúzódásának megakadályozása, az időszerű ítélezés felé vezető úton.

Az 1989/90-es rendszerváltozásig a szocialista perjogi ideológia nagyobb lényegi változáson nem is esett át. Azonban a kialakuló piacgazdaság, a magántulajon uralkodóvá válása és a privátautonómia megerősödése a hatályos perjogi szabályozásra sem maradhatott hatástalan. A perek száma ugrásszerűen emelkedett, az új pertípusok a jogalkalmazókat is új kihívások elé állították. A kilencvenes évek közepére a perstatisztika a perek időtartamának lényeges emelkedését mutatta. Ezzel mintegy párhuzamosan, „elerőtlenedtek” a végrehajtási eljárások is. Összességében tehát a magánjogi igények igazságszolgáltatási úton történő érvényesítése, sokszor kilátástalannak tűnt.

A jogalkotó – viszonylag hosszas hezitálást követően – feladta az anyagi igazság kiderítésének bíróságra telepített kötelezettségét, de az igazság kiderítési kötelezettség címzettjét lényegesen megváltoztatta. Kevés kivételtől eltekintve (pl. személyi állapottal kapcsolatos perek) a bíróság és a felek viszonyát⁸, akként változtatta meg, hogy a törvény céljaként meghatározott „a jogvitáknak az igazság alapján való eldöntésének kívánalma, s ezzel összefüggésben a bíróságoknak az igazság kiderítésére való törekvési kötelezettsége is új megvilágításba kerül. Általában leszögezhető, hogy a bíróság feladata nem a felek saját érdekeinek érvényesítése a felek helyett és esetlegesen akarattuk, de legalábbis nemtörődomségük ellenében, hanem a felek egyéni érdekérvényesítési lehetőségének biztosítása egy hatékony, semleges perrendben.”⁹ Az 1952-es Pp. VI. Novellájaként számon tartott 1995. évi LX. törvény a perrend több mint 90 §-át (a törvényszöveg ¼-ét) módosította. Az eljárási szakszerűség irányába tett lépésként értékelendő, hogy a Legfelsőbb Bíróság előtti fellebbezési eljárásokban bevezette a kötelező jogi képviselőt a fellebbező fél számára (7. §). Az eljárás gyorsítását segítette, hogy a módosítás nyomán az áttételt rendelő végzések elleni fellebbezésnek az áttételt rendelő bíróság is eleget tehetett immár (13. §). Az alapvető emberi jogként felfogott emberi méltósághoz való jogból derivált rendelkezési elv¹⁰ perjogi vetületeként lényegében visszaállásra került a klasszikus perjogi keresetindítási monopólium és (talán túlzóan is) a hivatalból elrendelhető bizonyítás lehetőségét a Novella a személyi

⁷ 1972. évi 26. számú törvényerejű rendelet 23. §

⁸ KENGYEL Miklós: A rendelkezési és a tárgyalási elv a Polgári Perrendtartás 1995. évi módosítása után. In: *Magyar Jog* 1996/5. szám, 278-285.

⁹ 1995. évi LX. törvény indokolása a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény módosításáról. Általános Indokolás 6. bekezdés.

¹⁰ 1/1994. (I. 7.) AB határozat

állapottal kapcsolatos perek körére szorította. Sajnálatosan azonban nem érintette a bíróságra szabott direktívát, hogy a jogvitát az igazság alapján döntse el. A bírónak tehát az igazság kiderítéséért vívott küzdelemben csatát kellett nyerni, ám saját fegyverzet nélkül. Ennek az ellentmondásnak („koherencia zavarnak”) a feloldására csak a Pp-t ismételten és alapvető dogmatikai felfogásában módosító 1999. évi CX. törvény (VIII. Ppn.) megalkotásával került sor. A jogalkotó elejtette az „igazság alapján” történő ítélezési kötelezettséget, mint meghaladott törvényi célt, helyette 46 év után (a régi Pp. 1953. január 1-jei hatálybalépését követően) a Római Egyezményben¹¹ foglaltakkal is összhangban „a jogviták pártatlan eldöntését” irányozta elő. „A polgári per alapelvei ugyanakkor nem egy abszolút, anyagi jogi értelemben vett igazságosság elérését szolgálják, a bírói döntés köznapi értelemben elvárt igazságossága ugyanis mindenekelőtt a jogvita eldöntése során releváns, az adott jogviszonyra vonatkozó anyagi jogi normák tartalmán, szellemiségén múlik. A Polgári perrendtartásnak ehhez képest azt kell garantálnia, hogy a jogvita eldöntésének rendje, az a mód, ahogy a vitás ügy elbírálásra kerül, tisztességes legyen. A korrekt, *fair eljárás követelménye* a bírói pártatlanságot ugyanúgy feltételezi, mint a formális jogegyenlőséget tényleges jogérvényesítő képességgé alakító állami támogatást (lásd költségmentesség, pártfogó ügyvéd kirendelésének lehetősége).”¹² A Pp. 2. § (1) bekezdésének pontos szövege szerint „A bíróságnak az a feladata, hogy - összhangban az 1. §-ban foglaltakkal - a feleknek a jogviták elbírálásához, a perek *tisztességes lefolytatásához és ésszerű időn belül történő befejezéséhez való jogát érvényesítse.*”

A XXI. század első évtizedének kisebb terjedelmű módosításai inkább rontottak a Pp. alkalmazhatóságán, mintsem javítottak volna. Félre sikerült próbálkozások és szerkezet-rontó, az egységes szabályozást dogmatikailag is szétszakító módosítások sokszor a jogtudomány kemény bírálata és a jogalkalmazó hivatásrendek (bírák, ügyvédek) kritikái ellenére kerültek a törvénybe.¹³

A XX. század végén még úgy-ahogy az egységes eljárás képét mutató polgári perrendtartást különböző eljárási rezsimekre szabdaló, önmagukban is egymásnak ellentmondó rendelkezések sora halasztást nem tűrően követelte az új polgári perjogi kódex megalkotását. Nyugodtan kijelenthetjük, hogy közvetlen veszélybe került az igazságszolgáltatásba vetett bizalom, hiszen az ún. meglepetés ítéletek, a hatályon kívül helyezések gyakorisága és gyakorlata bizonytalanná tette a jogkeresőket. De nem voltak alaptalanok azok a bírói kritikák sem, amelyek a keresetlevelek és ellenkérelmek, a perbeli előadások szakszerűtlenségét, az előkészítő iratok halmozását és a keresetmódosítások kiszámíthatatlanságát, a bizonyítási indítványok hiányosságait panaszolták. Erre a helyzetre reagált a kormány, s az 1267/2013. (V. 17.) Korm. határozattal elrendelte egy új polgári perrendtartási kódex megalkotását.¹⁴

Remélhetőleg az idő igazolni fogja azokat a jogalkotói elképzeléseket és megoldásokat, amelyekkel megvalósíthatónak vélte a koncentrált, s ily módon kiszámítható, tervezhető permenetet. Ezek közül e helyen csak megemlíthetjük az *osztott perszerkezeti tagolás* által megkívánt perceselexmények mögé helyezett perféli, különösen a *jogi képviselési és bírói*

¹¹ Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről. Róma, 1950. november 4.

¹² 1999. évi CX. törvény indokolása az országos ítélőtábla székhelyének és illetékességi területének megállapításáról, valamint az igazságszolgáltatás működését érintő egyes törvények módosításáról. Részletes Indokolás, a 2. §-hoz, 5. bekezdés

¹³ 2008. évi XXX. törvény a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról (lásd: kísértékű perek szabályai);

2009. évi LXVIII. törvény a vállalkozások közötti jogviták gyorsabb elbírálása érdekében a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény módosításáról (nem lépett hatályba!)

2011. évi LXXXIX. törvény az egyes eljárási és az igazságszolgáltatást érintő egyéb törvények módosításáról (lásd: kiemelt jelentőségű perek beiktatása, gyakorlatilag egy külön eljárásrendet kialakítva)

¹⁴ 1267/2013. (V. 17.) Korm. határozat a polgári perjogi kodifikációról

permenedzselési felelősséget. Lényegében az új Pp. (2016. évi CXXX. törvény)¹⁵ igyekezett megoldásokat találni azokra a kihívásokra, amelyeket érintve megakadályozhatók a perek elhúzódsai. Az új Pp. nem érintette, mert nem is érinthette a bírói fórumrendszert (alkotmányos kérdés), de azon belül jellegadóan változtatva, a törvényszékeket tette meg általános hatáskörű elsőfokú bíróságokká és eljárásukban kötelezővé tette a jogi képviseletet. Mind a perelőkészítés, mind a pervitel tekintetében lényegesen megemelte a jogi képviselőkkel szembeni elvárásokat, s mintegy ennek pandanjaként a bírói felelősséget is konkretizálta az anyagi pervezetés szabályával. Mindezek ismertetése azonban már egy újabb tanulmányba kívánkozik.

Felhasznált irodalom

CZOBOLY Gergely et al.: Perelhúzóds: A felek és képviselőik felelőssége és együttműködése a polgári eljárásban. Szakmai beszámoló a KIM és az MTA TK közötti kutatási megállapodás céljának megvalósulásáról 2013-2014. évre. Kutatásvezető: Dr. Czoboly Gergely PhD, Közreműködők: Dr. Bencze Mátyás PhD, Dr. Gajduscheck György PhD, Dr. Osztovits András PhD, Dr. Szalai Ákos PhD, Budapest, 2014. július 8.

GÁSPÁRDY László: A polgári per idődimenziója. Akadémiai Kiadó, Budapest 1989.

KENGYEL Miklós: A rendelkezési és a tárgyalási elv a Polgári Perrendtartás 1995. évi módosítása után. Magyar Jog, 1996/5. 278-285.

NÉVAI László: A polgári eljárási alapelvek fogalma és jelentősége. In: Névai László – Szilberekly Jenő: Polgári eljárásjog. Tankönyvkiadó, Budapest, 1974.

¹⁵ 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról (hatályba lépett 2018. január 1-jén)

AZ ELEKTRONIKUS OKIRATOK DOGMATIKAI ALAPJAI ÉS SZABÁLYOZÁSI KÖRNYEZETÜK*

*Szivós Kristóf***

A technológiai fejlődés a polgári eljárásjogra is hatást gyakorolt, hiszen számos olyan változás következett be, amelyre a polgári perrendtartásnak reagálnia kellett. Ide tartoznak az elektronikus kapcsolattartáson és perlésen kívül azon kérdések is, amelyek a bizonyítással vannak összefüggésben. Az elmúlt évtizedekben megjelentek az elektronikus jellegű okiratok, amelyre nemcsak az Európai Uniónak, hanem a magyar jogalkotónak is lépnie kellett, mert kérdéses volt, hogy ezeknek milyen bizonyító erőt tulajdonítsanak. Azzal kapcsolatban is felmerültek technológiai kérdések, hogy mely feltételeknek kell az elektronikus okiratoknak megfelelniük ahhoz, hogy ugyanolyan bizonyító erő társuljon hozzájuk, mint a papíralapú okiratokhoz.

Kulcsszavak: elektronikus okiratok, technológia, polgári perrendtartás

Die technologische Entwicklung übte eine Wirkung auch auf das Zivilprozessrecht aus, weil zahlreiche Veränderungen eintraten, worauf die Zivilprozessordnung reagieren musste. Außer der elektronischen Kontaktpflege und einer Klage, gehören jene Fragen her, die sich auf den Beweis beziehen. In den letzten Jahrzehnten erschienen elektronische Urkunde, darauf nicht nur die Europäische Union, sondern auch der ungarische Gesetzgeber, denn es war fraglich, welche Beweiskraft ihnen beigemessen wurde. Es gab des Weiteren auch technologische Fragen, da es unsicher war, welchen Bedingungen diese Urkunden entsprechen müssen, um die gleiche Beweiskraft zu haben, wie die Urkunden in Papierform.

Schlusswörter: elektronische Urkunde, Technologie, Zivilprozessordnung

1. Bevezetés

Az elmúlt évek gazdasági és társadalmi fejlődése nyilvánvalóan hatást gyakorolt a jogrendszerre is, azonban ez egy kodifikációnak nem lehet alapja, hiszen a „gyökeresen megváltozott társadalmi, gazdasági viszonyok”¹ a polgári per lényegét nem érintik: annak lényege évszázadokkal ezelőtt, ma is és évszázadok múlva is az lesz, hogy a bíróság eldöntse a magánosok közötti jogvitákat.² A fejlődés jogszabály-módosításra, korrekcióra azonban alapul szolgálhat, és ennek egy rohamosan fejlődő ága az elektronizáció. A perjogi jogalkotást az elmúlt egy évtizedben nagyban foglalkoztatta az a kérdés, hogy miképpen lehet az e-perlés jogszabályi kereteit megalkotni. Erre irányuló munkálatok a polgári perrendtartás kodifikációjában is megfigyelhető, amelynek hatására a Pp. Tizedik Részében szabályozást nyert az elektronikus technológiák és eszközök alkalmazása.

2. Az okirati bizonyítás lényege

Az okirati bizonyítás jelentősége a polgári perben vitathatatlan, hiszen olyan tényre vonatkozóan, amely okirattal bizonyítható, a bíróság az egyéb bizonyítást mellőzheti [Pp. 320. § (5) bek.]. Ha abból indulunk ki, hogy egyes fogalmaknak (így a közokiratnak és a magánokiratnak) nemcsak a perjogi, hanem például a büntetőjogi és a közigazgatási eljárásjogi vonatkozásai is relevánsak, akkor azzal a ténnyel szembesülünk, hogy a

* A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

** dr. Szivós Kristóf, PhD-hallgató. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete. E-mail cím: kszivos@juris.u-szeged.hu.

¹ T/11900. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról. Általános indokolás.

² Ld. ezzel egyezően *Interjú Varga Istvánnal Interjú Varga Istvánnal a 2018. január 1-én hatályba lépő új Polgári perrendtartási kódexről.* <https://arsboni.hu/interju-varga-istvannal-2018-január-1-en-hatályba-lepo-uj-polgari-perrendtartasi-kodexrol/>, megtekintés ideje: 2019. november 21.

mindenkori jogalkotónak munkája során ügyelnie kell arra, hogy az általa kidolgozott fogalomrendszer kikezdzhetetlen legyen.

A koncepció alapjául szolgáló tanulmánykötetben megfogalmazódott, hogy „*a tanú mellett az okirat a másik olyan bizonyítási eszköz, amelynél a több mint százéves tradíciók [...] a mai szabályozásban is érvényesülnek, anélkül, hogy érdemben szükség lenne a felülvizsgálatukra. Ennek megfelelően a kodifikációs előkészítésnek e területen mélyreható reformok helyett csupán a gyakorlatban felszínre kerülő problémák kezelésére ildomos szorítkoznia.*”³ Ennek eredményeként a sem a Pp., sem a Szakértői Javaslat⁴ nem is tartalmaz koncepcionális újításokat az okiratok tekintetében, amely mindenképpen helyeselhető, hiszen egy kiforrott fogalomrendszeréről van szó, amely nem igényel alapvető újításokat.

3. Az elektronikus okiratok dogmatikai jellege

Az utóbbi másfél évtizedben a klasszikus, papír alapú okiratok mellett teret nyertek az ún. elektronikus okiratok is. *Harsági* megadta a technika fejlődésével megszülető új típusú elektronikus okiratok létjogosultságának, bizonyító erejének tudományos alapját. Ahogy fogalmazott: „*Az információs és kommunikációs technika rohamos fejlődése új távlatokat nyit az információcsere területén is. [...] Amennyiben azt kívánjuk elérni, hogy ez az információcsere az érvényes jognyilatkozatok formáját is magára ölthesse, ezáltal jogi kötöttséget keletkeztessen, szabályoznunk kell az elektronikus környezetben létrejött jogviszonyokat.*”⁵

Az elektronikus okiratokra, dokumentumokra vonatkozó szabályozás sokrétű. Egyrészt nyilvánvalóan a Pp. is tartalmaz rendelkezéseket, így különösen az elektronikus közokirat kiállításának szükséges feltételeit (amelyekkel kapcsolatban ki kell emelni, hogy csak kiegészítő feltételek), a közokiratokról készült másolat bizonyító erejét vagy éppen azt az esetet, amikor a legalább fokozott biztonságú elektronikus aláírással vagy bélyegzővel ellátott elektronikus okirat aláírójának vagy bélyegző létrehozójának azonossága, illetve az okirat hamisítatlansága kétséges. Az elektronikus okiratok terén a Pp. a papíralapú okiratokhoz hasonlóan megkülönbözteti a közokiratokat és a teljes bizonyító erejű magánokiratokat [Pp. 323. § (1) és (4) bek.; 325. § (1) bek. f)-h) pontok, valamint (7)-(8) bek.].

A Pp. a közokirat fogalmának meghatározásakor arról rendelkezik, hogy az elektronikus okirat is közokiratnak minősül abban az esetben, ha a közokiratiság feltételeinek megfelel [Pp. 323. § (1) bek.]. E kitévelt a 2004. évi CXXVII. törvény iktatta be az előző Pp.-be, tekintettel arra, hogy az elektronikus ügyintézés egyre szélesebb körű elterjedésével mind a gazdasági szférában, mind az államigazgatásban jelentős igény mutatkozott az elektronikus okiratok, különösen a papíralapú okiratokról készült elektronikus másolatok jogi státuszának, bizonyító erejének egyértelmű törvényi meghatározására. Az elektronikus okiratok megjelenése tette szükségessé, hogy a törvény világosan megkülönböztesse azt, hogy az eredeti okirat bizonyító ereje és az arról kiállított okirat (másolat) bizonyító ereje „mire irányul.”⁶

Az angol szakirodalomban a bizonyítási eszközök vonatkozásában ismert a bizalomra méltóság (*trustworthiness*) fogalom, amelyet két elemre bontanak. Egyrészt megjelenik a megbízhatóság (*reliability*), másrészt pedig a hitelesség (*authenticity*). Előbbi azt szemlélteti,

³ VARGA ISTVÁN – LÉGRÁDI ISTVÁN: Az egyes bizonyítékok. In: Németh János – Varga István (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. Budapest, HVG-Orac, 2014, 500.

⁴ VARGA ISTVÁN – ÉLESS TAMÁS (szerk.): *Szakértői Javaslat az új polgári perrendtartás kodifikációjára*. Budapest, HVG-Orac, 2016. 448. [209. § (1) bek.].

⁵ HARSÁGI VIKTÓRIA: *Okirati bizonyítás a modern polgári perben*. Budapest, HVG-Orac, 2005, 169.

⁶ T/12494. sz. törvényjavaslat a cégnyilvántartásról, a cégnyilvánosságról és a bírósági cégeljárásról szóló 1997. évi CXLV. törvény, a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény, valamint más, kapcsolódó törvények módosításáról. Részletes indokolás a 20. §-hoz.

hogy az okirat, valamint annak tartalma képes érzékeltetni az a jelentést, amelyet az tanúsít, utóbbi pedig tanúsítja, hogy az adott okirat az, amit egyébként magában foglal.⁷

4. Az aláírás jelentősége elektronikus okiratok esetén

Láthattuk, hogy az elektronikus okirat bizonyító ereje elsősorban az elektronikus aláírástól függ. Az erre vonatkozó alapvető szabályokat a belső piacon történő elektronikus tranzakciókhoz kapcsolódó elektronikus azonosításról és bizalmi szolgáltatásokról, valamint az 1999/93/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló 910/2014/EU rendelet (eIDAS-rendelet) tartalmazza. A korábbi irányelvi szintű szabályozást tehát felváltotta a rendeleti szintű szabályozást, így annak közvetlen hatályt és közvetlen alkalmazhatóságot biztosítva. Az irányelvi szabályozással kapcsolatban ugyanis problémát jelentett, hogy az csak a kereteket határozta meg, így a tagállami szabályozás divergenciája meghatározó volt.⁸ Az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól szóló 2015. évi CCXXII. törvény is e rendeletre utalással szabályozza az elektronikus aláírásra vonatkozó fogalmakat.⁹

Az elektronikus aláírás megvizsgálása előtt szükségesnek mutatkozik pár gondolat erejéig kitérni az annak alapjául szolgáló hagyományos, kézzel írt aláírásra, amelynek több funkciót tulajdonítanak, így például a német szakirodalomban ismert olyan álláspont, amely az aláírást három funkcióval ruházza fel:

a) véglegességi funkció (*Abschlussfunktion*): az aláírásnak világossá kell tennie, hogy az aláírt dokumentum az akarat teljes és végleges kinyilvánítását fejezi ki és nemcsak egy vázlatot, amely az aláíró nem köti;

b) elővigyázatossági funkció (*Warnfunktion*): az aláírónak tekintettel kell lennie arra, hogy aláírásával egy olyan jognyilatkozatot tesz, amely őt köti; valamint a

c) bizonyítási funkció (*Beweisfunktion*): a félnek jogvita esetén képesnek kell lennie aláírását felhasználnia bizonyítási célból.¹⁰

A hagyományos írásbeliségen alapuló módszerek elektronikus adaptálása „*csak a funkcionális ekvivalencia elvét követve történhet: az elektronikus aláírásnak – amely valójában a klasszikus értelemben nem, csak a fenti elvet szem előtt tartva nevezhető aláírásnak – azonos rendeltetés betöltésével az elektronikus környezetben ugyanazt a joghatást kell kiváltania, mint a tradicionális ellenpárjának*”,¹¹ így a szabályozási alapot jelentő uniós jogalkotásnak e kereteket kellett megalkotnia.

Az uniós szabályozás az elektronikus aláírásnak három kategóriáját különbözteti meg: az elektronikus aláírást, a fokozott biztonságú elektronikus aláírást és a minősített elektronikus aláírást. Az elektronikus aláírás joghatása és bírósági eljárásokban bizonyítékként való elfogadhatósága nem tagadható meg kizárólag amiatt, hogy az elektronikus formátumú,

⁷ MASON, STEPHEN – STANFIELD, ALLISON: Authenticating electronic evidence. In: Mason, Stephen – Seng, Daniel (szerk.): *Electronic Evidence*. London, Institute of Advanced Legal Studies, University of London, 2017, 193.

⁸ MASON, STEPHEN: *Electronic Signatures in Law*. London, Institute of Advanced Legal Studies, University of London, 2016, 148-151. Már pár évvel az irányelv elfogadását követően felmerült, hogy felül kell vizsgálni annak rendelkezéseit: „We are therefore under the impression that there is a need for a consistent, clear and workable reinterpretation of the Directive’s provisions.” KELM, STEFAN: On the Implementation of the 1999 Directive on Electronic Signatures. In: *Digital Evidence and Electronic Signature Law Review* 2005/2. sz., 7.

⁹ Korábban az elektronikus aláírásról szóló 2001. évi XXXV. törvény volt az irányadó szabályozás, amelyet az irányelvnek való megfelelés érdekében fogadtak el.

¹⁰ KUNER, CHRISTOPHER – MEIDBRODT, ANJA: Written Signature Requirements and Electronic Authentication: A Comparative Perspective. In: *EDI Law Review* 1999/2-3. sz., 144.

¹¹ HARSÁGI: *i.m.* 171.

illetve nem felel meg a minősített elektronikus aláírásra vonatkozó követelményeknek. A minősített elektronikus aláírás a saját kezű aláírással azonos joghatású, továbbá valamely tagállamban kibocsátott minősített tanúsítványon alapuló minősített elektronikus aláírást az összes többi tagállamban el kell ismerni minősített elektronikus aláírásként, amely összefügg a rendeleti szabályozás jellegadó sajátosságaival (eIDAS-rendelet 25. cikk). A fokozott biztonságú elektronikus aláírással szemben a rendelet négy követelményt támaszt:

- a) kizárólag az aláíróhoz legyen köthető;
- b) alkalmas legyen az aláíró azonosítására;
- c) olyan, elektronikus aláírás létrehozásához használt adatok felhasználásával hozzák létre, amelyeket az aláíró nagy megbízhatósággal kizárólag saját maga használhat;
- d) olyan módon kapcsolódik azokhoz az adatokhoz, amelyeket aláírtak vele, hogy az adatok minden későbbi változása nyomon követhető (eIDAS-rendelet 26. cikk)

Alapvetően helyesnek tartom azt a felfogást, hogy a három kategória közül a fokozott biztonságú elektronikus aláíráshoz kössük az elektronikus okiratok írásba foglaltságának és ezzel okirati jellegük elismerésének létjogosultságát, hiszen technikai szempontból a minősített elektronikus aláírás előállítására alkalmas eszköznek magasabb a költségvonzata, mint a fokozott biztonságú elektronikus aláírás létrehozása, amely így a jogkereső polgárookra nem elvárható terhet róna.

5. A fokozott biztonságú elektronikus aláírás, mint az írásbeliség feltétele

Sajtó-helyreigazítás esetén sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló 2010. évi CIV. törvény szerinti helyreigazító közlemény közzétételét az érintett személy vagy szervezet az általa vitatott közlemény közzétételétől számított harmincnapos jogvesztő határidőn belül írásban kérheti a médiaszolgáltatótól, a sajtótermék szerkesztőségétől vagy a hírügynökségtől. A kérelemben meg kell jelölni a sérelmezett közleményt, a valótlan, illetve hamis színben feltüntetett tényállításokat és a valós tényeket, feltéve, hogy ezek közlését is igényli [Pp. 495. § (1) bek.].

Ezekben az esetekben tipikusnak mondható, hogy a határidő rövidege miatt legtöbb esetben az azt kérő elektronikus levélben kéri a médiatartalom-szolgáltatótól a sajtó-helyreigazítást. Ebben az esetben viszont a helyreigazítás nem teljesítése folytán létrejövő sajtóperben vitássá válhat, hogy elektronikus levélben előadott helyreigazítás iránti kérelem mikor minősül jogilag írásba foglaltnak.

A Kúria egy idei döntésében kiemelte, hogy szükségképpen előzetes eljárásban igényelt helyreigazítás formai követelménye a törvény által előírt írásbeliség. Mivel pedig a jogszabály egyértelmű abban, hogy csak a kifogásolt közleménnyel érintett személy, vagy szervezet igényelheti a helyreigazítást, további, a bírói gyakorlat által egyértelművé tett kritérium, hogy azt a beazonosíthatóság érdekében a jogosult aláírja. Ez azt jelenti, hogy a kérelemnek legalább az okiratokra vonatkozó írásbeliség követelményének meg kell felelnie.

Ennek érvényesülnie kell akkor is, ha a helyreigazítási kérelem elektronikus levélben, e-mail útján kerül előterjesztésre. Érdekesség, hogy az elektronikus aláírásról szóló 2001. évi XXXV. törvény hatályban léte alatt írásbeli elektronikus okiratnak a fokozott biztonságú elektronikus aláírással rendelkező iratot tekintette. Ez a jogszabály jelen jogvitára már – hatályon kívül helyezése miatt – nem volt irányadó. Bár a Ptk. a jognyilatkozatok írásba foglaltságának szabályai között számol azzal, hogy a modern kommunikációs eszközös elterjedése mellett a hagyományos írásba foglalás mellett megjelentek és a jövőben is megjelenhetnek olyan formák, amelyek a jognyilatkozat írásba foglalására alkalmasak

lehetnek.¹² A törvény általános jelleggel rögzíti, hogy ha e törvény eltérően nem rendelkezik, a jognyilatkozat akkor minősül írásba foglaltnak, ha jognyilatkozatát a nyilatkozó fél aláírta [Ptk. 6:7. § (2) bekezdés]. Kimondja továbbá, hogy írásba foglaltnak kell tekinteni a jognyilatkozatot akkor is, ha annak közlésére a jognyilatkozatban foglalt tartalom változatlan visszaidézésére, a nyilatkozattevő személyének és a nyilatkozat megtétele időpontjának azonosítására alkalmas formában kerül sor [Ptk. 6:7. § (3) bekezdés]. Az egyszerű, zárt – például banki – rendszeren kívüli e-mail a nyilatkozattevő személyének kétség kívüli azonosítására aláírás hiányában nem alkalmas, ezzel pedig a sajtó-helyreigazításra irányadó idézett jogszabályban megszabott írásbeliség követelményét sem elégíti ki, a jogosulti igényérvényesítés megtörténte ilyen formában nem megállapítható. A felperesnek az I. rendű alpereshez e-mailben eljuttatott helyreigazítás iránti kérelme tehát joghatályosnak nem volt tekinthető.¹³

6. Összegzés

Összegzésképpen elmondható, hogy a jogalkotó a külön részben szabályozott elektronikus eljárási elemek szabályozásával komoly lépést tett a XXI. századi perjogi követelmények teljesítése irányába. Azt azonban ki kell emelni, hogy ennek infrastrukturális eszközei nem minden esetben állnak rendelkezésre, amely adott esetben eljárásjogi következményekkel is bírhatnak. Ebből levonhatjuk azt a következtetést, hogy nemcsak a jogalkotótól, hanem a jogkeresőtől is új irányt követel meg az elektronizáció, amelynek nyomon követése a jövő perjogi kérdéseinek egyik legmozgalmasabb aspektusaként jelenhet meg.

Felhasznált irodalom

HARSÁGI VIKTÓRIA: Okirati bizonyítás a modern polgári perben. Budapest, HVG-Orac, 2005.

KELM, STEFAN: On the Implementation of the 1999 Directive on Electronic Signatures. In: Digital Evidence and Electronic Signature Law Review 2005/2. sz. 7-15.

KISFALUDI ANDRÁS: A kötelmek közös szabályai. Általános rendelkezések. In: WELLMANN GYÖRGY (szerk.): Polgári jog V. Budapest, HVG-Orac, 2018. 29-75.

KUNER, CHRISTOPHER – MEIDBRODT, ANJA: Written Signature Requirements and Electronic Authentication: A Comparative Perspective. In: EDI Law Review 1999/2-3. sz. 143-154.

MASON, STEPHEN: Electronic Signatures in Law. London, Institute of Advanced Legal Studies, University of London, 2016.

MASON, STEPHEN – STANFIELD, ALLISON: Authenticating electronic evidence. In: MASON, STEPHEN – SENG, DANIEL (szerk.): Electronic Evidence. London, Institute of Advanced Legal Studies, University of London, 2017. 193-260.

VARGA ISTVÁN – ÉLESS TAMÁS (szerk.): Szakértői Javaslat az új polgári perrendtartás kodifikációjára. Budapest, HVG-Orac, 2016.

ISTVÁN – LÉGRÁDI ISTVÁN: Az egyes bizonyítékok. In: NÉMETH JÁNOS – VARGA ISTVÁN (szerk.): Egy új polgári perrendtartás alapjai. Budapest, HVG-Orac, 2014. 489-508.

¹² KISFALUDI ANDRÁS: A kötelmek közös szabályai. Általános rendelkezések. In: Wellmann György (szerk.): *Polgári jog V.* Budapest, HVG-Orac, 2018, 49.; VÉKÁS LAJOS: A kötelmek közös szabályai. In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz 2. kötet.* Budapest, Wolters Kluwer, 2018, 1425-1426.

¹³ BDT 2019. 3986.

VÉKÁS LAJOS: A kötelmek közös szabályai. In: VÉKÁS LAJOS – GÁRDOS PÉTER (szerk.): Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz 2. kötet. Budapest, Wolters Kluwer, 2018. 1413-1493.

A BÍRÓSÁGHOZ FORDULÁS JOGÁNAK ÉRVÉNYESÜLÉSE A DIGITÁLIS BÍRÓSÁG PROGRAM TÜKRÉBEN

Varga Imre*

A tanulmány a bírósághoz fordulás jogának érvényesülését mutatja be a bíróság új informatikai fejlesztéseinek figyelembevételével. A technológia robbanásszerű előretörése a jog világában jelentősen átalakítja azt a rendszert, amelyben az utóbbi két-három évtized jogi hivatást gyakorlói szocializálódtak. A tanulmány bemutatja, a bírósághoz fordulás jogának és a polgári perrendtartásnak a kapcsolatát, valamint a Digitális bíróság program hatását ezen alappogra.

Kulcsszavak: bírósághoz fordulás joga, digitális bíróság, informatikai fejlesztés.

The study presents the enforcement of the right of access to justice in the light of new IT developments in the court. The explosive advancement of technology in the legal world is radically transforming the system in which legal practitioners of the last two or three decades have been socialized. The study demonstrates the relationship between access to justice and civil litigation and the impact of the Digital Court program on this fundamental right.

Keywords: access to justice, digital court, IT developments.

Bevezetés

A 2018. január elsején hatályba lépett új polgári perrendtartásról szóló törvény a mai napig heves indulatokat vált ki valamennyi jogalkalmazói rétegből, ideértve egyaránt a bírói és az ügyvédi kar egyes képviselőit. A kritikákban újra és újra előkerülő érv az, hogy az eljárási kódex alkalmazásának következtében a peres eljárások száma visszaesett¹, a kötelező jogi képviselet² bevezetésével szűkült a bírósághoz fordulás joga, drágulnak az ügyvédi munkadíjak, kiüresedett a pertaktika „intézménye”³. A jogalkotó azonban – a racionális kritikákat leszámítva – kitart a jogszabály mellett, és teret enged a gyakorlat számára a további tapasztalatok megszerzésére. A joggyakorlat alakulásának egységességét segíti elő a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Értekezletének Állásfoglalásai, a Kúria elnöke által felállított konzultációs testület munkája és az OBH által felállított új Pp. hatályosulását támogató munkacsoport.

* Dr. Varga Imre, egyetemi tanársegéd. Szegedi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete. Elérhetőség: imredrvarga@gmail.com

¹ Az ügyérkezési statisztikákat vizsgálva, 2017-ben a járásbíróságok előtt 149.893. polgári és 8.432. gazdasági per indult, 2018-ban a járásbíróságok előtt 217.395. peres ügy indult. Ezen számokból nem derül ki az ügyszám csökkenés, ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a visszautasítások befejezett ügynek számítanak. A 2019.-es év I. félévének vizsgálatánál láthatók, hogy a járásbíróság előtt megindult polgári ügyek száma 60.450. a gazdasági ügyeké 3611. Ha a törvényszéki hatáskörbe tartozó polgári és gazdasági pereket vizsgáljuk, 2017-ben 20005. 2018-ban 11414. 2019 I. félévben 5354. indult. Látható tehát, hogy a törvényszék előtt induló pereknél szignifikáns, majdnem 50%-os a visszaesés az új Pp. hatálybalépésével. Adatok forrása: <https://birosag.hu/ugyforgalmi-adatok/birosagi-ugyforgalom-2019-i-feleves-adatai>, <https://birosag.hu/ugyforgalmi-adatok/birosagi-ugyforgalom-2018-eves-adatai>, <https://birosag.hu/ugyforgalmi-adatok/birosagi-ugyforgalom-2017-evi-adatai>, letöltve: 2020. január 3.

² Pp. 72. § (1) bekezdése értelmében a peres eljárás során a jogi képviselet kötelező, kivéve, ha törvény eltérően rendelkezik. Ugyanezen szakasz (2) bekezdése alapján a törvény eltérő rendelkezése hiányában nem kötelező a jogi képviselet a járásbíróság hatáskörébe tartozó perekben - ideértve a fellebbezési és perújítási eljárást is -, valamint a járásbíróság hatáskörébe tartozó perrel összefüggő felülvizsgálati eljárásban az ellenkérelmet előterjesztő fél számára.

³ A Pp. a teljes elsőfokú eljárás helyett a perfelvételi szakra koncentrálja a felek támadási és védekezési eszközeinek kölcsönös és egymásra reagáló előterjesztését, ez a kontradikció fő színtere. A felek e perbeli cselekményeire a Pp. egy új fogalmat vezet be. A perfelvételi nyilatkozat egy gyűjtőfogalom, amely teljeskörűen magában foglalja a peres feleknek a kereset, beszámítás, viszontkereset és az ezekkel szembeni ellenkérelem tekintetében a per érdemére tartozó valamennyi nyilatkozatát, cselekményét. WOPERA Zsuzsa: *Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX törvényhez*. Komplex Jogtár (elektronikus kiadás).

Az eljárási törvény változása mellett egy technológiai forradalom is zajlik, amely nem csak az iparra, a kereskedelemre, hanem az igazságszolgáltatásra is hatással van. Richard Susskind jogi jövőkutató szerint az online bíróság ma elképzelhetőbb, mint 1996-ban az email. A tanulmány célja annak a bemutatása, hogy a Digitális bíróság programban foglalt célkitűzések erősítik-e a felek bírósághoz fordulásának jogát, vagy a túlzott digitalizáció, „e-percek” még inkább növelik a távolságot a jogkeresők és a bíróságok között.

A bírósághoz fordulás joga és a polgári perrendtartásról szóló törvény kapcsolata

A bírósághoz fordulás jogát az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése⁴ biztosítja, amely alapján az állam kötelezettsége, hogy a jogok és kötelezettségek elbírálására bírói utat biztosítson, vagyis az érintettnek legyen lehetősége bírósághoz fordulni, a bíróság pedig legyen jogosult és eljárása egyben alkalmas az ügy érdemi elbírálására. Ennek szabályai alapvetően a jogalkotói mérlegelés kérdéskörébe tartoznak.⁵ A bírósághoz való fordulás alapvető joga nemcsak a beadványok előterjesztésének jogára szorítkozik, hanem a bírósági eljárásban a fél pozícióját biztosítja a személyeknek. A személyek alanyai, alakítói és nem tárgyai, „elszenvedői” a bírósági eljárásnak. Alkotmányban biztosított joguk van arra, hogy a bíróság az eljárásba vitt jogait és kötelezségeiket elbírálja (s ne csak az ezeket tartalmazó beadványról mondjon véleményt), és arra is, hogy lehetőséget kapjanak a bírósági döntés alapjául szolgáló tényállással és jogi kérdésekkel kapcsolatban nyilatkozataik megtételére.⁶

A büntető igazságszolgáltatás területén ez azt jelenti, hogy a törvényes vádról a bíróságnak kell döntenie. Ennek az alkotmányi normának a végrehajtásáról rendelkezik a büntetőeljárásról szóló törvény, amely szerint vádemelés után nemcsak lehetőség, hogy a vádról a bíróság döntsön, hanem kötelesség is.⁷ A polgári igazságszolgáltatás területén – ideértve a munkaügy, a gazdasági jog és a családjog területén folyó bíraskodást is - pedig kimondja az eljárási kódex, hogy a törvényben biztosított anyagi jog bíróság előtt, bírósági úton érvényesíthető.⁸

A polgári perrendtartásról szóló törvény vizsgálatakor megállapíthatjuk, hogy a jogalkotó számos intézménnyel kívánja a bírósághoz fordulás jogát biztosítani a jogkereső állampolgároknak.

Az 1952-es Pp. esetében is felmerült, hogy a kötelező jog képviselőt sérti az állampolgárok alapvető jogait, így a bírósághoz fordulás jogát. Az Alkotmánybíróság kimondta, hogy minden természetes és jogi személyt egyaránt megillet az eljárásban való részvétel, természetesen jogi képviselője útján. Meghatározta továbbá azt, hogy azon személyek, akiknek a jövedelmi és vagyoni viszonyai nem teszik lehetővé a jogi képviselő megbízását, az állam által biztosított pártfogó ügyvédi képviselőt vehessék igénybe. A jogi segítségnyújtásról szóló törvény most is biztosítja a pártfogó ügyvéd kirendelésének

⁴ Mindenki joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el.

⁵ 3243/2018. (VII.11.) AB határozat

⁶ 59/1993. (XI.29.) AB határozat

⁷ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC törvény 6. § (2) bekezdése.

⁸ Pp. preambulum: Az Országgyűlés a magyar perjogi hagyományokra és az európai jogfejlődés vívmányaira építő, a felek felelős pervitelén és a bíróság aktív pervezetésén alapuló, a koncentrált per feltételeit biztosító szabályozás megteremtése céljából, a polgárok szolgálatát biztosító, a közjónak és a józan észnek megfelelő jogalkalmazás eszméjétől vezérelve, a *magánjogi jogviták tisztességes eljárás elvén nyugvó rendezése és az anyagi jogok hatékony érvényre juttatása érdekében* az Alaptörvény 25. cikk (2) bekezdés a) pontja végrehajtására a következő törvényt alkotja. Lásd még a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 1:6. §-át.

lehetőségét, így az elsőfokú törvényszéki ügyek vonatkozásában sem sérül a jogkeresők alkotmányos joga.

Az állam a személyes költségkedvezmények biztosításával a tényleges jogérvényesítés lehetőségét kívánja megteremteni azon személyek számára, akiknél ez a lehetőség kedvezmények hiányában a jövedelmi- vagyoni viszonyaik miatt nem állna fenn. Az állam így nem nyújt segítséget ahhoz a pervitelhez, amely szemben áll a jóhiszemű eljárás elvével, amely az eljárás-támogatási kötelezettség megszegését jelenti, azaz nem a jogérvényesítést szolgálja.⁹ A költségkedvezmények két nagy csoportja a személyes kedvezmény és a tárgyi kedvezmény. A személyes kedvezmény fő szabály szerint a fél jövedelmi vagy vagyoni helyzete vagy személyes minősége alapján jár. Míg a tárgyi kedvezmény az eljárás sajátos tárgyához kapcsolódik. A költségkedvezménynek minősül a költségmentesség (személyes vagy tárgyi), a költségfeljegyzési jog (személyes vagy tárgyi), illetékmentesség (személyes vagy tárgyi), illetékfeljegyzési jog (tárgyi)¹⁰ és a mérsékelt illeték.

A jogi képviselő nélkül eljáró fél számára a törvény az alapiratokkal (keresetlevél, viszontkereset-levél, beszámítást tartalmazó irat és írásbeli ellenkérelem) szembeni fokozottabb követelmények teljesítését és megfelelő benyújtását elősegíti a formanyomtatványok bevezetésével, amely a kitöltéshez szükséges tájkoztatásokkal mutatja a félnek, hogy mit és hogyan kell azokban feltüntetni.¹¹ A formanyomtatványok bevezetésével a jogalkotó biztosította azt, hogy a fenti iratok előterjesztése a személyesen eljáró félnek ne okozzon aránytalan megterhelést. A formanyomtatványok – igazodva a gyakorlati tapasztalatokhoz – egyszerűsödtek a bevezetésükhöz képest, így ma egy keresetlevél nyomtatvány mindössze kilenc oldalas a korábbi húsz oldalas nyomtatvány helyett. A nyomtatványokhoz fűzött kitöltési útmutató segítségével a személyesen eljáró jogkeresők el tudnak igazodni olyan kifejezések között is, mint például a pertárgy érték, vagy érvényesíteni kívánt jog.

Abban az esetben, ha a nyomtatványok kitöltésével egyedül nem boldogulnak a személyesen eljáró ügyfelek, lehetőségük van arra, hogy a bíróságok ügyfélszolgálati napjain részt vegyenek.¹² Itt azonban nem pusztán a nyomtatvány kitöltése, hanem egyéb szóbeli kérelmek előterjesztését is megtehetik.¹³ Az ügyfélszolgálati napon részt vevő bírósági titkárok, fogalmazók, ügyintézők azonban csak az eljárási jogok érvényesítésében nyújthatnak segítséget, az anyagi joggal kapcsolatos felvilágosítást nem adhatnak.

A személyesen eljáró felet a jogalkotó további „kedvezményben” részesíti, ugyanis az anyagi pervezetés alkalmazhatóságát kiterjeszti. A miniszteri indoklás szerint a törvény az anyagi pervezetés terén a jogi képviselő nélkül eljáró fél számára több és eltérő jellegű támogatást is előír. Elrendelheti a fél személyes meghallgatását a jogvita kereteinek meghatározásához, így különösen a fél tényállításai, jogállításai és kérelme, ellenkérelme, valamint bizonyítási lehetőségei tisztázása érdekében, és a felet a bizonyításra szoruló tények

⁹ Miniszteri indoklás a Pp. 94.-100. §-hoz.

¹⁰ Az új Pp. annyiban tér el a régi Pp. szabályozásától az illetékfeljegyzési jog tekintetében, hogy megszünteti a személyes illetékfeljegyzési jogot és egyúttal elsődlegesen és általánosan igénybe vehető rászorultsági alapú kedvezményként a személyes költségfeljegyzési jogot vezeti be.

¹¹ Miniszteri indoklás a 246. §-hoz.

¹² 14/2002. (VIII.1.) IM rendelet 7.§ (1) bekezdés: A bíróság elnöke által erre a célra meghatározott ügyfélfogadási időben - de hetente legalább egy munkanapon - a jogi képviselő vagy védő nélkül eljáró ügyfél által szóban előterjesztett kérelmet és indítványt a bíróság elnöke által kijelölt bírósági titkár, bírósági fogalmazó vagy bírósági ügyintéző foglalja jegyzőkönyvbe.

¹³ A Pp. 246. § (5) bekezdése biztosítja a kérelmek szóbeli előterjesztésének lehetőségét: A fél a folyamatban lévő perben a (2) és (3) bekezdésben meghatározottakon kívüli egyéb kérelmet, nyilatkozatot is előterjeszthet szóban a perben eljáró bíróságon a (2) bekezdésben meghatározott módon, amelyet jegyzőkönyvbe kell foglalni.

vonatkozásában az e törvény szerinti bizonyítási lehetőségek, bizonyítási eszközök és ezek feltételei tekintetében - szükség esetén - tájékoztatással látja el.¹⁴

Digitális bíróság¹⁵ program

A hazai bírósági szervezetrendszer vezetői is felismerték a technológia fejlődésben rejlő lehetőségeket, amelyeknek köszönhetően a bírósági igazgatás elektronizációja megtörténhet. A fejlesztéseknek következtében mind a bíróságok, mind a jogkereső állampolgárok számára biztosítottá válhat a távelérés. A bíróság által megfogalmazott kiemelt stratégiai cél nem más, mint a bírósághoz való hozzáférés egyszerűsítése, a bíróság-ügyfél kapcsolat „erősítése”. Az informatikai fejlesztésekkel kapcsolatosan jelen tanulmányban az alábbi három témára koncentrálok: bírósági határozatok közzétételének és anonimizálásának fejlesztése, E-Akta, közhiteles nyilvántartások online összekapcsolása. Álláspontom szerint ezen beruházások kivitelezése valóban segíthet a jogkeresők bírósághoz fordulás jogának erősítéséhez.

Az ügyfelek számára a projekt talán legkevésbé látványos fejlesztése a bírósági szakrendszerek és a Központi Kormányzati Szolgáltatási Busz közötti kapcsolat megteremtése. A Pp. megteremtette annak a lehetőségét, hogy csökkentse az adminisztratív terheit a feleknek azzal, hogy bizonyos adatok igazolására nem köteles a fél.¹⁶ A gyakorlat ugyanakkor nem egységes abban a kérdésben, hogy mely adatok igazolás szükséges a fél által és mely nem, ráadásul az egyes bíróságok számára az adatokhoz való hozzáférés csak súlyos adminisztratív terhet ró.¹⁷

A CKOT¹⁸ arra az álláspontra helyezkedett, hogy a bíróság a fél azonosításához szükséges adatok igazolását akkor is kérheti a féltől, ha azt Infotv. alapján közzétették vagy azt közhiteles nyilvántartás tartalmazza, holott az azonosításhoz szükséges adat és az azonosító adat nem feltétlenül fedik egymást. Szintén találunk arra példát, hogy visszautasításra került a keresetlevél a tulajdoni lap vagy a cégkivonat csatolásának hiánya miatt, melyek jogszabállyal rendszeresített közhiteles nyilvántartásból elérhetőek.

Azáltal, hogy a közhiteles nyilvántartásokhoz bármely bíróság számára biztosított lesz a hozzáférés, javul a közadatok elérhetősége és megismerhetősége, ezáltal megbízhatóbb és pontosabb adatokkal tudnak dolgozni a bíróság munkatársai, elkerülve a felesleges visszautasításokat és hiánypótlásokat, sőt költségcsökkentést is eredményezhet a felek számára.

Az általam vizsgált következő fejlesztési terület a bírósági határozatok közzétételének és anonimizálásának fejlesztése (egységesítése). Az anonimizálásra vonatkozó jelenlegi szabályozásból az a következtetés vonható le, hogy az egységesség hiányzik. Egyes döntések a felek és képviselőik nevével, más döntések a fél nevének elhagyásával, de a képviselő személyével, míg egyes döntések mind a felek nevével és a képviselőik nevével is láthatóak.

A bírósági határozatok megismerhetőségének igénye nem pusztán az egyes hivatásrendek felől mutatkozik meg, hanem össztársadalmi érdek. A bíróságok transzparenciáját növeli, ha olyan ügyfélbarát kezelőfelületen elérhetőek a közzétett határozatok, amelyből látszódik az

¹⁴ Pp. 253. §.

¹⁵ Az Országos Bírósági Hivatal (OBH) „A bírósági igazgatás további elektronizálása (Digitális Bíróság)” című, KÖFOP-1.0.0-VEKOP-15-2017-00052 azonosító számú projektet a Széchenyi 2020 program keretében 2017. augusztus 15. és 2019. június 30. között valósítja meg az Európai Unió támogatásával.

¹⁶ Pp. 112. § A bíróság a fél azonosításához szükséges adatok kivételével, nem kérheti a féltől olyan adat igazolását, amelyet az érintett szerv az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló törvényben előírt kötelezettsége alapján közzétett, vagy amelyet jogszabállyal rendszeresített közhiteles nyilvántartásnak kell tartalmaznia.

¹⁷ Például a járásbíróságok a tulajdoni lapot önállóan nem tudják beszerezni, a törvényszékekhez kell folyamodniuk, amely elvonja az erőforrásokat az érdemi munkától.

¹⁸ Civilisztikai Kollégiumvezetők 2017. július 7-ei Országos Tanácskozásának 9. állásfoglalása.

ítélkezési gyakorlat egységessége, a határozatok közérthetősége. A Bírósági Határozatok Gyűjteményének hozzáférhetősége az informatikai fejlesztést megelőzően nehézkes kezelőfelülettel volt elérhető, sokszor pontatlan találati listával, mely párosult egy korlátozott kereshetőséggel a határozatok vagy a jogszabályok szövegére.¹⁹

A bírósági fejlesztés e körben két irányú. Egyrészt a bírák munkájának megkönnyítése érdekében egy szövegszerkesztő alkalmazás kerül kialakításra, amely határozatszerkesztő és anonimizáló funkciókkal van ellátva. Mindezek célja az egységesítés, vagyis az eltérő szinten ítélező bíróságok határozatainak külső megjelenése – az általuk használt egységes minták alapján - is egységes legyen, ebből következően az anonimizálás is egységessé válhat. Az anonimizáló szoftver így automatikusan felismeri azon szövegrészt, amelynek közzététel nem lehetséges.²⁰

Végezetül az ügyfelek számára leglátványosabb fejlesztés, az E-Akta megteremtése, amely biztosítja a periratokba való betekintést személyes megjelenés nélkül, akár az ügyfél lakó vagy székhelyéről. Jelenleg a bírósági periratok többségében papír alapúak, így a betekintés csak a bíróság ügyfélfogadási idejében történhet meg, személyes megjelenéssel. Ez mind az ügyfelek, mind a bíróság számára többletráfordítás, mint az akták digitalizációja és távelérése.

Az E-Akta előnye, hogy az iratbetekintést a jogosultsággal rendelkező ügyfél bármely napszakban megteheti, nincs kötve a bírósági ügyfélfogadáshoz.²¹ A bíróság alkalmazottai hatékonyabb munkavégzést tudnak megvalósítani a személyes ügyfélfogadás csökkenésével. Az ügyfelek számára ezáltal jobban követhetővé válik az eljárás menete, ennek köszönhetően a közbizalom is erősödhet a bíróságok iránt.

Összefoglalás

A bírósághoz fordulás joga olyan alapjog, amely a jogállamiság egyik bástyája. Az új eljárásjogi kódex bevezetésével felerősödtek azok a hangok, amelyek a polgári igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés korlátozottságáról szólnak. Álláspontom szerint a jogalkotó számos ponton elősegíti a jogérvényesítés igénybevételét legyen szó költségkedvezményekről, pártfogó ügyvédi képviselőről, vagy ügyfélszolgálatokról.

A Digitális bíróság programban meghatározott általam vizsgált célkitűzések alkalmasak lehetnek arra, hogy erősítsék a bíróságokba vetett közbizalmat. A határozatkereső, az E-Akta olyan fejlesztések, amelyek transzparenssé tehetik a bíróságok működését. Az ügyfelek számára lehetőség nyílik az ügyekben kialakult bírói gyakorlat megismerésére, vagy éppen az otthonról történő iratbetekintésre.

Természetesen kérdéses, hogy ezek a fejlesztések a társadalom milyen széles rétegét tudják „megszólítani”, azonban mindenképp üdvözlendő a cél, amely ügyfélközpontúvá kívánja tenni a bíróságok működését, a technikai lehetőségek kiaknázásával. Az állampolgárok igazságszolgáltatásról kialakult képét ugyanis nem csak az eljárási szabályok színvonalassága, a hivatásrendek szakszerű munkája, hanem az ügyfél-bíróság kapcsolat is jelentősen befolyásolja.

¹⁹ https://birosag.hu/sites/default/files/2019-04/kisokos_20190409.pdf, letöltve: 2019.05.25.

²⁰ 2020. január elsejétől a bíróságok egységes iratkezelési szabályzatáról szóló 17/2014. (XII.23.) OBH módosításra került. A módosítás a határozatok alaki szerkezeti elemeit érinti, így valamennyi ügyszöveg határozatra egységes alaki szabályok vonatkoznak, az egységesítés céljából.

²¹ https://birosag.hu/sites/default/files/2019-02/kofop_kiadvany.pdf, letöltve: 2019.05.25.

II. Polgári jogi szekció

AZ EGYESÜLET ÉS AZ ALAPÍTVÁNY ÜGYVEZETÉSÉT ELLÁTÓ VEZETŐ TISZTSÉGVISELŐK POLGÁRI JOGI KÁRFELELŐSSÉGE

*Barta Judit**

A tanulmány az egyesületek és alapítványok ügyvezetését ellátó vezető tisztségviselők polgári jogi felelősségének főbb szabályait, annak rendszerét kívánja bemutatni, a szakirodalmi eredmények, és gyakorlati példák segítségével.

Kulcsszavak: egyesület, alapítvány, ügyvezetés vezető tisztségviselő, kártérítési felelősség, kontraktuális kárfelelősség

The study aims to present the main rules and the system of civil law liability of chief executive officers of associations and foundations, due to the results of the legal literature and the judicial practice.

Keywords: association, foundation, management, chief executive officer, tort law liability, contractual liability

1. Az egyesületre és az alapítványra irányadó jogszabályok

Az egyesületre és alapítványra vonatkozó főbb szabályokat a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) tartalmazza. Ezentúl, különös rendelkezésekkel találkozunk az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló 2011. évi CLXXV. törvényben (a továbbiakban: Ectv.).

Az Ectv. 4. § (1) bekezdése szól az ún. *különös formájú egyesületekről*, ezek a szövetség, a párt, a szakszervezet, továbbá a külön törvény hatálya alá tartozó tevékenységet végző egyesületek. Az Ectv. 4. § (3) bekezdése szerint, a szövetség olyan egyesület, amely két tag részvételével is alapítható, működtethető. A szövetség tagja egyesület, alapítvány, egyéb jogi személy, jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet vagy civil társaság lehet; szövetség tagja természetes személy nem lehet.

Az Ectv. az általa civilszervezetnek minősített szervezetekre vonatkozóan állapít meg külön szabályokat, ezért fontos tisztázni, hogy melyek a civilszervezetek, ezek az alábbiak:

- a) a civil társaság¹,
- b) a Magyarországon nyilvántartásba vett *egyesület* – a párt, a szakszervezet és a kölcsönös biztosító egyesület kivételével –,
- c) – a közalapítvány és a pártalapítvány kivételével – az *alapítvány*.

2. Az ügyvezetés és a vezető tisztségviselő

Az ügyvezetés fogalmát, valamint e feladat ellátását érintő főbb szabályokat a Ptk. Harmadik könyvének „A jogi személy általános szabályai”, címszó alatti közös rendelkezések, továbbá az „Egyesület” és az „Alapítvány” címek alatti különös szabályok körében találjuk.

2.1. A jogi személy általános szabályai

Az ügyvezetés a jogi személy irányító szerve, feladata a jogi személy napi szintű irányítása és működtetése, az operatív feladatok ellátása. Az ügyvezetés döntési jogkörét a Ptk. a legfőbb szerv hatásköre felől közelíti meg, minden olyan döntést meghozhat, amely nem tartozik a

* Dr. habil Barta Judit, tanszékvezető egyetemi docens. Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Kereskedelmi Jogi Intézeti Tanszék.

¹ Ectv. 5/A. § (1) bekezdés alapján, természetes személyek nem gazdasági érdekű közös céljaik elérése és közösségi célú tevékenységük összehangolására polgári jogi társasági szerződéssel létrehozhatnak társaságot (civil társaság).

legfőbb szerv hatáskörébe.² A vezető tisztségviselő szempontjából lényeges kérdés tehát annak konkrét meghatározása, hogy mi tartozik a legfőbb szerv hatáskörébe, mert ezentúl, minden más az ő hatásköre.

Az ügyvezetési feladatokat a vezető tisztségviselők látják el, egy személyben, vagy testületként eljárva. A vezető tisztségviselők kárfelelőssége *egyetemleges*, ha a kár testületi döntés eredménye, de a kárfelelősség csak azokat terheli, akik szavazatukkal hozzájárultak a károkozó döntéshez, vagy a vezető tisztségviselők együttes eljárása okozta a kárt. A vezető tisztségviselő egyedül felel, ha a kárt csak saját magatartása okozta, pl. egyszemélyi ügyvezetés, illetve önálló képviseleti joggyakorlás.

A vezető tisztségviselő ügyvezetési tevékenységét *a jogi személy érdekének megfelelően* köteles ellátni, akkor jár el megfelelő gondossággal, ha azt tarja szem előtt, hogy mi a jogi személynek; egyesületnek, alapítványnak a legjobb.³

A Ptk. a közös szabályok között szól a vezetői tisztségviselői megbízatás létrejöttéről (tagok, vagy alapítók jelölik ki a létesítő okiratban, később választják, a megbízatást a vezető tisztségviselőnek el kell elfogadnia)⁴ és megszűnéséről⁵, továbbá a vezető tisztségviselővel szembeni követelményekről, valamint a kizáró okokról.⁶

A vezető tisztségviselőkre vonatkozó alapvető felelősségi szabály is itt található, erről később lesz szó.

2.2. Az egyesület és alapítvány különös szabályai

A Ptk. 3:77. § szerint, az egyesület ügyvezetését az egyesület ügyvezetője vagy az elnökség látja el. *Az egyesület vezető tisztségviselői az ügyvezető vagy az elnökség tagjai*, az egyesület ügyvezetése lehet tehát testületi, vagy egyszemélyes.

A Ectv. 4. § (5) bekezdés szerint, az ún. pártoló és a tiszteletbeli tag az egyesület szerveinek ülésén tanácskozási joggal vehet részt és *vezető tisztségviselővé nem választható*.⁷

A Ptk. 3:79. § (3) bekezdés alapján, a vezető tisztségviselőket az egyesület tagjai közül kell választani, az alapszabály felhatalmazása alapján a vezető tisztségviselők legfeljebb egyharmada választható az egyesület tagjain kívüli személyekből.

A Ptk. 3:397. § (1) bekezdés szerint az alapítvány ügyvezető szerve a kuratórium. *A kuratórium tagjai az alapítvány vezető tisztségviselői*.

A Ptk. 3:397. § (2) bekezdés szerint, a kuratórium *három természetes személyből áll*⁸, akik közül legalább kettőnek állandó belföldi lakóhellyel kell rendelkeznie.

A Ptk. 3:397. § (5) bekezdés alapján, az alapító az alapítvány *egyszemélyes* ügyvezető szervéül kurátort nevezhet. A kurátorra a kuratóriumra vonatkozó szabályokat megfelelően alkalmazni kell.

Az alapítvány ügyvezetését a fentiek alapján, elláthatja testület, vagy egy személy is.

² Ptk. 3:21. §

³ Ptk. 3:21. § (2) bekezdés

⁴ Ptk. 3:21. § (3) bekezdés

⁵ Ptk. 3:25. §

⁶ Ptk. 3:22. §

⁷ BDT2017. 3619.

A pártoló és a tiszteletbeli tagok az egyesület szerveinek ülésén csak tanácskozási joggal vehetnek részt, érdemi döntést nem hozhatnak, vezető tisztségviselővé nem választhatók. A pártoló és tiszteletbeli tagok jogaira és kötelezettségeire vonatkozó rendelkezések ezért nem kötelező részei az alapszabálynak, a törvény kizárólag az egyesület rendes tagjai jogainak és kötelezettségeinek a létesítő okirati rendezését írja elő kötelezően.

⁸ BDT2016. 3573.

Az, hogy az alapítvány kuratóriumának tagja csak természetes személy lehet, a törvény eltérést nem engedő szabálya.

3. Az egyesület és alapítvány vezető tisztségviselőjének magánjogi kárfelelősségére vonatkozó szabályok rendszere

3.1. Az alapítvánnyal, egyesülettel szembeni kárfelelősség

Mind az egyesület, mind az alapítvány vezető tisztségviselőire egyaránt irányadó kárfelelősségi szabályt a Ptk. jogi személy általános rendelkezései között találjuk. A Ptk. 3:24.§ (1) bekezdés szerint, a vezető tisztségviselő az ügyvezetési tevékenysége során a jogi személynek okozott károkért a szerződészegéssel okozott kárért való felelősség szabályai szerint felel a jogi személlyel szemben. Erről külön pontban szólunk részletesebben.

3.2. A harmadik személyeknek okozott kárért való felelősség

A Ptk. 3:24.§ (2) bekezdés szerint, a vezető tisztségviselő által e jogkörében eljárva harmadik személynek okozott károkért a jogi személy felel. A vezető tisztségviselő a jogi személlyel *egyetemlegesen* felel, ha a kárt *szándékosan* okozta.

Amikor a vezető tisztségviselő a jogi személyt képviselve, annak nevében eljárva harmadik személynek okoz kárt, a jogi személy nevében cselekszik, így a kárt a jogi személynek kell betudni, azt neki kell viselni.

A (2) bekezdés második fordulata beépítette a vezető tisztségviselők károkozásával összefüggésben a bírói ítékezés során kialakult azon gyakorlatot, mely szerint, ha a vezető tisztségviselő a kárt szándékosan okozza, tudja, hogy magatartása a harmadik személynek kárt fog okozni, akkor ne tudjon a jogi személy háta mögött megbújni, lépjen csak elő onnan.⁹ A Ptk. szerint, akkor felel a vezető tisztségviselő egyetemlegesen, ha a kárt szándékosan okozta, azaz, tisztában volt azzal, hogy mi lesz magatartásának következménye és ez volt a célja. A vezető tisztségviselő gondatlan, vagy súlyosan gondatlan magatartásával okozott károkat a jogi személynek egyedül kell viselnie.

A szabály egyik gyenge pontja, hogy bár a Ptk. több helyen is használja a szándékosság kifejezését, annak meghatározásával adós marad, így annak ráamájába bármi beilleszthető.¹⁰ A másik gyenge pont, hogy a szándékosság bizonyítása a károsult érdeke, és terhe, ami meglehetősen nehéz, tekintve az információ aszimmetrikus helyzetet. A gyakorlatban ezért többnyire akkor kerül sor a vezető tisztségviselővel szembeni fellépésre, ha a vezető tisztségviselő magatartásával egyben pl. bűncselekményt is megvalósított, e körben megállapításra került a szándékosság, továbbá a jogi személy vagyona nem fedezi a kárt.

Amennyiben a jogi személy a kárt megtéríti, vagyona csökken, így közvetett módon a vezető tisztségviselő a jogi személynek okozza a kárt. A jogi személy ezt követelheti a vezető tisztségviselőtől, ha ennek törvényi feltételei fennállnak, úgy, mint a közvetlenül neki okozott károkat.

⁹ A bírói gyakorlat *felelősség áttörésnek* nevezte azon kísérleteket, amikor működő gazdasági társaság vezető tisztségviselőjét marasztalta közvetlenül, mert az csalárd módon, a társaság mögé elbújva, a társaságot kihasználva, akár bűncselekményt is elkövetve, a társaság nevében 3. személyeket károsított meg, és az érintett társaságnak nem volt elegendő vagyona a kár megtérítésére, vagy épp felszámolás alá került, pl.: BH2004. 408.; EBD2014. G.3.; BDT2011. 2392.

¹⁰ A szakirodalomban többféle módon igyekeznek megragadni a szándékosság mibenlétét: Barzó Tímea a büntetőjogot hívja segítségül, mely szerint szándékos magatartást az tanúsít, aki cselekményének következményeit kívánja, vagy e következményekbe belenyugszik. Lásd: BARZÓ Tímea: A jogi tények. In: Barzó – Papp (szerk.): *Civilisztika I.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018, 97.; Berényi József szerint, a szándékosság akkor állapítható meg, amikor a károkozóznál megvan a társadalomra veszélyesség tudata és a következmények akarása is. Vö.: BERÉNYI József: A kártérítés általános szabályai. In: Petrik Ferenc (szerk.): *A kártérítési jog.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991, 24.

3.3. Hitelezőkkel szembeni kárfelelősség

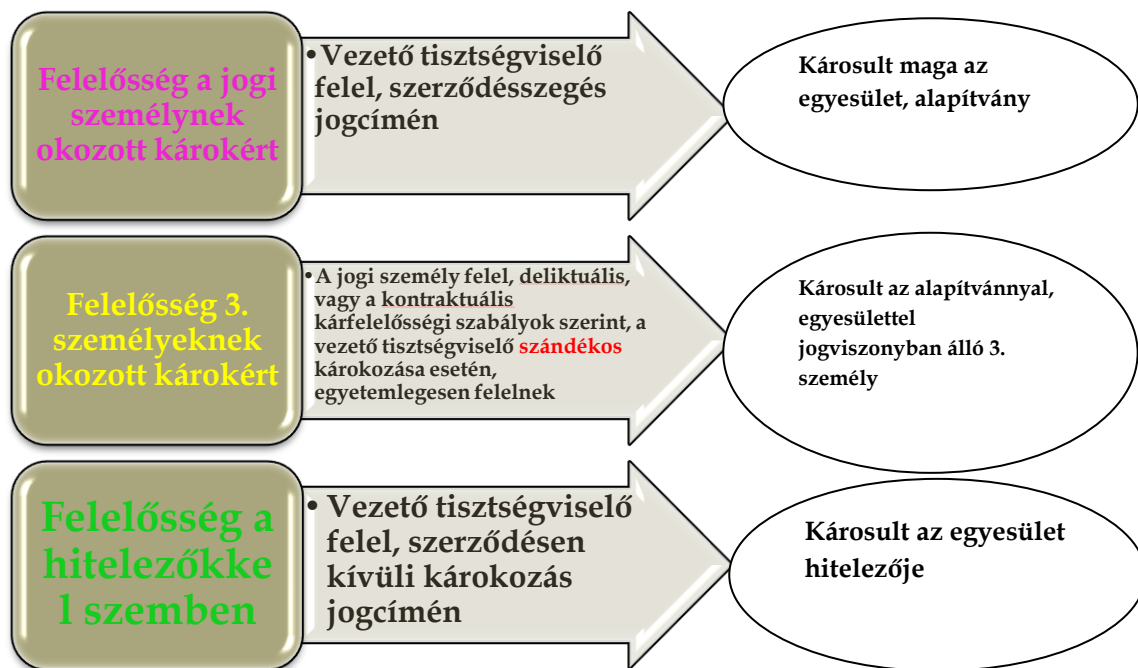
Különleges helyzetről van szó, ha az egyesület, vagy alapítvány fenyegető fizetéseképtelenségi állapotba kerül. Az Ectv. 17. § (5) bekezdése tartalmaz egy iránymutatást idevágóan, a civil szervezet ügyvezető szervének feladata a működőképesség fenntartása, és a fenyegető fizetéseképtelenség esetén *a hitelezők érdekeinek szem előtt tartásával* a szükséges intézkedések meghozatala, illetve kezdeményezése. Figyelemre méltó ugyanakkor – ennek háttérében valószínűleg az egyesületek körében felmerült esetek állnak – hogy a Ptk. *csak az egyesület vezető tisztségviselőinek vonatkozásában* állapít meg hitelezőkkel szembeni kárfelelősségi szabályt.

A Ptk. 3:86. § (2) bekezdés szerint, ha az egyesület jogutód nélkül megszűnik, *a hitelezők* kielégítetlen követelésük erejéig kártérítési igényt érvényesíthetnek az egyesület vezető tisztségviselőivel szemben *a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályai szerint*, ha a vezető tisztségviselő az egyesület *fizetéseképtelenségével fenyegető helyzet*¹¹ beállta után *a hitelezői érdekeket nem vette figyelembe*. Ez a rendelkezés végelszámolással történő megszűnés esetén nem alkalmazható. *Hangsúlyozni szükséges, hogy az alapítvány esetében nem találunk ilyen különös felelősségi szabályt!* E speciális felelősségi szabály teremti meg a vezető tisztségviselővel szembeni igényérvényesítés lehetőségét az egyesület hitelezői részéről, azonban az igényérvényesítés feltételeit és a felelősség részletszabályait a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény (a továbbiakban: Cstv.) 33/A. § tartalmazza.¹² A Cstv. 33/A. § (14) bekezdése kapcsolja össze a Ptk. már említett felelősségi szabályát és a Cstv. kárfelelősségi részletszabályát: „*a Ptk. 3:86. § (2) bekezdésében, [...] a vezető tisztségviselők polgári jogi felelősségének megállapítására és velük szemben a szerződésen kívüli kártérítési igény érvényesítésére az e §-ban foglaltak alapján kerülhet sor, ha a jogi személy jogutód nélküli megszüntetésére felszámolási eljárásban kerül sor.*” Itt szükséges utalni arra, hogy az Ectv. 10. § (1) bekezdése szerint, a civil szervezet csődeljárására és felszámolási eljárására - törvény eltérő rendelkezése hiányában - a Cstv.-t az e §-ban foglalt eltérésekkel kell alkalmazni. A csődeljárás és a felszámolási eljárás lefolytatására a civil szervezetet nyilvántartó bíróság illetékes, azaz egyesület és alapítvány is megszüntethető felszámolási eljárással.

Az alábbi ábra azt mutatja meg, hogy a vezető tisztségviselő kinek okozhat kárt és ezért ki és milyen kárfelelősségi szabály szerint felel.

¹¹ Cstv. 33/A. § (3) bekezdése alapján, a fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet bekövetkezte az az időpont, amelytől kezdve a vezető tisztségviselők előre látták vagy az ilyen tisztséget betöltő személytől elvárható gondosság mellett látniuk kellett, hogy a gazdálkodó szervezet nem lesz képes esedékességkor kielégíteni a vele szemben fennálló követeléseket.

¹² A Cstv. 33/A. § részletszabályairól lásd bővebben: BARTA Judit: A gazdasági társaság vezető tisztségviselőjének magánjogi felelősségi rendszere. In: Barta Judit – Barzó Tímea – Csák Csilla (szerk.): *Magyarázat a kártérítési jogról*. Wolters Kluwer Kiadó, Budapest, 2018, 267-290.; valamint BARTA Judit – MAJOROS Tünde: A bírói gyakorlat szerepe a gazdasági társaság vezető tisztségviselőjének hitelezőkkel szembeni felelőssége körében. In: *Publicationes Universitatis Miskolcensis Series Juridica et Politica*, Tomus XXXV, 187-202.

4. Részletesebben a szerződésszegéssel okozott kárfelelősségi szabályok alkalmazásáról

A kontraktuális kárfelelősségi szabályok vezető tisztségviselőkre való alkalmazásának legfőbb indoka az volt, hogy a vezető tisztségviselő és a jogi személy között is egy relatív szerkezetű kötelmi szál szövődik¹³, hasonlóan egy szerződéshez, a vezető tisztségviselő e tisztségének elfogadásával vállalja, hogy a jogi személy érdekének megfelelően fog eljárni a jogi személy ügyvezetése során.

Ez a kötelem hasonló a szerződéses kötelemhez, abból a szempontból, hogy ez is önként vállalt és a potenciális károkozás előtt ismert relatív szerkezetű kötelem, így kézenfekvőnek tűnt a szerződésszegésért fennálló felelősség szabályainak alkalmazhatósága, egyedi felelősségi szabály megalkotása helyett.¹⁴ Ha azonban rápróbáljuk az „általános” kontraktuális felelősségi alakzatot a vezető tisztségviselői kötelemre (eseti bírósági gyakorlat hiányában, egyelőre a szakirodalom által), látszik, hogy az egy sajátos alkatú jogviszony, amin a konfekció bizony nem áll tökéletesen, itt-ott igényli az igazítást.

A szakirodalom poharába mindenestre a jogalkotó e megoldással bedobta a pezsgőtablettát. A szerződésszegéssel okozott kárfelelősség, mint vezető tisztségviselői kárfelelősségi szabály alapos elemzés alá került, rávilágítva az értelmezési és ezzel az alkalmazási nehézségekre, pl. a kimentés körében felmerülő előreláthatóság (hogyan értelmezhető e tekintetben a szerződéskötés időpontja), a kártérítés mértékét befolyásoló előreláthatóság szabályának alkalmazása (eleve nincs tapadó kár, csak következménykár, és

¹³ Igaz, a szakirodalom ezzel a kérdéssel elsősorban a gazdasági társaságok vonatkozásában foglalkozik, de megállapításaikat itt is irányadónak tartjuk, lásd: NOCHTA Tibor: A polgári jogi felelősség jogi személyiség falán áthajló ágairól. In: Pusztahelyi Réka (szerk.): *Jogi személyek az új Polgári Törvénykönyvben: Tanulmánykötet*. Novotni Alapítvány, Miskolc, 2013, 163. és KISFALUDI András: A jogi személy vezető tisztségviselőinek felelőssége az új Polgári Törvénykönyvben. In: Csehi Zoltán (szerk.): *(L)EX CATHEDRA ET PRAXIS Ünnepi kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából*. XENIA, Budapest, 2014, 313-314.

¹⁴ Szeretnénk hangsúlyozni, hogy több olyan példát is találunk, amikor a jogalkotó egy károkozási helyzetre nem az „evidensnek” tűnő felelősségi szabály alkalmazását rendeli, vagy egy egyedi károkozási helyzetre is a már meglévő valamelyik felelősségi szabály alkalmazását írja elő.

hogyan értelmezhető előláthatósági pontként a szerződéskötés időpontja).¹⁵ Mindezek felvetik a jelenlegi szabályozási megoldás korrekciójának szükségességét.

A fentiekén túl, a vezető tisztségviselői kötelelem alapvetően *gondossági*¹⁶ és nem eredménykötelelem, ami annak megítélését nehezíti, hogy mikor is szólhatunk egyáltalán szerződésszegésről.

A vezető tisztségviselő nem eredmény elérésére (pl. eredményes gazdálkodás, cél elérése, stb.) vállalkozik, hanem arra, hogy a jogi személyt a legjobb tudása szerint, a jogi személy érdekének megfelelően, kellő körültekintéssel, gondosan irányítja és képviseli. Amennyiben a vezető tisztségviselő a jogi személyt az ilyen tisztséget betöltő személyektől általában elvárható gondossággal irányította és döntésének meghozatalakor a jogi személy érdekeit tartotta szem előtt, *annak gazdálkodása során az ésszerű kockázatvállalás kereteit nem lépte túl*, de az eredmény elmaradt, vagy akár a működés veszteséggel járt, még ezért nem állapítható meg a szerződésszegés.

A vezető tisztségviselő gondosságot nélkülöző, a jogi személy érdekeit sértő, és ezzel összefüggésben annak kárt okozó magatartása lehet például, hogy

- a házipénztárban, pénzforgalmi számlán lévő összeget elsikkasztja, vagy a bizonylati fegyelem megsértése miatt, azzal nem tud elszámolni;
- a jogi személy eszközeit (ingó, ingatlan) feltűnően értékaránytalan szerződéssel saját részére vagy hozzátartozói részére ruházza át;
- saját maga, vagy hozzátartozói által alapított gazdasági társaságtól piaci ár fölött bérel a jogi személy részére ingatlant, vagy eszközöket;
- fiktív, vagy indokolatlan költségeket számol el a jogi személy felé, mint az ügyvezetés körében felmerült költség;
- megsérti a számviteli szabályokat, a bizonylatolási fegyelmet, gondatlanul jár el a házi pénztár kezelése, vagy a jogi személy bankkártyájának használata során, aminek következtében harmadik személy jogosulatlanul elsajátíthatja a jogi személy pénzeszközeit;
- a jogi személy nevében úgy köt és teljesít egyoldalúan szerződést, hogy nem győződik meg a szerződő partner adatairól (később nem beazonosítható a szerződő partner), a szerződés teljesítésére való alkalmasságáról, illetve nem köt ki biztosítékot, és a kötelezett nem teljesíti a szerződést stb.

¹⁵ Lásd: FUGLINSZKY Ádám: Az előreláthatósági klauzula értelmezésének újabb dilemmái. In: *Gazdaság és Jog* 2019/7-8. szám, 1-7. Lásd: <https://ptk2013.hu/szakcikkek/fuglinszky-adam-az-elorelathatosagi-klauzula-ertelmezesenek-ujabb-dilemmai-gj-20197-8-1-7-o/6806>; CSÖNDES Mónika: *Előrelátható károk? Az előreláthatósági korlát hatása szerződésszegési kártérítési jogunkra*. Eötvös Kiadó, Budapest, 2016.; VÉKÁS Lajos: *Szerződési jog. Általános rész*. Eötvös Kiadó, Budapest, 2016, 639.

¹⁶ Szintén a gazdasági társaság vezető tisztségviselőjének felelőssége körében foglalkozik a szakirodalom ezzel a kérdéssel, de itt is relevánsnak tartjuk, lásd BODZÁSI Balázs: *Tézisek a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény felülvizsgálatához*. Vitaanyag a Magyar Jogász Egylet 2016. január 18-án tartandó ülésére, valamint BARTA Judit – UJVÁRINÉ DR. ANTAL Edit: A “Janus-arcú” gazdasági társasági vezető tisztségviselői jogviszony (egyes jogi kérdések). In: *Gazdaság és Jog* 2016/4. sz., 3-9. és VÉKÁS Lajos: *Szerződési jog. Általános rész*. Eötvös, Budapest, 2016, 241.

A gondossági kötelemet érintően a szerződésszegés megítélésének problematikájáról lásd: KEMENES István: Az orvos kártérítési felelősségének egyes kérdései. In: *Bírósági Döntések Tára* 2008/1. szám 15.; KEMENES István: A kontraktuális kártérítés egyes kérdései. In: *Magyar Jog* 2017/1. szám, 1-10., Lásd: <http://ptk2013.hu/szakcikkek/kemenes-istvan-a-kontraktualis-karterites-egyes-kerdesei-mj-20171-1-10-o/6242>; illetve Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz. 2. kötet, Wolters Kluwer, 2014, 1742.;

Fuglinszky Ádám gondolatait idézve: „Gondossági kötelek esetében (így különösen megbízásnál, például ügyvéd, könyvvizsgáló, vezető tisztségviselő) ugyanis szerződésszegésről csak akkor beszélhetünk, ha a kötelezett nem az általában és az adott hivatást gyakorló személyektől e körben elvárható fokozott gondossággal törekedett a szerződésben meghatározott cél elérésére.” Vö.: FUGLINSZKY Ádám: *Kártérítési jog*. HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2015, 108.

A szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség alóli mentesüléshez három feltétel együttes fennállásának bizonyítása szükséges. Mentесül a felelősség alól a károkozó, ha bizonyítja, hogy

- a szerződésszegést ellenőrzési körén kívül eső;
- a szerződéskötés időpontjában előre nem látható körülmény okozta;
- és nem volt elvárható, hogy a körülményt elkerülje, vagy a kárt elhárítsa.¹⁷

5. A vezető tisztségviselő kárfelelősségének kizárása, korlátozása, vagy hatáskörének szűkítése

A Ptk. a szerződésszegéssel okozott kárért való felelősség körében lehetőséget biztosít a felelősség korlátozására és kizárására, *kivétel* a szándékosan okozott, továbbá az emberi életet, testi épséget vagy egészséget megkárosító károkozásért való felelősség.¹⁸ Ezeket a szabályokat a vezető tisztségviselő kontraktuális kárfelelőssége körében is irányadónak lehet tekinteni, így a gondatlan, akár súlyosan gondatlan magatartással okozott kárért való felelősség is kizárható, vagy korlátozható a vezető tisztségviselővel kötött külön megállapodásban.

A felelősség kizárására vagy korlátozására többféle lehetőség nyílik, pl. a felek:

- kizárhatják a vezető tisztségviselő gondatlan károkozásáért a felelősséget;
- meghatározhatják a vezető tisztségviselőt terhelő kártérítés összegének felső limitjét;
- kiköthetik akár enyhébb felelősségi szabály, pl. az általános deliktuális kárfelelősségi szabály alkalmazását stb.

A vezető tisztségviselő felelőssége áttételesen csökkenthető hatáskörének szűkítésével, mikor a létesítő okirat meghatározott ügyekről való döntést (pl. bizonyos összeg feletti eszköz, illetve ingatlanvásárlás, egyéb szerződéskötés, jogi személy tartalékjainak befektetése, kiegészítő vállalkozási tevékenység folytatásának elhatározása, vezető tisztségviselő hozzátartozójával, vagy olyan gazdasági társasággal való szerződéskötés engedélyezése, amelyben a vezető tisztségviselő tag, vagy vezető tisztségviselő, stb.) a legfőbb szerv hatáskörébe, vagy a felügyelőbizottság hatáskörébe utalja. Az ügyvezetési tevékenység kontrollálását segíti, ha az ügyvezetésnek a létesítő okirat szerint, az éves beszámoló elfogadása mellett, külön be kell számolnia éves tevékenységéről, kiemelve a lényeges gazdasági eseményeket, a jogi személy felügyelőbizottságot hoz létre, amely rendszeresen működik, a létesítő okirat a pénzforgalmi számla feletti rendelkezési jogot csak együttesen engedi a törvényes képviselő vezető tisztségviselőnek stb.

6. A kártérítési igény érvényesítése

Míg a Ptk. gazdasági társaságok esetében kifejezetten rendelkezik arról, hogy a vezető tisztségviselővel szembeni kártérítési igényről való döntés a legfőbb szerv hatásköre¹⁹, addig az egyesületnél és alapítványnál nem találunk ilyen előírást. Kiindulva a Ptk. minden jogi személyre irányadó 3:16. §-ban és 3:21. §-ban foglalt rendelkezésekből, az egyesület és alapítvány létesítő okiratának kell arról rendelkezni, hogy e döntési jogkört kinek biztosítja: legfőbb szervnek, alapítóknak, vagy az ügyvezetésnek. A döntést követően, természetesen az alapítvány, vagy egyesület nevében történik az igényérvényesítés, és a törvényes képviselő jár el. Harmadik személy csak akkor érvényesíthet kártérítési igényt közvetlenül a vezető tisztségviselővel szemben, ha bizonyítani tudja, hogy az a kárt e minőségében eljárva szándékosan okozta.

¹⁷ Ptk. 6:142. § (1) bekezdés

¹⁸ Ptk. 6:152. §

¹⁹ Ptk. 3:109. § (3) bekezdés

A Ptk. 3:86. § (1) bekezdése külön rendelkezik arról a különleges helyzetről, hogy az egyesület jogutód nélküli megszűnése esetén, a vezető tisztségviselőkkel szembeni igényérvényesítésre az egyesület törlésének időpontjában tagsági jogviszonyban álló tag vagy az jogosult, akinek a részére a megszűnéskor fennmaradó egyesületi vagyont át kellett adni, vagy ha lett volna vagyona, át kellett volna adni.

A jogszabály itt abból indul ki, hogy amennyiben az igényérvényesítés az egyesület fennállása alatt megtörtént volna, úgy a vezető tisztségviselő által megfizetett kártérítés az egyesület vagyont gyarapította volna, ennél fogva, a jogutód nélküli megszűnéskor a hitelezők kielégítését követően jutott volna vagyona, vagy nagyobb vagyona az arra jogosultnak.

A Ptk. 3:85. § (1) bekezdés szerint, az egyesület jogutód nélküli megszűnése esetén a hitelezők követeléseinek kiegyenlítése után fennmaradó vagyont az alapszabályban meghatározott, az egyesület céljával megegyező vagy hasonló cél megvalósítására létrejött közhasznú szervezetnek kell átadni. Az alapszabály ilyen irányú rendelkezésének hiányában, a nyilvántartó bíróság a jogszabályban meghatározott szervezetnek juttatja a vagyont. Az Ectv. a civil szervezetek esetében határozza meg, hogy a létesítő okirat rendelkezésének hiányában, mely szervezetnek kell juttatni a vagyont.

7. A vezető tisztségviselő polgári jogi kárfelelősségét felvető, nyilvánosságot kapott esetek

Az alábbiakban olyan ügyekről lesz szó, amelyek sajtó nyilvánosságot kaptak, többnyire azok büntetőjogi vonatkozásai miatt.

Sok esetben az érintettek megalégszenek a büntetőjogi felelősségre vonással, a vezető tisztségviselői jogviszony megszüntetésével, illetve egyszerűbb a büntetőeljárásban polgári jogi igény érvényesítésével,²⁰ vagy a büntető eljárás eredményeire támaszkodva per nélkül kártérítést „kicsikarni”.

2008-ban kapott nyilvánosságot a MÁV Általános Biztosító Egyesület ügye, amelynek elnöke és még három személy különböző módokon okozott az egyesületnek károkat 2002-2008 között, több száz millió forint összegben.

A Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete 2008 áprilisában jelentős pénzügyi hiányt tárt fel az egyesületnél. A felügyelet jelzése alapján az illetékes hatóság nyomozni kezdett, amely módszeresen feltárta a „vagyonkimentési” tranzakciókat.

Az elnök saját maga, vagy hozzátartozói részvételével gazdasági társaságokat alapított, amelyek fővárosi és vidéki ingatlanokat vásároltak - esetenként épp az egyesülettől kapott kölcsönből -, majd azokat a vételárnál jóval drágábban eladták, vagy a piaci árat jóval meghaladó összegért bérbe adták az egyesületnek. Az elnök érdekkörébe tartozó gazdasági társaságok milliókért adtak bérbe az egyesületnek irodabútorokat, számítástechnikai eszközöket, biztosítottak szoftverfelhasználást, ezeket az egyesület egyébként meg tudta volna vásárolni, vagy kedvezőbben tudta volna bérelni. Szintén milliós tételekben számláztak az egyesületnek számítástechnikai szolgáltatásokat, olyanokat, amelyeket nem teljesítettek. Az elnök egyik közeli hozzátartozójának gazdasági társasága indokolatlan és a piacon kialakult szokásos mértéket jóval meghaladó biztosításközvetítői jutalékokat kapott, sokszor érdemi tevékenység nélkül. Előfordult az is, hogy az elnök által alapított gazdasági társaság az egyesület működésének szakmai átvilágításáért kapott megbízási díjat, miközben az átvilágítást az egyesület belső ellenőre munkakörében eljárva végezte el. A megindult büntetőeljárás vádirata szerint az elnök 2008 áprilisában 666 millió forintot utalt át a biztosító egyesülettől fiktív cégek számára, innen pedig már saját számlájára. Az utalások

²⁰ A polgári jogi igény érvényesítéséről lásd SZEGHŐ Katalin: Polgári jogi igény a büntető eljárásban. In: *Magyar Jog* 2018/9. szám, 492-500.

következtében az egyesület biztosítástechnikai tartaléka eltűnt, 2008 április 8-án a PSZÁF felfüggesztette az egyesület kötelező gépjármű felelősség biztosítási tevékenységét.²¹

A büntetőügyben 2020. januárjában született első fokú ítélet. Az ügy I. rendű vádlottjával szemben (egyesület volt elnöke) – annak kóros elmeállapotára és tartós betegségére tekintettel – a büntetőeljárást 2019. február 28-án felfüggesztették.²²

2019-ben adtak hírt a Pápai Sportegyesület ügyéről, az elnök 1998-tól 2015-ig végezte tevékenységét, a három szakosztályt – sakk, atlétika és vízilabda – tömörítő egyesület irányítását. Ügyvezetése körébe tartozott a bankszámla és a házipénztár kezelése is. Az egyesületnél csak papíron hívott össze közgyűlést (a helyszín többnyire olyan középület volt, ami évek óta zárva volt), felügyelőbizottság nem működött. A közgyűlések jegyzőkönyvébe betűről betűre ugyanaz a szöveg került minden alkalommal.

Az elnök a látszólagos működést kihasználva, 2012-től az egyesület számlájáról különböző összegeket vett fel készpénzben, majd papíron a házipénztárba fizette be, valójában saját céljaira használta. Az elsikkasztott összeg 2015 elejére meghaladta a 7,4 millió forintot. A pénztárhány miatt egyes szakosztályok nem tudtak versenyekre jelentkezni, ami további, súlyos hátrányokat okozott.²³

2014-ben jelent meg a sajtóban azon ügy, mely szerint a nyírbátori Értetek Karitatív Egyesület elnöke - ügyvédként dolgozó házastársa segítségével - a Demján Sándor által alapított alapítványtól a nyírbátori kistérségben élő hátrányos helyzetű gyermekek megsegítése érdekében átvett pénzeszegekből 2009-től 2013-ig rendszeresen ezer forinttól ötszázezer forintig terjedő összegeket használt fel saját céljaira. Egyrésztől, az egyesületnek az alapítvány által átutalt támogatást bankkártyával felvette és elköltötte, másrésztől, nagyobb összegeket vett fel az egyesület számlájáról és azt nem az egyesület céljaira használta fel, hanem minden évben fiktív ügyvédi letéti szerződéseket kötve, látszólag ügyvéd férjénél helyezte el. Összesen több mint 36 millió forintot fordítottak így saját céljaikra és károsították meg ezzel az egyesületet, valamint közvetetten az alapítványt.²⁴

2016-ban került nyilvánosságra a Vas Megyei Polgárőr Szövetség (civil szervezet, egyesület szabályai szerint működik) elnökének ügye, aki a 2015 januárjától 2015 októberéig terjedő időszakban havonta nagyobb, egyes alkalmakkor 500 ezer forintot meghaladó összegeket vett fel a szervezet bankszámlájáról, összesen 6 millió forint értékben, amit saját céljaira fordított. Ezt oly módon tette, hogy üres készpénzfelvételi és átutalási megbízásokat írt alá, melyeket a helyettesével – aki nem tudott arról, hogy az összegeket az elnök saját céljaira kívánta fordítani – szintén aláíratott. Ezt meghaladóan, több mint 4 millió forintnyi összeget használt fel a szövetség által vásárolt üzemanyag kártyákról részben saját célú üzemanyag vásárlásra, részben úgy, hogy a kártyákon lévő feltöltési értéket készpénzzé váltotta, és azt elköltötte.²⁵

Nem sokkal később, 2018-ban, a Komárom-Esztergom Megyei Polgárőr Szövetség volt elnökéről derült ki, hogy kárt okozott. Az elnök hosszú időn keresztül a szövetség pénzét saját célra használta fel. Az elnök gumibroncsokat vásárolt többszázezer forint értékben, a

²¹ <https://index.hu/gazdasag/magyar/mavabe080411/> (megjelenés: 2008. 04. 11.)

²² https://fovarositorvenyszek.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/200131_elsofoku_itelet_hutlen_kezles_buntette_miatt_0.pdf

²³ <https://www.infopapa.hu/hirek/olvas/permalink:felfuggesztettel-meguszta-a-papai-sportegyesulet-penzet-elsikkasztos-istvan-2019-04-30-231443> (megjelenés: 2019. 04. 30.)

<https://hirtv.hu/ahirtvhirei/elitettek-az-ex-mszp-s-sportvezetot-tobb-mint-7-milliot-sikkasztott-el-a-volt-papai-szocialista-2480496> (megjelenés: 2019. 05. 03.)

²⁴ <https://24.hu/kozelet/2014/01/30/36-milliot-tapsoltak-el-szegeny-gyerekek-penzebol/> (megjelenés: 2014. 01. 30.)

https://nepszava.hu/1064598_a-tisztessegesek-vedelmeben (megjelenés: 2015. 07. 24.)

²⁵ <https://civilhetes.net/tizmillios-sikkasztas-miatt-emeltek-vadat-egy-volt-polgaror-vezeto-ellen> (megjelenés: 2016. 10. 10.)

szövetség nevében, majd a kerék szetteket feleségének és fiának adta át. 2015-ben az Országos Polgárőr Szövetség által támogatásként utalt pénzösszeg terhére 500.000 forint összegben, szükségtelenül vásárolt üzemanyagkártyákat, amelyekkel saját maga javára tankolt, illetve százezres nagyságrendben férfi öltönyöket, ingeket, nyakkendőket vett magának. Az elnök a szövetség irodavezetőjét is bevonta kétes ügyeibe. Rávette, hogy valótlan tartalmú kiküldetési rendelvevényeket állítson ki százezres értékben, fedezve a jogosulatlan benzinköltségeket.²⁶

2018-ban pattant ki az az ügy is, melyben a Hernád Sportegyesület volt érintett. Az MLSZ összesen 14.747.435 Ft TAO támogatást utalt át a HSE részére, amely nem tudott azzal elszámolni, így az MLSZ a felszámított büntető kamatokkal és a jegybanki alapkamattal összesen 18.491.682 Forint visszafizetését írta elő a HSE számára. A pénzt az egyesület a foci-pálya volt kerítésének lebontására és új építésére kívánta fordítani. Az egyesület elnöke által kötött vállalkozási szerződés szerint, a kivitelező egy M&M Fogtechnikai Bt. elnevezésű gazdasági társaság volt, amely csak pár hónappal korábban vette fel tevékenységi körei közé a kivitelezési tevékenységet, építőipari referenciával nem rendelkezett. A szerződött teljesítési határidőig az építési munkákat el sem kezdték, ugyanakkor az egyesület előre elutalta a kivitelezőnek a TAO-támogatás csaknem teljes összegét kitevő vállalkozási díjat.²⁷ A kivitelezési szerződést a Bt. nem teljesítette, majd elérhetlenné vált. Az egyesület elnöke elismerte felelősségét és lemondott. Egy harmadik szervezet kezdeményezett ismeretlen elkövető ellen büntetőeljárást, az eset miatt.

Összegzés

Áttekintve az egyesület és az alapítvány vezető tisztségviselőinek polgári jogi kárfelelősségét érintő rendelkezéseket, megállapítható, hogy az összetett és differenciált.

A kontraktuális kárfelelősségi szabályok vezető tisztségviselői kárfelelősségre történő alkalmazása nem megy gördülékenyen, több problémát is felvet.

Bár tudunk a vezető tisztségviselő polgári jogi kárfelelősségét megalapozó eseteket bemutatni, ezek nem publikált bírósági döntésekhez kapcsolódtak, a témakörben joggyakorlati eredményekről még nem szólhatunk.

Felhasznált irodalom

Barta Judit - Majoros Tünde: A bírói gyakorlat szerepe a gazdasági társaság vezető tisztségviselőjének hitelezőkkel szembeni felelőssége körében. In: Publicationes Universitatis Miskolcensis Series Juridica et Politica, Tomus XXXV.

Barta Judit – Ujváriné dr. Antal Edit: A "Janus-arcú" gazdasági társasági vezető tisztségviselői jogviszony (egyres jogi kérdések). Gazdaság és Jog, 2016/4. sz.

Barta Judit: A gazdasági társaság vezető tisztségviselőjének magánjogi felelősségi rendszere. In: Barta Judit - Barzó Tímea - Csák Csilla (szerk.): Magyarázat a kártérítési jogról. Wolters Kluwer Kiadó, Budapest, 2018.

Barzó Tímea: A jogi tények. In: Barzó - Papp (szerk.): Civilisztika I. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018.

²⁶ <https://www.kemma.hu/kek-hirek/helyi-kek-hirek/sikkasztással-vadoljak-a-volt-polgaror-vezetot-1019965/> (megjelenés: 2018. 04. 13.)

²⁷ <https://hirklikk.hu/kozelet/dagad-a-botrany-kamatostul-koveteli-vissza-a-tao-tamogatast-az-mlsz-a-hernadi-sportegyesulettl/351617/> (megjelenés: 2019. 06. 18.)
<https://index.hu/gazdasag/2018/11/15/magyar-liberalis-part-feljelentes-tao-hernad/> (megjelenés: 2018. 11. 15.)

Berényi József: A kártérítés általános szabályai. In: Petrik Ferenc (szerk.): A kártérítési jog. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991.

Bodzási Balázs: Tézisek a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény felülvizsgálatához. Vitaanyag a Magyar Jogász Egylet 2016. január 18-án tartandó ülésére.

Csöndes Mónika: Előrelátható károk? Az előreláthatósági korlát hatása szerződésszegési kártérítési jogunkra. Eötvös Kiadó, Budapest, 2016.

Fuglinszky Ádám: Kártérítési jog. HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2015.

Fuglinszky Ádám: Az előreláthatósági klauzula értelmezésének újabb dilemmái. *Gazdaság és Jog*, 2019/7-8., 1-7.

<https://ptk2013.hu/szakcikkek/fuglinszky-adam-az-elorelathatosagi-klauzula-ertelmezesenek-ujabb-dilemmai-gj-20197-8-1-7-o/6806>

Kemenes István: A kontraktuális kártérítés egyes kérdései. *Magyar Jog*, 2017/1.

Kemenes István: Az orvos kártérítési felelősségének egyes kérdései. *Bírósági Döntések Tára* 2008. évi 1. szám

Kisfaludi András: A jogi személy vezető tisztségviselőinek felelőssége az új Polgári Törvénykönyvben. In: Csehi Zoltán (szerk.): (L)EX CATHEDRA ET PRAXIS Ünnepi kötet. Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz. Wolters Kluwer Kiadó, 2014. 2. kötet

Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából. XENIA, Budapest, 2014.

Nochta Tibor: A polgári jogi felelősség jogi személyiség falán áthajló ágairól. In: *Jogi személyek az új Polgári Törvénykönyvben. Tanulmánykötet, Miskolci konferenciák 2012.* Novotni Alapítvány, Miskolc, 2013.

Szeghő Katalin: Polgári jogi igény a büntető eljárásban. In: *Magyar Jog*, 2018, 9. szám

Vékás Lajos: Szerződési jog. Általános rész. Eötvös Kiadó, Budapest, 2016.

<https://index.hu/gazdasag/magyar/mavabe080411/>

https://fovarositorvenyszek.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/200131_elfofoku_itelet_hu1_en_kezeles_buntette_miatt_0.pdf

<https://www.infopapa.hu/hirek/olvas/permalink:felfuggesztettel-meguszta-a-papai-sportegyesulet-penzet-elsikkaszto-s-istvan-2019-04-30-231443>

<https://hirtv.hu/ahirtvhirei/eliteltak-az-ex-mszp-s-sportvezetot-tobb-mint-7-milliot-sikkasztott-el-a-volt-papai-szocialista-2480496>

<https://24.hu/kozelet/2014/01/30/36-milliot-tapsoltak-el-szegegy-gyerekek-penzebol/>

https://nepszava.hu/1064598_a-tiztessegesek-vedelmeben

<https://civilhetes.net/tizmillios-sikkasztas-miatt-emeltek-vadat-egy-volt-polgaror-vezeto-ellen>

<https://www.kemma.hu/kek-hirek/helyi-kek-hirek/sikkasztassal-vadoljak-a-volt-polgaror-vezetot-1019965/>

<https://hirklikk.hu/kozelet/dagad-a-botrany-kamatostul-koveteli-vissza-a-tao-tamogatast-az-mlsz-a-hernadi-sportegyesulettl/351617/>

<https://index.hu/gazdasag/2018/11/15/magyar-liberalis-part-feljelentes-tao-hernad/>

AZ ÍRÁSBELISÉG PROBLEMATIKÁJA A MODERN DIGITÁLIS TECHNOLÓGIÁK FÉNYÉBEN

Pomeisl András József – Pozsonyi Norbert***

Kivonat

A Ptk. 6:7. §-a meghatározza az írásban tett jognyilatkozattal kapcsolatos alaki és tartalmi követelményeket. A Ptk. 6:7. § (3) bekezdése egy technológia semleges megoldást tartalmaz, amellyel az írásbeliség fogalmát a digitális adathordozón rögzített nyilatkozatok tekintetében is alkalmazhatóvá teszi. A joggyakorlatban felmerült az a kérdés, hogy az elektronikus aláírást nem tartalmazó, egyszerű elektronikus levél eleget tesz-e az írásbeliség követelményeinek. Rövid írásunkban e kérdés megválaszolása érdekében áttekintjük az írásbeliség fogalmi elemeit.

Kulcsszavak: kötelező alakosság; írásbeliség, elektronikus levél, aláírás, alaki kellékek

The § 6:7 of Civil Code defines the formal and substantive requirements for a written legal statement. The § 6:7 (3) of Civil Code contains a technology-neutral solution that makes the concept of written form applicable to statements recorded on digital media. In legal practice, the question arises whether a simple e-mail without an electronic signature satisfies the requirements of written legal statements. In our short essay, we review the conceptual elements of written legal statement to answer this question.

Keywords: required form; written legal statements, e-mail, signature, formal requirements

I. Problémafelvetés

A Ptk. 6:6. §-a értelmében, ha jogszabály vagy a felek megállapodása a jognyilatkozatra meghatározott alakot rendel, a jognyilatkozat – ideértve annak módosítását, megerősítését, visszavonását, megtámadását, valamint a jognyilatkozat alapján létrejött jogviszony módosítását és megszüntetését is – ebben az alakban érvényes. Az írásbeli alakhoz kötött jognyilatkozatra vonatkozó alapvető, általános szabályokat a Ptk. 6:7. §-a határozza meg. E rendelkezések betartása tehát a jognyilatkozat, illetve annak alapján létrejött jogviszony érvényességét, hatályát érintő kérdés.

Számos jogszabály rendel garanciális szempontokat szem előtt tartva egyes jognyilatkozatok megtételére írásbeli alakot. Szladits Károly szerint: „[a]z okirati kényszer különböző célokat szolgálhat. Többnyire az ügyletkötés komolyságát kívánja biztosítani; továbbá az ügylet előkészítése (alkudozás) és a véglegesítése közt akar szemmel látható határvonalat húzni; gyakran a jogviszonyok kétségtelenségét akarja előmozdítani, a pereskedés korlátozása végett”.¹

Figyelemmel a kommunikáció új formáinak elterjedésére, a Ptk. 6:7. § (3) bekezdése az írásbeli alak fogalmát kiterjeszti minden olyan közlési formára, amely a jognyilatkozatban foglalt tartalom változatlan visszaidézésére, a nyilatkozattevő személyének és a nyilatkozat megtétele időpontjának azonosítására alkalmas. Ez által nem csupán a hagyományos okiratba foglalt jognyilatkozatok minősülnek írásba foglaltaknak, hanem egy technikailag nyitott fogalmat határozott meg a jogalkotó.

A gyakorlatban felmerült a kérdés, hogy mely közlési formák, illetve milyen feltételekkel minősülnek írásba foglaltaknak. Különösen az elektronikus levelek kapcsán vetődött fel, hogy azok írásbeli nyilatkozatnak minősülnek-e; ezzel a kérdéssel a Kúria elnöke által felállított Új Ptk. Tanácsadó Testület is foglalkozott, és e tárgyban állást is foglalt. Ennek előkészítése során kezdtünk foglalkozni a kérdéskörrel.

* Dr. Pomeisl András József, megbízott oktató. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar.

** Dr. Pozsonyi Norbert, egyetemi adjunktus. Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar.

¹ SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar magánjog I. – Általános rész. Személyi jog.* Budapest, Grill, 1941, 31.§ I.1., 300.

II. Az írásbeli alak fogalmi elemei

A Ptk. 6:7. § (1) bekezdése szerint, ha a jognyilatkozatot írásban kell megtenni, az akkor érvényes, ha legalább a lényeges tartalmát írásba foglalták. A Ptk. 6:7. § (2) bekezdése további feltételként előírja, hogy – ha a Ptk. eltérően nem rendelkezik – a jognyilatkozat akkor minősül írásba foglaltnak, ha jognyilatkozatát a nyilatkozó fél aláírta. A Ptk. 6:7. § (3) bekezdése szerint írásba foglaltnak kell tekinteni a jognyilatkozatot akkor is, ha annak közlésére a jognyilatkozatban foglalt tartalom változatlan visszaidézésére, a nyilatkozattevő személyének és a nyilatkozat megtétele időpontjának azonosítására alkalmas formában kerül sor.

A Ptk. 6:7. § (3) bekezdésének értelmezése kapcsán merül fel az a kérdés, hogy a mindennapi kommunikációban tömegesen használt elektronikus levél milyen feltételekkel minősül írásbeli alakban megtett nyilatkozatnak. A bírói gyakorlat eddig a megváltozott jogi környezet mellett is következetesen fenntartotta azt a régi Ptk. hatálya alatt kikristályosodott álláspontot², miszerint az írásba foglalás követelménynek akkor tesz eleget az elektronikus aláírt elektronikus dokumentumba foglalás is, ha azt fokozott biztonságú elektronikus aláírással írják alá.³ Ennek hiányában az e-mailben küldött nyilatkozat nem tekinthető joghatályosnak.

Felmerült ugyanakkor a gyakorlat oldaláról az az igény, hogy az írásbeliség követelményét kevésbé szigorúan felfogva joghatást tulajdonítsunk az elektronikus alá nem írt elektronikus leveleknek is, hiszen a mindennapi kommunikációs forgalomban ezek használata tipikus. A jóhíszeműség és tisztesség elvét [Ptk. 1:3. §] is sérti ugyanis, hogy míg a hétköznapi kommunikációban az egyszerű, alá nem írt elektronikus levelekbe foglalt közlést elfogadjuk a feladótól származó közlésként, joghatást azonban mégsem tulajdonítunk neki

A Ptk. 6:7. § (3) bekezdésének értelmezése számos olyan általános dogmatikai kérdést is felvet, amely nemcsak az új közlési formák, hanem a hagyományos okiratok tekintetében is megválaszolandók. Arra is figyelemmel kell lenni, hogy az új közlési formák a jognyilatkozatok alakjára vonatkozó kategorizálásba nem feltétlenül illeszthetők bele, és lehetséges, hogy e történetileg kialakult kategóriarendszer alapvető átgondolására lenne szükség.

II.1. A nyilatkozat nyelvi megformáltsága

Az első kérdés, ami az írásbeli alakot illetően felmerül, valójában minden jognyilatkozati formával kapcsolatban felmerülő kérdés, nevezetesen, hogy a jognyilatkozatnak mint joghatás kiváltására szolgáló akaratnyilatkozatnak [Ptk. 6:4. § (1) bekezdés] nyelvi formába öntött megnyilvánulásnak kell-e lennie.

A ráutaló magatartás tekintetében a válasz egyértelműen nemleges, hiszen a ráutaló magatartás lényege éppen a szövegszerű nyilatkozat hiánya, és a nyilatkozat megtételének a ráutaló magatartás tanúsítása minősül [Ptk. 6:4. § (3) bekezdés]; a ráutaló magatartás tehát egy nonverbális akarat-kijelentés.

A szóban és írásban megtett nyilatkozatok tekintetében azonban hagyományosan a nyelvi megformáltság szükséges elem.

II.2. Írásjelek használata

Ezzel összefüggő kérdés, hogy az írásba foglalt jognyilatkozat esetén követelmény-e, hogy írásjelekkel rögzített egybefüggő szöveg formájában történjék az akaratkijelentés. Vajon

² Vö.: BH 2006.324.; BDT 2008.1765.; BDT 2016.3609.; BDT 2017.3734.

³ Vö.: BDT 2018.3931.

írásba foglalt-e az a hagyományos, tárgyasult hordozón rögzített nyilatkozat, ahol annak tartalmát nem írásjelek, hanem képek, szimbólumok, piktogramok fejezik ki?

Így például írásba foglalt akaratnyilatkozat-e, ha valaki egy írásban feltett kérdésre (pl.: „Eladod nekem a bringádat egy ezresért?”) egy mosolygó emotikonnal (☺) válaszol? Most tekintsünk el a tartalom pontos meghatározásának problémájától, koncentráljunk csupán az írásjelek használatának kötelező jellegére.

Természetesen érvelhetünk a mellett, hogy az írás fogalmilag az írásjelekből álló, grammatikailag összefüggő szöveget alkotó adatsor, amely a nyilatkozat tartalmát hordozza. Ebben az esetben ez az elem zárja ki, hogy a Ptk. 6:7. § (3) bekezdése alapján a Skype útján vagy üzenetrögzítőn hagyott hangüzenetet írásbeli nyilatkozatnak minősítsük. Ha azonban ez nem feltétel, a chat-en küldött emotikonok is hordozhatnak jognyilatkozatot, és adott esetben egy videóüzenet is minősülhet írásbeli jognyilatkozatnak.

Az írásjelek használatának megkövetelése még egy fontos következménnyel jár: ebben az esetben ugyanis a Ptk. 6:7. § (3) bekezdése alapján vélhetőleg a jognyilatkozatban foglalt tartalom változatlan „visszaidézésére” is írásjelek megjelenítése formájában kell, hogy sor kerüljön, függetlenül attól, hogy maga a tartalom rögzítése és tárolása bináris kódok formájában történik.

II.3. A tartalom változatlan visszaidézésére alkalmasság

Bár a Ptk. 6:7. § kifejezetten csak a fogalom kiterjesztése körében írja elő, az írásbeliség megkövetelésének célja hagyományosan éppen a tartalom tartós „rögzítése” volt, ami lehetővé tette, hogy a nyilatkozat tartalmát utóbb változatlan formában fel lehessen idézni („a szó elszáll, az írás megmarad”). Ez különösen az ókorban az adathordozó tartósságát követelte meg („kőbe vésett”, réztáblákra írt törvények, égetett agyag- vagy viaszostáblán rögzített szerződések), de a modern digitális korban is az információ rögzítése maradt az írásba foglalás egyik célja.

A Ptk. 6:7. § (3) bekezdésében foglalt első feltétel értelmezése körében felmerült a hamisít(hat)atlanság követelménye a digitális közlési formával szemben. A vitákban a legalább fokozott biztonságú elektronikus aláírás megkövetelése melletti egyik érv is ez volt, hiszen az eIDAS rendelet 26. cikkének d) pontja értelmében a fokozott biztonságú elektronikus aláírás olyan módon kapcsolódik azokhoz az adatokhoz, amelyeket aláírtak vele, hogy az adatok minden későbbi változása nyomon követhető.

Helytálló ugyanakkor az az érv, hogy a hamisít(hat)atlanság követelménye a hagyományos okiratok tekintetében sem áll fenn. Kétségtelen, hogy a hagyományos okiratoknál általában az okirat utólagos meghamisításának általában vannak olyan fizikai-kémiai jelei, amelyek a hamisítás tényét utóbb megállapíthatóvá teszi, és ez a digitálisan rögzített adatoknál külön biztonsági intézkedéseket igényel; ez azonban nem teszi azonosíthatóvá a „tartalom változatlan visszaidézésére alkalmasság” és a „hamisíthatatlanság” fogalmát.

Előbbi ugyanis csupán annyit jelent, hogy a közlésre olyan formában kerül sor, hogy a tartalom utóbb változatlanul felidézhető, feltéve, hogy utólagos emberi beavatkozásra nem kerül sor, míg utóbbi ezt az utólagos emberi beavatkozás lehetőségének kizártságát jelenti. Valójában még a minősített okiratok speciális alakú kellékei sem a hamisíthatatlanságot biztosítják, csupán megnehezítik a hamisítást az által, hogy az eredetiséget és épséget könnyebben ellenőrizhetővé teszik.

II.4. A nyilatkozattevő személyének azonosíthatósága

Bár a Ptk. 6:7. §-a a nyilatkozattevő személyének azonosíthatóságát is csak a fogalom kiterjesztése körében írja elő kifejezetten, valamennyi nyilatkozat tekintetében követelmény, hogy a nyilatkozattevő személye beazonosítható legyen.

A Pp. 325. § (3) bekezdése szerint a teljes bizonyító erejű magánokirat ellenkező bizonyításig teljes bizonyító erővel bizonyítja, hogy „*az okirat aláírója az abban foglalt nyilatkozatot megtette, illetve elfogadta vagy magára kötelezőnek ismerte el.*” A Pp. 325. § (1) bekezdésében meghatározott, az alakiságra vonatkozó többletfeltételek a nyilatkozattevő személyének azonosítását szolgálják: a saját kézírás jellemzői, a tanúk, az ellenjegyző nyilatkozata éppúgy a nyilatkozattevő azonosítását biztosítják, mint a legalább fokozott biztonságú elektronikus aláírás, vagy az azonosításra visszavezetett dokumentumhitelesítés szolgáltatással, illetve más hitelesítési szolgáltatás.

E feltétel értelmezése kapcsán felmerült, hogy az írásba foglalás követelménye hagyományos adathordozó esetén sem követeli meg a jognyilatkozat minősített okirati formában való megtételét,⁴ így az elektronikus okiratokkal szemben sem lehet ezeket a többletfeltételeket megkövetelni; ha hagyományos adathordozó esetén létezik „egyszerű magánokirat” [Pp. 326. §], akkor elektronikus okiratok esetében is kell léteznie ilyennek.

Kétségtelen, hogy a nyilatkozattevő személyének azonosítására nemcsak az olyan, teljes bizonyító erővel bíró alakiság alkalmas, mint a legalább fokozott biztonságú elektronikus okirat. Adott esetben a bíróság is elfogadta, hogy nyilatkozattevő által rendszeresen használt levelezési címről érkezett elektronikus levelet is el lehet fogadni a nyilatkozattevőtől származóként.⁵ Bár az aláírást sokan csak a nyilatkozattevő azonosításának egyik módjának tekintik, álláspontunk szerint nem egyértelmű, hogy az aláírásnak pusztán a nyilatkozattevő személyének azonosítása a szerepe.

Érvként szokták felhozni amellet, hogy ez egyszerű elektronikus levelet írásbeli nyilatkozatnak tekintsük az, hogy „*sem a fax, sem az egyszerű e-mail nem azonosítja egyértelműen a nyilatkozattevőt (az egyik egy telefonszámot, a másik egy címet tud megmutatni), így kétféle következtetést lehet levonni: vagy mindkettő írásbeli forma, vagy egyik sem az.*” Vitathatatlan, hogy a fax útján továbbított nyilatkozatot a bírói gyakorlat joghatás kiváltására alkalmas beadványnak tekinti,⁶ annak ellenére, hogy a fax sem alkalmas a nyilatkozattevő egyértelmű azonosítására. Ennek kapcsán azonban utalni kell arra, hogy a fax útján tett nyilatkozat írásbeli nyilatkozatként való elfogadhatóságának végső soron volt normatív alapja a magyar jogrendszerben. A régi Ptké. 38. §-ának (2) bekezdése ugyanis úgy rendelkezett, hogy „*[h]a jogszabály a szerződés érvényességéhez írásbeli alakot rendel, jogszabály eltérő rendelkezése hiányában írásbeli alakban létrejött szerződésnek kell tekinteni a levélváltás, a táviratváltás, valamint a távgépíron és telefax útján történt üzenetváltás, továbbá a külön törvényben meghatározott maradandó eszközzel tett nyilatkozatváltás – így különösen fokozott biztonságú elektronikus aláírással aláírt okirat – útján létrejött megegyezést*”. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a rPtké. 38. §-ának (2) bekezdése kifejezetten „*fokozott biztonságú elektronikus aláírással aláírt*” elektronikus okira utal, mint amely az írásbeliség követelményének eleget tesz.

II. 5. A nyilatkozattétel időpontjának azonosíthatósága

Ez a követelmény az, amelyet általános jelleggel csak a Ptk. 6:7. § (3) bekezdése fogalmaz meg; dogmatikai alapja valójában nincs, bár egyes esetekben a minősített okiratnak a keltezés is szükséges alaki kelléke. Valószínűleg azért követeli meg a Ptk. 6:7. § (3) bekezdése, mert a klasszikus elektronikus okirat kellékei között szerepel az időbélyegző.

⁴ Vö.: BDT 2001.496.

⁵ Vö.: BH 2015.310.

⁶ Vö.: BH 2003.502.

A nyilatkozattétel időpontjának azonosíthatósága kapcsán is felmerül a hamisíthatatlanság kérdése. Ahogyan a hagyományos okiratoknál, ahol a keltezés érvényességi kellék, más adathordozó esetén is csak az lehet a feltétel, hogy az okiratból kitűnjön a nyilatkozattétel időpontja. Nem követelmény tehát az időbélyegző elhelyezése; ha az okirat nem tartalmaz keltezést, elegendő lehet az is, ha a rendszer rögzíti a nyilatkozat rögzítésének időpontját. A blockchain-technika például alkalmas arra, hogy a nyilatkozattétel időpontját tanúsítsa.

Hangsúlyozni kell, hogy akár a rendszer rögzíti a nyilatkozattétel időpontját, akár az okirat tartalmazza a keltezést, az nem feltétlenül igazolja a nyilatkozattétel időpontját; ilyen bizonyító erő ugyanis csak a közokirathoz fűződik.

II. 6. A lényeges tartalom rögzítés és az aláírás

A jogirodalomban és a joggyakorlatban sohasem volt vitatott, hogy az írásba foglalás követelménye az adathordozótól függetlenül magába foglalja azt, hogy a nyilatkozat lényeges tartalmát írásban kell rögzíteni [Ptk. 6:7. § (1) bekezdés].

Vita abban a tekintetben van, hogy az írásba foglalt nyilatkozatot a nyilatkozó félnek adathordozótól függetlenül alá kell-e írnia [Ptk. 6:7. § (2) bekezdés]. Sem a Ptk. 6:7. § (1) bekezdése, sem a Ptk. 6:7. § (2) bekezdése nem korlátozza hatályát a hagyományos adathordozón rögzített írásbeli nyilatkozatokra. A kivétel lehetőségére ugyanakkor a Ptk. 6:7. § (2) bekezdése kifejezetten is utal, és a többségi álláspont szerint a Ptk. 6:7. § (2) bekezdése kivételként a 6:7. § (3) bekezdésére utal, és az aláírást a nyilatkozattevő azonosítására alkalmasság előírása helyettesíti.

Figyelembe kell azonban venni, hogy az aláírás nem egyszerűen azonosítja a nyilatkozattevőt, hanem a nyilatkozat aláírásával fogadja el a nyilatkozattevő a nyilatkozatban foglaltakat magára nézve kötelezőnek. Bár a nyilatkozattevőtől származik egy sajátkezűleg írt nyilatkozattervezet is, az mindaddig nem vált ki joghatást, míg azt a nyilatkozattevő alá nem írja. Ha az aláírásnak ezt a funkcióját is figyelembe vesszük, akkor a jognyilatkozat írásba foglalásához nem elég önmagában a nyilatkozattevő azonosíthatósága.

Az aláírás megkövetelése kapcsán utalnunk kell az eIDAS-rendelet 25. cikkének (2) bekezdésére, amely kimondja: „[a] minősített elektronikus aláírás a saját kezű aláírással azonos joghatású.”.

III. Véggöveztetések

Tekintettel arra, hogy a Ptk. 6:6. § (1) bekezdése a „meghatározott alakot” teszi az érvényesség feltételévé, ez által nem csupán a Ptk. 6:4. § (2) bekezdésében meghatározott kategóriákra utal. Az, hogy mit kell a meghatározott alakon érteni, az alakiságot rendelő jogszabály vagy megállapodás határozza meg. Ha a jogszabály vagy a felek megállapodása egyszerűen „írásba foglalást” ír elő, akkor az alak és tartalmi kellekeket a Ptk. 6:7. § pontosítja.

Ebből az is következik, hogy ha a felek megállapodása rendeli a jognyilatkozat valamilyen meghatározott alakban való megtételét, úgy a felek szabadon határozhatják meg, hogy mely feltételek mellett tekintik a jognyilatkozatot a meghatározott alakban megtettnek. Ha azonban a jogszabály rendeli a jognyilatkozat valamilyen meghatározott alakban való megtételét, úgy a felek megállapodása nem mellőzheti a jogszabályban meghatározott követelményeket, de további követelményekkel egészítheti ki azt (például, ha a jogszabály írásbeli alakot rendel, a felek megállapodása minősített okirati formát is megkövetelhet).

A Ptk. 6:7. § alapján minden, a jogszabály rendelkezése alapján írásba foglalandó jognyilatkozattal szembeni követelmény, hogy az akaratkijelentés (1) írásjelekkel rögzített egybefüggő szöveg formájában történjék; (2) a nyilatkozattétel módja biztosítsa a tartalom

változatlan visszaidézésének lehetőségét; (3) a nyilatkozattevő személye egyértelműen azonosítható legyen; (4) a nyilatkozat tartalmazza a jognyilatkozat lényeges tartalmát és (5) azt a nyilatkozattevő aláírja, továbbá (6) – nem hagyományos adathordozón rögzített nyilatkozat esetén – a nyilatkozattétel időpontját rögzítse.

A fentiekre tekintettel nem értünk egyet azzal, hogy a jogszabályban megkövetelt írásbeli alakítás követelményeinek eleget tesz az olyan elektronikus levél, amelyet a nyilatkozattevő nem ír alá.

Felhasznált irodalom

SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar magánjog I. – Általános rész. Személyi jog.* Budapest, Grill, 1941.

A MUNKASZERZŐDÉSNEEL ÉS A KOLLEKTÍV SZERZŐDÉSNEEL JELENTKEZŐ EGYES JOGALKOTÁSI ÉS JOGALKALMAZÁSI PROBLÉMÁK

*Prugberger Tamás**

A tanulmány mind a munkaszerződés és az azzal összefüggő munkaviszony-tartalom, mind pedig a kollektív szerződés és részben az üzemi tanács, valamint a megkötésükkel kapcsolatos érdekegyeztetési tárgyalások legvitathatóbb kérdéseivel foglalkozik. Azokat a leglényegesebb problémákat vizsgálja meg, amelyek a 2012. évi új munkatörvénykönyvi szabályozással és annak bírói gyakorlatával összefüggésben jelentek meg.

Kulcsszavak: munkaszerződés, individuális munkajog, munkaviszony, munkaidő pihenőidő, szabadság, felmondás, kollektív szerződés, érdekegyeztetés, üzemi megállapodás

Das Beitrag beschäftigt sich mit den wichtigsten problematischen Fragen, die bei der Rechtsgestaltung und Rechtsanwendung in Zusammenhang mit der neuen Kodifikation des Arbeitsgesetzbuchs und dadurch veränderter Rechtsanwendung aufgetaucht wurde. Die Untersuchung umfasst die neue Regelungen des Arbeitsvertrags und des Kollektivvertrages, genau so wie die Betriebsvereinbarung, und demzufolge die Veränderungen der Rechtsanwendung.

Schlüsselwörter: Arbeitsvertrag, Individualarbeitsrecht, Arbeitsverhältnis, Arbeitsvertrag, Ruhezeit, Urlaub, Kündigung, Kollektivvertrag, Koalitionsverhandlung, Betriebsvereinbarung.

I. Közös vonások a polgári joggal

A munkaszerződés és a kollektív szerződés statikus és funkcionális jellege nem sokban különbözik a Ptk.¹ IV. címébe foglalt szerződésektől abban a vonatkozásban, ha a szerződéskötés során szolgáltatást igénylő fél tapasztalatlansága miatt ki van szolgáltatva az olyan szolgáltatást nyújtónak, aki szolgáltatásait profitorientált iparüzési tevékenységként végzi és ennél fogva nagy tapasztalattal és szaktudással rendelkezve, fenn áll a lehetősége arra, hogy csalárd módon járjon el a tőle szolgáltatást váró laikus ügyféllel szemben. Minthogy az ilyen szerződéseket igen gyakran a szolgáltató által előre gyártott formanyomtatvány útján, azaz blankettán kötik meg, a szolgáltató hallgatólagosan számtalan olyan kikötést és feltételt írhat bele a szerződés feltételeit tartalmazó szövegbe, amelyekkel, ha szerződésszegést követ el, ki tudja menteni magát, vagy egyes kötelezettségeinek jogszerűtlen nem teljesítés jogszerűnek tudja beállítani, a másik fél jogszerű igényeit pedig alaptalannak beállítva el tudja utasítani. Az olyan jogügyleti helyzeteknél, ahol ilyenek a lehetősége fennáll, vagyis ahol az egyik fél, mégpedig a szolgáltatást kérő laikus, részben a Ptk. fogyasztói szerződés-típusba tartozónak minősíti és a fogyasztónak speciális védelmet nyújt a speciális termékszavatossági igény ama szabályával, amely alapján a szavatossági és jótállási igényekkel közvetlenül a termék előállítójához lehet fordulni.² Ezen kívül, ha a vevő, a megrendelő, vagy az időben megosztott ingatlanhasználati jogra szerződő prospektus alapján a szolgáltató telepén kívül rendeli meg az árut, az áru leszállítását követően a megrendelő visszamondhatja „in integrum restitutiveal” a szerződést. A blanketta szerződésekkel szemben pedig további védelmet jelent, hogy „popularis actioval” mind a

* Prof. Dr. Prugberger Tamás, professzor emeritus. Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Agrár- és Munkajogi Tanszék.

¹ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény.

² Ptk. 6:168. §

hatóság, mind az érdekvédelmi szervezet, valamint bárki, sőt az az ügyfél is felléphet, akinek az érdekeit közvetlenül sérti és a blanketta jogellenes kikötését érvénytelenítheti.³

Elvi szinten ezeknek a lehetőségeknek egy része a munkaszerződés esetében is fennáll, ahol a munkavállaló egzisztenciálisan és a munkavégzéssel összefüggésben is alárendelt helyzetben áll a munkáltatóval szemben. Ilyen okokból egyértelműen annulálható a munkaszerződés, ha a munkavállaló azért kereste meg a munkáltatót, mert olyan reklámot látott a komputerén, amely a szempontjainak megfelel és a munkáltató éppen e reklámhirdetésre hivatkozva utasítja el a szerződéskötéskor a részletes tájékoztatást, hogy a komputeren látható prospektusban minden benne van, holott ez nem igaz. Ezen kívül azonban a fogyasztói szerződések jogintézményi csoportjához hasonlóan az individuális munkajog területén az egyes jogintézményekhez fűzött szociális minimál-standardok, továbbá a kollektív munkajog, illetve azon belül a kollektív szerződés és az üzemi tanács jogosítványrendszere, valamint az üzemi megállapodás az, amely a polgári jog itt említett eszközeihez hasonlóan a gyengébb fél védelmét hivatott biztosítani.⁴

II. Az individuális munkajognál fellelhető kirívó speciális problémák

Kezdve azonban az ún. „individuális munkaszerződés” problémáival mindjárt a szerződés és a módosítása megtámadásának a problémáját szükséges megemlíteni. A Ptk. 6: 168-ik §-a értelmében a polgári jogi jognyilatkozat, valamint a szerződés megtámadásának a határideje a jognyilatkozat megtételétől számítva az elévülésre vonatkozó nyugvás és megszakadás szabályainak alkalmazásával egy év. Ezzel szemben a munkajogban az Mt. 28. § (4) bekezdésének az előírásai alapján a tévedés, megtévesztés, illetve a nyilatkozat megtételétől számítva egy hónap, objektív határidőként pedig hat hónap. Igen sok esetben a munkavállaló a munkáltató az általa kívánt jognyilatkozat megtételére a munkavállalót az életét vagy a hozzátartozóit érintő fenyegetéssel hat hónapon keresztül félelemben tartja, utána meg cinikusan közlik vele, hogy most már nem tehet semmit, mert a megtámadásra nyitva állt határidő letelt.⁵ A munkáltatói jogellenes felmondás elkerülése érdekében a munkáltató a munkavállalót megegyezéssel munkaviszony megszüntetésére, átlagosan gondatlanul történő károkozása esetén pedig a kár teljes összegének behajthatósága érdekében a károkozásban fennálló vétkességnek súlyos gondatlan, sőt szándékos jellegét elismerő jognyilatkozat megtételére kényszerítik.⁶ A jognyilatkozat megtámadásával kapcsolatos ez a speciális túlzottan rövid megtámadási határidő különösen azokra a munkavállalókra sérelmes, akikkel a

³ Ptk. 6:105–106. §§.

⁴ Konkrétan ilyenek az individuális munkajogban a munkaidő mértékének korlátok közé szorítása, a fizetett szabadság előírása, a munkáltatói felmondásnak valós és komoly, valamint a munkaviszonnal összefüggésben álló okhoz kötése, a felmondási idő és a végkielégítés, a kollektív szerződés és az üzemi megállapodás módosításánál vagy újjal felváltásánál az előnyösebb kikötés elve stb.

⁵ Megjegyzésre kíváncsi, hogy a Ptk. is hallgat arról, hogy a megtámadásra nyitva állhatáridő jogvesztő vagy elévülési határidő. A kommentár szerint elévülési jellegű. A munkajogban a megtámadási határidőt a Berke – Kiss Kommentár szintén nem jogvesztő határidőként, hanem elévülésésként kezeli, kimondja azonban, hogy a végső határidő hat hónap. Vö.: BERKE – KISS: *Kommentár a munka törvénykönyvéhez*. Wolters Kluwer, Budapest, 2014, 128. o. Álláspontom szerint mind a polgári jogban, mind a munkajogban lehetőség lenne az elévülés megszakadásának és nyugvásának a megoldását alkalmazni, annak érdekében, hogy az erősebb fél ne játszassa ki turpis módon a másikat.

⁶ Munkaügyi jogvitákban eljáró bíróktól és ügyvédektől kapott információ.

munkáltató versenykizárási szerződést oly módon köt, hogy a munkáltatónak az Mt. 228. §-a (2) bekezdésében meghatározott átlagkeresetének az egyharmadát biztosítja, nehogy érvénytelenné váljon az ilyen megállapodás kikötése.⁷ Gyakori azonban, hogy munkáltatók a meghirdetett állásra jelentkezők szorult helyzetét kihasználva nem biztosítanak a törvénynél magasabb összegű kompenzációt, holott némelyikük részéről betöltött munkakör, speciális szaktudás, és a munkáltatónál kifejtett teljesítmény alapján úgy érzi, hogy a kikötött ellentételezést jelentő összeg túl alacsony. Előfordul az is, hogy a versenyveszélyeztetés hiánya vagy túlzott terjedelme miatt a konkurencia kizárási megállapodásra kényszerítés indokolatlan. Ha ezeket a problémákat a munkavállalók észrevételezik, a munkáltatók a munkaszerződéstől való elállással fenyegetik meg őket. Emiatt legtöbbször pszichikai kényszerből aláírják a munkavállalók a reájuk nézve sérelmes konkurencia kizárási megállapodást, azonban a munkaviszonyuk megszűnésekor már nem tudják Magyarországon, az elévülés nyugvását lehetővé nem tevő rövid megtámadási határidő megtámadni. Ezzel szemben Németországban és Franciaországban a bírói gyakorlat lehetővé teszi, hogy a megtámadásra nyitva álló idő a munkaviszony megszűnése után vegye kezdetét.⁸ Helyes lenne, ha Magyarországon is kialakulna egy ilyen gyakorlat.

Még a szerződéskötésnél maradva, két korábbi probléma rendeződött. Az egyik abból eredt, hogy a szerződéskötés során a munkafeltételekről, a juttatásokról, a munkaviszonyból eredő jogokról és kötelezettségekről a részletes tájékoztatást a munkaszerződés megkötését követően 15 napon belül kellett megadni, ugyanakkor a munkaszerződésbe csak az alapmunkabért kellett meghatározni, az átlagkeresetet nem. Így előfordult, hogy a munkavállalót a magasabb átlagkeresettel járó munkahelyéről átcsábították egy másikba, ahol az alapbér alacsonyabb, viszont közölték vele, hogy a pótlékokkal és a prémiumokkal az átlagkeresete magasabb lesz. Utóbb viszont kiderült, hogy ez az információ nem állja meg a helyét. Az 1992. évi Mt.-ben a 91/533. sz. EK. sz. irányelvvel egyezően a részletes tájékoztatást írásban a szerződés megkötésétől számított 2 hónapon belül kellett megadni. Ezen az Mt.46. § (1) bekezdése némileg változtatott azzal, hogy az írásbeli tájékoztatás határidejét 15 napra lerövidítette. Ebben az esetben sem tud már a munkaviszonyát felmondott munkavállaló a régi munkahelyére visszakérezkedni, mivel állását általában gyorsan betöltik. Megoldja viszont ezt a helyzetet a nyár folyamán elfogadott új tájékoztatási irányelv (2019/1150. EU. sz. ir. elv), mely szerint a tájékoztatást szóban és írásban is a munkaszerződés megkötésekor azonnal meg kell adni.

A munkáltató e tájékoztatási kötelezettsége a munkaszerződés módosítása során is fennáll, ami átirányítással, kiküldetéssel, kirendeléssel, munkavállaló kölcsön jellegű ingyenes átadással történő munkaszerződés egyoldalú ideiglenes munkáltatói módosításánál is, amely bel-, és külföldi telephelyre egyaránt történhet, de bekövetkezhet úgy is, hogy a munkáltató munkaszerződés módosítása nélkül külföldre szervez munkavállalást. Ezért az Mt. jelenlegi

⁷ Az intézmény a nyugat-európai államoktól jött át Magyarországra, ahol viszont a kialakult szabályozás és gyakorlat szerint csak az ellenérték nélküli ingyenes szerződés semmis, ami alól a francia szabályozás a kivétel, ahol a szerződéskötés teljesen liberalizált és nincs tekintettel a gyengébb fél védelmére. Csehországban az Alkotmánybíróság hajlik a francia álláspont elfogadására, a Legfelsőbb Bíróság azonban nem. Bővebben erről PRUGBERGER: A munkaviszony megszűnését követő versenytilalom kikötésének néhány elvi és gyakorlati problémája. In: *Jogtudományi Közöny* 1998/5. sz.; valamint SPARFELD, Silvia: Nachtragliches Wettbewerbsverbot in tschechischen Recht. In: *WIRO* 7/1996., 248-249.

⁸ MÜLLER-GLÖGE – PREIS – SCHMIDT: *Erfurter Kommentar zum Arbeitsrecht*. 9. Aufl. 2009. 2030. 218, 13., 25.

szabályozásával szemben ezt és a külföldre vonatkozó részletesebb tájékoztatási kötelezettséget nemcsak itt, hanem a munkaszerződés módosításánál rendezni kellene azzal, hogy az azonnali szóbeli és írásbeli tájékoztatás a munkaszerződés ilyen irányú módosításának az esetére is vonatkozik. Ami a szolgáltatások szabad áramlásával összefüggő kirendelés, kiküldetés, vagy helyettesítés, ha hosszabb időre szól, a régi tagállamok a magyar joggal ellentétben a tájékoztatást a kismamákat és a családot a gyermekgondozással és neveléssel is érintve igen részletesen megadják. Ilyent a magyar Mt. sajnos nem ír elő, de a 96/71. sz. EK. irányelv sem.⁹ E téren viszont indokolt lenne követni az igen részletes tájékoztatási kötelezettséget előíró nyugat-európai szabályozást.¹⁰ Az ezzel kapcsolatos magyar szabályozásban azt is problematikusnak látom, hogy míg a nyugat-európai államok az irányelvvel összhangban a kirendelés, átirányítás, helyettesítés és a kiküldetés maximális időtartamát 12 hónapban állapítja meg azzal, hogyha annak tartama a 30napot meghaladja, akkor a munkaügyi hivatal vagy az üzemi tanács hozzájárulása szükséges és ugyan ez vonatkozik a hosszabbításra is. Ehhez hasonló megoldást sem a korábbi, sem a ma hatályos magyar MT nem ismert, illetve nem ismer. Sőt, a szerződéstől eltérő foglalkoztatás az Mt. 53.§ (2) bekezdése értelmében egy éven belül a 44 munkanapot nem haladhatja meg. Ez a szabály a munkavállalók túlnyomó többségének kedvezőbb, mint a korábbi volt, mely szerint mindegyik itt felvázolt ideiglenes munkaviszony-módosítási forma egyenként elérhette a 44 munkanapot, csak nem haladhatta meg az évi 110 napot. Ez az irányelvtől lényegesen eltérő magyar szabályozás fellelhető a munkaerő-kölcsönzésnél is, ahol az erről szóló 2008/108. sz. EU. irányelv értelmében egy munkaerő-kölcsönző (lényegében munkaerőt bérebe adó és munkaerőt kölcsönbe vevő (tulajdonképpen munkaerőt bérlő) között 5 éves kölcsönzésre irányuló együttműködés köthető, amit a magyar jog is alkalmaz, azonban azzal, hogy a kikölcsönzött munkavállaló is 5 évig az ilyen cégnél kikölcsönzöttként dolgozhat, annak ellenére, hogy a kiküldés időtartam itt sem haladhatja meg hosszabbítással együtt a két évet. Visszatérve azonban a szerződéstől eltérő foglalkoztatáshoz, a jelenlegi összesen az évi 44 napra korlátozott egyoldalú munkáltatói módosítással történő foglalkoztatás lehetősége a korábbi többszörös 44 napi, összesen 110 napi szerződéstől eltérő foglalkoztatásnál csak azokra előnyösebb, akiknek a státuszuk biztonságban van. Azoknak viszont egyáltalán nem, akiknek az állása cégük megrendelés-csökkenés és emiatti kapacitásszűkítés miatt labilissá válik. Ilyenkor a munkaerőnek egy másik cég részére történő akár hosszabbítással kétszer egy évre is történő ingyenes kölcsönbe adása vagy egy szoros gazdasági és/vagy tulajdonosi összefonódásban álló cég részére történő hasonló időtartamot is elérhető kirendelése előnyös lehet, ugyanakkor pedig összhangban is áll az irányelvvel. Ezért a szerződéstől eltérő maximum évi 44 napot elérhető foglalkoztatás mellett ennek a lehetőségét is az Mt.-be beépíteni. Jóllehet, erre három oldalú megállapodással ma is megvan a lehetőség, mivel azonban ez irányelvi szinten egy évre, hosszabbítással pedig két évre korlátozva van indokolt, hogy az Mt. eme megoldás felvételével erről is szóljon.

⁹ PRUGBERGER: A munkajogviszony munkáltatói oldalról kiinduló módosulásának és módosításának problémája. In: *Miskolci Jogi Szemle* 2014/1. sz.

¹⁰ Részletes ismertetését lásd: PRUGBERGER: Jogalkotási és jogalkalmazási problémák a munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatásnál és a korlátozott időre szóló kiküldetésnél az európai uniós normák tükrében. In: *Európai Jog* 2014/2. sz.

Korábban probléma volt, hogy a 16 éves életkort elért fiatalok és a cselekvőképességet korlátozó gondokság hatálya alatt állók önállóan, a gyám, illetve a gondnok hozzájárulása nélkül is köthettek munkaszerződést, amely munkavállalói kör tapasztalatlanságát, illetve belátási képességének korlátját lelkiismeretlen munkáltatók ki tudtak használni. Ez a probléma Magyarországon megszűnt azzal, hogy az új Ptk. átvette a cselekvőképességet részlegesen korlátozó előírását, mely szerint, akkor, ha a részlegesen gondnokság alá helyezett személynek a cselekvőképessége a munkaszerződéssel összefüggésben korlátozott, csak a gondnok hozzájárulásával köthet munkaszerződést. Ez az új szabály megfelelő munkajogi védelmet nyújt a kiskorú és a nagykorú korlátozottan cselekvőképes munkavállalók számára.

Áttérve az Mt.-nek a munkaviszony tartalmát érintő VIII. fejezetére, ahol 31. pont, illetve az 54. § a munkáltatói utasítás munkáltató részéről történő megtagadási jogának a kérdésével foglalkozik. Amit az ide vonatkozó szakasz négy bekezdése tartalmaz, korrekt. Viszont hiányzik egy ötödik bekezdés, amely a korábbi Mt.-hez hasonlóan arról szólna, hogy ha a munkáltató hibás, vagy hiányos utasítást ad, akkor erre a munkáltatót a munkavállaló figyelmeztetni lenne köteles. Abban az esetben viszont, ha az utasításának változatlan teljesítéséhez ragaszkodik, elő kellene írni az Mt.-ben, hogy ezt a munkavállaló kívánságától függetlenül írásban automatikusan közölni lenne köteles a munkavállalóval, mivel a munkavállaló minden valószínűséggel nem merne ilyen igénnyel előállni a munkáltatójával szemben.

A munkaidő és a bérezés több vonatkozásban összekapcsolódik egymással. Nem is annyira az alapbérezésnél és a prémiumnál, hanem a pótlékoknál. E téren az egyik legnagyobb probléma a készenlét és az ügyelet díjazása. Az ügyelet tekintetében három perben az Európai Törvényszék megállapította, hogy az ügyelet rendes munkaidőnek kell tekinteni. Ugyanis az EU Nyugat-Európában egzisztáló régi tagállamaiban is a magyar jogi rendezéshez hasonlóan az alapbérhez viszonyítva kevesebb volt a díjazás, azonban így is legalább annak kétharmadát elérve nem úgy, mint ahogy ma Magyarországon fennáll, ahol az ügyelet az alapbér 40 %-át nem haladja meg, a készenlét pedig nálunk csak 20 %. A nyugat-európai államokban a nálunk lévő készenlét számított ügyeletnek és erre is az alapbérnek átlag a kétharmadát fizették. Abban az esetben viszont, ha az üzemben, vagyis a munkahelyen tartózkodik a munkavállaló és a mi fogalmaink szerinti ügyeletben áll, a teljes alapmunkabérré, sőt, ha műszakban van vagy túlmunkában, a műszak-, illetve a túlórapótlékra is jogosult. Ez az angolszász jogrendszerben, ott is nemcsak az Egyesült Királyságban, hanem az USA-ban is érvényesült, ahol az üzembe lépéstől az onnan való távozásig, függetlenül attól, hogy tényleges munkát végez, vagy nem, azaz a mi fogalmaink szerint ügyel, a „Portal or portal Act” értelmében a teljes munkabér jár.¹¹ A három európai curiai ítélet után a nyugat-európai államok először legfelsőbb bírósági elvi döntéssel, majd pedig törvényalkotással kimondták, hogy az ügyeletre is a teljes munkabér jár. legújabban pedig a Curia azt is kimondta, hogy a lakhelyről a telepre eligazítás végett történő beutazás idejére is teljes munkabér jár akkor, ha korábban a munkavállaló telephelye a lakóhelyén volt, azonban azt racionalizálás végett

¹¹ Prof. Marley Weiss-től a University of Maryland munkajogi tanárától kapott információ.

megszüntették és ezért a munkavállalóknak a központba kell beutazniuk.¹² Mind ezekről sem a magyar jogalkotó, sem a magyar bírói gyakorlat nem akar tudomást venni és az Európai Törvényszék (Curia) fenti ítéletei ellenére ma is a készenlétre csak az alaphír 20 %-át, ügyeletre pedig csak a 40 %-át fizeti. A magyar Legfelsőbb Bíróság akkori munkajogi kollégiumának az elnöke ezt az akkori magyar kormány kívánságára akként magyarázta meg az azóta sem megváltoztatott hazai joghelyzetet, hogy az Európai Curia csak arról rendelkezett, hogy az ügyeletet rendes munkaidőnek kell tekinteni, ami csak azt jelenti, hogy a munkaidőre vonatkozó korlátozó előírásokat kell alkalmazni, viszont az ügyelet munkadíjáról nem szólt. Ezért a készenlétre és az ügyeletre is a rendes munkaidőre vonatkozó napi 8, legfeljebb túlmunkával a 12 órás munkaidőre, illetve a heti 40, túlmunkával pedig a 48 órás munkaidő előírásai szerint kell eljárni.¹³ Megítélésem szerint ez az álláspont jogilag tarthatatlan és át kellene venni az itt említett nyugat-európai megoldást.

Ugyancsak problematikus a túlmunka és a rendkívüli munka mértékére és a díjazására vonatkozó hazai szabályozás is. A munkaidő megszervezéséről szóló legújabb, 2003/88. sz. EK. irányelv szerint főszabályként túlmunkával együtt a napi munkaidő 12 óránál, a heti pedig 48 óránál nem lehet több. Kivételesen azonban vállalati kollektív szerződéssel felemelhető heti 52 órára abban az esetben, ha ezt gazdasági körülmény vagy a technológiai specialitás ezt indokoltá teszi. Ezen túlmenően a 2018. évi CXVI. tv. megalkotásáig lehetőség volt arra, hogy ahol kollektív szerződéssel ilyen meghosszabbított munkaidő általános jelleggel nem volt bevezethető, a munkavállaló a munkáltatóval megegyezve maximálisan 6 hónapos időtartamra vállalhatott ilyen megnövelt munkaidővel történő munkavégzést, többszörösen meghosszabbítható jelleggel, de ebben az esetben sem haladhatta meg a túlmunka és a rendkívüli munkavégzés az évi 300 munkaórát. A túlórák és a rendkívüli munkaórák után fizetendő pótlékok elszámolására vonatkozó átalány-idő, az un. munkaidőkeret, illetve irányelvi terminológiával szólva a referencia időszak az irányelvvel összhangban főszabályként 4 hónap, maximálisan pedig 6 hónap lehetett. Eme korlátokat azonban a már említett 2018 decemberében megalkotott törvény akként módosította, hogy akár heti 60 órát kitevő időre is kiterjeszhető az itt említett megállapodással történő önkéntes munkavállalás, aminek azonban feltétele, hogy ennek a lehetőségét vállalati kollektív szerződés a munkáltatónak engedélyezze. Meg kell azonban jegyezni, hogy hasonló többletmunkaidő vállalásra a régi uniós tagállamok esetében is lehetőség van, azonban akkor, ha erre országos ágazati kollektív szerződés felhatalmazást ad és amit a munkavállaló azonnali hatállyal a vállalt időszak előtt is bármikor indokolás nélkül felmondhat. Erre a magyar Mt. azonban lehetőséget nem ad. A vállalati kollektív szerződést ugyanis a munkáltató a szakszervezettől ki tudja kényszeríteni, vagy a szakszervezettel a munkavállalók hátrányára a mai magyar joghelyzetben meg tud állapodni, amire a kollektív szerződéskötésnek az új magyar megoldásának a kritikájánál még visszatérek. A legelfogadhatatlanabb azonban az a szabály, ami a túlmunka éves keretét 600 órára engedi felemelni, valamint amely a referencia időszakot, vagyis a túlórák elszámolásának az idejét 3

¹² SIPKA Péter – ZACCARIA Márton Leó: Dolgozik és Pihen? A munkaidőfogalmának bővítése az Európai Unió Bíróságának újabb ítélete nyomán, tekintettel a magyar bírói gyakorlatra. In: *Jogtudományi Közlöny* 2016/9. szám, 449-467.

¹³ PRUGBERGER Tamás – NÁDAS György: *Európai és magyar összehasonlító munka-, és közszolgálati jog*. Complex Kiadó, Budapest, 2014, 229-230.

éves időtartamra hosszabbította meg. Ez olyan hosszú idő, ami alatt bármely vállalat akár csődbe jutás miatt, akár más országba történő távozás miatt megszűnhet úgy, hogy a pótlékok elszámolására sohasem kerül sor. Ez a módosítás amellett, hogy a munkavállalókat teljesen kiszolgáltatja a munkaadóknak, a munkaerő regenerálódását is meggátolja, ami ellentétes a kormány jelenlegi helyes családpolitikájával, mivel a biológiai kifáradás a szaporodást nem segíti elő. Az is munkáltatóbarát szabály a mai magyar Mt.-ben, hogy a munkáltató és a munkavállaló közös megállapodására bízva, a túlmunkák kompenzálásában való megegyezést, hogy az pénzben, vagy szabadidő adásában történjen meg. Egyértelmű, hogy a munkáltató az erősebb fél és az ő álláspontja kerekedik felül. Ezzel függ össze az, hogy az új Mt. tervezete szerint a munkáltató döntésére volt bízva, hogy melyiket választja. Csak a szakszervezetek erőteljes tiltakozása miatt módosult a szabály a közös megegyezés irányába.¹⁴ Kisebb probléma, de probléma az is, hogy Magyarországon a szabadság idejére a nyugat-európai államok jogi szabályozásával szemben nem átlagkereset, hanem csak távolléti díj jár, holott nyugaton a szabadság idejére, mert ez alatt az idő alatt a munkavállaló a családjával együtt általában üdül és többet költ, szabadságolási pótlékot kap. Erre szolgál a 13-ik havi fizetés, amelyet Magyarország is bevezetett, de eltörlésre került. Legalább az átlagkeresetet biztosítani kellene.¹⁵

A munkavállalóknak a munkáltatók irányában fennálló teljes kiszolgáltatott helyzete áll fenn az Mt. 40. pontjába foglalt munkaviszony megszüntetésére vonatkozó szabályoknál. Csoportos létszámleépítésnél az erről szóló 92/56. sz. EK. irány-elvvel ellentétben, amely az üzemi tanáccsal és a munkaügyi hivatallal történő tanácskozás időszakát leépítési szociális terv figyelembevételével 30 napos időtartamra teszi, ami egyszerű esetben 15 nappal lerövidíthető, bonyolultabb esetben 15 nappal meghosszabbítható, az 1992. évi Mt.-ben még úgy volt rendezve, hogy a tárgyalási időszak 15 nap, ami 30 napra meghosszabbítható. Az új Mt.-ből a tárgyalási időszakra vonatkozó előírás kimaradt. Ezen kívül arról sincs szó, hogy ha a leépítést lebonyolító vállalatnál a helyzet javul és újabb munkavállalók felvételére kerül sor, a létszámleépítéstől számított egy éven belül a leépített munkavállalókat alkalmazási elsőbbségi jog illeti meg. Mind ezt nemcsak a nyugat-európai államok csoportos létszámleépítési előírásai biztosítják, hanem a közép-európai államoké is.¹⁶

A pozitívan diszkrimináló munkáltatóbarát szabályozás tekintetében a legelfogadhatatlanabb megoldás a jogellenes munkáltatói felmondás reparációjánál jelentkezik. A 2012. évi új Mt. 44. pontja szerint megszűnt a főszabály szerinti kötelező visszahelyezés, illetve annak mind a munkáltató, mind a munkavállaló kívánságára történő pénzbeli megváltása, csak a korábbi pénzbeli megváltásnál kevesebb távolléti díj megfizetésére köteles a munkáltató, nem pedig az átlagkeresetre, holott a munkavállaló nem a saját érdekkörébe tartozó okból, hanem a munkáltató jogellenes magatartása miatt maradt távol a munkahelyétől. Ezen kívül pedig a jogellenes felmondásból eredő kárainak csak egy évig terjedhető távolléti díj mértékéig téríthetők meg még akkor is, ha bizonyítani tudja, hogy mind a tényleges kár, mind pedig a haszon elmaradása ennél jóval több. Az egy évi távolléti

¹⁴ PRUGBERGER: *Magyar munka- és közszolgálati jogi reform európai kitekintéssel*. Novotni Alapítvány Kiadó, Miskolc, 2013, 137-139.

¹⁵ PRUGBERGER (2013): *i.m.* 146.

¹⁶ PRUGBERGER Tamás: *Magyar és Európai összehasonlító munka- és közszolgálati jog*. KJK-KERSZÖV., Budapest, 2000, 454-455.

díjban megállapítható kártérítés tekintetében is azonban a jogellenesen elbocsátott munkavállalónak kell bizonyítania azt, hogy mekkora kár érte. Ezzel szemben a nyugat-európai kártérítési gyakorlat ilyen esetben az, hogy főszabályként a visszahelyezés érvényesül, nem pedig a pénzbeli megváltás, a kártérítés esetében pedig van egy bizonyításra nem szoruló bázis-kártérítési átalány (basic award), és csak az ezen felül jelentkező kárát, ami kompenzációs kártérítésként áll meg (compensatory award), köteles a jogellenesen elbocsátott munkavállaló bizonyítani.¹⁷ A magyar szabályozás akkor lenne korrekt, ha a jelenlegit e megoldásra cserélné fel. Jelenleg ugyanis a helyzet a bírói gyakorlat megállapítása szerint az, hogy a munkáltatók a rendes felmondás helyett a munkaviszony jogellenes felmondását alkalmazzák, mivel a hosszabb szolgálati idővel rendelkező munkavállalóknál jogellenes felmondást alkalmazva kevesebbet kell kártérítés címén a munkavállalónak fizetni, mint amennyi rendes felmondásnál kellene a munkáltatónak fizetnie felmondási időre szóló munkabér, és végkielégítés címén.¹⁸

III. A kollektív szerződéses megállapodásoknál jelentkező kirívó problémák

Az Mt. szakítva a korábbi 1992. évi Mt. álláspontjával, a munkaügyi kapcsolatok szabályait a munkaviszonyra vonatkozó előírásokat követően helyezte el. Ezen kívül pedig megcserélve a kollektív munkajog korábbi rendszerét, az üzemi tanácsot és az üzemi megállapodást az érdekvédelmi szervezetek és az érdekegyeztetési tárgyalások joga, valamint a kollektív szerződések elé helyezte.¹⁹ Ebben az amerikai mintát követi, ahol a munkáltatók a szakszervezetek helyett inkább a munkavállalókkal közvetlenül kívánnak tárgyalni, mert azokkal könnyebben meg tudnak állapodni. Ennek érdekében az Amerikai Egyesült Államok több tagállamában bevezetésre került az üzemi tanács, igaz nem együttes döntéshozatali, participációs jelleggel, hanem csak javaslattevői jelleggel, miként ez a francia „conseil du entreprise” esetében fennáll.²⁰ Ezzel szemben a franciaországi kivételtől eltekintve a kontinentális nyugat-európai államokban az üzemi tanácsnak együttes döntési jogosultsága van a munkáltatóval minden olyan ügyben, amely a munkavégzéssel összefügg, így a személyzeti politikával, a munka-, és egészségvédelemmel, az üzemi higiénéjával, a munkavállalók felvételével munkaviszonyuk megszüntetésével, valamint a bérezéssel kapcsolatos kérdésekben. Magyarországon az üzemi tanács participációs jogosultsága teljesen szűk és formális, mivel csak a munkavállalók szociális alapból történő részesítésére terjed ki. Az 1992. évi Mt.-ben még az együtt döntési jogkör kiterjedt az üzemi intézmények, úgy, mint az üzemi étkezdé, az üzemi üdülő és az üzemi bölcsőde, valamint óvoda együttes igazgatására, ezt azonban az új Mt. kiiktatta Ennél fogva ma az üzemi megállapodás is Magyarországon a nyugat-európai üzemi participációs jogokkal összehasonlítva teljesen formális.

¹⁷ PRUGBERGER – NÁDAS: *i.m.* 217-218.

¹⁸ Dr. Babis Erzsébetnek, a Szegedi Munkaügyi Bírósága bírójának ítélezési tapasztalata. Lásd PRUGBERGER – NÁDAS: *i.m.* 421.

¹⁹ Vö.: az Mt. III. rész: Munkaügyi kapcsolatok, XX. fejezet: üzemi tanács, XXI. fejezet: szakszervezet, XXII. fejezet: kollektív szerződés.

²⁰ HENSLER, M. – FRIKK, R.: Arbeitnehmerbeteiligung in der USA durch Betriebsrat. In: *Neue Zeitschrift für Arbeitsrecht (NZA.)* 11/2003. 557-558.

Annak érdekében, hogy az üzemi megállapodás tartalommal telítődjék fel, a participációs jogokat a munkavállalók munkával kapcsolatos csoport-, illetve általános jogaira, a személyzeti, a bérezési, a szabadságot, a felvételi és a munkamegszűntetés, valamint az üzemi szociális létesítmények működtetésének a kérdéseire ki kellene terjeszteni. Ez azt jelentené, hogy egy sor olyan jogosítványt participációssá kellene tenni üzemi megállapodásba foglalással, ami jelenleg csak javaslattételi és konzultációs jogosítvány.²¹

Itt kívánok szólni arról is, hogy az üzemi megállapodást nem lehet elkülöníteni a kollektív szerződéstől. Ez azt jelenti, hogy a kedvezményezési elvet itt is alkalmazni kell, ami azt jelent, hogy az üzemi megállapodásba sem lehet a munkavállalókra a vállalati, valamint az ágazati kollektív szerződésnél hátrányosabb joghatásokat foglalni. Az üzemi megállapodás tulajdonképpen a kollektív szerződés legalacsonyabb üzemi szintjét jelenti. Ez a spanyol üzemi tanácsai és kollektív szerződési rendszerből egyértelműen kitűnik, ahol az üzemi tanácsba is csak szakszervezeti tag választható. Így az üzemi megállapodás egyértelműen üzemi kollektív szerződésként is funkcionál.²² Ezen kívül a német munkajogi dogmatikában, ahol a szakszervezetek és a munkáltatók, illetve az érdekvédelmi szervezetek között megkötésre kerülő munkakapcsolati megállapodást tarifaszervezetnek nevezi, azt, pedig amelyet az üzemi tanács az üzemi vezetéssel köt, üzemi megállapodásnak és e két megállapodást fogja át a kollektív szerződés.

Ami a kollektív szerződést illeti, a magyar kollektív szerződés szabályozása is követi az európai megoldást, ahol hierarchizáltan és lépcsőzetesen indul el az országos általánostól és ágazatitól a területi ágazatin keresztül a vállalati kollektív szerződésig bezárólag azzal, hogy az alacsonyabb kollektív szerződés nem lehet ellentétben a magasabbal, csak akkor, ha az alacsonyabb a magasabb rendűvel szemben a munkavállalókra kedvezőbb tatalommal bír. A kollektív szerződés létrejötte szorosán összefügg a szociális partnerek (szakszervezete és munkáltatói szövetségek), vállalati szinten pedig a munkáltatók közötti koalíciós (érdekegyeztetési) tárgyalásokkal, amelyek az itt említett szinteken folynak és amelyek eredményeként létrejön a megfelelő szintű kollektív szerződés. Ahol az érdekegyeztetések országos általános szinten állami részvétellel az országos/nemzeti munkaügyi, illetve gazdaság-szociális tanács keretében, országos ágazati és területi szinten pedig az ágazati és a területi bizottságok keretében folynak, és országos általános szinten a munkaügy minisztérium részvételével háromoldalúan, a bizottságokban pedig kétoldalúan az egyeztetés eredményeként kerülnek megkötésre a kollektív szerződések. E tripartit érdekegyeztetési, érdekegyeztető tanácsai és bizottsági rendszerrel –minthogy jogszabály állapítja meg a tanácsba, illetve a bizottságokba törtnő bekerülés (reprezentativitás) feltételeit—a kollektív szerződés kiterjed azokra a munkavállalókra is, akik nem tartoznak a szerződést megkötő szakszervezetekhez. Ahhoz, hogy rájuk is kiterjedjen az szükséges, hogy ha egy szakszervezet köti meg, akkor neki, ha pedig több szakszervezet együtt köti meg konföderációra lépve egymással, akkor nekik együttesen a munkavállalók több mint felét, vagy kétharmadát tagként képviselniük kell. A korábbi magyar Mt. 33. § előírta, hogy a vállalati munkaszerződés esetében, ha egy szakszervezet, vagy több egymással konföderációba lépve több, min 50 %-át

²¹ PRUGBERGER – NÁDAS: *Európai és magyar összehasonlító kollektív munkajog*. Wolters Kluwer, Budapest, 2015. 238-239.

²² ALIVES A. O. – PEREZ M. P.: *Gewerkschaftsrechte im Betrieb nach spanischem Recht*. In: *Arbeitsrecht im Betrieb* 12/1989., 884-885.

a munkavállalóknak a képviselőjét ellátja, megköthető a kollektív szerződés. Ha viszont e szakszervezetek közül csak az egyik kívánja megkötni, a többi viszont nem, akkor ennek az egynek a tagok több mint 65 %-át képviselnie kell. Nálunk ugyanis korábban országos általános szinten a 2008. évi érdekegyeztetési törvények alapján tripartit érdekegyeztetés folyt országos szinten, amelyet a 2010 tavaszán hivatalba lépett Orbán kormány felszámolt, mivel az Országos Érdekegyeztető/Munkaügyi Tanácsot konzultatív nemzeti Gazdasági és Társadalmi Tanácsá bővítette ki, ahol megszűnt a tripartit jellegű országos háromoldalú kollektív megállapodás-kötés lehetősége. Így lényegében országos és területi szinten egyaránt az érdekegyeztetés állami részvétel nélkül a német megoldáshoz hasonlóan ágazati szinten a szakszervezetek, ill. szövetségeik a munkáltatókkal, ill. érdekképviselői szervezeteikkel bipartit módon kötik meg a kollektív szerződéseket, amelyek azonban a megkötő szakszervezetekkel tagsági viszonyban nem álló tagokra nem tejed ki.

Ezzel kapcsolatban a magyar jogban ellentmondás az, hogy a korábbi állami részvételű tripartit érdekegyeztetés és országos kollektív szerződéskötési rendszer állami részvétel nélküli bipartit rendszerűvé alakult, viszont továbbra is kiterjed a megkötő egy vagy több szakszervezettel tagsági viszonyban nem álló munkavállalókra is, a német koalíciós, ill. tarifa joggal összehasonlítva ez egy ellentmondás. További probléma pedig még az, hogy az új Mt. 276. § (2) bekezdése értelmében a szakszervezet, illetve annak szövetsége 10 %-os reprezentativitással már megkötheti a kollektív szerződést, amely a vele nem tagsági viszonyban álló tagokra, esetleg 90 %-ot kitevő munkavállalói körre is kiterjed. Ez az új szabály egyfelől kirívóan antidemokratikus, másfelől fennáll a munkáltatói és a szakszervezeti oldal közötti olyan összejátszás lehetősége, amely a munkavállalókat teljesen kiszolgáltatja korrupcióra lehetőséget adó megállapodásoknak.

Felhasznált irodalom

ALIVES A. O. – PEREZ M. P.: Gewerkschaftsrechte im Betrieb nach spanischem Recht. In: Arbeitsrecht im Betrieb 12/1989.

BERKE – KISS: Kommentár a munka törvénykönyvéhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2014.

HENSLER, M. – FRIKK, R.: Arbeitnehmerbeteiligung in der USA durch Betriebsrat. In: Neue Zeitschrift für Arbeitsrecht (NZA.) 11/2003.

MÜLLER-GLÖGE – PREIS – SCHMIDT: Erfurter Kommentar zum Arbeitsrecht. 9. Aufl. 2009.

PRUGBERGER – NÁDAS: Európai és magyar összehasonlító kollektív munkajog. Wolters Kluwer, Budapest, 2015.

PRUGBERGER: A munkaviszony megszűnését követő versenytilalom kikötésének néhány elvi és gyakorlati problémája. In: Jogtudományi Közlöny 1998/5. szám.

PRUGBERGER Tamás: Magyar és Európai összehasonlító munka- és közszolgálati jog. KJK-KERSZÖV., Budapest, 2000.

PRUGBERGER: Magyar munka- és közszolgálati jogi reform európai kitekintéssel. Novotni Alapítvány Kiadó, Miskolc, 2013.

PRUGBERGER: A munkajogviszony munkáltatói oldalról kiinduló módosulásának és módosításának problémája. In: Miskolci Jogi Szemle 2014/1. szám.

PRUGBERGER: Jogalkotási és jogalkalmazási problémák a munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatnál és a korlátozott időre szóló kiküldetésnél az európai uniós normák tükrében. In: Európai Jog 2014/2. szám.

PRUGBERGER Tamás – NÁDAS György: Európai és magyar összehasonlító munka-, és közszolgálati jog. Complex Kiadó, Budapest, 2014.

SPARFELD, Silvia: Nachträgliches Wettbewerbsverbot in tschechisches Recht. In: WIRO 7/1996.

SIPKA Péter – ZACCARIA Márton Leó: Dolgozik és Pihen? A munkaidőfogalmának bővítése az Európai Unió Bíróságának újabb ítélete nyomán, tekintettel a magyar bírói gyakorlatra. In: Jogtudományi Közlöny 2016/9. szám.

A VESZÉLYES ÜZEMI FELELŐSSÉG TÉNYÁLLÁSA A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA FEJLŐDÉSÉNEK TÜKRÉBEN*

*Pusztahelyi Réka***

Az Európai Unió dokumentumai a mesterséges intelligencia alkalmazásából eredő károk megtérítésére összetett, de jellemzően szigorú felelősségi rendszer bevezetését javasolják. A jelenlegi uniós és nemzeti kártérítési felelősségi szabályok felülvizsgálata zajlik, annak megállapítása érdekében, hogy azok hogyan egységesíthetők, illetve, hogy az MI technológiák területén általános vagy szektorális szabályozás bevezetése indokolt-e. Jelen tanulmányban elsősorban a mesterséges intelligencia fejlesztéséből és alkalmazásából eredő veszélyekre, a veszélyes üzemi felelősségre és annak jogpolitikai indokai koncentrálnak.

Kulcsszavak: mesterséges intelligencia, veszélyforrások, veszélyes üzemi felelősség, aktív interesse elve, üzembentartó

The documents published within the European Union envisage a complex, but mainly strict liability regime to be established for indemnification of damage caused by artificial intelligence systems. Currently, the Commission conducts a review of civil liability rules (fault-based and risk-based) existing both at EU and national level in order to determine the extent and the aim of a harmonized AI tort law in the future, whether it will be a sectoral or a general rule. This essay deals with the types of risks emerging from developing or manufacturing artificial intelligence systems, furthermore, it examines the Hungarian liability rule for highly dangerous activity and its rationales (i.e. underlying principles).

Keywords: artificial intelligence, sources of risk, risk-based liability, underlying principles of strict liability, capacity of operator

Bevezetés

Az Európai Parlamentnek 2017. februárjában megjelent állásfoglalása a robotikára vonatkozó polgári jogi szabályokról¹ már röviden érintette a mesterséges intelligencia (továbbiakban MI vagy AI) alkalmazásából eredő kárfelelősségi-kártelepítési kérdéseket. Ezt követte a Bizottság 2018-ban közzétett közleménye a közös európai adattér kialakításáról (Artificial Intelligence for Europe, COM (2018) 237 final). E közleményhez csatolt, bizottsági munkacsoport által készített dokumentum² számunkra különösen fontos, amely a felelősségi kérdéseken, így a "vétkességen-felróhatóságon" alapuló (fault-based liability) illetve a veszélyforrással összefüggő (risk-based liability) kártérítési felelősségi tényállásokon kívül a kár kompenzálását biztosító egyéb, a felelősségi kérdésektől független kártalanítási rendszereket (no-fault systems) is számításba vette. A munkacsoport azt vizsgálja, hogy mind uniós, mind tagállami szinten, jelenleg milyen szabályok állnak rendelkezésre a felmerülő kártérítési igények jogi alapjául, továbbá milyen területen, illetve uniós vagy tagállami szinten lesz szükséges a meglévő jogi rendelkezések módosítása.³

A Bizottság által felállított fenti munkacsoport, annak új technológiákkal foglalkozó alcsoportja (továbbiakban: EU szakértői munkacsoport) 2019 decemberére elkészült első, „Liability for Artificial Intelligence and Other Emerging Digital Technologies” című jelentésével.⁴ A közel hetven oldalas anyag az uniós és tagállami szinten meglévő

* A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

** Dr. Pusztahelyi Réka, PhD., egyetemi docens. Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Polgári Jogi Tanszék. E-mail: jogreka@uni-miskolc.hu

¹ Vö.: P8_TA(2017)0051

² Vö.: *Liability for emerging digital technologies* Commission Staff Working Document.; SWD(2018) 137 final.

³ Vö.: Uo.

⁴ *Liability for Artificial Intelligence and Other Emerging Digital Technologies. Report from the Expert Group on Liability and New Technologies – New Technologies Formation.* doi:10.2838/573689

szabályozási megoldásokból kiindulva szövegszerű reform-javaslatokat tartalmaz. A jelentés összefoglalója megjelöli a digitalizációs kihívások tükrében azokat a kívánalmakat, amelyekhez a felelősségi rendszereknek a jövőben igazodniuk kell.⁵

Mindeközben az MI technológiát alkalmazó önvezető autók⁶ fejlesztése és a pusztán tesztüzemre szabott szabályokon túlmenő, a tényleges közúti forgalomban történő részvételükre is kiterjedő átfogó szabályozás néhány európai tagállamban (pl. Németország)⁷ már megvalósult, ezért az Európai Parlament számára készült kutatási jelentés⁸ az újonnan felmerülő kockázatokra is kitérve, számba vette, hogy mennyiben szükséges erre a szektorra tekintettel a meglévő felelősségi és biztosítási szabályoknak, irányelveknek a módosítása, értve ezek alatt elsősorban a termékfelelősségi irányelvet⁹ és a kötelező gépjármű-felelősségbiztosítási irányelvet.¹⁰

Itt kell még megemlítenünk egy teljesen eltérő indíttatásból táplálkozó, viszont felelősségi kérdésekre szintén rezonáló kutatási jelentést¹¹, amely az Európa Tanács keretében készült és elsősorban az Emberi Jogok Európai Egyezménye alapján, a digitális technológia illetve MI alkalmazásával összefüggő, az emberi jogokat sértő magatartásokért való felelősségi kérdéseket vizsgálja. E dokumentum értéke, hogy a felelősség szempontjából releváns AI sajátosságokat is sorra veszi, amelyekre a későbbiekben még visszatérünk.

1. Az MI kártérítési tényállás szabályozási megoldásai

A technológia jelenlegi szakaszában még kérdéses, mikor lesz időszerű új kártérítési tényállásokat kiképezni az MI felhasználása során okozott károkért. Az EU szakértői munkacsoport fent említett jelentése már körvonalazza a meglévő felelősségi szabályok hiányosságait és módosításának irányait. Egymást részben átfedő felelősségi tényállások által kívánja biztosítani a károsultak megfelelő kompenzációját, egyes megoldási javaslataira az alábbiakban szintén reagálni kívánunk.

Ha a mesterséges intelligencia alkalmazásáért való felelősség vizsgálatát most kizárólag a magyar kártérítési felelősségi szabályokra vetítjük le, akkor az összetett felelősségi kérdések

<https://ec.europa.eu/transparency/regexpert/index.cfm?do=groupDetail.groupMeetingDoc&docid=36608>,
megtekintve: 2020. január 10. (a továbbiakban: Expert Group Report on Liability 2019)

⁵ Ezek közül az alábbiakat kívánjuk kiragadni: (1) Az a személy, aki egy engedélyezett, mindazonáltal másokra nézve fokozott veszélyt hordozó technológiát, például mesterséges intelligenciával felszerelt robotokat nyilvánosan működtet, azok működéséből eredő károkért szigorú felelősséggel tartozik. (2) Olyan helyzetekben, amikor a szolgáltatást nyújtó, aki a működéshez elengedhetetlen technikai hálózatot biztosítja, nagyobb mértékben tud ellenőrzést gyakorolni az adott mesterséges intelligenciával ellátott/felszerelt termék vagy szolgáltatás működése felett, mint a tulajdonos vagy maga a felhasználó, akkor ezt a tényt figyelembe kell venni annak meghatározásakor, hogy elsősorban kit kell a technológia üzemen tartójának tekinteni. (fordítás: P.R.) Expert Group Report on Liability 2019, 3-4.

⁶ E kifejezés alatt SAE nemzetközi szervezet csoportosítása szerint itt elsősorban a teljes mértékben automatizált és az autonóm járművek kategóriáját értjük.

⁷ Ld. JUHÁSZ Ágnes: Towards a European Regulation of Autonomous Vehicles – EU Perspectives and the German Model. In: *European Integration Studies*, Volume 14 Number 1 2018, 47-57.

⁸ A common EU approach to liability rules and insurance for connected and autonomous vehicles. European Added Value Assessment Accompanying the European Parliament's legislative own-initiative report (Rapporteur: Mady Delvaux) PE 615.635 Lásd: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/615635/EPRS_STU\(2018\)615635_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/615635/EPRS_STU(2018)615635_EN.pdf), megtekintve: 2019. december 10.

⁹ A hibás termékekért való felelősségre vonatkozó tagállami törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezések közelítéséről szóló 1985. július 25-i 85/374/EGK tanácsi irányelv

¹⁰ A gépjármű-felelősségbiztosításról és a biztosítási kötelezettség ellenőrzéséről szóló, 2009. szeptember 16-i 2009/103/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv

¹¹ A study of the implications of advanced digital technologies (including AI systems) for the concept of responsibility within a human rights framework. Prepared by the Expert Committee on human rights dimensions of automated data processing and different forms of artificial intelligence (MSI-AUT) DGI(2019)05 <https://rm.coe.int/responsability-and-ai-en/168097d9c5> (megtekintve 2019. december 10.)

nemcsak az általános deliktuális kártérítési alakzat, illetve szerződéses jogviszony esetében a szerződésszegésért való kártérítési felelősség tényállását foglalják magukba. Ugyanis, a hazai szakirodalom¹² is már vizsgálja a veszélyes üzemi felelősség, az állat által okozott károkért való felelősség, a más által okozott károkért való felelősség, illetve a termékfelelősség szabályainak alkalmazhatóságát. A kártérítési felelősség azonban nem az egyetlen, és gyakran nem is a leghatékonyabb eszköz a jövőben bekövetkező károk, sérelmek megfelelő kompenzálására. Kiegészülhet egyéb kárelosztási-kompenzációs rendszerekkel, így a felelősségbiztosítással, vagy akár külföldi példák alapján objektív felelősségi, illetve no-fault kompenzációs rendszerekkel. A nehezen megjósolható vagy akár kiszámíthatatlan mértékű kárveszély megelőzését pedig sokszor jobban szolgálják a közigazgatási-adminisztratív előírások és szankciók, továbbá a kötelező szabványok, a műszaki-technológiai követelmények (pl. ethics-by-design vagy security-by-design), azon belül is a termékbiztonsági – termékmegfeleléségi előírások.

Gerald Spindler szerint a szigorú felelősségi szabályok bevezetése akkor indokolt, ha a gyártó magatartásának gondossága nem tudja befolyásolni az eleve fennálló kockázat mértékét. Véleménye szerint, mivel az AI viselkedése megjósolhatatlan, ezért helye van a szigorú felelősségnek.¹³ Viszont mindaddig, amíg a mesterséges intelligencia alkalmazása annyira el nem terjed, hogy elég valós adattal szolgáljon a kockázatokra, a fenyegető kár nagyságára vagy az emberi-társadalmi reakciókra nézve, addig a szabályozás elszórt lehet.¹⁴

Az Európai Parlament számára készült, „Az autonóm és összekapcsolt járművek kárfelelősségi és biztosítási kérdéseinek közös, európai uniós megközelítése” című fent említett kutatási jelentés¹⁵ egyébként négy szabályozási irányt körvonalazott. Elsőként a meglévő szabályok változtatás nélküli fenntartását is számításba vette. Az EU szakértői munkacsoport jelentése tükrében azonban a második irány, a termékfelelősségi irányelvnek az önvezető gépjárművekhez igazított módosítása, tűnik célravezetőnek, amely módosítására ez utóbbi jelentés további konkrét javaslatokat is tesz.¹⁶ A harmadik szabályozási irány szektorális jellegű, amely például az önvezető (ideértve az összekapcsolt és magas szinten automatizált illetve autonóm) járművek területén tűnik megfelelőnek, és amely a nemzeti közlekedési anyagi jogi szabályoknak és a kötelező gépjármű-felelősségbiztosításról szóló irányelvnek a módosítását is maga után vonja.¹⁷ Az EP tanulmány által felvetett negyedik irány az önvezető gépjárművekre kialakított, no-fault biztosítás bevezetése, amely érintetlenül

¹² ESZTERI Dániel: A mesterséges intelligencia fejlesztésének és üzemeltetésének egyes felelősségi kérdései. *Infokommunikáció és Jog* 2015., 47-57.; UDVARY Sándor: Fémrabszolga vagy rivális életforma? A robotok jogi szabályozásának első lépései. *Gazdaság és Jog* 2018/12.; KLEIN Tamás: Homonculum regulare necesse est - Adalékok egy jövőbeni robotjog elé, különös tekintettel a jogalanyiség és a felelősség kérdésre *Jogtudományi Közöny* 2018/9.; HOMICSKÓ Árpád (szerk.): *Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai* KGRE ÁJK Budapest, 2018; ZÓDI Zsolt: *Platformok, robotok és a jog*. Gondolat Budapest, 2018.; LŐRINCZ György: A mesterséges intelligencia alkalmazásával hozott döntés jogi megítélésének egyes kérdései. *Gazdaság és Jog* 2019/4. 1.-7.;

¹³ Gerald SPINDLER: User Liability and Strict Liability in the Internet of Things and for Robots. In: Sebastian Lohsse – Reiner Schulze – Dirk Staudenmayer (szerk.): *Liability for Artificial Intelligence and the Internet of Things*. Münster Colloquia on EU Law and the Digital Economy IV Nomos, Baden-Baden, 2019, 134.

¹⁴ Jean-Sébastien BORGHETTI: How can Artificial Intelligence be Defective? In: Sebastian Lohsse – Reiner Schulze – Dirk Staudenmayer (szerk.): *Liability for Artificial Intelligence and the Internet of Things*. Münster Colloquia on EU Law and the Digital Economy IV Nomos, Baden-Baden, 2019, 72.

¹⁵ A common EU approach to liability rules and insurance for connected and autonomous vehicles. European Added Value Assessment Accompanying the European Parliament's legislative own-initiative report (Rapporteur: Mady Delvaux) PE 615.635, Lásd: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/615635/EPRS_STU\(2018\)615635_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/615635/EPRS_STU(2018)615635_EN.pdf), megtekintve: 2019. december 20.

¹⁶ Vö. Expert Group Report on Liability 2019 42-44.

¹⁷ Ernst KARNER: A Comparative Analysis of Traffic Accident Systems. In: *Wake Forest Law Review* 2018/2. szám, 365–382.

hagyná mind a termékfelelősségi irányelv, mind a kötelező gépjármű-felelősségbiztosítási irányelv rendelkezéseit.¹⁸

A szabályozás uniós szintjén a termékfelelősség területe az, ahol a már meglévő szabályok átalakításával ezen új technológiai megoldások használatából eredő károk, sérelmek kompenzálása megvalósulhat. Egyéb kártérítési felelősségi tényállások továbbra is a tagállami szabályozás területére tartozhatnak.

Mindezekre tekintettel a mesterséges intelligencia technológiai fejlődésére vetítve a meglévő, magyar felelősségi szabályok jelenleg még alkalmasnak tűnnek, azonban egyrészt vizsgálatukat az új veszélyforrásokra tekintettel, illetve a kár megtérítésére kötelezett személy kijelölésének igazságossága érdekében is el kell végezni.

Az EU szakértői munkacsoport jelentése érezhetően a szektorális szabályozás pártján áll. Továbbá nem veti el a kártérítési kauzák párhuzamosságát, azaz fenntartja a jogosult számára azt a lehetőséget, hogy különböző jogcímenek, különböző felelősségi szabályok alapján érvényesítsen kártérítési igényt. A károsult javát szolgáló egyetemleges helytállás a kártérítést teljesítő károkozó megtérítési igényével egészül ki.

2. Az MI-nek a polgári jogi felelősségrevonás szempontjából releváns jellemvonásai

A mesterséges intelligenciát a gépi öntanulás (machine learning), a feladatok automatizálása és a gépi önállóság jellemzi, gyakran nem is pusztán automatizált döntéshozatal, hanem egyenesen autonómia. Bár jelenleg még nem létezik a magas szintű, azaz az emberi gondolkodás szintjét elérő–meghaladó szuperintelligencia (általános MI, general AI), azonban a narrow AI (korlátolt MI)¹⁹ már igen. Az MI autonóm működése leginkább abban ragadható meg, hogy nemcsak a feladatait képes újra és újra végrehajtani, hanem a változó környezethez folyamatosan adaptálódik, saját döntése következményeit is értékeli, és ezekhez igazítja jövőbeli döntéseit. Képes tehát hibáiból tanulni, képes az önfejlesztésre is.

Az Európa Tanács számára készített kutatási jelentés nyomán²⁰, de figyelembe véve az AI HLEG (High-level Expert Group)²¹ által, illetve az IEEE²² szervezet által összeállított etikai iránymutatásokat is, az MI alábbi tulajdonságait, működési jellegzetességeit kívánjuk kiemelni, amelyek a polgári jogi felelősség szempontjából fontossá válhatnak.

- az MI működésének, döntéshozatali folyamatának kifürkészhetetlensége, homályossága,
- összetett és egyben dinamikus működés,
- emberi fejlesztés eredményeképpen, többnyire emberekkel való interakció céljára hozzák létre,
- az MI célszerűen fejlesztése és széleskörű alkalmazhatósága és annak kiaknázhatósága,
- a globális összeköttetés és globális jelenlét,
- valós idejű és folyamatos működés,
- a hatalmas mennyiségű adathalmaz felhasználásával megvalósuló működés,

¹⁸ A common EU approach to liability rules and insurance for connected and autonomous vehicles. European Added Value Assessment Accompanying the European Parliament's legislative own-initiative report. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/615635/EPRS_STU\(2018\)615635_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/615635/EPRS_STU(2018)615635_EN.pdf), megtekintve: 2019. december 20., a továbbiakban: "A common EU approach"

¹⁹ Lásd: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/hu/Documents/technology/hu-technology-mesterseges-intelligencia-19-june.pdf>, megtekintve: 2019. december 20.

²⁰ (MSI-AUT) DGI(2019)05 Study i.m. 21-25.

²¹ Az EU Bizottság munkáját segítő magas szintű szakértő testület (AI High-level Expert Group, AI HLEG) által kidolgozott etikai iránymutatás az Ethics Guidelines for Trustworthy AI, amelyet 2019 áprilisában publikáltak. <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/ethics-guidelines-trustworthy-ai>

²² Az Institute of Electrical and Electronics Engineers (IEEE), a villamosipari és elektronikai mérnököket tömörítő független nemzetközi szakmai szervezet 2019-ben szintén kibocsátotta az autonóm és intelligens rendszerekre vonatkozó etikai iránymutatását Ethically Aligned Design (EAD) – Etikailag Beágyazott Tervezés címmel. <https://ethicsinaction.ieee.org/>

- adatbányászat folytán rejtett összefüggésekbe való beelátás,
- emberi (viselkedési) sajátosságok imitálásának képessége,
- a szoftver komplexitása és fejlődési képessége,
- a személyre szabhatóság és erre tekintettel az információk szűrése,
- a társadalom szerkezetére és társadalmi kapcsolatokra gyakorolt hatása,
- kollektív, illetve közérdekű keresettel való fellépés problémáját generáló hatások.²³

Az EU szakértői munkacsoport az alábbi tulajdonságokban látja a kártérítési jogra döntő hatást gyakorló tényezőket: ezek a komplexitás, az átláthatatlanság, a program lezáratlansága, az autonóm működés, a kiszámíthatatlanság, az adatalapú működés és a sérülékenység.²⁴

A mesterséges intelligencia alkalmazásának egy kiragadott szegletében, az önvezető járművek körében a fent említett Európai Parlament számára készített jelentés,²⁵ „Az autonóm és összekapcsolt járművek kárfelelősségi és biztosítási kérdéseinek közös, európai uniós megközelítése” az alábbi veszélyforrásokat különíti el

- emberi hiba,
- vezérlő program hibás működése,
- hálózati hibák,
- a program elleni támadások és kiberbűnözés,
- illetve a programozott döntésekkel (programming choices) kapcsolatos veszélyek.

Ehhez hozzá kívánunk tenni még egy jelentős veszélykört, amely az autonóm járművek és a hagyományos járművek, és azok vezetőinek a közúti forgalomban való együttes jelenlétéből fakad, az ún. mixed traffic helyzetekből.

Amíg ez utóbbi jelentés viszonylag közelebbről, ténylegesen az önvezető járművekre vetítetten határozta meg a lehetséges veszélyforrásokat, addig a fenti, az Európa Tanács számára készített kutatási jelentés ennél tágabb körben mozog, nem konkrét veszélyforrásokat, hanem kockázatot hordozó sajátosságokat sorol fel. Ezen általános tételek, feltárt problémák közül kiemelkedik az MI rendszerek működésének feltárhatatlansága és megjósolhatatlansága, amely tehát mint konkrét veszélyforrás nehezen behatárolható. A kockázatok jelentős része a fent említett "black box" jelenséghez kapcsolódik, amelynek fő forrása a gépi tanulás (machine learning). Az EAD szerint a mesterséges intelligenciának fekete dobozként való felfogása abból az elkerülhetetlen sajátosságból ered, hogy az MI nem más, mint algoritmusok, kódok és betáplált adatok komplex rendszere.²⁶ Maga az MI fejlesztése is titkolt, szétaprózott, bennfentes és átlátszatlan.²⁷ Ezáltal, több tényező is a működés bizonytalanságaihoz vezet, és akadályozza az átláthatóság követelménye érvényesülését.

Mint említettük, a kiemelt tulajdonságokkal szembeállíthatóként értékeljük az etikai iránymutatásokban megfogalmazott egyes elvárásokat. Az AI HLEG illetve az IEEE szervezet által megfogalmazott etikai elvárások közül az AI HLEG által első helyen rögzített „emberi cselekvőség és irányítás”²⁸ kívánalmát kívánjuk megragadni, továbbá az

²³ Az egyes ember szintjén elenyésző zavaró hatással járó, szinte bagatell jogsértés, annak széleskörűsége folytán össztársadalmi szinten viszont jelentős.

²⁴ Complexity, opacity, openness, autonomy, predictability, data-drivenness, vulnerability .Vö. Expert Group Report on Liability 2019 32–33.

²⁵ A common EU approach: i.m.

²⁶ EAD 27.

²⁷ „...discreet, diffuse, discrete, and opaque activities...” Vö. SCHERER, M.: Regulating Artificial Intelligence Systems: Risks, Challenges, Competencies, and Strategies. In: *Harvard Journal of Law & Technology*, Volume 29, Number 2 Spring 2016, 369.

²⁸ (Human agency) A magyar fordítás itt cselekvőképesség kifejezést használ, de ezt a szót itt inkább a cselekvési-döntési képesség jelentéssel kell felruházni.

adatbiztonság, az átláthatóság és az elszámoltathatóság követelményeit, amelyeket mind a két dokumentum kifejezetten kiemel.²⁹

Ezért az MI működéséből eredő bizonytalanságok, a döntéshozatal folyamatának átláthatatlansága az egyik legfontosabb veszélyforrás, amellyel a társadalom szembenéz. Úgy véljük, az emberi ráhatás és ellenőrzés látszólagos fenntartása, illetve az arra való hagyatkozás nem hatékony, sőt, egyes kritikus szituációkban az emberi beavatkozás akár nemkívánatos következményekhez is vezethet. Az emberi beavatkozás csökkenése pedig alapvetően átértékeli az üzembentartói minőséget.

Összegezve az előzőekben elmondottakat, kiemelt, fokozott kockázatot jelent az MI alkalmazása, amely maga után vonja a veszélyességből fakadó, az *Artificial intelligence for Europe* dokumentum által risk-based liability rules-nak nevezett szigorú felelősségi tényállásokat. Az alábbiakban a magyar szabályozási rendszerből kiindulva vizsgáljuk a szigorú felelősség elméleti alapjait és a veszélyes üzemi felelősséget.³⁰

3. Szigorú felelősségi szabályok alkalmazhatóságáról

3.1. A szigorú-objektív felelősség egyes elvi-elméleti alapjairól

Az EU szakértői munkacsoport jelentése szerint azzal a kihívással is szembe kell nézni, hogy a hagyományos elméletek az AI által okozott károk körében az igazságos kárelosztást nem minden esetben fogják elősegíteni.

Elsőként a kauzalitás elvét emeljük ki, amely a pusztán okozatosság alapján telepíti a kártérítési kötelezettséget. Dezső Gyula valamennyi vétkes felelősséget megalapozni képes elméletként tekintett az *okozási elvre*. A veszélyes üzemi felelősség magyarországi fejlődéstörténetében is e szigorú felelősséget megalapozó egyik elmélet volt az okozási elv.³¹

Eörsi Gyula szerint a veszélyes üzem esetében a kompenzációs-kártalanítási kötelezettség gyakorlatilag három területet ölel fel: mégpedig a vétkes károkozását, a véletlenért való felelősség területét és a felelősség nélküli kártalanítási mezőnyt.³² A polgári jogi felelősség egységes, felróhatósági alakra helyezett elmélete ellenére, Eörsi maga is elismerte, hogy a veszélyes üzemi felelősség olykor nem felelősséggként, hanem helytállási kötelezettségként jelentkezik.

Marton Géza a kártérítés funkciójaként a megelőzés elvén túl a társadalmi szintű kárelosztást és az aktív interesse elvét is megjelölte.³³ A társadalmi szintű kárelosztás lényege, hogy azt kötelezzük a kár megtérítésére, aki jobban képes annak viselésére és társadalmi szintű elosztására, mint a károsult, tehát akinek a jobb a teherbíró képessége.³⁴ Az aktív interesse elv szerint azt a személyt kell a kár megtérítésére kötelezni, aki a veszélyforrást előidézte, és aki e tevékenység folytatásából eredő hasznot húzza. Marton objektív felelősségi elméletében a veszélyesség motívumának már nincs valójában irányadó szerepe, hiszen azt

²⁹ A két etikai kódex ismertetéséhez lásd PUSZTAHELYI Réka: Bizalmunkra méltó MI (megjelenés alatt, *Publicationes Miskolcensis* 2019/2. szám)

³⁰ PUSZTAHELYI Réka: Veszélyes üzemi felelősség: az objektív kártérítési felelősség tényerése. In: *Gazdaság és Jog* 2018/9. szám, 3–8.

³¹ DEZSŐ Gyula: *Az objektív kártérítés tana*. Budapest, Grill Kiadó, 1917, 289.

³² EÖRSI Gyula: *A fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség alapkérdéseiről. ÁJI Értesítője II. kötet 4. szám. különnyomat*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960, 371–402.

³³ MARTON Géza: "Veszélyes üzem". In: *Polgári Jog* 1931/ 4. szám, 147–161. és 1931/6. szám, 242.–255., 148.

³⁴ "...every enterprise has to bear its own costs, damages included, or it has no place under the sun." Vö. EÖRSI Gyula: The Validity of Clauses Excluding or Limiting Liability, In: *The American Journal of Comparative Law*, 1975/2. szám, 215–235. A joggazdaságtani megközelítésre vö. Gerhard WAGNER: Robot Liability. Presentation. "Münster Colloquium on EU Law and Digital Economy, Liability for Robotics and the Internet of Things", Mars 2018. Lásd: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3198764, megtekintve: 2020. december 20.

csak a vétkességi alapú felelősségi rendszerben értékelhetjük a megkívánt gondosság szintjét emelő tényezőként. Nézete szerint egy felelősségi tényállásnak pusztán a veszélyességre való alapítása ezért hibás.³⁵

Úgy véljük, hogy a mesterséges intelligencia által okozott hátrányok, károk kompenzálása érdekében alkotandó szabályok is a társadalmi szintű kárelosztás és az aktív interesse elméleti alapjain fognak állni.

3.2. Veszélyes üzemi felelősségi tényállás alkalmazásának határai

A veszélyes üzemi felelősség szigorú, elsősorban a magatartás vétkességétől függetlenített, ilyen értelemben objektív kártérítési felelősség, amely a vétkességen – felróhatóságon alapuló kártérítési felelősséghez képest elsődlegesen nem a korrektív igazság, hanem az osztó igazság elméletének tulajdonítható³⁶. Koziol azonban arra is figyelmeztet, hogy ez a két elv nem összeegyeztethetetlen, hanem egymást kiegészítik, olykor egymást átfedik.³⁷ Oertel pedig arra figyelmeztet, hogy az osztó igazság elve egyik felelősségi ágának (sem a vétkességi, sem a veszély-alapú felelősségnek) nem biztosít elsődlegességet. Itt kell hozzátennünk, hogy magunk sem gondolunk a felelősség dichotóm (vétkes és vétkes nélküli felelősség) rendszerében, amely már Eörsi felróhatóságon alapuló, egységes objektívizált felelősségi elméletével és az 1959-es Ptk. hatályba lépésével meghaladottá vált.

Ha a veszélyes üzemi felelősségre, Eörsi nyomán, mint a felróhatóságon, egyfajta rugalmas zsinórmértéken alapuló, annak rugalmatlan szabállyal kifejezett határterületére tekintünk, akkor az adott helyzetben általában elvárható magatartás itt a lehető legnagyobb fokú gondosságot megkövetelő magatartási mércével fejezhető ki. E fokozott gondosságot a kár megtérítésére kötelezett személytől, az üzembentartótól várjuk el, egyben feltételezve, hogy a fokozott veszélyforrást felügyelete, irányítása alatt tartja.

Az 1959-es Ptk. alapján az üzembentartó fogalmát a magyar bírói gyakorlat maga alakította ki. Fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatójának (üzembentartónak) azt kell tekinteni, aki a veszélyes üzemet fenntartja, tartósan üzemelteti, és akinek felügyelete, irányítása, ellenőrzése és a veszélyforrás elleni különleges védekezésre való kötelezettsége mellett a veszélyes üzemi tevékenység megvalósul.³⁸ Novotni Zoltán véleménye az volt, hogy az a meghatározás, miszerint üzembentartó az, aki az üzemet folyamatosan, huzamosan és tartósan használja illetve hasznosítja, elméletileg sem kielégítő, mert ezek a kifejezések rendkívül labilis és szubjektív fogalmakat takarnak. Így jut el arra a következtetésre, hogy „az üzemeléshez fűződő érdek az alapvető, meghatározó tényező.”³⁹

A 2013-as Ptk. úgy definiálja az üzembentartót, mint azt a személyt, akinek érdekében a veszélyes üzem működik.⁴⁰ Lábady Tamás 2014-es tanulmányában⁴¹ úgy foglalt állást, hogy véleménye szerint a Ptk. fogalom nem fogja a korábbi bírói gyakorlat által kialakított fogalmi kereteket átalakítani, és ezzel egyetértünk. Amíg a prevenció elve jelenik meg a fokozott veszélyforrás felügyelete, irányítása és ellenőrzése tekintetében, addig a fent említett aktív

³⁵ MARTON: i.m. 247.

³⁶ Ernst KARNER: i.m. 368.

³⁷ Helmut KOZIOL: *Basic Questions of Tort Law from a Germanic Perspective*. Jan Sramek Verlag, 2012, 3.

³⁸ BH1988. 273. Hozzáfűzte azt is az irányadó döntés, hogy az üzembentartói minőség ismerve között ugyanakkor nincs feltétlenül ügydöntő jelentősége annak, hogy a veszélyes üzem kinek az érdekében működik. A Ptk. jelenleg hatályos rendelkezése alapján e bírói álláspont felülvizsgálatra szorul.

³⁹ NOVOTNI Zoltán: A gépjármű üzembentartói felelősség néhány problémája. In: *Biztosítási Szemle* 1976/8–9. szám, 241.

⁴⁰ Ptk. 6:536. § (1) bekezdés

⁴¹ LÁBADY Tamás: A deliktualis felelősség fontosabb változásai az új Ptk.-ban. In: *Jogtudományi Közöny* 2014/4. szám, 169–179.

interesse elv bontakozik ki az üzembentartói fogalom érdekközpontú megközelítésében. Mindazonáltal, az érdek önmagában való értékelése félrevezető lehet.⁴²

Az EU szakértői munkacsoport jelentés a két értékelendő tényezőt szorosan összekapcsolja: A szigorú felelősséggel az tartozzon, aki a feltörekvő digitális technológia működtetésével összefüggő veszélyforrást az irányítása, felügyelete alatt tartja és aki egyben hasznot húz annak működéséből.⁴³

Úgy véljük, hogy ahogyan az emberi irányítás és ellenőrzés folyamatosan csökken a mesterséges intelligencia működése, döntéshozatala felett, úgy kerül mindinkább előtérbe az érdek kérdése, és kerekedik felül annak vizsgálhatóságán, hogy ki tartja, tarthatja az MI-t felügyelete alatt.⁴⁴ Üzembentartónak az a személy fog ezek szerint minősülni, aki a saját felelősségére, saját költségére és hasznára fog a mesterséges intelligencia felett rendelkezni, érve az utóbbi alatt azt, hogy azt milyen időpontban és milyen célra lehet használni.

Alapvető aggályokat kelt az érdekközpontú megközelítés azokban az esetekben, amikor ellentétbe kerül a társadalmi szintű kárelosztás funkciójával, és elfedi annak értékelését, vajon a mesterséges intelligencia fejlesztése, gyártása, értékesítése és felhasználása – tehát az MI teljes életútja vonatkozásában – ki (kik) azok a résztvevők, akikre az okozott károk telepítése a leghatékonyabb formában megvalósulhat.⁴⁵

Ugyanerre a problémára az EU szakértői munkacsoport jelentése is rávilágít, bár más nézőpontból. Gazdasági elemzéseket is figyelembe véve azt a személyt tekinti a legjobb kockázat-elkerülőnek, költségcsökkentőnek, aki a veszélyforrást felügyelete alatt tartja.⁴⁶ Adott esetben több személy is gyakorolhat ellenőrzést az adott technológia felett, így lehet az a személy is, aki elsősorban döntést hoz és hasznot húz a technológia alkalmazásából (*elsődleges üzembentartó – frontend operator*). De ugyanígy üzembentartó az a személy is, aki folyamatosan fenntartja és behatárolja a kérdéses technológia funkcióit és működési jegyeit, továbbá folyamatos háttértámogatást nyújt (*backend operator*). A többes üzembentartás ezen esetében azonban nem a magyar Ptk. szerinti megoldás, a közös károkozás szabályai alkalmazandók, hanem eldöntendő kérdés lesz, ki az, aki a konkrét káreset kapcsán nagyobb mértékben gyakorolt felügyeletet, illetve irányítást a veszélyforrás felett.⁴⁷ Ilyen értelemben tehát e két üzembentartói kör vagylagosan definiált.

A Ptk. rendelkezése szerint *az üzembentartó akkor mentesül a kár megtérítése alól, ha bizonyítja, hogy a veszélyes üzem működési körén kívül eső és elháríthatatlan ok okozta a kárt.* Ahogyan az újszerű veszélyforrásokat és kockázatokat sorra vettük, már röviden utaltunk arra, hogy a legtöbb esetben az üzembentartó mentesülésére az ok belső jellege miatt nem lesz lehetőség, különösen, ha a működési kör rugalmas kiterjesztése az MI kártérítési felelősségi esetekben is meg fog valósulni. Felmerül a kérdés: igazságos-e kiterjeszteni az üzembentartó felelősségét az általa nem befolyásolható körülményekre? A szoftverfrissítés

⁴² „Az érdek tág fogalom, s lehet kisebb vagy nagyobb, közvetlen vagy közvetett. A veszélyforrás működéséhez fűződő érdek ezért nem dönti el a kérdést, s nem alkalmas arra, hogy a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatója meghatározásának döntő kritériuma legyen.” ZOLTÁN Ödön: Gondolatok a repülőgépes vegyszeres permetezéssel kapcsolatos felelősségről. In: *Jogtudományi Közöny* 1976/8. szám, 453.

⁴³ Key Findings 10. pont: Strict liability should lie with the person who is in control of the risk connected with the operation of emerging digital technologies and who benefits from their operation (operator). Vö. Expert Group Report on Liability 2019

⁴⁴ Vö. PUSZTAHELYI Réka: Autonóm járművek a magyar közutakon és a veszélyes üzemi felelősség. Az üzembentartó személyét, a mentesülést és a felelősségbiztosítást érintő egyes kérdésekről (megjelenés alatt: Az autonóm járművek és intelligens rendszerek jogi vonatkozásai, konferencia-kiadvány, Győr, 2019. március 22. Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar.)

⁴⁵ Lásd részletesen: PUSZTAHELYI Réka: Liability for intelligent robots from the viewpoint of the strict liability rule of the Hungarian Civil Code. In: *Acta Universitatis Sapientiae, Legal Studies*, 2019, EMTE-Sapientia (megjelenés alatt).

⁴⁶ Expert Group Report on Liability 2019, 35.

⁴⁷ Expert Group Report on Liability 2019, 6.

hibája vagy elmaradása, a hálózati hibák, a programfeltörések, támadások tekintetében a végfelhasználónak jóformán nincs lehetősége megfelelő védőintézkedések megtételére. Ez okból tűnik igazságosnak a szakértői munkacsoport párhuzamos üzembentartói körre tett javaslata.

A veszélyforrások természeténél fogva viszont kulcsfontosságú lesz az, hogy milyen előzetes biztonsági intézkedések megtétele volt "elvárható" az üzembentartótól. Itt fontos megjegyezni, hogy az EU szakértői munkacsoport jelentése rámutat arra, hogy az AI üzemeltetésével összefüggő jogi kötelezettségek⁴⁸ megszegése önmagában kiváltja az üzembentartó felelősségét magatartása felróhatósága folytán. Több nemzeti jogrendszer bíraskodásában a megkívánt gondosság szintje olyan magasra emelt, teszi hozzá, hogy ez alapján eleve nehéz meghúzni az általános alakzat és a veszélyes üzemi szigorú felelősség közötti határvonalat.⁴⁹

Hiszen a külső ok elháríthatatlansága nemcsak a szubjektív értelemben, azaz az akut helyzetre szabott beavatkozási lehetőségek megléte, hanem objektív értelemben, azaz az előre látható károsodás megakadályozása végetti előzetes intézkedés lehetősége körében is vizsgálendő. Az MI működésében rejlő nagyfokú bizonytalanság, az előre jósolhatatlanság szétfeszítheti a hagyományos veszélyforrásokra szabott és így felfogott elháríthatatlanság kategóriáját.

Véleményünk szerint a magyar generálklauzula eddig is képes volt az újszerű veszélyforrásokat befogadni, azaz a veszélyes üzemi felelősség tényállása alapján akkor is megállapította az üzembentartó felelősségét, ha egyébként az adott veszélyesség a balesetet megelőzően nem volt ismert vagy nyilvánvaló, tehát nem volt előrelátható. Mindez tehát azt jelenti, hogy az elháríthatósági mércét jelentő előzetes intézkedések körét ebben a dimenzióban rendkívül tágan jelölte ki. Értékelve ebben azt is, hogy a bizonytalan mértékű illetve kiterjedésű károsodás előidézésére is alkalmas tevékenység esetében ugyanolyan gondossággal kell eljárni, mint a tudottan veszélyes más tevékenységek esetében.

A magyar veszélyes üzemi felelősség olyan szigorú és általános mentesülés szabályt tartalmaz, amely szintén igazítható a mesterséges intelligencia alkalmazásának sajátosságaihoz, így szemben más országok szabályozási megoldásával, nincs szükség annak módosítására, netán más mentesülési esetek vagy kivételek kidolgozására.

A mesterséges intelligencia vonatkozásában nemcsak a fejlesztők, nemcsak a gyártók, hanem a felhasználók is folyamatosan szembesülnek a fent említett alapvető problémával, a megjósolhatatlanság és feltárhatatlanság sajátosságaival. Ezért is kérdéses, vajon igazságos-e oly módon telepíteni bármely személyi körre szigorú felelősséget, hogy ráhatása, befolyása a technológiai fejlődéssel mind kevesebb lesz.

Az egyik lehetőséget fogalmazza meg az EU szakértő munkacsoport jelentése, amely a már korábban említett, vagylagos⁵⁰ üzembentartói minőség bevezetését látja célszerűnek, attól függően, hogy a konkrét esetben a végfelhasználó vagy a háttér-üzembentartó gyakorol-e nagyobb ráhatást az AI rendszer működésére.⁵¹

Másik lehetőségként körvonalazódhat, hogy a fejlesztőkre, gyártókra szabott és végletekig kidolgozott műszaki előírások, termékmegfeleléségi követelmények egyben le is zárják azon jogi kötelezettségek sorát, amelynek megsértése szigorú felelősséget eredményezhet. A terület

⁴⁸ Például a biztonsági előírások betartása, adott feladat ellátására alkalmas MI kiválasztása, a rendszer ellenőrzése és fenntartása.

⁴⁹ Expert Group Report on Liability 2019, 44.

⁵⁰ A megfogalmazásból inkább következik a vagylagosság, mint az egyetemlegesség.

⁵¹ A közös, illetve megosztott üzembentartás vizsgálatához lásd. PUSZTAHELYI Réka: Autonóm járművek a magyar közutakon és a veszélyes üzemi felelősség. Az üzembentartó személyét, a mentesülést és a felelősségbiztosítást érintő egyes kérdésekről (megjelenés alatt: Az autonóm járművek és intelligens rendszerek jogi vonatkozásai, konferencia-kiadvány, Győr, 2019. március 22. Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar.)

komplex szabályozásából eredően – amely az MI fejlesztése gyártása során alkalmazható szabványokat, megfelelőségi előírásokat (ethics-by-design), kötelezően beépítendő alapparancsokat is magában foglal –, a jövőben nem látjuk kizártnak ugyanis azt sem, hogy a szigorú felelősség határát esetleg nem a kártérítés mértékének maximalizálásával (beleértve a felelősségbiztosítási fedezetet) vonják meg, hanem azt a jogszabályokba vagy hatósági előírásokba, szabványokba foglalt kötelezettségek megsértésére szorítsák. Bár ellentmond a jogági jogellenesség doktrínájának, mégis megfontolásra érdemesnek látjuk, hiszen ez a lehetséges szabályozási megoldás a nemzetközi irodalomban is újra és újra felbukkan.⁵²

A jogági jogellenesség magyar doktrínája azonban még kizárja ezt a lehetőséget. A jelenlegi kártérítési bírói gyakorlatban ugyanis sem a hatósági előírások megsértése, sem betartásuk nem ügydöntő jelentőségű abban a kérdésben, vajon a károkozó eleget tett-e a magatartásával szemben támasztott elvárásoknak, tehát, hogy mentesülhet-e a polgári jogi felelősség alól.⁵³

Erre épülő további problémának látjuk azt, hogy a veszélyes üzemi felelősség ismérvét adó veszélyességet *a magyar polgári jog a fizikai károsodás nagyfokú kockázatában ragadja meg, nem pedig immateriális értelemben*. Így például hiába jár jelentős kockázattal az elektronikus számlavezetés, a Kúria mégsem minősítette azt veszélyes üzemnek.⁵⁴ Hogyan ragadhatjuk meg viszont azokat az eseteket, amikor a mesterséges intelligencia használata nem fejt ki fizikai károsító hatást, mégis jogsértő és jelentős vagyoni és nem vagyoni sérelmet okozhat. A sérelemdíjra kötelezés feltételei között nem látjuk kizártnak, hogy a bíróság a veszélyes üzemi felelősség kártérítési szabályait alkalmazza.⁵⁵ Ide kapcsolódik továbbá az EU munkacsoport megállapítása, amely a kár fogalmát kiterjeszteni kívánja a károsult adatainak megsemmisülése folytán keletkező hátrányra.⁵⁶ Bizonyos feltételek fennállása esetén tehát az immateriális hátrányt elismeri kárként.

3.3. Termékfelelősség és veszélyes üzemi felelősség

A jelenlegi szakirodalom, mind akár az Egyesült Államok termékfelelősségi szabályaira, mind akár az európai termékfelelősségi irányelv rendelkezéseire reagáló tanulmányokra is tekintünk, a legtöbb forrás egy vagy több szegmensében is kimutatja, hogy a termékfelelősségi szabályok jelenlegi formájukban nem illeszkednek teljes mértékben a mesterséges intelligencia alkalmazásához.⁵⁷ Problémát jelent a termék, a termékár fogalmaknak a jelenlegi értelmezése, a károsult igényérvényesítését jelentősen elnehezítő bizonyítási teher, különösen a termékhiba illetve az okozati összefüggés vonatkozásában. A gyártói felelősség a piacra bocsátástól számított 10 évre korlátozódik, és kizárólag a fogyasztó-gyártó relációjában felmerülő kárigények esetében releváns.

⁵² Vö. Stephen R. MUNZER: How to Integrate Administrative Law and Tort Law: The Regulation of Stem Cell Products (January 7, 2013). 64 *Administrative Law Review* 743 (2012); UCLA School of Law Research Paper No. 12-29. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2197530; vagy legfrissebb példaként Marco Müller-ter Jung „Qualitätssicherung und Zertifizierung von KI-Algorithmen als Voraussetzung für die Allokation von Verantwortlichkeit” címmel tartott előadása Künstliche Intelligenz und Recht konferencia, Münster, 2019. 11.06.)

⁵³ PUSZTAHELYI Réka: Hatósági előírások betartása és az üzembentartó mentesülése a kártérítési felelősség alól – a bírói gyakorlat tükrében. In: *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 2019/1. szám, 214–229.

⁵⁴ Kúria Gfv. 30.086/2012/4.

⁵⁵ A sérelemdíj funkcióinak és szubjektív-objektív természetének elemzéséhez vö.: NOCHTA Tibor: A személyiségi jogok magánjogi szankciós védettségéről. In: *Magyar Jog* 2018/1. szám 1-8.

⁵⁶ Expert Group Report on Liability 2019 39.

⁵⁷ A termékfelelősségi szabályok átalakítására lásd részletesen: FAZEKAS Judit: Hannibal ante portas! Autonóm járművek – Termékfelelősség – Biztosítás. In: Barta Judit (szerk.): *Biztosítás – Több szem-szögből*. Ünnepi kötet Újváriné Dr. Antal Edit c. egyetemi docens 65. születésnapja tiszteletére. Miskolc-Budapest, Novotni Alapítvány – Patrocínium Kiadó, 2019, 155.

Problémát jelent továbbá a tudomány és technika pillanatnyi állása szerint a hiba felismerhetősége, hiszen az autonóm gépjárművek öntanuló-önfejlesztő mesterséges intelligenciával rendelkeznek, az algoritmus eredeti hibája nehezen kimutatható. Folyamatos szoftverfrissítésre is szorulhatnak, amire szintén visszavezethető a rendellenes működés. A termékhiba jelentkezhet az algoritmus rendkívüli sérülékenységében, a vírusokkal és hacker támadásokkal szembeni védtelenségében, illetve állhat a kapcsolódó tájékoztatások és útmutatások hiányosságáiban is. Nem kerülhető meg a mesterséges intelligencia önfejlesztő képessége sem. Az alapparaméterekkel és kódokkal ellátott szoftver öntanulási folyamat révén gyarapítja tudását és ezen alapuló döntési kompetenciáját. Más esetekben pedig az algoritmus eleve hibás megalkotása bizonyítása is olyan jelentős terhet jelent, amely szintén felveti azt a kérdést, hogy a termékfelelősségi szabályok helyett az MI és az IoT alkalmazásával összefüggésben felmerülő károokra más szigorú felelősségi szabály, és nem a kiterjesztett termékfelelősségi szabályok alkalmazása lenne célszerű.⁵⁸

Míndezekből arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a termékfelelősségi szabályok átalakításáig, illetve önálló generális vagy szektorális jellegű MI felelősségi szabályok megalkotásáig a veszélyes üzemi felelősség tényállása fogja kiszolgálni a károsultak jogvédelmi igényét, illetve a kapcsolódó felelősségbiztosítás esetén a biztosító helytállásának alapját. Továbbá, a termékfelelősségi szabályokkal párhuzamosan a gyártó felelőssége más tényállás – akár a veszélyes üzemi felelősség – alapján is fennállhat. Ezt alátámasztja alá az EU munkacsoport jelentésébe foglalt megkettőzött üzembentartói minőség: Ezáltal nemcsak a hálózati rendszer üzemeltetőjét, hanem magát a gyártót (ideértve a fejlesztőket is) a háttér-üzembentartó (backend operator) fogalomba bevonhatja.⁵⁹

Záró gondolatok

Sólyom László „A polgári jogi felelősség hanyatlása” című monográfiájában is már arról számolt be, hogy a potenciális károkozóval szemben megkívánt gondosság nemcsak, hogy szigorodik, objektivizálódik, hanem egyben szakosodik is. A gondossági mérce szakosodásának eredményeként jelöli meg a követelmények igen szoros kötődését a konkrét tényállásokhoz, s ennek folytán a vétkesség és a jogellenesség összemosódását.⁶⁰

Az MI fejlesztésével, gyártásával és felhasználásával szemben támasztott, napjainkban kiképződő, és a jelenlegi etikai követelményekből konkretizálódó összetett jogi és műszaki természetű kötelezettségek szorosan össze fognak fonódni a kártérítési felelősségi kérdésekkel.

A technológiai fejlődést eddig kiszolgáló veszélyes üzemi felelősségnek a magyar különös felelősségi alakzatok között az alkalmazási potenciálja jelentős, azonban egyben véges is.

Jelentős, mert egy generálklauzula formájában, a bírói jogértelmezésnek és jogfejlesztésnek nagy teret ad, tényálláselemekkel túl nem terhelt, így a károsult számára kedvező, amelyet a kimentés nehézsége, a működési kör kiterjesztett értelmezése is alátámaszt. A jellegadó sajátosság, a tevékenység fokozottan veszélyes jellege is mind alacsonyabb szintre száll a bírói gyakorlatban. A felrőhatóságon alapuló, szubjektív elemekkel jobban átszőtt általános alakzatnak a szigorú felelősségi alakzatok között hatékony ellenpárját képezi, amelyet sokszor a kapcsolódó felelősségbiztosítás is erősít.

A veszélyes üzemi felelősségi tényállás ilyen jellegű kiterjesztett értelmezése azonban azzal a további problémával is jár, hogy nemcsak más különös felelősségi alakzatokkal (termékfelelősség, más által okozott károkért való felelősség), hanem akár az általános deliktuális alakzattal is konkurálni lesz képes.

⁵⁸ BORGHETTI: i.m. 66.

⁵⁹ Expert Group Report on Liability 2019, 39.

⁶⁰ SÓLYOM László: *A polgári jogi felelősség hanyatlása*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977, 39.

Alkalmazhatósága azonban véges is, mert ahogyan fentebb röviden bemutatuk, mind az üzemtartói minőség, mind a mentesülés, mind maga a tevékenység fokozottan veszélyes jellegüként való megítélése tekintetében az MI működtetésében-működésében és világunkra-társadalmunkra gyakorolt negatív hatásaiban egyedi sajátosságokat mutat fel.

Úgy látjuk viszont, hogy az EU szakértői munkacsoport jelentése sem távolodott el jelentősen a kártérítési felelősség hagyományos dogmatikájától. A feltörekvő digitális technológiák hátrány-okozását adott embernek vagy szervezetnek továbbra is beszámíthatónak tekinti. A veszélyes üzemi felelősség szempontjából markáns újítás a végfelhasználó üzemtartó (frontend operator) és a háttér-üzemtartó (backend operator) párhuzamos kijelölése, amely vissza fog hatni nézetünk szerint egyrészt a kapcsolódó kötelező felelősségbiztosítási rendszerre, másrészt a felelősség alóli mentesülés okaira.

Felhasznált irodalom

BALÁS P. Elemér (1934): A kártérítés a Magánjogi Törvénykönyv javaslatában. Magyar Jogászegyleti Értekezések és Egyéb Tanulmányok 2.évf. 5.sz. 47-92. 56.-57.

Jean-Sébastien BORGHETTI: How can Artificial Intelligence be Defective? In: Sebastian Lohsse – Reiner Schulze – Dirk Staudenmayer (szerk.): Liability for Artificial Intelligence and the Internet of Things. Münster Colloquia on EU Law and the Digital Economy IV Nomos, Baden-Baden, 2019. 63.-76.

DEZSŐ Gyula: Az objectiv kártérítés tana. Budapest, Grill Kiadó, 1917.

EÖRSI Gyula (1960): A fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség alapkérdéseiről. ÁJI Értesítője II. kötet 4. szám. különlenyomat. Budapest, Akadémiai Kiadó, 371.-402.

EÖRSI Gyula: The Validity of Clauses Excluding or Limiting Liability, The American Journal of Comparative Law, 2/1975, 215-235.

ESZTERI Dániel: A mesterséges intelligencia fejlesztésének és üzemeltetésének egyes felelősségi kérdései. Infokommunikáció és Jog 2015. pp. 47-57.

FAZEKAS Judit: Hannibal ante portas! Autonóm járművek – Termékfelelősség –Biztosítás. In: Barta Judit (szerk.): Biztosítás – Több szem-szögeből. Ünnepi kötet Újváriné Dr. Antal Edit c. egyetemi docens 65. születésnapja tiszteletére. 139–162.

HOMICSKÓ Árpád (szerk.): Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai KGRE ÁJK Budapest, 2018.

JUHÁSZ Ágnes: Towards a European Regulation of Autonomous Vehicles – EU Perspectives and the German Model. European Integration Studies. Volume 14 Number 1 2018 pp 47-57.

Ernst KARNER: A Comparative Analysis of Traffic Accident Systems. Wake Forest Law Review 2018/2. 365-382.

KLEIN Tamás: *Homonculum regulare necesse est - Adalékok egy jövődő robotjog elé, különös tekintettel a jogalanyiség és a felelősség kérdésére* Jogtudományi Közlöny 2018/9.

Helmut KOZIOL: *Basic Questions of Tort Law from a Germanic Perspective* Jan Sramek Verlag 2012.

LÁBADY Tamás: *A deliktualis felelősség fontosabb változásai az új Ptk.-ban.* Jogtudományi Közlöny 2014/4. 169–179.

LŐRINCZ György: *A mesterséges intelligencia alkalmazásával hozott döntés jogi megítélésének egyes kérdései.* Gazdaság és Jog 2019/4. 1–7.

MARTON Géza (1931): *“Veszélyes üzem”.* Polgári Jog 1931./ 4. szám, 147.–161. és 6. szám 242–255.

Stephen R. MUNZER: *How to Integrate Administrative Law and Tort Law: The Regulation of Stem Cell Products* (January 7, 2013). 64 *Administrative Law Review* 743 (2012); UCLA School of Law Research Paper No. 12–29. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2197530

NOCHTA Tibor: *A személyiségi jogok magánjogi szankciós védetségéről.* Magyar Jog 2018/1. szám 1–8.

NOVOTNI Zoltán: *A gépjármű üzemeltetői felelősség néhány problémája.* Biztosítási Szemle XXII. 1976/8.-9. szám 240–244.

PUSZTAHELYI Réka: *A veszélyes üzemi felelősség szabályozási környezete.* 2018. NKE-KÖFOP <https://tudasportal.uni-nke.hu/tudastar-reszletek?id=123456789/12954>

PUSZTAHELYI Réka: *Hatósági előírások betartása és az üzemeltető mentesülése a kártérítési felelősség alól – a bírói gyakorlat tükrében.* In: *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 2019/1. szám, 214–229.

Ross D. ARNOLD – Hiroyuki YAMAGUCHI – Toshiyuki TANAKA: *Search and rescue with autonomous flying robots through behavior-based cooperative intelligence* *Journal of International Humanitarian Action* (2018) 3:18 <https://jhumanitarianaction.springeropen.com/articles/10.1186/s41018-018-0045-4> (2019. 08. 15.)

Matthew U. SCHERER: *Regulating Artificial Intelligence Systems: Risks, Challenges, Competencies, and Strategies.* *Harvard Journal of Law & Technology* Volume 29, Number 2 Spring 2016.

SÓLYOM László: *A polgári jogi felelősség hanyatlása.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977.

Gerald SPINDLER: *User Liability and Strict Liability in the Internet of Things and for Robots.* In: Sebastian Lohsse – Reiner Schulze – Dirk Staudenmayer (szerk.): *Liability for Artificial Intelligence and the Internet of Things.* Münster Colloquia on EU Law and the Digital Economy IV Nomos, Baden-Baden, 2019., 125-143.

UDVARY Sándor: *Fémrabszolga vagy rivális életforma? A robotok jogi szabályozásának első lépései.* *Gazdaság és Jog* 2018/12.

Gerhard WAGNER: Robot Liability. Presentation. "Münster Colloquium on EU Law and Digital Economy, Liability for Robotics and the Internet of Things", Mars 2018. (https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3198764, 5 December 2018.)

ZOLTÁN Ödön: Gondolatok a repülőgépes vegyszeres permetezéssel kapcsolatos felelősségről. Jogtudományi Közlöny 1976. augusztus hó 449.-454.

ZÓDI Zsolt: Platformok, robotok és a jog. Gondolat Budapest, 2018.

A BLOCKCHAIN TECHNOLÓGIA ALKALMAZÁSA A KÖTELMI JOGBAN

Szuchy Róbert *

Jelen tanulmány célja, hogy röviden ismertesse a technológiai fejlődés nyomán egyre népszerűbbé váló intelligens szerződéseket, valamint azzal kapcsolatosan felmerülő jogi kérdéseket. A tanulmányban megvizsgálásra kerülnek a technológia által nyújtott lehetőségek alkalmazása esetén az egyes kötelmi jogi, különösen a szerződésekhez kapcsolódó jogintézményekkel kapcsolatosan felmerülő értelmezési és alkalmazási nehézségek. E körben elemzésre kerül az ügyleti akarat kérdésköre, továbbá ismertetésre kerül az ún. "blokklánc" technológia és az erre épülő "smart contract"-ok világa és ezek alkalmazásának lehetőségei.

Kulcsszavak: okosszerződés, blokklánc-rendszer, Bitcoin, ügyleti akarat, automata ügyletek

The purpose of this study is to briefly describe smart contracts, which are becoming increasingly popular as technology advances, and the legal issues that arise. The study will examine the difficulties of interpretation and application arising from the application of the opportunities offered by technology, in particular the relation to contract law institutions. In this regard, will be analyzed the issue of transactional will and the so-called "blockchain" technology and the world of smart contracts based on it, and how to use them.

Keywords: smart contract, Blockchain, Bitcoin, transactional will, automatic transaction

1. Bevezetés – a kötelmi jog technológiai kihívásai

A kötelmi jogot a technológiai fejlődés jelentős kihívások elő állítja, amely akár korábbi, klasszikus polgári jogi dogmákat is felülírhatnak vagy legalább új kiegészítő szabályok megfogalmazását tehetik szükségessé. Az intelligens („okos”) szerződésekre nincs egységes, általános elfogadott definíció, azonban, ha bármilyen fogalmi meghatározást is kívánunk adni, az automatizált végrehajtási mód mindegyikben szerepel. Egyetértek Varsányi Károly azon megfogalmazásával, amely alapján olyan elektronikus formában létrejött szerződésről beszélhetünk, ahol a jogok és kötelezettségek teljesülése, az elektronikus szerződésben szigorúan meghatározott digitális tranzakciók megfelelő sorrendben történő megvalósulása – és bizonyos körülmények teljesülése is – esetén automatikusan lépnek életbe. Teljes egészében vagy részben elektronikus formában megkötött megállapodás, amely automatizálható és végrehajtható a számítógépes kóddal, bár egyes részek emberi bemeneti és irányítási ellenőrzést igényelhetnek, és amelyek szintén végrehajthatók a szokásos jogi módszerekkel vagy mindkettő keverékével.¹

A blokklánc adja a smart contractok technológiai megvalósíthatóságát. A smart contractok olyan eredményeket, következményeket, tevékenységeket tartalmazó szerződések, ahol a teljesítés (fizetés, szállítás, dokumentum átadása, adatok rögzítése stb.) automatikusan a szerződő felektől függetlenül történik, garantálva a biztos és biztonságos teljesítést anélkül, hogy ehhez közvetítőkre (bank, ügyvéd, közjegyző, speditőr) lenne szükség. Ugyanakkor harmadik személy (pl. műszaki ellenőr) közreműködése igénybe vehető és a szerződéses rendszerbe illeszthető, mint trigger. A legelső “okos szerződés” tulajdonképpen a kriptovaluták létrehozására és azzal való fizetésre szolgált.²

2. Blockchain és a BitCoin

A Bitcoin alapjául szolgáló blockchain az ún. elosztott főkönyvi rendszerek (*distributed ledger technologies, DLTs*) egyik lehetséges megvalósítási formája. Az elosztott főkönyvi

* Dr. habil. Suchy Róbert, egyetemi docens, dékánhelyettes, tanszékvezető-helyettes. Károli Gáspár Református Egyetem Állam és Jogtudományi Kar, Kereskedelmi Jogi és Pénzügyi Jogi Tanszék.

¹ VARSÁNYI Károly: Blokklánc: jogi alapfogalmak, Lásd: <https://fintechzone.hu/blokklanc-jogi-alapfogalmak/>, megtekintve: 2019.10.17.

² Lásd: <http://bertazsolt.com/mi-az-a-blockchain/>, megtekintve: 2019.11.02.

rendszer egy olyan hálózat, amelyben az adatok a hálózat tagjai között szinkronizált módon megosztásra kerülnek. A rendszer működéséhez kapcsolatot szükséges létesíteni és fenntartani a hálózat minden tagja között, továbbá létre kell hozni egy konszenzuson alapuló algoritmust, amely alapján a hálózat tagjai részt vesznek a hálózaton keresztül folytatott tevékenységekben. Az elosztott főkönyvi rendszer lehet egyaránt privát vagy publikus, tehát nem kizárt, hogy például egy vállalat létrehozza a saját belső DLT alapú vállalatirányítási rendszerét. A DLT lényege, hogy (a) a hálózaton tárolt adatokhoz, valamint a hálózat működésének alapjául szolgáló algoritmushoz a hálózat bármely – az alapul fekvő algoritmus alapján – arra jogosult tagja hozzá fér, továbbá, hogy (b) biztosítja, hogy a hálózaton keresztül csupán olyan tevékenységek mehessenek végbe, amelyek az alapul fekvő algoritmus szabályainak megfelelnek.

Az automatizáció és a megosztottság/transzparencia következményeként nincs szükség rá, hogy egyetlen központi szerv ellenőrizze és hagyja jóvá a hálózaton keresztül végzett tevékenységeket, hanem azokat a hálózat tagjai – automatizált módon – verifikálják és ellenőrzik.³

3. Az ügyleti akarat

Még mielőtt az okosszerződések, vagy angolszász nevén „*smart contract*”-ok kérdéskörére térnénk, röviden vizsgáljuk meg az ügyleti akaratot a szerződések körében. Ugyanis az önmagukat végrehajtó szerződések esetében az egyik legnagyobb kihívást pont a szerződések körében megjelenő automatizmus fogja jelenteni.

A modern polgári jog elfogadja azt, hogy a szerződések a felek egybehangzó akaratán, konszenzusán alapulnak. „A Ptk. is változatlanul a konszenzuál szerződések elvi alapján áll, vagyis a szerződés létrejöttéhez nem szükséges a dolog átadása vagy más reálcselekmény, hanem elegendő a felek akaratának kölcsönös és egybehangzó kifejezése (konszenzus). A konszenzusnak a lényeges és a bármelyik fél által lényegesnek minősített kérdésekre kell kiterjednie. Az a kérdés tekintendő „lényegesnek minősítettnek”, amellyel kapcsolatban a fél egyértelműen kifejezésre juttatta, hogy az adott kérdésben való megállapodás hiányában a szerződést nem kívánja megkötni. Az ellenszolgáltatásban való megállapodás mindig lényeges kérdés, anélkül a szerződés nem jön létre”.⁴

Ugyanakkor a kötelmi jog továbbra is elvárja a felek egybehangzó akaratát, vagy legalábbis a lényeges kérdésekből történő akaratgyezést. Almási Antal „Kötelmi jog” című könyvében az ügyleti akaratnak két elemét, az ügylet megkötésének tudatát, és annak szándékát nevezi meg. Amennyiben ezek közül valamelyik, vagy mindkettő hiányzik, az ügyleti akarat hiányáról beszélhetünk. Az ügylet megkötésének tudata átfogja az akarat kinyilvánításának és a joghatások beálltának tudatát, az ügyleti szándék pedig ezek óhaját.⁵ A joghatások tudata ugyancsak fennáll, a felek tisztában vannak azzal, hogy milyen joghatások lesznek, lehetnek. Hiányzik viszont a joghatás „akarása”. A szerződő feleknél fennáll az akaratnyilatkozat tudata, szándéka és a joghatás tudata is, de nincs meg az „ügyleti hatás” szándéka, óhaja. Ezeknél az ügyleteknél a felek akarata a szerződéssel együtt járó joghatásokra nem áll fenn.⁶

³ KÖRNYEI Mátyás: *A legnagyobb találmány az internet óta? A blockchain és a kriptovaluták jogi kérdései*. 2018. február 7., lásd: <https://arsboni.hu/a-legnagyobb-talalmany-az-internet-ota-a-blockchain-es-a-kriptovalutak-jogi-kerdesei/>, megtekintve: 2019.10.12.

⁴ WELLMANN György: *A szerződések általános szabályai az új Ptk.-ban*, Lásd: <https://ptk2013.hu/szakcikkek/wellmann-gyorgy-a-szerzodesek-altalanos-szabalyai-az-uj-ptk-ban-ii-resz/3611>, megtekintve: 2019.10.29.

⁵ ALMÁSI Antal: *Kötelmi jog*. Budapest, Tébe, 1926, 315-316.

⁶ GELLÉN Klára: A színlelt szerződés meghatározó jegyei és egyéb ismérvei. In: *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, (69) 1-48.

Igaz továbbá Kolosváry Bálintnak az a megállapítása, miszerint szerződéskötéseknél a szerződéses akaratnak, mint szabad akaratnak kell jelen lennie⁷ Szerződésről eleve csak konszenzus esetén beszélhetünk, az akarategység pedig nem más, mint az essenciáliákban mindhárom szinten való megegyezés⁸. Az „akarat” speciális módon jelenik meg az automata ügyletek esetében.

4. Az automata ügyletek megjelenése a polgári jogban

Már az új magyar Polgári Törvénykönyvet⁹ megelőzően is számos szerző foglalkozott az olyan szerződések kérdéskörével, amelyek során az emberi akarat nem, vagy csak áttételesen jelenik meg. Bíró György ezt a kört – elsődlegesen az adásvételi szerződések körében – „Az automatákkal teljesített adásvétel” fogalommal jelölte.

Ennek alapján az eladói akaratnyilatkozat kifejezése, az eladó személyének azonosítása a teljesítés helye, a kifejtendő vevői magatartás, valamint az ígért szolgáltatás megfelelőségének minta szerinti azonosítása szempontjából hordozhat sajátos vonásokat az automata-eszközzel teljesített adásvétel.

Bíró bölcs előrelátással jelezte, hogy „napjaink jogügyletei körében az automata, mint az eladó „megszemélyesítője és teljesítési segédje” útján kötött szerződések az ún. hétköznapi ügyletek körében tömegessé váltak. Mivel ez a szerződéskötési mód sem csak az adásvételt jellemzi (pl. parkolási ügylet). „Az ilyen jellegű adásvétel alanya eladói pozícióban az a személy, aki jogszerű birtokosként üzemelteti az automatát. Ebből következően az azonosíthatóságánál, a szolgáltatás igénybevételének feltételeiről és mikéntjéről, a mindkét oldalú szerződésszegési jogkövetkezményekről, az igényérvényesítés módjáról az eladónak teljes körű, egyértelmű tájékoztatást kell nyújtania, amelyet már az automata eszköz üzembe állításakor célszerű előzetesen igazoltatni, és az üzemeltetőt nyilvántartásba venni.”¹⁰ Ugyanakkor ebből sem következik az, hogy az ügyleti akarat minden egyes, ráutaló magatartással megvalósított szerződéskötésnél megvan.

4.1. Automata-ügyletek és az ügyleti akarat

Játszunk el a gondolattal, hogy az ügyleti akarat, hogy „el kívánom helyezni” a kávéautomatámat egy helyen, hogy abból a koffeinre szomjazó vevők vásárolni tudjanak, a készülék kihelyezésekor megvolt. Azonban innentől kezdve a „kihelyezővel” számos dolog történhet. (Nyilván, a jogi helyzetet tovább bonyolítja, hogy az esetek többségében egy gazdasági társaság vezető tisztségviselője volt az, aki teljes cselekvőképességének birtokában hozta meg az üzleti döntést és a jogi személy „akaratát” testesítette meg. A példánkban – az egyszerűség kedvéért – feltételezzünk egy nagykorú, cselekvőképes természetes személyt, aki saját nevében járt el, például egy egyéni vállalkozót.)

A bíróság a cselekvőképes nagykorút cselekvőképességet teljesen korlátozó gondnokság alá helyezheti.¹¹ A bíróság cselekvőképességet teljesen korlátozó gondnokság alá azt a nagykorút helyezi, akinek az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége – mentális zavara következtében – tartósan, teljeskörűen hiányzik, és emiatt – egyéni körülményeire, valamint családi és társadalmi kapcsolataira tekintettel – gondnokság alá helyezése indokolt. A bíróság a cselekvőképességet abban az esetben korlátozhatja teljesen, ha az érintett személy jogainak

⁷ KOLOSVÁRY Bálint: *A magyar magánjog tankönyve. Kötelmi jog. Családjog. Öröklési jog.* Budapest, Politzer Zsigmond és fia Könyvkiadó, 1904, 57.

⁸ BÍRÓ György: Átruházó szerződések. In: *Polgári Jogi Kodifikáció* 2003/2. szám, 14.

⁹ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.)

¹⁰ BÍRÓ: *i.m.* 25.

¹¹ Ptk. 2:21 § (1) bek.

védelme a cselekvőképességet nem érintő módon vagy a cselekvőképesség részleges korlátozásával nem biztosítható.¹² A cselekvőképtelen nagykorú jognyilatkozata semmis. (Továbbá a cselekvőképtelenség miatt nem semmis a cselekvőképtelen nagykorú által kötött és teljesített csekély jelentőségű szerződés, amelynek megkötése a mindennapi életben tömegesen fordul elő és különösebb megfontolást nem igényel.)¹³

Így tehát előállhat egy olyan helyzet, hogy a készülék kihelyeződjenek a cselekvőképessége már megszűnt, ugyanakkor a készülék számos ügyletet „köt meg”. Ez azért érdekes helyzet, hiszen – Bíró szerint – a szerződési kötelemben az eladói oldal alanya az lesz, aki az automatát jogszerűen üzemelteti. Ugyanakkor jelen esetben egy cselekvőképtelen személy lesz az, akivel a szerződést megkötnénk. Polgári jogilag még értelmezhetjük a helyzetet úgy, hogy ebben az esetben a cselekvőképtelen személy gondnoka áll a kötelelem másik oldalán, akinek a szerződéses akarata hozta létre a szerződést. Ugyanakkor még érdekesebb a helyzet, hogy az automatát üzemeltető személy a Ptk. 2:9. § szerinti cselekvőképtelen állapotban van,¹⁴ amelynek az oka nyilván széleskörű lehet, egy altatást követő bódult állapottól kezdve egy gyógyszer mellékhatásán keresztül egy súlyosan ittas állapotig. Ilyenkor kivel szerződünk? Ki lesz a kötelelem másik oldalán?

Különösen érdekes ez a jognyilatkozatok hatályosulása szempontjából. Az ajánlatot az azzal való egyetértést kifejező jognyilatkozattal lehet elfogadni. Elfogadó nyilatkozat – mint bármely más jognyilatkozat – szóban, írásban vagy ráutaló magatartással tehető. A hallgatás azonban csak a felek kifejezett előzetes megállapodása alapján minősül elfogadásnak. A régi Ptk. úgy rendelkezik, hogy az ajánlattól eltérő tartalmú elfogadást új ajánlatnak kell tekinteni. Az új Ptk. azonban szakít ezzel a merev megközelítéssel,¹⁵ és lehetőséget ad az ún. „módosított elfogadásra”: az ajánlattal való egyetértést kifejező jognyilatkozat elfogadásnak minősül akkor is, ha lényeges kérdésnek nem minősülő, azt nem érintő kiegészítő, vagy eltérő feltételt tartalmaz. A nem lényeges kérdésekben való eltérés esetén a szerződés az elfogadó nyilatkozat szerinti tartalommal jön létre. Az ajánlattevő azonban egyrészt az ajánlatban kizárhatja a módosított elfogadás lehetőségét, másrészt ennek hiányában is megakadályozhatja a kiegészítő vagy eltérő feltételek szerződési tartalommal válását, ha késedelem nélkül tiltakozik azok ellen.¹⁶

A Ptk. 6:5. § (3) bekezdése alapján „A ráutaló magatartással tett jognyilatkozat a címzett tudomásszerzésével válik hatályossá.” A kávéautomatánk esetében – a cselekvőképtelen állapotban lévő üzemeltetőnk tekintetében – még akár hatályosulhat is a jognyilatkozat, csak érdemben nem lesz képes arra, hogy döntsön annak elfogadásáról vagy visszautasításáról. De ha cselekvőképes is az üzemeltető, akkor szerez tudomást az ügyletekről, ahogy azok már megkötésre kerültek és teljesültek is. (Nyilván, egy cselekvőképes üzemeltető is alapvetően akkor tudja meg, hogy hányan kezdeményeztek ráutaló magatartással szerződéskötést és hány ügylet valósult meg, amikor megnézi, hogy mennyi kávé fogyott, vagy hogy mennyi pénzt dobtak be (vagy esetleg a gépben lévő számlálót nézi meg, fejlettebb esetben távolról belép egy olyan rendszerbe, ahol látja a fogyasztás állását és mikor kell kimennie újra tölteni az alapanyagokat). Mindenesetre itt úgy érzékeljük, hogy a jognyilatkozat később hatályosult, mint ahogy az ügylet végbe is ment.

Ebből következik, hogy lehet, hogy az automata ügyletek esetén a Ptk. dogmatikája esetleg idejét múlt? Esetleg érdemes lenne ezt a kérdéskört egy jövőben kodifikáció során kibővíteni.

¹² Ptk. 2:21 § (2)-(3) bek.

¹³ Ptk. 2:22 § (1)-(2) bek.

¹⁴ Ptk. 2:9. § [A cselekvőképtelen állapot]

„(1) Semmis annak a személynek a jognyilatkozata, aki a jognyilatkozat megtételekor olyan állapotban van, hogy az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége teljesen hiányzik.”

¹⁵ Vö.: 6:67. § (1)-(2) bekezdések

¹⁶ WELLMANN: *i.m.*

Netán azt az időpontot kellene „megragadni” jogilag, amikor a cselekvőképes természetes személy valamilyen akaratot táplál egy rendszerbe és utána az önálló életet él? (Mint egy kávéautomata, amíg ki nem fogy belőle az alapanyag?)

A fent vázoltak csak egy rendkívül egyszerű helyzetet mutattak be. Ugyanakkor innen térhetünk át arra, hogy az automatizált szerződések milyen mértékben változtathatják meg a világunkat és milyen hatással lehet majd a jelenleg ismert kötelmi jogunkra. Mindenesetre előbb tekintsük át röviden a rendelkezésre álló technológiát.

5. A Blockchain technológia működése

Ahogy fent említettük, a blockchain a DLT egyik, és jelenleg a legelterjedtebb megvalósítási formája. Először egy Stuart Haber nevű úriember publikált a kriptografikus módon titkosított blokklánról 1991-ben, majd ezt az elméletet továbbfejlesztve, egy ismeretlen csoport Satoshi Nakamoto név alatt 2008-ban létrehozta az első blockchain alapon alkalmazott megvalósítást, a Bitcoin-t.

A Bitcoin célja a pénzügyi közvetítők kiiktatásával a pénzfelhasználás költségeinek csökkentése, a DLT alkalmazásával a pénzügyi tranzakciók biztonságának növelése, a Bitcoin létrehozásával pedig egy decentralizált, demokratikus pénzeszköz létrehozása volt.

A blockchain technológia úgy működik, hogy a hálózaton a tranzakciót indítani kívánó fél a tranzakciót egy blokkba foglalja és üzenetet küld a hálózat tagjai számára arról, hogy a blokkban foglalt tranzakciót a hálózat alapjául szolgáló algoritmus szerinti szabályokkal kívánja végrehajtani. A hálózat tagjai önállóan, egyesével ellenőrzik (verifikálják) a tranzakciót. Az így jóváhagyott tranzakciónak a hálózat minden tagja által elfogadott másolatai egy blokkot alkotnak. A blokkot a hálózat tagjai titkosítással látják el, amely a Bitcoin esetében egy rendkívül bonyolult matematikai puzzle-művelet. A jóváhagyott és titkosított blokk hozzáadásra kerül a hálózatban korábban így létrehozott blokkok láncolatához, amely így egy elemmel hosszabb lesz.

A blokklánc biztonságát két tényező biztosítja. Az első, hogy a titkosítás alapja az úgynevezett Merkle tree módszer, amelynek lényege, hogy minden titkosítást az előző titkosításból származtat. A második tényező pedig, hogy a hálózat mindig a leghosszabb blokkláncot fogadja el valódiként, vagyis a leghosszabb származtatott titkosítási sorozatot. Ez a két tényező biztosítja, hogy a blokklánc feltöréséhez és az abban foglalt adatok megváltoztatásához minimum a hálózat tagjai által reprezentált számítási kapacitás hatványozott mértékére lenne szükség.¹⁷

6. Intelligens szerződések

6.1. Intelligens szerződések definíciója és alkalmazhatósága

Az intelligens (vagy éppen „okos”) szerződések megértéséhez előbb röviden át kell tekintenünk a blokklánc technológia működését. A blokklánc (angolul: „*blockchain*”) olyan elosztott adatbázist jelent, amely egy folyamatosan növekvő, adatblokkokból álló listát tart nyilván, hamisítást és módosítást kizáró módon. A blokkláncon tárolt tranzakciók listáját blokkláncon és (ideiglenesen) azon kívül is nyilván lehet tartani a blokklánc mellett létező ún. másodlagos, (harmadlagos stb.) rétegek segítségével.¹⁸

A blokklánc tehát egy elosztott adatbázis vagy főkönyv (“*distributed ledger*”), amely egy folyamatosan növekvő, adatblokkokból álló listát tart nyilván, úgy, hogy elméletben a blokkláncban blokkjainak ill. azok adattartalmának hamisítása és az utólagos módosítása

¹⁷ KÖRNYEI: *i.m.*

¹⁸ VARSÁNYI: *i.m.*

rendkívül nehézkes, illetve szinte kizárt. A blokkok a kezdeti megvalósításokban csak adatot tároltak (az első kriptovaluta a Bitcoin¹⁹ tranzakciós adatait), de a modern megvalósítások (például az Ethereum²⁰) már futtatható kódok tárolására is alkalmasak, így lehetővé teszik az okos szerződések végrehajtását. Egy blokk tranzakciók listáját és benne tárolt programok által végzett műveletek eredményeit tartalmazza, valamint metaadatokat, amelyek időponthoz és az előző blokkhoz kapcsolják.²¹

A blokklánc-technológia lehetővé teszi, hogy egyéni felhasználók az interneten keresztül bármilyen értéket (például pénzt, értékpapírt, ingatlant) átruházzanak egymásra, vagy bármilyen dokumentumot, szerződést létrehozzanak egymás között – mindezt harmadik fél közreműködése nélkül – bizalmasan, biztonságosan, automatizáltan és közel valós időben.²² A technológia részletes bemutatását mellőznénk, ugyanakkor az előnyöket érdemes kiemelni.

A blokklánc-technológia a kötelmi jog világában jelentős előnyökkel járhat. A blokklánc – technológiában a tranzakciós adatok visszamenőlegesen megmásíthatatlanok, így alkalmazása adatbiztonsági szempontból minden résztvevő fél számára kedvező. Ugyanakkor az automatizált tranzakciók révén, a felhasználók között egy olyan közvetlen szerződéses kapcsolatot hozhat létre, amelyben az okosszerződéseknek köszönhetően a felek közti tranzakciók automatikusan megtörténhetnek. Az okosszerződés egy blockchain alapú, digitálisan aláírt, számítógépes algoritmusok segítségével, automatizált módon végrehajtott megegyezés (szerződés) két vagy több fél között. Az okosszerződéseknél nem csak a végrehajtás, de a szerződéses feltételek kialakítása is programozható.

Az okosszerződések alatt, leegyszerűsítve, olyan előre megírt programokat (protokollokát) értünk, amelyek önállóan alkalmasak arra, hogy végrehajtsák az abban foglalt rendelkezéseket. A fogalmat – az egyes források szerint magyar származású – Nick Szabo tudós és informatikus alkotta meg, még a '90-es évek folyamán. Elméletben az okosszerződések lényege és legnagyobb előnye a hagyományos szerződésekkel szemben, hogy előre meghatározott és visszavonhatatlan feltételek alapján automatikusan, bármely közvetítő közreműködése nélkül végrehajtják az abban foglalt rendelkezéseket.²³ Nick Szabo hasonlata szerint az okosszerződések működése leegyszerűsítve a mindennapi életben ismert ital automatákhoz hasonlítható. Az automata működési elve szerint a bedobott pénz ellenében – külső beavatkozó nélkül – odaadja a kiválasztott terméket és a visszajárót úgy, ahogy az előzetesen meghatározott feltételek mentén az okosszerződések is végrehajtják az abban foglalt tranzakciót.²⁴

Ifj. Chikán Attila szerint – az energetikai szektorra vetítve, de igaz a gazdaság más területén is – „A blockchain sokféle módon hasznára válhat az energia szektornak, teret nyerhet többek között a kereskedelmi, mérési, számlázási és elszámolási folyamatokban is. A már említett pénzügyi és adatbiztonsági lehetőségek révén a vállalatok egymás közt és a felhasználókkal blockchain-alapú villamosenergia-kereskedelmi rendszert alakíthatnak ki, de nagy lehetőségeket rejt magában a tulajdonosi adatok (kibocsátási engedélyek, megújuló energia-

¹⁹Lásd: <https://bitcoin.org/hu/>, megtekintve: 2019.10.20.

²⁰Lásd: <https://www.ethereum.org/>, megtekintve: 2019.10.20.

²¹BERTA Zsolt: *Mi az a Blockchain?* Lásd: <http://bertazsolt.com/mi-az-a-blockchain/#more-120>, megtekintve: 2019.10.29.

²²PricewaterhouseCoopers: *Vízió vagy illúzió? A blockchain-technológia energiaipari alkalmazási lehetőségei.* Lásd: https://www.pwc.com/hu/hu/kiadvanyok/assets/pdf/blockchain_2017.pdf, megtekintve: 2019.10.21.

²³BOROS-GYÖMBÉR György: *Az okosszerződések által kínált lehetőségek a jövő ingatlanpiacán.* 2018. április 23., Lásd: <https://arsboni.hu/az-okosszerzodesek-altal-kinalt-lehetosegek-a-jovo-ingatlanpiacan/>, megtekintve: 2019.10.21.

²⁴Lásd: <https://ojphi.org/ojs/index.php/fm/article/view/548/469>, megtekintve: 2019.10.21.

tanúsítványok vagy energiagazdálkodási adatok) blockchain alapú tárolása is, amely a transzparenciát és hatékonyságot növeli.”²⁵

A bitcontól eltérően az Ethereum már a Bitcoin szellemi alapjaira épülő „továbbfejlesztett” kriptopénz, amelyet már úgy írtak meg, hogy kifejezetten alkalmas legyen okosszerződések programozására. Az okosszerződések a káresemények ellenőrzését és kárkifizetések teljesítését is meggyorsíthatják.²⁶

6.2. Intelligens szerződések az Európai Unióban

Anélkül, hogy az Európai Unió teljes blokklánc szabályozási rendszerét és az okosszerződésekkel kapcsolatos valamennyi kérdést részleteiben áttekintenénk, röviden tekintsük át az Európai Parlament állásfoglalást az blokklánc-technológia felhasználhatóságával kapcsolatban.

Az állásfoglalás úgy véli, hogy a blokklánc-technológiának a teljes ellátási láncban történő alkalmazása a nemzetközi tranzakciókhoz kapcsolódó költségek csökkentése és a vállalkozások új kereskedelmi partnerek megtalálásában való segítése révén felgyorsíthatja a globális kereskedelmet, illetve növelheti annak hatékonyságát és volumenét, és a digitális kereskedelembe vetett fogyasztói bizalom erősödéséhez vezethet.

Az állásfoglalás kiemeli a blokklánc alkalmazhatóságának a hasznosságát az alábbi fő területeken: az áruk eredetvédelem, az ellátási láncok irányítási és ellenőrzési költségeinek csökkentése, nyilvántartások vezetése és adó- és vámok beszedésének elősegítése.²⁷

Ugyancsak kiemelendő az Európai Parlament állásfoglalása²⁸ a blokklánc technológiákról és az úgynevezett „megosztott könyvelési technikákról”, amely a következőket jelenti. A digitális tranzakciók egy bizonyos időpontban készült rendszerezett adatbázisa, amelyek egyidejűleg jönnek létre, újulnak meg és tárolódnak minden résztvevő minden adathordozó eszközén, előre meghatározott algoritmus alapján, biztosítva ezzel az adatbázis identitásmegőrző tulajdonságát minden felhasználó számára. Ez egy olyan adatbázist jelent, amelyben az információ rögzítése, konszenzusos megosztása és szinkronizálása több csomópont hálózatán keresztül történik.

Az Európai Parlament szerint a megosztott könyvelési technológia még mindig fejlesztés alatt áll, amihez innováció barát, rugalmas és bátorító keret szükséges, amely jogbiztonságot nyújt és tiszteletben tartja a technológiasemlegesség elvét, ugyanakkor előmozdítja a fogyasztók, a beruházók és a környezet védelmét, növelve ezáltal a technológia társadalmi értékét, és csökkentve a digitális szakadékot, valamint fejlesztve a polgárok digitális készségeit. Az állásfoglalás kiemeli, hogy blokkláncok a kibertámadások esetében kevésbé hatékonyak, hiszen egy központi változat helyett több másolatot kell egyszerre sikeresen célba venniük.

Hangsúlyozza továbbá, hogy az intelligens szerződések azon fontos tényezők közt szerepelnek, amelyek a megosztott könyvelési technológiákon keresztül válnak lehetővé, és a decentralizált alkalmazások fő feltételét jelenthetik. Ugyanakkor a kockázatokra is felhívja a figyelmet. Az Európai Bizottságnak alapos értékelést kell végeznie a lehetőségekre és a jogi következményekre vonatkozóan, pl. a joghatósággal kapcsolatos kockázatokat illetően,

²⁵ Lásd: https://chikansplanet.blog.hu/2018/10/26/energiatermeles_a_blockchain_koraban_772, megtekintve: 2019.10.21.

²⁶ Lásd: <https://www.portfolio.hu/vallalatok/it/nagyobbat-szolhatnak-az-okosszerzodesek-mint-maga-a-bitcoin.279235.html>, megtekintve: 2019.10.21.

²⁷ Az Európai Parlament 2018. december 13-i állásfoglalása a blokkláncról: előre tekintő kereskedelempolitika (2018/2085(INI))

²⁸ Az Európai Parlament 2018. október 3-i állásfoglalása a megosztott könyvelési technológiákról és a blokkláncokról: bizalomépítés a közvetítők kiiktatásával (2017/2772(RSP))

továbbá a kriptográfiai aláírással kapcsolatos jogbiztonság megteremtése döntő fontosságú lépést jelent az intelligens szerződések lehetővé tételéhez.

7. Konklúzió

Az intelligens szerződések felhasználhatósági köre már most is rendkívül széles. Ugyanakkor az előre meghatározottság, az automatikus végrehajthatóság számos előnyt és egyben kockázatot is hordozhat. Vitathatatlan előny lehet, ha egy előre meghatározott feltétel esetén a szerződés bármilyen más külső beavatkozástól mentesen teljesülni tud (pld. teljes vételár megfizetése valamilyen feltétel teljesülése esetén). Ugyanakkor ahhoz, hogy az e technológiákban rejlő előnyöket maximális mértékben ki lehessen használni, szükséges a hatályos szabályozási környezet radikális megváltoztatására. Például lehetővé kellene tenni, hogy a földhivatali nyilvántartásba kizárólag elektronikus szerződések is bejegyezhetők legyenek (pld. kizárólag a felek általi elektronikus aláírás és elektronikus ügyvédi ellenjegyzést követően).

Az ügyleti akarat körében pedig számos olyan kérdésre kell megfelelő jogi választ találni, hogy hogyan kezeljen az automatikusan, előre determinált szerződések körében olyan helyzeteket, mint például a szerződés semmissége vagy éppen az utólagos megtámadhatóság lehetősége. Mert elképzelhető az a helyzet, hogy egy bizonyos feltétel bekövetkeztétől függő, automatikus szerződés egyszerűen jó erkölcsbe ütközik és ezért lesz semmis, ugyanakkor technikailag a kívánt a joghatást automatikusan végrehajtja. Ugyancsak e kérdések merülhetnek fel tévedés és megtámadhatóság esetkörében, vagy éppen a jognyilatkozat visszavonása esetében is. A polgári jognak választ kell adni majd arra a kérdésre, hogy mi a helyénvalóbb: az ügyleti akarat feltétlen jövőbeli végrehajthatósága és az ebből származó előnyök vagy az automatizált szerződések oly módon történő szabályozása, amely a szerződések megkötését követő beavatkozási lehetőséget is lehetővé teszi, meghatározott feltételek mellett.

Felhasznált irodalom:

ALMÁSI Antal: *Kötelmi jog*. Budapest, Tébe, 1926.

BÍRÓ György: Átruházó szerződések. In: *Polgári Jogi Kodifikáció* 2003/2. szám;

GELLÉN Klára: A színlelt szerződés meghatározó jegyei és egyéb ismérvei. In: *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, (69) 1-48.

KOLOSVÁRY Bálint: *A magyar magánjog tankönyve. Kötelmi jog. Családjog. Öröklési jog*. Budapest, Politzer Zsigmond és fia Könyvkiadó, 1904.

KÖRNYEI Mátyás: *A legnagyobb találmány az internet óta? A blockchain és a kriptovaluták jogi kérdései*. 2018. február 7., lásd: <https://arsboni.hu/a-legnagyobb-talalmany-az-internet-ota-a-blockchain-es-a-kriptovalutak-jogi-kerdesei/>;

VARSÁNYI Károly: Blokklánc: jogi alapfogalmak, Lásd: <https://fintechzone.hu/blokklanc-jogi-alapfogalmak/>;

WELLMANN György: *A szerződések általános szabályai az új Ptk.-ban*, Lásd: <https://ptk2013.hu/szakcikkek/wellmann-gyorgy-a-szerzodesek-altalanos-szabalyai-az-uj-ptk-ban-ii-resz/3611>;

Az Európai Parlament 2018. december 13-i állásfoglalása a blokkláncról: előre tekintő kereskedelempolitika (2018/2085(INI));

Az Európai Parlament 2018. október 3-i állásfoglalása a megosztott könyvelési technológiákról és a blokkláncokról: bizalomépítés a közvetítők kiiktatásával (2017/2772(RSP));

PricewaterhouseCoopers: *Vízió vagy illúzió? A blockchain-technológia energiaipari alkalmazási lehetőségei.* Lásd: https://www.pwc.com/hu/hu/kiadvanyok/assets/pdf/blockchain_2017.pdf;

<https://www.portfolio.hu/vallalatok/it/nagyobbat-szolhatnak-az-okosszerzodesek-mint-maga-a-bitcoin.279235.html>;

https://chikansplanet.blog.hu/2018/10/26/energiatermeles_a_blockchain_koraban_772;

<https://ojphi.org/ojs/index.php/fm/article/view/548/469>;

<https://arsboni.hu/az-okosszerzodesek-altal-kinalt-lehetosegek-a-jovo-ingatlanpiacan/>;

<http://bertazsolt.com/mi-az-a-blockchain/#more-120>

III. Kereskedelmi jogi szekció

EGYES VISZONYÍTÁSI PONTOK A VAGYONKEZELÉSI SZERZŐDÉSSEL ÖSSZEFÜGGÉSBEN

*Dúl János**

A tanulmány célja a nemzeti vagyonnal összefüggő vagyongazdálkodási szerződés elhatárolása más olyan jogintézményektől, amelyekkel meghatározott szinten kapcsolatba hozható ez a szerződés, ezáltal megfelelő polgári jogi keretekbe illesztve. Ezek között megtalálhatóak kötelmi jogi, dologi jogi jogintézmények, jogi személyek, közvetve alátámasztva azt, miszerint maga a vagyongazdálkodási szerződés is sokszínű, és annak egyes elemeit meg kell különböztetni a többi jogintézménytől.

Kulcsszavak: nemzeti vagyon, vagyongazdálkodás, vagyongazdálkodási szerződés

The aim of this paper is to draw a line between certain legal institutes and the asset management related to national assets. There are certain aspects of these legal institutes those have some common features with this contract, so it can put into proper civil law frame. We can find legal institutes of law of obligations, right in rem, some legal persons among them, therefore the variegation of asset management contract can be proven indirectly, and in connection with several elements' differentiations must be made.

Keywords: asset management, asset management contract, national assets

Bevezetés

A vagyongazdálkodási szerződést el lehet határolni más, ehhez hasonló jogintézményektől,¹ amelyeknek a kiválasztása csak részben tekinthető önkényesnek. Nem kívánjuk az összehasonlítás alapjául vett jogintézmények és a vagyongazdálkodási szerződés hasonlóságainak és különbségeinek teljes spektrumát feltárni, kifejezetten csakis a jelzett cél, az elhatárolás megvalósításának meglátásunk szerint indokolt mértékig kerül erre sor.

1. A vagyongazdálkodási szerződés elhatárolása egyes jogintézményektől

A) A bizalmi vagyongazdálkodási szerződés,² amely a 2013. évi V. törvénnyel (a továbbiakban: Ptk.) lett kodifikálva, már elnevezésében is hasonlít az alapul fekvő jogintézményhez. Bizalmi vagyongazdálkodási szerződési jogviszonyban a vagyongazdálkodó a vagyongazdálkodó által tulajdonába adott dolgok, ráruházott jogok és követelések saját nevében a kedvezményezett javára történő kezelésére, a vagyongazdálkodó díj fizetésére köteles.³ A vagyongazdálkodási szerződés esetén nem kerül a vagyongazdálkodó tulajdonába az általa kezelt vagyon, utóbbinak köre is szükségszerűen más, a nemzeti vagyonba tartozó vagyonelemek képezhetik csak a szerződés tárgyát. Különbség továbbá az is, hogy a vagyongazdálkodó nem a saját nevében fogja a vagyont kezelni, illetve a rendelkezés szabályai is alapvetően lehatároltabbak a bizalmi vagyongazdálkodási szerződés releváns Ptk.-beli szabályához⁴ képest. Miczán Péter szerint a bizalmi

* Dr. Dúl János, tudományos segédmunkatárs. Nemzeti Közszerződési Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Civilisztikai Tanszék. dul.janos@uni-nke.hu

¹ Ezeknek a kiválasztása B. SZABÓ Gábor – ILLÉS István – KOLOZS Borbála – MENYHEI Ákos – SÁNDOR István: *A bizalmi vagyongazdálkodás*. Második, bővített és aktualizált kiadás. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2018, 28-44., valamint CSEHI Zoltán: *A vagyongazdálkodás formái és intézményei a magyar magánjogban*. In: Kisfaludi András (szerk.): *Tanulmányok a bizalmi vagyongazdálkodás jogi szabályozásának elméleti alapjairól*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015, 95-132. műveken alapul.

² A szerződés monografikus feldolgozása mellett (lásd például: SZABÓ – ILLÉS – KOLOZS – MENYHEI – SÁNDOR: *i.m.*; illetve SÁNDOR István: *A bizalmi vagyongazdálkodás és a trust. Jogtörténeti és összehasonlító jogi elemzés*. Második, átdolgozott kiadás. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2017.; MICZÁN Péter: *A bizalmi vagyongazdálkodás. Jogalkalmazási és jogalkotási alapkérdések*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2017.) számtalan cikk foglalkozik a témakörrel, szakirodalmi adatbázisbeli keresés alkalmával a vagyongazdálkodás kifejezés legtöbb esetben erre mutatott.

³ Ptk. 6:310. § (1) bekezdés.

⁴ Ptk. 6:318. §

vagyonkezelésre irányuló szabályozás vonatkozásában, a vagyonkezelő rendelkezési jogára irányadó Ptk. 6:318. § (1)-(2) bekezdéseiből következően a [bizalmi] vagyonkezelési szolgáltatás – ha tulajdonjogból indulunk ki – a tulajdonból fakadó birtoklási, használati, hasznosítási, védelemhez való, rendelkezési jogok gyakorlásának, mind a tulajdonból fakadó kötelezettségek (pl. közterhek) teljesítésének gyűjtőszolgáltatása.⁵ Ennyiben a kettő jogintézmény hasonlóságot mutat, de nem szabad szem elől téveszteni a tulajdonjog átszállását illetően a már fentebb vázolt különbségeket.

B) A Ptk.-beli megbízási szerződéshez⁶ viszonyítva a vagyonkezelési szerződésnél lévő tulajdonost megillető jogok gyakorlását és kötelezettségek teljesítését lehet rábízott feladat ellátásának tekinteni. A megbízási szerződésnél jelen levő gondossághoz hasonlóan (amely miatt egyébként gondossági kötelemként is tituláljuk a megbízási szerződést) meglátásunk szerint – a nemzeti vagyonról szóló 2011. évi CXCVI. törvényben (a továbbiakban: Nvt.) foglalt céloknak megfelelően – a vagyonkezelőnek hasonló gondosságot kell tanúsítania. Hasonlóság, hogy a vagyonkezelőnek a megbízotthoz hasonlóan el kell számolni a tulajdonos felé.

C) A letéti szerződés alapján a letéteményesnek „passzív őrzési kötelezettsége” van, azaz úgy kell visszaadnia a letett tárgyat, ahogy azt ő a jogviszony kezdetekor kapta.⁷ Vannak azonban olyan vagyonelemek, amelyeket kezelni kell, amennyiben azt a természetük megköveteli, a kezelésük tekintetében a megbízási szabályait kell alkalmazni.⁸ Implicite megint csak „vagyonkezelésről” van szó egy meghatározott ingó vagyontárgynál. Ugyanakkor a letét tárgya nem lehet ingatlan,⁹ míg vagyonkezelési szerződésé lehet, azt nem zárja ki a nemzeti vagyonról szóló törvény. Ha a letétnél felmerül a vagyontárgy kezelése, akkor az így egyfajta megbízási lesz, aminek a keretében a letevő utasításainak eleget kell tenni, míg vagyonkezelési szerződésnél a már tárgyalta szerint nincs utasítás. A kezelés jóval tágabb tartalmú az őrzéshez képest, de a kezelés nem választható el az őrzéstől, amennyiben a letett dolog természete megkívánja a kezelést annak érdekében, hogy a letevés időpontja szerinti állapot megőrizhető legyen,¹⁰ ezt Miczán megbízással vegyes letétnek tekinti.¹¹ Egyezés mindkét jogintézménynél az, hogy a letett dolog, valamint a vagyonkezelés tárgyának tulajdonjoga a letevőnél, illetve a tulajdonosnál marad.

D) Az összehasonlítások alkalmával komikusnak hathat az, ha a szempontok között szerepeltetve van a kezelési szerződés. A terminológiai pontosság érdekében a részbeli egyezés miatt meg kell említeni azt, hogy a jogintézmények elnevezésében van átfedés, ugyanis a vagyonkezelés közvetlen tárgya és a kezelési szerződés közvetlen tárgya, az egészségügyi szolgáltatás nyújtása¹² között nem lehet egyenlőségjelet tenni. Azonban ennek a szempontnak létjogosultságot ad a bizalmi vagyonkezelés jogintézménye, ugyan utóbbi és a vagyonkezelési szerződés eredője valahol ugyanott keresendő (a tulajdonosi jogosultságok és vele együtt a kötelezettségek bizonyos szempontú megoszlása több személy között), a hatályos jogi környezetben az elnevezés és a háttér nagyfokú egyezésén túlmenően több a

⁵ MICZÁN Péter: A bizalmi vagyonkezelés a kötelmi jogi dogmatika térképén. In: *Magyar Jog* 2015/2. sz., 105.

⁶ Ptk. 6:272. §

⁷ Ptk. 6:360. §

⁸ Ptk. 6:361. § (2) bekezdés.

⁹ A szerződés fogalmában kifejezetten megjelenik, hogy a megőrzés ingó dologra irányulhat.

¹⁰ MICZÁN: *i.m.* 107.

¹¹ MICZÁN: *i.m.* 107.

¹² Ezzel összefüggésben részletesebben lásd az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvényt és a kapcsolódó jogszabályokat.

különbség, mint a hasonlóság. A kezelési és a vagyonkezelési szerződés között tehát csupán az elnevezés a hasonló.

E) Az alapítvány meghatározott vagyontömeg meghatározott cél érdekében, amely elkülönül az alapítótól,¹³ addig ugyan a vagyonkezelésnél is meg van határozva a vagyon, azonban az alapítótól (azaz tulajdonostól) elkülönülés viszonylagos, mert a vagyonkezelési szerződés megszűnésével vissza kell adni a vagyonkezelő által kezelt tárgyat, és a vagyonkezelésnél nem értelmezhető olyan módon bárminemű cél, mint ami az alapítvány fogalmi elemét képezi. Jelentős különbség az, miszerint vagyonkezelés révén nem fog új jogi személy létrejönni, addig az alapítvány jogi személy.

F) A gazdasági társaságok¹⁴ vagyonával összefüggésben nem a másra bízott vagyon kezeléséről van szó, hanem a társaság rendelkezésére bocsátott vagyon a rendelkezésre bocsátást követően már a társaság vagyona lesz, továbbá az alapítványhoz hasonlóan a gazdasági társaságok is jogi személynek minősülnek. A tulajdoni elkülönülés alapelve¹⁵ alapján a társaság vagyona elkülönül a tagok vagyontól, hiába a tagok szolgáltatották azt, tulajdonképpen ellenszolgáltatásként részesedést szereznek, közkereseti és betéti társaságnál vagyoni hozzájárulásuk, a korlátolt felelősségű társaságban üzletrészüket, részvénytársaságnál részvényük lesz. A vagyonkezelőt nem lehet a társaságnak a vezető tisztségviselőjével azonosítani, ő a társaságot képviseli, a tagok nincsenek közvetlen jogi kapcsolatban a vezető tisztségviselővel, ő a társaság alkalmazottja vagy megbízottja lesz, míg a vagyonrendelő és a vagyonkezelő között közvetlen jogviszony van.

G) Vagyonkezelés szóval illeti a Ptk. a gyám és gondnok egyik kötelezettségét. E személyek a feladatuk ellátásának körében kötelesek a kiskorú gyermek, illetve a gondnokolt vagyont kezelni,¹⁶ a gyám a gyermek pénzét és értéktárgyait – ha azokat a rendes vagyongazdálkodás szabályai szerint nem kell készen tartani – köteles átadni a gyámhatóságnak. Ez utóbbi kötelezettséget a vagyonkezelésnél nem lehet értelmezni, mivel a vagyonkezelésnél a teljes rábízott vagyont kell kezelni, ugyanakkor a gyámság, gondnokság és a vagyonkezelési szerződésnél is van egyfajta számadási kötelezettség. A jogintézmények között különbség az, hogy itt is szükségszerűen eltérő a kezelendő vagyontárgyak köre; a gondozás és a nevelés értelmezhetetlen a vagyonkezelési szerződéssel összefüggésben, egyedül a törvényes képviselőt lehetne a vagyonkezeléssel összefüggésbe hozni, de a tulajdonosi jog gyakorlása nem minősül képviselőnek, a vagyonkezelő maga fogja megkötni a szerződéseket. Természetesen nemcsak a gyám általi vagyonkezelés, hanem a szülő által végzett ilyen tevékenység is ide sorolandó, szülői vagyonkezelés alatt azt értjük, hogy a szülő felügyeli, ellenőrzi, gyarapítja, valamire fordítja gyermeke vagyonát és e körben jognyilatkozatokat tesz, mint törvényes képviselő.¹⁷ Ebben a körben a szülő és a gyám között nincs különbség, a gyámi vagyonkezelésnél írtak ez utóbbi esetről is ugyanúgy igazak lesznek.¹⁸

¹³ Ptk. 3:378. §

¹⁴ Ptk. 3:88. §

¹⁵ PAPP Tekla: Tulajdoni elkülönülés alapelve. In: Dúl János – Lehoczki Zóra Zsófia – Papp Tekla – Veress Emőd (szerk.): *Társasági jogi lexikon*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019, 285.

¹⁶ Ptk. 2:35. §, 4:236. §

¹⁷ KULCSÁR Judit: Jogtörténeti és -elméleti bevezető a kiskorúak vagyonának szülői vagyonkezeléséről. In: *Themis* 2015/1. sz., 219.

¹⁸ Lásd még: SZEIBERT Orsolya: A gyermek vagyonának kezelése a családban: a szülő vagyonkezelői jogának alakulása a szabályozás tükrében. In: GRAD-GYENGE Anikó – KABAI Eszter – MENYHÁRD Attila (szerk.): *Liber Amicorum Studia G. Faludi dedicata. Ünnepi tanulmányok Faludi Gábor 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018, 365-376.

H) Haszonélvezetnél a haszonélvező a saját javára gyakorolja az őt megillető jogokat,¹⁹ míg a vagyonkezelő a tulajdonos érdekében fog eljárni, a szerződés megszűnését követően azokat vissza kell adnia neki a vagyonkezelés tárgyát. Haszonélvezeti jognál a haszonélvezőt egyáltalán nem illeti meg a rendelkezés joga, míg a vagyonkezelőt, igaz, megkötésekkel, de a tulajdonost megillető valamennyi jog megilleti és kötelezettség terheli, a rendelkezés szűk szegmensét bírja.

I) A Bszt. 5. § (1) bekezdése alapján befektetési szolgáltatási tevékenységnek minősül a rendszeres gazdasági tevékenység keretében, pénzügyi eszközre vonatkozóan végzett portfóliókezelés. A portfóliókezelés pedig az a tevékenység, amelynek során az ügyfél eszközei előre meghatározott feltételek mellett, az ügyfél által adott megbízás alapján, az ügyfél javára pénzügyi eszközökbe kerülnek befektetésre és kezelésre azzal, hogy az ügyfél a megszerzett pénzügyi eszközökből eredő kockázatot és hozamot, azaz a veszteséget és a nyereséget közvetlenül viseli.²⁰ Nem tagadható el a vagyonkezelési szerződésben és a portfóliókezelésben kimutatható megbízási elem (utóbbinál explicite meg is jelenik a fogalomban), viszont a két szerződés közvetett tárgya között eltérés is van: a Nvt. hatálya alól ki vannak zárva egyes vagyont kategóriák, amennyiben a pénzeszköz ebbe a körbe esik, úgy azok nem lehetnek vagyonkezelés tárgyai.²¹ A Nvt. alapján nem lehet vagyonkezelési szerződés tárgya gazdasági társaságban fennálló részesedés,²² míg a részvény, mint a kibocsátó részvénytársaságban gyakorolható tagsági jogokat megtestesítő, névre szóló, névértékkel rendelkező forgalomképes értékpapír²³ a Bszt.-beli pénzügyi eszköz fogalmába illeszkedik.²⁴ A fogalom elemét képező kezelés kifejezésnek nem találjuk bővebb magyarázatát a törvényben, valamint nincs további utalás a Bszt. kommentárjában sem, utóbbiban erre a jogviszonyra sajátos bizományi szerződésként utalnak azzal, hogy a bizományi szerződés Ptk.-beli szabályozásán túlmutat, mert a portfóliókezelés során az ügyfél általános jellegű felhatalmazásán alapulva a kezelt vagyonnal összefüggő ügyletek vonatkozásában döntően „szabad kezet kap” a szolgáltató.²⁵

2. A vagyonkezelés kifejezés használatának további manifesztációi

A vagyonkezelés kifejezés az előbb tárgyalt jogintézményekkel összefüggésben jelent meg a magyar jogirodalomban, a terminus technicus ilyen formában történő használata ugyanakkor elsősorban a közjogban jelent meg, az állami és önkormányzati vagyon kezelésével összefüggésben. A vagyonkezelői jog nem a nemzeti vagyonról szóló törvény 2011-beli elfogadásával került megalkotásra, már „a rendszerváltozás előtt az volt az elsődleges feladata, hogy a csak fiktív módon létező állam, mint jog szerinti tulajdonos mellé ténylegesen is működő „tulajdonost” állítson, amely mint kezelő az állami tulajdonosi funkciókat gyakorolja, bizonyos, a rendelkezési jogot érintő korlátozásokkal”.²⁶ Az 1959-es Ptk. korábban hatályos szövegváltozata „a vagyonkezelési jogot egy sajátos dologi jogi

¹⁹ Ptk. 5:147. §

²⁰ 2007. évi CXXXVIII. törvény a befektetési vállalkozásokról és az árutőzsdei szolgáltatókról, valamint az általuk végezhető tevékenységek szabályairól (Bszt.) 4. § (2) bek. 53. pont

²¹ Nvt. 2. § a)-c) pontja

²² Nvt. 8. § (7) bek. első fordulat

²³ Ptk. 3:213. § (1) bek.

²⁴ Bszt. 6. § [Pénzügyi eszköz] a) az átruházható értékpapír.

²⁵ DAKÓ Gábor – FARKAS Yvette – GELLÉN Klára – PETTKÓ – SZANDTNER Judit – SEREGDI László – SUDÁR Gábor – VÉGH Richárd: *Nagykommentár a befektetési vállalkozásokról szóló törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2016, 304.

²⁶ Ilyen volt például a földről szóló 1987. évi I. tv. 13. §. Lásd: DOBROCSI Gábor: Jogi problémák az új Polgári Törvénykönyvben. In: *Gazdaság és Jog* 2015/10. sz., 6.

jogosultságként határozta meg, amelynek a megjelenése szorosan kapcsolódott az állami tulajdonhoz. Az állami tulajdonban lévő vagyontárgyak tulajdonjogát ugyanis nem lehetett átruházni, vagyonkezelési jogot azonban lehetett felettük alapítani. A vagyonkezelési jog tehát quasi tulajdonjogként (idegen dologbeli jogként) funkcionált.”²⁷

A rendszerváltozást követően az állam tulajdonában lévő vállalkozói vagyon értékesítéséről szóló 1995. évi XXXIX. törvény egy teljes fejezetet (benne nyolc §-szal)²⁸ szentelt ennek a jogintézménynek. Az akkori szabályozással állami vállalatokon belül a jogalkotó elkülönítette a tartósan állami tulajdonban maradó vagyont, és ennek kezelésére létrehozta az Állami Vagyonkezelő Részvénytársaságot, azaz az ÁV Rt.-t. Ez utóbbi állami tulajdonban lévő vagyon esetében az ÁV Rt. feladata az eladás (tulajdonképpen a privatizáció) helyett az állami vállalat hosszú távú nyereséges működtetése volt.²⁹ Későbbi módosítás eredményeképpen a korábbi államháztartásról szóló törvény (1992. évi XXXVIII. törvény), valamint 183/1996. (XII. 11.) Korm. rendelet a kincstári vagyon kezeléséről, értékesítéséről és az e vagyonnal kapcsolatos egyéb kötelezettségekről is tartalmazott rendelkezéseket a vagyonkezelési szerződéssel összefüggésben.³⁰

Meg kell említeni még azt is, miszerint a vagyon kezelése nemcsak a nemzeti vagyonnal összefüggésben és a polgári jogban jelenik meg, hanem büntetőjogi szempontból is releváns kifejezésről van szó. A vagyon elleni bűncselekmények³¹ között került meghatározásra a hűtlen kezelés és a hanyag kezelés.³² A nemzeti vagyon körébe sorolt vagyontárgy vonatkozásában is el lehet követni ezt a bűncselekményt, azaz közeli kapcsolat vonható a szerződés és e bűncselekmények között, az idegen vagyon tulajdonosának személye közömbös, az lehet természetes személy, jogi személy, az állam és a helyi önkormányzat is.³³ A vagyonkezelésnek az adatvédelemmel, a közadatok nyilvánosságával is szoros kapcsolata van: a közfeladatot ellátó szervnek a feladatkörébe tartozó ügyei között szerepel a nemzeti vagyon kezelése, ennek kapcsán az a kötelezettsége ennek a szervnek, hogy elősegítse és biztosítsa a közvélemény gyors és pontos tájékoztatását,³⁴ ugyanis az ilyen adat főszabály szerint közérdekből nyilvános adatnak tekintendő.³⁵

Összegzés

A vagyonkezelési szerződés egyes fogalmi elemei és jegyei a polgári jog több részterületével (személyek joga, kötelmi jog) összefüggésbe hozhatóak, amelyek alapján egyik jogintézménnyel kapcsolatban sem mondható el, hogy azok egy az egyben megfeleltethetők

²⁷ BODZÁSI Balázs: A bizalmi vagyonkezeléshez kapcsolódó egyes magánjogi kérdések. In Bodzási Balázs (szerk.): *A gazdasági jog és az adójog aktuális kérdései 2018-ban – Gazdasági jogi kutatások a Budapesti Corvinus Egyetemen*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., 2018, 23.; BODZÁSI Balázs: A bizalmi vagyonkezelés (trust) magyar szabályozását érintő módosítások. In: *Fontes Iuris* 2018/1. sz., 57.

²⁸ 1995. évi XXXIX. törvény 62-69. §

²⁹ BORDÁS Mária: *A közigazgatás gazdaságtana. A gazdasági kormányzás lehetőségei és dilemmái*. Budapest, Unió Kiadó, 2009, 216.

³⁰ LENTNER Csaba: *Önkormányzati pénz- és vagyongazdálkodás*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019, 31.

³¹ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről XXXVI. fejezet

³² Btk. 376-377. §

³³ CSÁK Zsolt: XXXVI. fejezet – A vagyon elleni bűncselekmények. In: Polt Péter (főszerk.) *Új Btk. kommentár 7. kötet, Különös Rész*. Budapest, Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyv Kiadó, 2013, 125.

³⁴ 2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról 32. §: A közfeladatot ellátó szerv a feladatkörébe tartozó ügyekben - így különösen az állami és önkormányzati költségvetésre és annak végrehajtására, az állami és önkormányzati vagyon kezelésére, (kiemelés a szerzőtől) a közpénzek felhasználására és az erre kötött szerződésekre, a piaci szereplők, a magánszervezetek és -személyek részére különleges vagy kizárólagos jogok biztosítására vonatkozóan - köteles elősegíteni és biztosítani a közvélemény pontos és gyors tájékoztatását.

³⁵ 2011. évi CXII. törvény 27. § (3) bek.

lennének a nemzeti vagyon kezelésére irányuló vagyonkezelési szerződéssel, kifejezetten vannak közöttük olyanok is, amelyek ezzel a jogintézménnyel a legcsekélyebb egyezőséget mutatnak. A hagyományos felfogásban értelmezett polgári jogon túlnyúlóan további területekkel is ugyanúgy összefüggésbe hozható ez a jogintézmény. Mindezekkel való összevetés, kifejezetten a vagyonkezelési szerződés szemszögéből, további hasznos adalékként szolgálhat.

Felhasznált irodalom

BODZÁSI Balázs: A bizalmi vagyonkezelés (trust) magyar szabályozását érintő módosítások. In: Fontes Iuris 2018/1. sz.

BODZÁSI Balázs: A bizalmi vagyonkezeléshez kapcsolódó egyes magánjogi kérdések. In: BODZÁSI Balázs (szerk.): A gazdasági jog és az adójog aktuális kérdései 2018-ban – Gazdasági jogi kutatások a Budapesti Corvinus Egyetemen. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., 2018.

BORDÁS Mária: A közigazgatás gazdaságtana. A gazdasági kormányzás lehetőségei és dilemmái. Budapest, Unió Kiadó, 2009.

B. SZABÓ Gábor - ILLÉS István - KOLOZS Borbála - MENYHEI Ákos - SÁNDOR István: A bizalmi vagyonkezelés. Második, bővített és aktualizált kiadás. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2018.

CSÁK Zsolt: XXXVI. fejezet – A vagyon elleni bűncselekmények. In: POLT Péter (főszerk.) Új Btk. kommentár 7. kötet, Különös Rész. Budapest, Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyv Kiadó, 2013.

CSEHI Zoltán: A vagyonkezelés formái és intézményei a magyar magánjogban. In: KISFALUDI András (szerk.): Tanulmányok a bizalmi vagyonkezelés jogi szabályozásának elméleti alapjairól. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015.

DAKÓ Gábor – FARKAS Yvette – GELLÉN Klára – PETTKÓ-SZANDTNER Judit – SEREGDI László – SUDÁR Gábor – VÉGH Richárd: Nagykomentár a befektetési vállalkozásokról szóló törvényhez. Budapest, Wolters Kluwer, 2016.

DOBROCSI Gábor: Jogi problémák az új Polgári Törvénykönyvben. In: Gazdaság és Jog 2015/10. sz.

KULCSÁR Judit: Jogtörténeti és -elméleti bevezető a kiskorúak vagyonának szülői vagyonkezeléséről. In: Themis 2015/1. sz.

LENTNER Csaba: Önkormányzati pénz- és vagyongazdálkodás. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019.

MICZÁN Péter: A bizalmi vagyonkezelés. Jogalkalmazási és jogalkotási alapkérdések. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2017.

MICZÁN Péter: A bizalmi vagyonkezelés a kötelmi jogi dogmatika térképén. In: Magyar Jog 2015/2. sz.

PAPP Tekla: Tulajdoni elkülönülés alapelve. In: DÚL János – LEHOCZKI Zóra Zsófia – PAPP Tekla – VERESS Emőd (szerk.): Társasági jogi lexikon. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019.

SÁNDOR István: A bizalmi vagyonkezelés és a trust. Jogtörténeti és összehasonlító jogi elemzés. Második, átdolgozott kiadás. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2017.

SZEIBERT Orsolya: A gyermek vagyonának kezelése a családban: a szülő vagyonkezelői jogának alakulása a szabályozás tükrében. In: GRAD-GYENGE Anikó – KABAI Eszter – MENYHÁRD Attila (szerk.): Liber Amicorum Studia G. Faludi dedicata. Ünnepi tanulmányok Faludi Gábor 65. születésnapja tiszteletére. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018.

GONDOLATOK A TÖRZSBETÉT, TÖRZSTŐKE KÖGENCIÁJÁRÓL

Farkas Csaba*

Jelen értekezésben a korlátolt felelősségű társaság alapításával összefüggésben fogalmazunk meg jobbító szándékú észrevételeket. Tesszük ezt annak érdekében, hogy a joggyakorlat és az elmélet egységesebb legyen.

Kulcsszavak: korlátolt felelősségű társaság, törzsbetét, törzstőke.

In this dissertation, we wish to make improvements in connection with the establishment of a limited liability company. We do this in order to make law practice and theory more consistent.

Keywords: Limited liability company, capital contribution, initial capital.

Bevezetés

A vagyoni viszonyokkal összefüggésben kérdés, hogy a létesítő okiratban az alapítók a jogalkotó által meghatározott százezer forint összegű törzsbetétől, és a hárommillió forint összegű törzstőkétől eltérhetnek-e. Álláspontunk szerint a kérdés megválaszolása csak úgy lehetséges, ha a külön vizsgáljuk a törzsbetétre és a törzstőkére vonatkozó rendelkezéseket azzal, hogy a végén mégis csak muszáj lesz a két intézményt együtt is értékelnünk. Talán a tisztán látás érdekében érdemes visszatekintnünk és megnézünk, hogy történeti síkon hogyan alakult a törzstőke, törzsbetét szabályozása.

A törzstőke jogi szabályozása

A törzstőke vonatkozásában elsősorban azt kell tisztáznunk, hogy mi az intézmény célja, és melyek a szabályozásának alapvető jellemzői.

A korlátolt felelősségű társaságot a magyar jogban a korlátolt felelősségű társaságról és a csendes társaságról szóló 1930. évi V. törvénycikk vezette be. A szabályozás szerint a társaság törzstőkéje legalább tízezer pengőben került megállapításra. A jogalkotás során felmerültek olyan javaslatok is, amelyek a törzstőke minimumot 30,000, vagy éppen 150,000 pengőben kívánták megállapítani. Ezek végül elvetésre kerültek, ugyanis a 10,000, pengő alkalmasnak, és elégségesnek mutatkozott annak a megakadályozására, hogy jelentéktelen vállalatok alakuljanak kft. formájában.

A gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. törvény (továbbiakban első Gt.) a törzstőke minimális mértékét egymillió forintban határozta meg.¹ Az első Gt. indokolása egyértelművé tette, hogy a társaság tagjainak korlátozott felelősségére figyelemmel a törvény kiemelt kérdésként kezelte a hitelezővédelem biztosítását, hiszen a hitelezői igények fedezetére elsősorban a társaság törzstőkéje szolgált.

A gazdasági társaságokról szóló 1997. évi CXLIV. törvény (továbbiakban második Gt.) a törzstőke minimumot hárommillió forintra felemelte.² Ennek oka abban keresendő, hogy a korlátolt felelősségű társaság olyan jogi személyiséggel rendelkező társulásként került szabályozásra, amely a tartozásaiért csak a vagyona erejéig felel. Ennek az összeghatárnak a meghatározása a komolytalan, eseti jellegű üzleti vállalkozások létrehozása ellen hatott.

A 2006 évi IV. törvény (továbbiakban harmadik Gt.) a második Gt.-hez hasonlóan a törzstőke mértékét hárommillió forintban határozta meg. A törzstőke sérthetlenségének elve továbbra is fennmaradt, amelynek oka a korábbi szabályoknak megfelelően a hitelező védelmében keresendő. Szeretnénk megemlíteni, hogy a 2007. évi LXI. törvény a

*Dr. Farkas Csaba intézetvezető-helyettes, egyetemi docens. SZTE ÁJTK Civilisztikai Tudományok Intézete.

¹1988. évi VI. törvény 158. § (1) bekezdés

²1997. évi CXLIV. törvény 124.§ (4) bekezdés

cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény és egyéb törvények módosításáról akként rendelkezett, hogy a kft. törzstőkéje ötszázezer forint.³ Ez a változás azonban a törzstőkére vonatkozó egyéb rendelkezéseket nem érintette.

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 2014. március 15. napján lépett hatályba. A hatályba lépést követően alapított korlátolt felelősségű társaság jegyzett tőkéje a korábbi szabályozáshoz képest felemelésre került és hárommillió forintban került megállapításra.⁴ A változás indoka abban keresendő, hogy a hitelezők részére a gazdasági társaság garanciális szabályt kell, hogy jelentsen, azaz visszatartsa a tagok mögöttes helytállási kötelezettségét kizáró társasági formától azokat a vállalkozásokat, amelyek alapítói nem képesek elegendő induló tőkét biztosítani a társaság számára.

Amennyiben a törzstőke lényegét, annak legfőbb jellemzőjét a történeti síkon vizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk, hogy az intézmény alapvető sajátossága a kezdetektől a mai napig nem változott. Bár a törzstőke mértéke változásokon ment keresztül, hiszen a jogalkotó kezdetben annak a minimális összegét felemelte, később a vállalkozás szabadságának kiterjesztése érdekében azt leszállította, majd később ismét felemelte. Ezek a változások a hitelezői igény érvényesítésére ugyan kihatottak, de a törzstőke, mint intézmény jogi jellegén semmit sem változtattak. Töretlen annak kimondása, hogy egyrészt a törzstőke a törzsbetétek összesége, másrészt, hogy hitelezővédelmi funkciót tölt be, azaz a „korlátolt tagi felelősség ára.”

A hatályos szabályozást alapul véve kérdésként merül fel, hogy az alapítók a Ptk. által meghatározott jelenleg hárommillió forint összegű törzstőkénél kisebb tőkével jogosultak-e gazdasági társaság alapítására.

A Ptk. törzstőkére vonatkozó különös rendelkezései között nem találunk tiltó rendelkezést. A Ptk. jogi személy létesítésére vonatkozó normák között azonban találunk olyan szabályt, amely jelen kérdés eldöntésénél segítséget jelent a számunkra. A jogi személy létrehozásának szabadsága körében⁵ a jogalkotó rögzíti, hogy az alapítók a jogi személy alapításáról szabadon rendelkeznek és a jogi személy szervezetét és működési szabályait maguk állapítják meg. A törvény – többek között - azt is rögzíti, hogy az alapítók az egymás közötti és a jogi személyhez fűződő viszonyuk során a jogi személyre vonatkozó rendelkezésektől egyező akarattal eltérhetnek. Ennek az eltérésnek két korlátja van. Egyrészt nem lehet eltérni abban az esetben, ha ezt a törvény tiltja, másrészt, ha az eltérés a jogi személy hitelezőinek, munkavállalóinak, vagy a tagok kisebbségének jogait nyilvánvalóan sérti, vagy a jogi személy törvényes működése feletti felügyelet érvényesülését akadályozza.

Álláspontunk szerint a törzstőkére vonatkozó rendelkezés nem érinti a jogi személy szervezetét és működését, így a felek erről szabadon nem rendelkezhetnek. Másrészt a törzstőke nem az alapítók egymás közötti jogviszonyát érinti, legfeljebb a jogi személyhez fűződő viszonyukat. Ebben az esetben viszont azt kell megnézni, hogy a Ptk. az eltérést kifejezetten tiltja-e, illetve ennek a hiányában van-e olyan jogi érdek, amely az eltérést nem teszi lehetővé. A Ptk. a törvényszövegtől való eltérést kifejezetten nem tiltja. Amennyiben lehetőség lenne arra, hogy a kft. jegyzett tőkéje alapítás során hárommillió forint alatti összegben is meghatározásra kerüljön, akkor ez egyrészt a komolytalan vállalat alapításnak kedvezne, másrészt a munkavállalók, hitelezők érdekeit sértené, vagy sérthetné. Ebben az esetben a kft. a hitelező szemszögéből súlytalanná válna, elveszítené a társaságok között

³ Hatályba lépett 2007. szeptember 1. napján

⁴ Ptké. 12. § (1) A Ptk. hatálybalépésekor a cégjegyzékbe bejegyzett, valamint a 9. § (1) bekezdése szerint bejegyzés alatt álló gazdasági társaság a Ptk. hatálybalépést követő első létesítő okirat módosítással egyidejűleg köteles a Ptk. rendelkezéseivel összhangban álló tovább működésről dönteni, és a legfőbb szervi határozatot a cégbírósághoz benyújtani. (a kft.-k esetében a végső határidő 2016. március 15. napján lejárt, de a határidő előtt a jogalkotó a tőkepótlási kötelezettséget 2017. március 15. napjáig meghosszabbította).

⁵ Ptk. 3:4. §

betöltött kiemelt szerepét, a kft „értéke” devalválódna. Ha jogtörténeti aspektusból is elemezzük az intézményt, akkor azt kell megállapítani, hogy a törzstőke intézménye mindig is a korlátolt felelősség ellensúlyozásaként került megalkotásra. A törzstőke mértéke változásokon ment keresztül, időnként módosult, de ez nem változtat azon a tényen, hogy minden korban a korlátolt tagi felelősség kompenzálása érdekében került sor az intézmény szabályozására és annak a fenntartásra.

A törzsbetét jogi szabályozása

A törzstőkével kapcsolatosan leírtakhoz hasonlóan itt is szeretnénk rávilágítani arra, hogy mi a törzsbetét alapvető rendeltetése, melyek a főbb jellemzői.

Az 1930. évi V. törvénycikk szerint a társaság minden tagja köteles vagyoni betétet szolgáltatni, mégpedig legalább ezer pengő összegben. Nem volt előírás, hogy a tagok azonos mértékű vagyoni betéteket kötelesek szolgáltatni. Az alapítók vagyoni hozzájárulásai eltérő mértékűek is lehettek, de mindegyik pengő értékben kifejezett kellett, hogy legyen, és százzal maradék nélkül osztható pénzeszetre kellett szólnia. Már itt, ebben a törvénycikkben megjelenik a reális teljesítés elve, mely szerint minden tagnak kötelezően vagyoni betétet kellett szolgáltatnia ahhoz, hogy tagja lehessen a korlátolt felelősségű társaságnak. Két olyan jellemzőre hívjuk fel a figyelmet, amelyek a későbbi jogalkotásban is - a hatályos szabályozást kivéve - töretlenül megjelennek. Az egyik, hogy a törzsbetétnek pénzben kifejezhetőnek kellett lennie. Már ekkor lehetőség volt arra, hogy a tag nem készpénzbetét szolgáltatásával tegyen eleget a jogszabályi kötelezettségének. Az apportnak tehát pengőben kifejezhetőnek kellett lennie. A másik, hogy százzal maradék nélkül oszthatónak kellett lenni, ami azt a célt szolgálta, hogy törzsbetéthez kapcsoló jogok, a tagok között könnyebben gyakorolhatók legyenek.

Az első Gt. szerint is a tagok törzsbetétjei különböző mértékűek lehettek, de az egyes törzsbetétek nagysága nem lehet kevesebb százezer forintnál.⁶ A törzsbetétnek forintban kifejezettek és tízezerrel maradék nélkül oszthatóak voltak. Az első Gt. indokolása egyértelművé tette, hogy a korlátolt felelősségű társaságban vagyoni betét befizetése nélkül nem lehet részt venni. A törvény a törzsbetét legkisebb mértékét tehát százezer forint összegben határozta meg és hozzárendelte, hogy forintban kifejezhető és tízezerrel maradék nélkül osztható legyen. Ezek jogi indoka a korábbi szabályozással teljes azonos volt.

A második, és a harmadik Gt. is a törzsbetét vonatkozásában a minimum százezer forint összeget fenntartotta és meghagyta azt a rendelkezést is, mely szerint a törzsbetét forintban kifejezhető és tízezerrel maradék nélkül osztható kell, hogy legyen. A szabályozás indoka a korábbiakkal teljes egészében megegyezik.

A Ptk. törzsbetétre irányadó szabályai részben szakítottak a korábbi megfogalmazással. Ami nem változott, ami maradt az a törzsbetét mértéke. A hatályos szabályozás szerint is a törzsbetét a tag vagyoni hozzájárulása azzal, hogy annak mértéke legalább százezer forint. Újdonság, hogy a Ptk. elhagyja a tízezer forinttal maradék nélkül oszthatóság követelményét. Ennek korábban sem láttuk indokát, egy kicsit erőltetettnek éreztük azt a magyarázatot mely szerint ezáltal, a törzsbetéthez kapcsolódó tagsági jogok jobban oszthatóak a tagok között. Nem nagyon tudjuk elképzelni, hogy milyen gond merülhetett fel ezzel összefüggésben, hiszen a szavazati jog aránya, az osztalék és egyéb jog sokféleképpen meghatározható a tagok által. Álláspontunk szerint ez különösebb nehézséget nem okozott korábban sem. Másrészt a pénzben kifejezhető jelző is elmaradt. Úgy gondoljuk, hogy ennek eddig sem volt nagy jelentősége, hiszem nem készpénzbetétként csak olyan vagyontárgyat lehet szolgáltatni, amely vagyoni értékkel bírt és forgalomképes, tehát átruházható. Amennyiben a két jelző

⁶ 1988. évi VI. törvény 159. § (1) bekezdés

között a konjunktivitás nem állt fenn, akkor a vagyontárgyat apportként nem lehetett figyelembe venni. A Ptk. szabályai tehát letisztították, megtisztították a törzsbetét fogalmát. Egyszerűbb, de egyben jogszerűbb fogalmat kaptunk.

Amennyiben egy szóval kellene a törzsbetétet jellemezni akkor azt mondhatnánk, hogy a törzsbetét nem más, mint a tag vagyoni hozzájárulása.

A tagok a létesítő okiratban a Ptk.-ban meghatározott százezer forinthez képest eltérhetnek-e: pontosabban a Ptk.-ban meghatározott összegnél kisebb mértékű törzsbetét megállapítása a tagok részéről jogszerű lehet-e.

A törzsbetét mértéke, annak összetétele, a rendelkezésre bocsátásának az ideje és módja álláspontunk szerint a tagok egymás közötti viszonyát érinti.⁷ A hivatkozott szakasz szerint erről a felek szabadon dönthetnek azzal, hogy kötelezően figyelembe kell venniük a jogszabályi korlátokat: nem lehet olyan rendelkezést tenni, mely törvény tilt, illetve amely rendelkezés a hitelezők, a munkavállalók, és a kisebb jogait nyilvánvalóan sérti, vagy a jogi személyek törvényes működése feletti felügyelet érvényesülését akadályozza.

A törzsbetétre vonatkozó rendelkezések között tiltó normával nem találkozunk. Véleményünk szerint kifejezett tilalomnak az minsül, amikor az eltérés esetén a semmisség egyértelműen jogszabályi megfogalmazást nyer. A teljesség igénye nélkül szeretnénk egy két példával ezt alátámasztani:

- „A jogi személy törvényben meghatározott típusban, törvény által nem tiltott tevékenység folytatására és cél elérése érdekében az e rendelkezésbe ütköző létesítő okirat semmis.”⁸
- „Semmis a létesítő okirat olyan rendelkezése, amely a vagyoni hozzájárulás teljesítésének elmulasztása esetére az e törvényben meghatározottnál a tagra nézve enyhébb következményeket ír elő.”⁹
- „Semmis a létesítő okirat olyan rendelkezése, amely a jelen fejezet rendelkezéseitől a kisebbség hátrányára tér el.”¹⁰
- A határozathozatal során valamennyi tagnak azonos mértékű szavazat van (kkt. és bt.). „Semmis a társasági szerződés olyan rendelkezése, amely tagot szavazati jogától megfosztja.”¹¹
- „Semmis a társasági szerződés olyan rendelkezése, amely a harminc napnál hosszabb határidőt állapít meg.”¹² (A kft.: üzletrész öröklése és átszállása a jogutódra)."
- "A társasági szerződésnek az (1) és a (2) bekezdésben foglalt szabályoktól eltérő rendelkezése semmis."¹³(kft.: Az üzletrész felosztása)."

Láthatjuk, hogy amennyiben a jogalkotó szándéka arra irányul, hogy a tagok ne térjenek el a létesítő okirat rendelkezéseitől, akkor ezt az alapítók számára egyértelművé teszi. Ilyen tiltó szabályt a törzsbetéteknél azonban nem találunk.

A törvényi rendelkezés szerint a jogszabály szövegétől akkor sem lehet eltérni, ha ez a hitelezők, munkavállalók, kisebbség jogait nyilvánvalóan sérti, vagy a törvényes működés feletti felügyelet érvényesülését akadályozza. Az itt felsorolt alanyok méltányos érdekét nem sérti, nem veszélyezteti, és a törvényes működés feletti felügyelet érvényesülését sem akadályozza az, ha a tagok egymás közötti viszonyukban a Ptk. törzsbetétre vonatkozó rendelkezéseitől eltérnek, és vagyoni betétjük mértékét ennél alacsonyabb összegben

⁷ Ptk. 3:4. § (2) bekezdés

⁸ Ptk. 3:1. § (4) bekezdés

⁹ Ptk. 3:98. § (3) bekezdés

¹⁰ Ptk. 3:106. §

¹¹ Ptk. 3:143. §. (1) bekezdés

¹² Ptk. 3: 170. § (2) bekezdés

¹³ Ptk. 3:173. § (3) bekezdés

állapítják meg. A hitelezői érdekek sérelmét csak az jelentené, ha törzstőke hárommillió forintnál alacsonyabb összegben is megállapítható lenne. Erre azonban a fent kifejtettek indokok miatt nincs lehetőség. Senki számára nem jelenthet érdeksérelmet az, hogy a hárommillió forint, vagy az ennél magasabb összegben meghatározott törzstőke a tagok között milyen arányban oszlik meg. A hitelező oldaláról nézve nincs különbség két kft. között abból a szempontból, hogy az egyik esetben az egyik tag törzsbetétje kettőmillió-kilencszázezer forint készpénz, a másik tag törzsbetétje százezer forint készpénz, míg egy másik kft. esetében az egyik tag törzsbetétje kettőmillió-kilencszázötvenezer forint készpénz, míg a másik tag törzsbetétje „csak” ötvenezer forint készpénz. A tagok belső megállapodása a törzsbetétek nagyságát illetően a harmadik személyek részére indifferens, a harmadik személyek a törzstőke megváltoztathatatlanságával kellő védelmet kapnak. Az eltérés a kft., mint jogi személy rendeltetésével, alapvető fogalmi ismérveivel nem ellentétes.

A fentiek miatt is a társulás szabadságának durva korlátozását véljük felfedezni akkor, amikor a tagok a kötelező minimumtól eltérő tartalmú megállapodását a cégbíróság nem engedélyezi és a bejegyzés iránti kérelmet elutasítja.¹⁴ A törzsbetét a tag vagyona hozzájárulása, de a Ptk.-ban megjelölt százezer forint minimum nem tartozik hozzá a törzsbetét fogalmához, így ez a kérdés a tagok, az alapítók szabályozási autonómiájának a körébe kerül.¹⁵

A társasági jogban a vállalkozás szabadsága mellett a hitelezővédelem alapelveként jelenik meg. A jogalkotónak nem csak azt kell biztosítania, hogy a vállalkozások a lehető legkönnyebben, minél kisebb adminisztrációval tudják a tevékenységüket megkezdeni, hanem arra is figyelni kell, hogy a hitelezői érdekek is kellő védelmet és garanciális szabályt kapjanak. A hitelezői érdekek azonban nem kerülhetnek indokolatlanul túlsúlyba, a vállalkozások számára aránytalan terhet nem okozhat. A jogalkalmazó cégbíróságoknak egységes gyakorlatot kell kialakítaniuk, és minden olyan törekvést, mely a piacra lépést elősegíti támogatni kell, természetesen a hitelezői érdekek messzemenő, de nem aránytalan figyelem vétele mellett. Jelen dolgozat ehhez próbál segítséget nyújtani.

Felhasznált irodalom

DZSULA Mariann: Miért kógens a diszpozitív? I. In: *Céghírnök* 2014/4. szám

¹⁴ BDT 2018.3891

¹⁵ DZSULA Mariann: Miért kógens a diszpozitív? I. In: *Céghírnök* 2014/4. sz., 4.

A FIZETÉSKÉPTELENSÉGGEL FENYEGETŐ HELYZET FOGALMI BIZONYTALANSÁGÁBÓL FAKADÓ EGYES KÉRDÉSEK ÉS ALKOTMÁNYOS AGGÁLYOK

*Fazakas Zoltán József**

A fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet fogalmát nem adja meg a magyar jog csak közvetetten, annak megítélése ennek megfelelően jogalkalmazói bizonytalanságokhoz vezet, különösen a tagi és/vagy ügyvezetői felelősség megítélésnek esetében mind az 1991. évi XLIX. törvény a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról hatálya alá tartozó eljárások esetében, mind pedig a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény alkalmazása során. Magyarország Alaptörvényének 28. cikkében foglalt klauzula szerint az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy azok a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak, amelyből fakadóan a fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet ténye és a józan ész kívánalmának együttes értelmezésére tesz kísérletet a szerző.

Kulcsszavak: fizetéseképtelenség, alaptörvény, kritika, Ptk., Cstv.

The definition of insolvency situation is defined indirectly by the Hungarian law. The uncertain interpretation of the insolvency situation, especially in the cases of the liability questions of corporate members and managers causes different answers in the applications of the Act of XLIX. 1991. for bankruptcy and liquidation proceedings and in the application of Act V of 2013 on the Civil Code. According to the clause in Article 28 of the Hungarian Fundamental Law, the interpretation of the Fundamental Law and the law must presuppose that they serve a common sense, morality and economic purpose. In this essay the author attempts to interpret the insolvency situation focused on the above-mentioned constitutional requirements.

Keywords: insolvency, constitution, critics, civil code, act on bankruptcy.

1. A fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet és az Alaptörvény kapcsolódási pontjai

A fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet fogalmát csak közvetetten és inverzen adja meg a magyar jog, ahhoz alapvetően inverzen és időtényként közelít, melyből fakadóan annak megítélése jogalkalmazói bizonytalanságokhoz vezet mind az 1991. évi XLIX. törvény a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról (a továbbiakban: Cstv.) hatálya alá tartozó eljárások esetében, mind pedig a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) alkalmazása során. Magyarország Alaptörvénye B) cikk (1) bekezdése, M) cikk (1) és (2) bekezdése, illetve XIII. cikk (1) bekezdése a jogállami klauzulával, a gazdaság értékteremtő munkára és a vállalkozás szabadságának alapjára helyezéssel, a tisztességes gazdasági verseny feltételeinek biztosításával, illetve a tulajdonjog és annak felelősségének biztosításával magában hordozza azt a jogalkotói és jogalkalmazói felelősséget, hogy ilyen horderejű gazdasági kérdés megválaszolása törvényi keretek között hatékonyan biztosított legyen.

Megítélésem szerint ennek az alkotmányos követelménynek a jelenleg hatályos szabályozás csak részben tesz eleget, amelyből fakadóan olyan jogalkalmazási bizonytalanságokkal találkozhatunk, amely egy jogállami piacgazdaságban indokolatlan gazdasági kockázatokat telepít a hitelezőkre, amely csak részben indokolható a piaci

* Dr. Fazakas Zoltán József LL.M. ügyvéd (Fazakas Ügyvédi Iroda), gazdasági jogi szakjogász, a Károli Gáspár Református Egyetem Állam-és Jogtudományi Kar Kereskedelmi és Pénzügyi Jogi tanszékének egyetemi tanársegéde, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog-és Államtudományi Kar Jogtörténeti Tanszékének megbízott oktatója.

viszonyok sajátosságaiból fakadó rugalmas szabályozás jogalkotói indokolásával és igényével.

A kérdést alapvetően a Ptk. és a Cstv. rendelkezései tárgyalják, amely jogszabályok a jogforrási hierarchia második legmagasabb szintjén állva formálisan eleget tesznek az alapvető jogok és kötelezettségek forrásaival szemben támasztott alkotmányjogi követelményeknek, azonban tartalmi vizsgálat okán látható, hogy a Ptk. hallgatása, illetve a Cstv. 27. § (2), illetve 33/A. § (3) bekezdéseiben foglalt inverz és közvetett időpont alapú megközelítés mindennek nem tesz eleget. A Cstv. formális feltételek léte és igazolása esetén a bíróság a fizetéseképtelenséget tényként megállapítja¹. E ténymegállapítás azonban a már bekövetkezett, sok esetben nem is valós fizetéseképtelenségre vonatkozik, viszont továbbra is adós marad a tagi és ügyvezetői felelősség alapját képező fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet fogalmával mind a törvényhozás, mind pedig az igazságszolgáltatás. A Cstv. 33/A. § (3) bekezdése szerint a fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet bekövetkezte az az időpont, amelytől kezdve a gazdálkodó szervezet vezetői előre látták vagy az ilyen tisztséget betöltő személytől elvárható gondosság mellett látniuk kellett, hogy a gazdálkodó szervezet nem lesz képes esedékességkor kielégíteni a vele szemben fennálló követeléseket. Ez a normatartalom azonban kellő vizsgálat alapján a későbbiek folyamán kifejtettek szerint nem alkalmas annak valódi célja elérése, az legfeljebb az időszempont meghatározására adhat a bírói jogalkalmazásnak kiindulópontot, de a fenyegetés lényegét nem képes megragadni.

A fentiek rögzítését követően, az Alaptörvényben védett vállalkozás szabadságára és a tulajdonjog védett érdekeire figyelemmel alapvetően két kérdés feltevése indokolt. Egyrészt, hogy e két szabadságból és jogból levezethető-e egy „alkotmányos hitelezővédelem”, illetve az Alaptörvény 28. cikkében foglalt józan ész követelménye és a gazdaságos cél szem előtt tartása mit jelenthet a bírói jogalkalmazás során.

2. A hitelezővédelem, mint a tagi és ügyvezetői felelősség fundamentuma és a fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet kapcsolata

A polgári jog szabályai, az anyagi jogi és alaki jogi normák együttesen alapvetően arra hivatottak, hogy az általuk biztosított magánautonómia lehetőségével élve a személyek alapvető vagyoni és személyi viszonyai kiteljesedjenek, az általuk megfogalmazott célokat szabályozott körülmények között elérhessék². A polgári jogi kapcsolatok, értve alattuk a gazdasági jogi kapcsolatokat is akár szerződéses, akár szerződésen kívüliek mindenképpen feltételeznek adós és hitelező közötti jogviszonyt és egymással ellentétes érdekpozíciókat³. Valamennyi érdekpozíció ellentétpárokat feltételez, amely ellentétpárok gazdasági igényeken és elérni kívánt célokban manifesztálódnak, amely célokat a felek egymással szemben kívánnak elérni és elfogadtatni. Valamennyi létező kötelelem esetén az állami elismertség fogalmi elemével együtt a cél és igény kikényszeríthetősége jelenik meg, azaz az igény állami védelme elvben biztosított.

¹ MISKOLCZI- BODNÁR Péter – TÖRÖK Gábor: *A magyar csődjog alapjai*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2002, 134.

² VÉKÁS Lajos: A Ptk. társadalmi modellje. In: VÉKÁS Lajos- GÁRDOS Péter (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*. Budapest, CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., 2013. 18-19.

³ BÍRÓ György: A szerződések tipizálásának jelentősége és lehetséges módzatai. In: BÍRÓ György (szerk.): *Szerződési alaptípusok*. Miskolc, Novotni Kiadó., 2003. 19.

A kikényszerítés tekintetében kiemelendő, hogy gazdasági szempontból egyéb módszerek is rendelkezésre állnak a szerződéses vagy szerződésen kívüli ígért teljesítésének biztosítására az állami úton túl, amelyek közül az erkölcs, illetve az üzletszerűség szempontjából fontos rendszeres tevékenységből fakadó újabb szerződések megkötésére irányuló jó hírnév teljesítési ösztönzőjét emelhetjük ki⁴. Valamennyi esetben így tényként megállapítható, hogy amennyiben egy igény érvényesítése felmerül, úgy az igényérvényesítő hitelezőként áll ezen jogviszonyban az adóssal szemben. A bejelentett igény az adós fizetőképességére kihat, azaz a kifizetés követelésével a hitelező az adóst „fenyegeti”, a hitelező és annak érdekei e körben pedig a törvény védelme alatt állnak és a velük ellentétes magatartásokat a törvény szankcionálja.

Következésképpen a hitelezővédelem rendelkezéseinek megsértése az adós tagjának és vagy ügyvezetőjének felelőssége szempontjából fundamentális alap, a felelősség vagy helytállás megállapításának *conditio sine qua non* feltétele fizetéseképtelenség, vagy azzal fenyegető helyzet esetén. A tagi vagy vezetői felelősség, helytállás, a felelősségátvitel és felelősségátvétel ismertetése és különbségeinek feltárása jelen tanulmány kereteit meghaladja, azonban kiindulópontként rögzíthető a fentiekkel összhangban, hogy valamennyi jogintézmény esetében a fizetéseképtelenség és az azzal fenyegető helyzet előkérdésként merül fel, mint az adós megszűnésének egyik feltétele, melyből fakadóan a közvetlen kapcsolat e tényállások és a hitelezővédelem között adott és közvetlen.

3. A fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet vizsgálata, annak kezdetétől elvárt magatartások

A fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet fogalmát a fent ismertetett módon használják a jogszabályok, annak inverz és időpontközponitű megközelítése rögzített, amelynek kétségtelen előnye lehet a rugalmas jogalkalmazás, másrészt legnagyobb hátránya a normatartalom nehéz feltárása, ebből fakadóan a gazdasági kockázatok feltárásának nehézkessége, azok beárazásának lehetetlensége vagy magasabb költségigénye, illetve végső soron a jogalkalmazás, főleg annak időbeli és normafeltárási kockázatának hitelezőre telepítése.

Az alkotmányos úton megalkotott, az Alaptörvény rendelkezései alapján kibontott jogok törvényi tartalmának a jogalkalmazás során is érvényesülniük kell. A felelősségi rendelkezésekkel kapcsolatban közös nevező a jogállamiság tételének azon feltétele, hogy a felelősségi rendelkezéseket és a kapcsolódó hátrányos jogkövetkezményeket minden esetben a normavilágosság elvének megfelelően pontosan körül kell határolni, amelynek a törvényi fogalom e körben nem feltétlenül felel meg. A jogszabályban rögzített felelősségi rendelkezések alapját képező fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet vizsgálatát ennek megfelelően a szabad bizonyítás elvével, de józan jogalkalmazás és a *ratio legis* szem előtt tartásával, az önkényes jogalkalmazás kizárásával kell biztosítani oly módon, hogy a hitelezővédelmi érdekek mögött álló, de feltétel nélkül érvényesülni kívánó tulajdonjog és vállalkozási szabadság megfelelően érvényesüljön, azaz ezen alapjogok hatékony védelme megvalósuljon.

⁴ SZALAI Ákos: *A magyar szerződési jog gazdasági elemzése*. Budapest, L'Harmattan Kiadó., 2013. 25-30.

Megismételve a Cstv. 33/A. § (3) bekezdése szerinti időmeghatározást a fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet bekövetkezte az az időpont, amelytől kezdve a gazdálkodó szervezet vezetői előre látták vagy az ilyen tisztséget betöltő személytől elvárható gondosság mellett látniuk kellett, hogy a gazdálkodó szervezet nem lesz képes esedékességkor kielégíteni a vele szemben fennálló követeléseket. A normából három jelentős fogalmi elem különíthető el, az idő, a követelések és vagyon egymással szemben álló negatív egyenlege és az ezek viszonyában fennálló gondos és előrelátható tudati elem.

A Kúria⁵ szerint ezen elemek tartalma tekintetében rögzíthető, hogy a fenyegető fizetéseképtelenség bekövetkezik, ha az adós tartozását esedékességkor előreláthatólag nem képes kiegyenlíteni, amely az előreláthatóság kérdését veti fel. A Kúria szerint egyebekben a fenyegető fizetéseképtelenség megállapíthatósága tekintetében az a lényeges kérdés, hogy az adós a tartozását az esedékességkor képes-e kiegyenlíteni, amely az ésszerű magatartás kérdését veti fel.

Az előreláthatóság tekintetében az egyszerű matematikai műveleteken alapuló úgynevezett cash-flow szemlélet a döntő a jogalkalmazásban. E körben azonban kritikát lehet megfogalmazni, elvégre az esedékesség kérdésében nincs konszenzus. A követelés esedékességének időpontja több különböző szempontból lehet determinált, így a károkozás időpontja, szerződéses határidő lejártá lehet egy kiindulópont, de nem teljesítés esetén felmerül a kérdés, hogy az állami igényérvényesítés törvényes útjának igénybevétele esetén jogalkalmazás kockázatát, annak idejét és az abból fakadó jogi tényeket miként és mi módon tudja kezelni a fogalom. Egyszerűsítve a kérdést, az esedékesség ezen fogalma alatt alapvetően érthetjük-e az adós részére az üzleti kapcsolatokban megszokott igénybejelentést, pl. egy felszólító levelet, vagy mindenképpen szükségessé válik valamely formális eljárásban bejelentett igényérvényesítés, peresítés, ilyen eljárások esetében a bírósági határozat determinálja-e az esedékességet, azt elegendő-e egy elsőfokú döntéshez kötni, vagy mindenképpen jogerős döntést kell feltételeznünk, mint az elvárt magatartásokkal szembeni kezdő időpont alapját.

Megítélésem szerint, a gazdasági élet mozgatórugója alapvetően a közgazdasági szemléletek által meghatározott ellentétes érdekpozíciókban rejlő kölcsönös gazdasági célok és igények kielégítésében lelhető fel, amely szükségképpen feltételez szerződések esetén per definitionem konszenzust, azaz másik fél érdekeinek felismerését, a felek által nevesített érdekek és igények felek általi szerződésszerű kielégítését, illetve a kielégítés igényét, azaz feltételez egyfajta bizalmat⁶. Ebből az következik, hogy amennyiben egy hitelező az adóssal szemben valamilyen igényt jelent be, úgy annak alapját képező követelés jogosságáról és annak összességéről meg van győződve. Szerződésen kívüli kötelmek esetében, különösen kár esetén ez a megállapítás fokozottan igaz a hitelező szubjektív igazságérzetéből fakadóan. Mindebből pedig az következik, hogy egy ilyen követelés bejelentése megítélésem szerint formális állami úton történő igényérvényesítés hiányában is elvezethet a fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet megállapításához, amennyiben a követelés összege meghaladja a fenti fogalomban rögzített mértéket. Ezen álláspont alapját az a tény képezi,

⁵ BH 2014.188

⁶ FAZAKAS Zoltán József: Magyarország Polgári Törvénykönyvének egyes alapvető rendelkezései a kálvini tanítások tükrében. In.: SZABÓ Zsolt (szerk.): *Kálvinizmus ma*. Acta Caroliensia Scientiarum Iuridico-Politicarum IX. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam-és Jogtudományi Kar, 2014. 117-126.

hogy a bejelentés az összesen felül az annak érvényesítésével kapcsolatos további jogi lépések megtételének lehetőségét is megelőlegezi annak *expressis verbis* kimondása nélkül, így a fenyegetettség mindenképpen fennáll.

Álláspontom szerint mindezeknek megfelelően az ésszerű vezetői magatartás e körben, figyelemmel a hitelezők érdekeinek törvényben deklarált elsődlegességére, hogy az igénybejelentés bármilyen megalapozott formája esetén az annak kielégítésére megfelelő alap képzésének kötelezettsége. Amennyiben az igény jogos, úgy azt ki kell elégíteni és ha az fizetésképtelenséget okoz, úgy már e tényből fakadóan a hitelezők érdekeinek megfelelően kell eljárni. Amennyiben a bejelentett igény bármely okból vitatott, úgy a megfelelő magatartás szintén a megfelelő vagyoni alap képzése az igény kielégítésére a jogerős döntésig. Ezen megállapítások alapját az a tény képezi, hogy a bejelentett igény teljesítésére észszerűen, még ha bármily csekély esélye is van jogtalan és alaptalan igény esetében a marasztaló ítéletnek, kellő körültekintés mellett számítani kell a vezetőnek, az igény előterjesztésre került, azaz a hitelező fizetésképtelenséggel fenyegeti. Valamennyi esetben a hitelező tud a saját érdekéről, igényéről és azt azért terjeszti elő akár állami úton, akár azon kívül, hogy annak kielégítését elérje, következésképpen a hitelezői igény bármely formájú előterjesztésével már a vezetőnek észszerűen és előreláthatóan tudnia kell és azt figyelembe kell vennie eljárása során ezen időponttól.

Ezzel szemben a magyar jogalkalmazás alapvetően a fizetésképtelenséggel fenyegető helyzet bekövetkezte időpontjának vizsgálatát elsődlegesen az adós felszámolás előtti években leadott, illetve a vezető tisztségviselő terhére rótt cselekmények időpontját felölelő időszakra közzétett, számviteli törvény szerinti beszámolójának a vizsgálatával kezeli. Egy vállalkozás rövid távú likviditásának a vizsgálata során a mérlegben az eszközoldalon szereplő forgóeszköz állományt kell összevetni a forrásoldalon kimutatott, rövid lejáratú kötelezettségekkel. Egy vezető tisztségviselő feladata a követelések, az előterjesztett de függő követelések megfelelő kezelése és feltüntetése a fenti módon. Ilyenkor tehát célszerű lenne vizsgálni azt, hogy az adós ellen hitelező mikor terjesztett elő bármilyen igényt, bejelentést, kérelmet, mert azok mindenképpen a hitelező olyan nyilatkozatának tekintendők, amelyek *expressis verbis* megjelölik a hitelező érdekeit és annak összszerszerűségét, mintegy „fenyegetve” az adóst. Mindebből következően a cash-flow szemlélet a kérdés szempontjából nem lehet elegendő, illetve perdöntő.

Természetesen alappal felmerül az a kérdés, hogy miképpen kezeljük azon eseteket, amikor a hitelező nyilvánvalóan alaptalan, rosszindulatú, egyéb piaci okokból indukált, az adóst ellehetetleníteni kívánó igénybejelentéssel él. Megítélésem szerint a joggal való visszaélés tilalmából fakadóan ilyen igénybejelentések esetében nem elvárt a fenti magatartás, hiszen az kellő gondos eljárással ésszerűtlen döntésre vezetne, mely körben a vezetői magatartást pontosan az alapján kell megítélni, hogy a bejelentett igényről megalapozott döntést hozott-e, az igénybejelentés módja, mikéntje, indokolása ténybelileg és jogilag mennyire helytálló. E körben a megfelelő gondosság mércéje lehet a kérdés eldöntése szempontjából ügydöntő.

Az adós működése során a fizetésképtelenséggel fenyegető helyzet azon, naptári nap szerint csak hozzávetőlegesen meghatározható időponttól-időszaktól következik be, amikortól a vezető tudhatta vagy legalábbis tudnia kellett, hogy a társaság nem lesz képes a kötelezettségeit kiegyenlíteni. A fenyegető fizetésképtelenség bekövetkeztét az adós vezető

tisztségviselőjének a tudata, az általa megismerhető tények szempontjából kell vizsgálni és az igénybejelentés megalapozottsága szempontjából megfelelően elemezni, ezáltal a nyilvánvalóan alaptalan hitelezői igénybejelentést adott esetben el kell utasítani. A vezető tisztségviselőnek a fenyegető fizetésképtelenség elkerülése érdekében folyamatosan figyelemmel kell kísérnie a gazdálkodó szervezet esedékes, lejárt tartozásait, és a cash-flow kimutatását, de a fentiek szerint megjelenített és bármilyen úton érvényesített hitelezői igényeket is, mint érdekeket is. A vezető felelőssége megállapításánál tehát vizsgálni kell a vezető tudattartalmát, azaz azt, hogy belátható időn belül kellett-e alappal számolnia azzal, hogy megalapozottan kezdeményezhetnek az adóssal szemben jogi eljárást vagy egy jogi eljárás esetén milyen bizonyítékok pl. szakértői vélemények állnak rendelkezésre a határozathozatal előtt, amelyek kihathatnak a ki nem zárható marasztalás esetében a fizetőképességre. A bírói döntésre a hitelezőnek ráhatása a bizonyításon kívül nincs, de érdekei megjelenítése és közlése azt jelenti, hogy a jogszabályok és a vezető tisztségviselővel szemben támasztott követelmények érvényesülése az adós cselekedeteit megfelelően kell befolyásolja a hitelezői érdekek felé, ellenkező esetben a hitelezővédelem kiüresítése következik be.

A vezető tisztségviselő köteles a jogi személy érdekében eljárni, úgy, mintha maga lenne a jogi személy, így egyrészt egy igénybejelentéssel kapcsolatos jogi eljárás alatt a jogi személy megmentése érdekében kell ellátnia a tevékenységet, - azaz a tiltott magatartásokat nem tehet meg, másrészt az megjelenített hitelezői igény kielégítésére fel kell készülnie már az elsőfokú ítélet előtt is. E körben széleskörű szakmai konszenzus és egyes esetekben normák konkrét tartalma a jogkövetkezményekkel sújtott magatartásokat megnevezik, így ilyen különösen az adós vagyonának vagy annak egy részének elrejtése, eltitkolása, megrongálása, megsemmisítése, használhatatlanná tétele, színlelt ügylet kötése vagy kétes követelés elismerése, vagy az észszerű gazdálkodás követelményeivel ellentétes más módon a gazdálkodó szervezet vagyonát ténylegesen vagy színleg csökkentése, - pl. új társaság alapítása és ügyfélkör- megrendelések átcsoportosítása, az adós társaság „kiüresítése” és ezzel a hitelező vagy a hitelezők kielégítésének meghiúsítása.

Mindezek ellenére a jogalkalmazás során döntő a cash- flow szemlélet, mi több a bírói gyakorlat alapvetően legalább egy marasztaló ítélethez köti a fizetésképtelenséggel fenyegető helyzet bekövetkeztének megállapítását annak ellenére, hogy az ítélethozatal ideje bizonytalan, a hitelezői igénybejelentés, érdekmegjelenítés, szakértői vélemény időpontja stb. viszont egzaktan megállapítható. Az időpont pedig a visszaélészerű magatartások feltárása szempontjából különös jelentőséggel bír.

4. A fizetésképtelenséggel fenyegető helyzet jogalkalmazó gyakorlatából fakadó alkotmányos aggályok

A vállalkozáshoz való jog az Alaptörvény rendelkezéseire figyelemmel a közérdek, az üzleti életbe vetett bizalom és a hitelezők védelme, mint egységes célra tekintettel korlátozható. A visszaélés szerű magatartások, az észszerű és elvárható magatartással szembeni döntések szankcionálhatók, a hitelezői érdekek megfelelően védendők, azonban a jogállamból fakadóan csak törvényi keretek és normák által. A jogalkalmazás súlyos kritikája, figyelemmel a fentiekben a 3. pont utolsó bekezdésében kifejtettekre, hogy a bírói gyakorlat az egzaktan

megjelenített és törvényesen érvényesített, összességében meghatározott hitelezői érdekből fakadó vezetői magatartások szankcionálását olyan, törvényben meg nem határozott feltételhez köti, amely feltételezi legalább egy elsőfokú ítélet meghozatalát annak ellenére, hogy a peres eljárások ideje, eredményük kiszámíthatatlansága okán azt maga a jogalkotó sem kívánta meg. A ratio legis ebben az esetkörben a hitelező által konkrétan megjelölt igénynevesítést és a vezető által pedig észszerűen elvárható magatartást követel meg.

Az Alaptörvény 28. cikke szerint a bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. A jogszabályok céljának megállapítása során elsősorban a jogszabály preambulumát, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolását kell figyelembe venni. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak. Mindebből pedig alapvetően azt a következtetést kell levonni, hogy a megjelenített és adott esetben törvényesen érvényesített, összességében meghatározott hitelezői érdekek és igények jogi eljárások nélkül is terelik és terhelik a vezető tisztségviselőt, amelyből fakadóan a fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet fogalmának e szempontból való törvényi felülvizsgálata és megfelelő megalkotása indokolt.

A hitelező által bejelentett, illetve adott esetben jogi eljárásban, illetve keresetben érvényesített igénye a törvényes hitelezővédelmi szabályok érvényesítésének kifejezett igénye. Ezen szabályok megalkotására azért került sor, hogy azok megfelelően biztosítsák a jogállamiság pillérét képező törvényes vállalkozást, a tisztességes joggyakorlás és verseny feltételeit, ezáltal a piactudomány alapját képező tulajdonjog védelmét. A jogalkalmazás során a hitelezővédelmi szabályokat azok céljával és a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos céllal együttesen kell érvényesülnie. Mindezeknek megfelelően a puszta cash-flow szemlélet, vagy marasztaló ítélet bírói gyakorlatban kialakult, de törvényben nem rögzített feltételének megkövetelése az Alaptörvény rendelkezéseinek, illetve a polgári anyagi jog hitelezővédelmi rendelkezéseinek értelmét és célját üresítik ki és teszik illuzórikussá.

A hitelező megalapozott igényérvényesítésének bejelentésével jogosan bízhat abban, hogy a törvényi hitelezővédelmi szabályok élő és hatékony jogként érvényesülnek. Az ezzel ellentétes bírói gyakorlat és törvényben nem rögzített feltételek megkövetelése a jogbiztonság és jogállamiság követelményeit sérti, a törvényben rögzített felelősséget és helytállási kötelezettséget kiüresíti, annak időpontját évekkel tolhatja ki, amely időmúlás kockázatát a hitelezőre terheli annak ellenére, hogy a jogalkotói cél pontosan ezzel ellentétes irányt feltételezett, amikor a fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet időpontját, illetve a hitelezővédelem elsődlegességének szabályait megalkotta. A jogállamiság sérül az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata szerint, amikor egy törvényi feltétel kiüresedik⁷, kiemelve, hogy tartózkodni kell a kötelezettségek teljesítésének előre nem látható bírói döntés időpontjára való kiterjesztésétől. A kritikával illetett fenti gyakorlat a gazdasági élet szereplői által megkívánt jogbiztonságon túl a vállalkozáshoz kapcsolódó döntések meghozatalát lehetetleníti el, hitelezőként gyakorlatilag nem kerülnek védelemre az érdekek, ellenkezőleg a hitelező előlegezi meg ilyen esetben a sérelmezett magatartás lehetőségeinek költségeit, így

⁷ 11/2013. (V.9.) AB határozat.

az az Alaptörvény M) cikkének közvetlen sérelmét jelenti, illetve adott esetben a tisztességes versenyt is veszélyezteti. Az Alkotmánybíróság egyebekben az Alaptörvény XIII. cikke tekintetében fenntartotta azt a gyakorlatát, amely szerint a tulajdonhoz való alapjog a már megszerzett tulajdon mellett kivételes esetekben a tulajdoni várományokat is védi, a bejelentett és kielégítésre váró hitelezői követelés ez esetben tulajdonnak is tekinthető, azaz ebből a szempontból is (felül)vizsgálandó a fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzetre vonatkozó rendelkezések összessége.

Mindezen kérdések, érvek és alkotmányos rendelkezések, illetve piaci igények jogalkotói megfontolás és az alapján meginduló jogalkotás esetében megítélésem szerint elvezethetnek egy hatékony hitelezővédelemhez, egy alkotmányos hitelezővédelem anyagi és alaki jogi szabályainak megalkotásához.

Felhasznált irodalom

BÍRÓ György: A szerződések tipizálásának jelentősége és lehetséges módzatai. In: BÍRÓ György (szerk.): Szerződési alaptípusok. Miskolc, Novotni Kiadó, 2003.

FAZAKAS Zoltán József: Magyarország Polgári Törvénykönyvének egyes alapvető rendelkezései a kálvini tanítások tükrében. In.: SZABÓ Zsolt (szerk.): Kálvinizmus ma. Acta Caroliensis Scientiarum Iuridico-Politicarum IX. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam-és Jogtudományi Kar, 2014. pp. 117-126.

MISKOLCZI- BODNÁR Péter – TÖRÖK Gábor: A magyar csődjog alapjai. Budapest, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó, 2002.

SZALAI Ákos: A magyar szerződési jog gazdasági elemzése. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2013.

VÉKÁS Lajos: A Ptk. társadalmi modellje. In: VÉKÁS Lajos- GÁRDOS Péter (szerk.): A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal. Budapest, CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., 2013. 18-19.

BÍRÓ György: A szerződések tipizálásának jelentősége és lehetséges módzatai. In: BÍRÓ György (szerk.): Szerződési alaptípusok. Miskolc, Novotni Kiadó, 2003.

BIZALMI VAGYONKEZELÉS ÉS INNOVÁCIÓ?*

*Tókey Balázs***

A bizalmi vagyonkezelés a magyar magánjog egyik innovatív jogintézménye, amelyhez több innovatív megoldás kapcsolódik. A tanulmányunkban azt vizsgáljuk, hogy milyen kihívásokat jelent egy új jogintézménynek a magánjog rendszerébe való beillesztése, valamint milyen veszélyeket rejt egyes jogi eszközök új környezetben való alkalmazása.

Kulcsszavak: bizalmi vagyonkezelés, harmadik személy javára szóló szerződés, innováció, visszakövetelési jog

Trust is one of the innovative legal entities of Hungarian private law with several innovative solutions. This paper is focusing on the challenges of incorporating a new legal entity into the system of private law and on the dangers of using certain legal instruments in a new environment.

Keywords: innovation, right to recovery, third-party beneficiary contract, trust

1. Bevezetés

A jog világa nem éppen a forradalmi felfedezésekről ismert, hanem inkább arról, hogy a társadalmi változásokat és fejlődést – néha nagyobb, néha kisebb – lemaradással követi. Így a jogtudomány és a jogalkotás területén nem könnyű innovatív megoldásokat találni. Ugyanakkor a mai közéletben egyre gyakrabban felmerül az a megközelítés, hogy a tudomány és a tudományos kutatások egyik legfontosabb feladata az innováció megteremtése és elősegítése. A tanulmányunkban a bizalmi vagyonkezelés szabályozásán keresztül fogjuk vizsgálni, hogy milyen formában jelentkezik az innováció a polgári jogban, és annak milyen hatásai vannak vagy lehetnek. A kutatásunk tárgyaként azért ezt a jogintézményt választottuk, mert a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) egyik leginkább innovatív eleme a bizalmi vagyonkezelési szerződés bevezetése volt. Ez a jogintézmény azzal emelkedik ki a többi olyan szerződéstípus (pl. faktoring, pénzügyi lízing, egészségbiztosítás) közül, amelyek a Ptk. hatálybalépésével váltak nevesített szerződéssé – azaz ezt megelőzően nem volt törvényi szabályozásuk a hazai jogban –, hogy atipikus szerződésként sem volt megtalálható a korábbi joggyakorlatban.

A bizalmi vagyonkezelés lényege, hogy a vagyonkezelő tulajdonosként kezeli a vagyonrendelőtől kapott vagyont a kedvezményezett javára. A jogintézmény azért került bevezetésre, hogy lehetőséget adjon a vagyonrendelő vagyonának minél hatékonyabb kezelésére.

Ennek a korábbi hazai magánjogtól és annak dogmatikájától sok tekintetben idegen szerződéses jogviszonynak a kodifikálása komoly kihívás elé állította a jogalkotót. A továbbiakban a terjedelmi korlátokra tekintettel a bizalmi vagyonkezelés szabályozásának néhány elemét kiemelve azt fogjuk megvizsgálni, hogy ezeket az újszerű, innovatív elemeket mennyiben sikerült beilleszteni a magánjogi kódex rendszerébe.

2. A jogi és gazdasági tulajdonos személyének elválasztása nem biztosítéki céllal

A bizalmi vagyonkezelés szabályozásának egyik leginkább innovatív eleme az, hogy a vagyonrendelő és a vagyonkezelő közötti tulajdonátruházás következtében elválik a jogi és gazdasági tulajdonos személye és ez jellemzően nem biztosítéki céllal történik. A

* A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

** Dr. Tókey Balázs, adjunktus. ELTE ÁJK és SZTE ÁJTK, E-mail: tokeybalazs@ajk.elte.hu

tulajdonátruházás jogcíme a bizalmi vagyonkezelés, azonban annak végső címzettje nem a vagyonkezelő, hanem a kedvezményezett, ezért válik el a jogi tulajdonos (a vagyonkezelő) és a gazdasági tulajdonos (vagyonrendelő és kedvezményezett) személye. Ez a szétválasztás annyiban új, hogy a bizalmi vagyonkezelésen kívül ez a jelenség a nevesített szerződések között még a pénzügyi lízing esetén fordul elő. Lényegi különbség azonban, hogy pénzügyi lízingnél a jogi és gazdasági tulajdonos személye biztosítéki céllal válik el egymástól, valamint az eredetileg csak gazdasági tulajdonosnak minősülő lízingbevevő a futamidő végén jellemzően jogi tulajdonossá is válik. Ezzel szemben bizalmi vagyonkezelés esetén a tulajdonosi pozíciók elválasztása általában nem biztosítéki céllal történik (a bizalmi vagyonkezelés mögött számos cél húzódhat meg),¹ és az sem jellemző, hogy a vagyonkezelő a kezelt vagyonnak a végleges tulajdonosává váljon (a vagyonkezelő ugyan lehet a kedvezményezettnek egyike, kizárólagos kedvezményezett azonban nem).

A gazdasági és jogi tulajdonos személyének elválasztásához kapcsolódó legfontosabb kérdés az, hogy ki viseli a kárveszélyt. A pénzügyi lízingszerződéssel kapcsolatban ezt a Ptk. kifejezetten szabályozza, a 6:412. § (1) bekezdése a kárveszélyt a jogi tulajdonos lízingbeadó helyett, a gazdasági tulajdonos lízingbevevőre telepíti. Ennek a megoldásnak az az oka, hogy a lízingbeadó nem azért szerzi be a lízingtárgyat, hogy azzal a saját szükségleteit kielégítse, hanem azt a lízingbevevő igényei szerint választja ki, mert azt a futamidő alatt a lízingbevevő használja, majd a futamidő végén általában ez utóbbi tulajdonába kerül.

Ezzel szemben a bizalmi vagyonkezelés vonatkozásában nem tartalmaz különös szabályt a Ptk. a kárveszélyviselés kapcsán. Ebből az következne a dologi jogi szabályok alapján, hogy a vagyonkezelő viseli a kárveszélyt, amíg ő a kezelt vagyon jogi tulajdonosa. Ezen az általános kötelmi jogi szabályok sem változtatnak érdemben, mert a 6:122. § szerint a teljesítéssel száll át a kárveszély, tehát a kedvezményezett csak attól az időponttól viselné a kezelt vagyonnal kapcsolatos kárveszélyt, amikor azon tulajdont szerez. Ez azt jelentené, hogy ha olyan kár következne be a kezelt vagyonban, amelyet nem lehetne áthárítani harmadik személyre, akkor azt a vagyonkezelőnek kellene viselnie, és a kezelt vagyon eredeti értékének megfelelő összeget kellene kiadnia a kedvezményezett részére.

Ez az értelmezés azonban ellehetetlenítené a bizalmi vagyonkezelés intézményét, mert túlságosan nagy kockázatot jelentene a vagyonkezelő számára. Hiszen a vagyonkezelőnek a tulajdonosi pozíció csak feladatot jelent, az számára közvetlen előnyökkel nem jár, a gazdasági tulajdonos a vagyonrendelő, illetve a kedvezményezett, ezért a pénzügyi lízinghez hasonlóan nekik kellene viselniük a kárveszélyt.

A bizalmi vagyonkezelésre vonatkozó egyéb szabályokból azonban az az értelmezés is levezethető, hogy a kárveszélyt kifejezett rendelkezés hiányában sem viseli a vagyonkezelő. Például ez a következtetés vonható le a vagyonkezelővel szembeni fokozott követelményekre vonatkozó szabályokból: a vagyonkezelő számára csak akkor van értelme előírni azt, hogy köteles a kezelt vagyont előre láthatóan fenyegető kockázatokkal szemben megóvni, ha ezeket a kockázatokat – így köztük a kárveszélyt – nem ő viseli.

A fentiek alapján a bizalmi vagyonkezelés körében a kárveszély viselésének kérdését a jogalkotó nem rendezte egyértelműen. Ez jogbizonytalanságot szül, azonban a bírói gyakorlat kezelheti ezt a problémát azzal, ha a bizalmi vagyonkezelés funkciójának megfelelően értelmezi a kapcsolódó rendelkezéseket, és ennek megfelelően a kárveszélyt nem a vagyonkezelőre, hanem a vagyonrendelőre, illetve a kedvezményezettre telepíti.

3. A bizalmi vagyonkezelés mint sajátos háromszereplős jogviszony

¹ pl. a kedvezményezett taníttatásának biztosítása, társasági részesedések kezelése és a hozzájuk kapcsolódó jogok gyakorlása a kedvezményezettek javára stb. lásd GÁRDOS Péter: A bizományi szerződés. In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz II. kötet.* Budapest, Wolters Kluwer, 2014, 1879.

A bizalmi vagyonkezelés esetén jellemzően elválnak a vagyonrendelő és a kedvezményezett személye, ezért az egy harmadik személy javára szóló szerződés. Ennek megfelelően a kedvezményezett a fuvarozási szerződés címzettjéhez hasonlóan nem szerződéses fél, hanem harmadik személynek minősül.² Ez egyben azt is jelenti, hogy a bizalmi vagyonkezelés mögött három jogviszony áll: egy fedezeti jogviszony, egy értékviszony és egy teljesítési jogviszony. A bizalmi vagyonkezelés azonban annyiban sajátos más harmadik személy javára szóló szerződésekhez képest – lásd pl. a halál esetére szóló kockázati életbiztosítást –, hogy a szabályozás keretében a kedvezményezett személye, valamint az őt megillető jogosultságok lényegesebb szerepet kapnak. Talán ennek lehet a következménye az, hogy a szabályozás során nem válik el egyértelműen, hogy az mire is vonatkozik: csak a szűk értelemben vett bizalmi vagyonkezelési szerződésre, amely alatt a vagyonrendelő és a vagyonkezelő közötti megbízási szerződést értjük (ez felel meg a fedezeti jogviszonynak), vagy a bizalmi vagyonkezelés teljes jogintézményére, amelybe az értékjogviszony és a teljesítési jogviszony is beletartozik.

Erre a problémára két példát is hozhatunk. Az első a Ptk.-nak a 2017-ben módosított 7:80. § (1) bekezdése, mely alapján a kötelelő rész alapjának meghatározásakor a hagyaték tiszta értékéhez hozzá kell számítani az örökhagyó által bizalmi vagyonkezelésbe adott vagyon értékét is. A Ptk.-t módosító törvény miniszteri indokolása szerint „a bizalmi vagyonkezelés lényegéből fakadó jogszerzést ugyanis sem visszterhesnek, sem ingyenesnek tekinteni nem lehet, pontosabban e jogszerzés tekintetében sem a visszterhesség, se pedig az ingyenesség nem értelmezhető.” Ez az értelmezés azonban álláspontunk szerint abból a helytelen megközelítésből fakad, hogy a jogalkotó a bizalmi vagyonkezelés egészére, nem pedig az egyes jogviszonyok vonatkozásában használja a visszterhesség és az ingyenesség fogalmát. Azaz helyesen a fedezeti jogviszony, azaz a vagyonrendelő és a vagyonkezelő közötti megbízási jogviszony jellemzően egy visszterhes jogviszony, bár kivételesen lehet ingyenes is. És a fedezeti jogviszonytól elkülönítve kell vizsgálni a bizalmi vagyonkezeléshez kapcsolódó tulajdonátruházás visszterhességét, melynek első lépése ugyan a vagyonrendelő és a vagyonkezelő között valósul meg, de a kezelt vagyon valódi címzettje a kedvezményezett. Értelemszerűen a kezelt vagyon tulajdonjogának megszerzéséért nem fizet ellenértéket a vagyonkezelő a vagyonrendelő számára – épp ellenkezőleg, a vagyonrendelő fizet díjat főszabály szerint a vagyonkezelő részére a vagyon kezeléséért. Mivel a tulajdonátruházás végső címzettje a kedvezményezett, ezért annak visszterhessége nem a vagyonrendelő és a vagyonkezelő között, hanem az értékviszony keretében – a vagyonrendelő és a kedvezményezett viszonyában – vizsgálandó. Ez jellemzően ingyenes jogviszony, azaz a kedvezményezett nem nyújt ellenszolgáltatást a vagyonrendelő számára a kezelt vagyon megszerzéséért, de kivételesen lehet visszterhes jogviszony is. Ez utóbbi esetben teljesen indokolatlan a bizalmi vagyonkezelésbe adott vagyon értékének a kötelelő rész alapjához való hozzászámítása, ezért ebből a szempontból erősen megkérdőjelezhető, hogy miért volt szükség a Ptk. módosítására. Hiszen így a Ptk. jelentősen korlátozza a bizalmi vagyonkezelés ellenérték fejében való alapítását, mert a kedvezményezettnek azzal kell számolnia, hogy annak ellenére fognak vele szemben esetlegesen kötelelő részzi igényt érvényesíthetni, hogy ő korábban a vagyonrendelő örökhagyótól visszterhesen szerezte meg a kezelt vagyont.

A másik példánk a bizalmi vagyonkezelési jogviszony megszűnése. Ezt a Ptk. annak ellenére egységesen kezeli, hogy itt is külön kellene választani az egyes jogviszonyokat. Elképzelhető ugyanis olyan eset, amikor csak a fedezeti jogviszony, tehát a bizalmi vagyonkezelésnek csak a megbízási jellegű eleme, a vagyonrendelő és az eredeti vagyonkezelő közötti jogviszony szűnik meg, de az értékjogviszony, azaz a vagyonrendelőnek a kedvezményezettel szembeni kötelezettségvállalása továbbra is

² B. SZABÓ Gábor – ILLÉS István – KOLOZS Borbála – MENYHEI Ákos – SÁNDOR István: *A bizalmi vagyonkezelés*. Budapest, HVG-Orac, 2014, 266.

fennmarad, és egy másik fedezeti jogviszony jön létre a vagyonrendelő és egy új vagyonkezelő között (pl. azért mert az eredeti vagyonkezelő meghal vagy a vagyonrendelő a vagyonkezelőt visszahívja). Emellett azonban olyan helyzet is előállhat, amikor az értékviszony szűnik meg (azaz a kedvezményezett jogosultsága szűnik meg), amely azzal is járhat, hogy a fedezeti jogviszony is megszűnik (pl. elfogy a kezelt vagyon), de az is lehetséges, hogy a fedezeti jogviszony fennmarad, és létrejön egy másik értékviszony, és a vagyonkezelő egy másik kedvezményezett javára kezeli tovább a vagyont. A Ptk. azonban egységesen kezeli a bizalmi vagyonkezelés megszűnését a 6:326. §-ban, így azt a látszatot kelti, mintha valamennyi ott felsorolt esetnek ugyanaz lenne a következménye: a bizalmi vagyonkezeléshez kapcsolódó valamennyi jogviszony – tehát mind a fedezeti, mind az értékviszony – megszűnése. A valóságban azonban – ahogyan erre fent is utaltunk – nem ez a helyzet. Lásd például a 6:326. § (1) bekezdésének b) pontját a vagyonkezelő felmondásáról: ilyenkor ugyanis értelemszerűen csak a fedezeti jogviszony szűnik meg, de ez nem hat ki az értékviszonyra, azaz a kedvezményezett jogosultságára. Ugyanakkor a 6:326. § (1) bekezdésének a) pontja azt az esetet rögzíti, amikor a kezelt vagyon elfogy, tehát mind az értékviszony, mind a fedezeti jogviszony megszűnik. Éppen ezért zavaró az, hogy a Ptk. ugyanabban a felsorolásban helyezi el ezeket az eseteket, hiszen ebből az következne, hogy a jogkövetkezmények is megegyeznek. Ezzel szemben a helyes értelmezés az, hogy a vagyonkezelő felmondása esetén az értékviszony fennmarad, és vagyonrendelő köteles új vagyonkezelőt kinevezni. Hasonlóan problémás az a 6:326. § (1) bekezdésének e) pontja, amely a vagyonrendelő felmondását rögzíti megszűnési okként. A fentiek alapján ugyanis nem egyértelmű, hogy mely jogviszony felmondására jogosult a vagyonrendelő: csak a fedezeti jogviszonyt szüntetheti meg ilyen formában annak bizalmi jellegére tekintettel, vagy a kedvezményezettel szembeni kötelezettségvállalását, azaz az értékviszonyt is. Ezt a rendelkezést szintén érintette a Ptk.-nak a 2017-es módosítása, az ahhoz fűzött miniszteri indokolásból pedig az következik, hogy a jogalkotó lehetőséget kívánt adni arra, hogy a vagyonrendelő eltérő kikötés hiányában visszavonhassa a vagyon bizalmi vagyonkezelésbe adását, ami azt jelenti, hogy nemcsak a fedezeti jogviszony, hanem az értékviszony is megszüntethető felmondással.³

4. Sajátos védelmi eszköz: a visszakövetelési jog

A bizalmi vagyonkezelés természetéből az következik, hogy a vagyonrendelő annak a veszélynek van kitéve, hogy a vagyonkezelő mint a kezelt vagyon tulajdonosa a kezelt vagyont nem a vagyonrendelő által meghatározott feltételek szerint kezeli. Ez azzal is járhat, hogy olyan vagyontárgyak kerülnek ki a kezelt vagyonból, amelyek vonatkozásában a vagyonrendelő kikötötte, hogy azokat a vagyonkezelő nem idegenítheti el. Hiszen a vagyonrendelő és a vagyonkezelő közötti megállapodás kötelmi hatályú, az harmadik személyekre nem hat ki, tehát e szerződés tartalma – a vagyonkezelő számára előírt kötelezettség, hogy valamelyik vagyontárgyat őrizze meg – elvileg nem képezi akadályát annak, hogy harmadik személy e kezelt vagyonba tartozó vagyontárgy tulajdonjogát a vagyonkezelőtől mint annak tulajdonosától megszerezze.

A jogalkotó e kockázat kezelésére egy sajátos védelmi eszközt biztosít a vagyonrendelő, illetve a kedvezményezett számára a vagyonkezelőnek a kezelt vagyont érintő jogellenes

³ E felmondási okot Bodzási Balázs hasonlóan értelmezi, lásd: BODZÁSI Balázs: A bizalmi vagyonkezeléshez kapcsolódó egyes magánjogi kérdések. In: Bodzási Balázs (szerk.): *A gazdasági jog és az adójog aktuális kérdései 2018-ban*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2018, 33.

rendelkezéseivel szemben: ez a visszakövetelési jog.⁴ Ugyanakkor e különös jogintézmény számos kérdést felvet.

Számunkra már az sem világos, hogy egyáltalán miért van szükség bármilyen különös védelmi eszközre ebben a körben. A Ptk. főszabálya ugyanis az, hogy a vagyongazdálkodó a kezelt vagyontárgyak vonatkozásában a rendelkezési joga korlátlan, és e diszpozitív szabálytól tér el a vagyongazdálkodó akkor, amikor a szerződésben feltételeket és korlátokat ír elő a vagyongazdálkodó számára a kezelt vagyongazdálkodóba tartozó vagyontárgyakkal való rendelkezés vonatkozásában. Ha pedig a felek szerződése valamilyen feltétel vagy korlát előírásával eltér a Ptk. főszabályától, akkor a jogalkotó azt is rábíthatná a felekre, hogy milyen módon kívánják szankcionálni e kikötés megszegését: például dönthetnek úgy, hogy nem írnak elő különös szankciót, azaz elegendőnek tartják szerződésszegési szankciókat, vagy kötbért, esetleg elidegenítési és terhelési tilalmat alkalmaznak.

Ezen túl az is kérdéses, hogy ha már mégis valamilyen különös védelmi eszközt biztosít a jogalkotó, akkor az miért nem az elidegenítési és terhelési tilalom. Ez utóbbinak az az előnye is megvan a visszakövetelési joghoz képest, hogy közhiteles nyilvántartásba is bejegyezhető.

Ráadásul azért is problémás a visszakövetelési jog alkalmazása, mert azt a Ptk. a bizalmi vagyongazdálkodásán túl csak az ajándékozásnál biztosítja, ugyanakkor ez utóbbi esetben számos olyan kérdést is rendez, ami a bizalmi vagyongazdálkodásnál nyitott marad. Nem egyértelmű például a bizalmi vagyongazdálkodás esetén, hogy csak a meglévő ajándékot lehet-e visszakövetelni, vagy esetleg van lehetőség a helyére lépett érték visszakövetelésére is. Sőt az az értelmezés sem zárható ki, hogy a vagyontárgy attól is visszakövetelhető, aki azt nem közvetlenül a vagyongazdálkodótól, de szintén ingyenesen vagy rosszhiszeműen szerezte. Azt sem rendez a jogalkotó, hogy a visszakövetelés kapcsán hogyan kell elszámolniuk egymással a feleknek, különösen akkor, ha a szerzés visszerkes volt (e kérdés ajándékozásnál értelemszerűen nem merül fel). Szintén kérdéses, hogy milyen egy esetleges perben milyen pozícióban kell részt vennie a vagyongazdálkodónak: a Ptk. nem rendelkezik arról, hogy a vagyongazdálkodó vagy kedvezményezett ne a saját nevében indíthatna pert, ebből az következne, hogy a vagyongazdálkodó alperes lesz. Ugyanakkor a vagyontárgyat csak a kezelt vagyongazdálkodó számára lehet visszakövetelni, ez a körülmény viszont a vagyongazdálkodó felperesi pozíciója mellett szól. Végül azt sem fejt ki a jogalkotó, hogy mi értendő az alatt, hogy a visszakövetelési jogra vonatkozó szabályt megfelelően kell alkalmazni akkor, ha a vagyongazdálkodó a kezelt vagyongazdálkodóba tartozó vagyontárgyat jogosulatlanul terhelte meg. Milyen igény érvényesíthető ekkor, hiszen vagyontárgy ilyen esetben nem kerül ki a kezelt vagyongazdálkodóból, tehát semmit sem lehet visszakövetelni. Vélhetően az eredeti állapot helyreállítása kérhető ilyenkor, de hogy milyen alapon, az nem világos: azaz nem tudni, hogy a kezelt vagyontárgyat jogosulatlanul megterhelő ügylet pl. megtámadható vagy semmis, esetleg relatív hatálytalan?

A fentiekből jól látszik, hogy a visszakövetelési jognak a bizalmi vagyongazdálkodással kapcsolatos biztosítása „több sebből vérzik”. Először is nem világos, hogy miért van e körben szükség egy sajátos védelmi eszközre. Másodsor, ha már valamilyen különös védelmet nyújt a jogalkotó, akkor az miért nem az elidegenítési és terhelési tilalom. Harmadsor az is rendezetlen maradt, hogy a visszakövetelési jogot hogyan lehet érvényesíteni.

⁴ Sajátos alternatív megoldási lehetőséget vet fel Menyhárd Attila. Szerinte a visszakövetelési jog alkalmazása helyett a rosszhiszeműen vagy ingyenesen a vagyontárgyat megszerző fél minősülhetne a továbbiakban az eredeti bizalmi vagyongazdálkodási szerződésben meghatározott feltételek szerinti vagyongazdálkodónak. E megoldás azonban nem lenne szerencsés abból a szempontból, hogy ekkor a vagyongazdálkodó személye a vagyongazdálkodó akaratától függetlenül változna meg, ami nem egyeztethető össze a bizalmi vagyongazdálkodás bizalmi jellegével. Lásd MENYHÁRD Attila: A bizalmi vagyongazdálkodás a magyar polgári jogban. In: Kisfaludi András (szerk.): *Tanulmányok a bizalmi vagyongazdálkodás jogi szabályozásának elméleti alapjairól*. Budapest, ELTE Eötvös, 2015, 240. Az is igaz azonban, hogy a vagyongazdálkodó ezután élhetne a vagyongazdálkodóval szemben gyakorolható visszahívási jogával, és egy számára megfelelő személyt nevezhetne ki vagyongazdálkodónak.

5. Konklúzió

A bizalmi vagyonkezelés szabályozásához kapcsolódó, fent bemutatott példák jól mutatják, hogy milyen nehézségeket rejt az innovatív megoldások alkalmazása a magánjogban. Alapvetően pozitívan értékeljük azt, hogy a jogalkotó – innovatív lépésként – beemelte a bizalmi vagyonkezelés jogintézményét a Ptk.-ba. Ráadásul nem határozta meg azt sem, hogy milyen célból lehet létrehozni bizalmi vagyonkezelést, ezzel lehetőséget hagyva e jogintézmény minél sokoldalúbb, gyakran akár innovatívnak is tekinthető felhasználására.

Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy ez az új jogintézmény csak akkor lehet sikeres, ha a szabályozása nem hagy teret a jogbizonytalanságnak. E követelménynek különösen akkor nehéz megfelelni, ha a jogalkotó a szabályozás keretében innovatív megoldásokat alkalmaz (pl. a visszakövetelés jog biztosítása egy alapvetően visszterhesnek minősülő jogviszonyban). Természetesen a bírói gyakorlat a felmerülő problémáknak legalább egy részét vélhetően kezelni tudja majd (pl. kárveszély átszállása), de sajnálatosan vannak olyan szabályozási hiányosságok is, amelyek jogértelmezéssel nem oldhatók meg (pl. a visszterhes bizalmi vagyonkezelés hozzászámítása a kötelelés rész alapjához).

Felhasznált irodalom

B. SZABÓ Gábor, ILLÉS István, KOLOZS Borbála, MENYHEI Ákos és SÁNDOR István: A bizalmi vagyonkezelés. Budapest, HVG-Orac, 2014.

BODZÁSI Balázs: A bizalmi vagyonkezeléshez kapcsolódó egyes magánjogi kérdések. In: Bodzási Balázs (szerk.): A gazdasági jog és az adójog aktuális kérdései 2018-ban. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2018.

GÁRDOS Péter: A bizományi szerződés. In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz II. kötet. Budapest, Wolters Kluwer

MENYHÁRD Attila: A bizalmi vagyonkezelés a magyar polgári jogban. In: Kisfaludi András (szerk.): Tanulmányok a bizalmi vagyonkezelés jogi szabályozásának elméleti alapjairól. Budapest, ELTE Eötvös, 2015.

IV. Innovatív magánjogi szekció

INNOVATÍV DIGITÁLIS MEGOLDÁSOK ÉS EZEK HATÁSA A BIZTOSÍTÁS INTÉZMÉNYÉRE*

*Certicky Mária***

A technológia fejlődésével szükségszerűen lépést kell tartaniuk a gazdasági szereplőknek is. Az innovációk adekvát alkalmazása a biztosítási szektort is érinti. Jelen tanulmány célja, hogy röviden vázolja azokat a technológiai megoldásokat, amelyek a biztosítás szolgálatába állíthatók, így a biztosítók és az ügyfelek érdekeit szolgálhatják. A tanulmányban első fejezetében a kárbiztosítás, a második fejezetében a felelősségbiztosítás, míg a harmadik fejezetében az összegbiztosítás lehetséges fejlesztési irányait vizsgálom meg, illetve felvázolom melyek azok a problémák, amelyek a fejlődés, illetve az innováció alkalmazásának, elterjedésének útjába állhatnak.

Kulcsszavak: biztosítás, biztosítás és innováció, Insurtech, IoT, innováció és kockázat

It is imperative that economic operators keep pace with technological advances. Adequate application of innovations also affects the insurance sector. The purpose of this study is to briefly outline the technological solutions that can be deployed in the service of insurance, thus serving the interests of insurers and customers. In the first chapter of the study I investigate the possible development directions of the non-life insurance, in the second chapter the liability insurance, and in the third chapter I outline the problems that may hinder the application and spread of development and innovation.

Keywords: insurance, innovation and insurance, Insurtech, Internet of Things, innovation and risk

Bevezetés

A technológiai fejlődésnek köszönhetően mára elengedhetlenné vált, hogy a gazdaság valamennyi szereplője adekvát módon alkalmazza az új digitális megoldásokat. Ezek az innovációk olyan technológiai vívmányok, amelyek az informatika, a digitalizáció és az internet szinte korlátlan lehetőségeit kiaknázva teljesen más oldaláról képesek az addig kialakult gyakorlatot megközelíteni. Az innovatív fejlődés hulláma a pénzügyi szektort is elérte, így itt is előszeretettel térnek át olyan digitális megoldások (FinTech¹) alkalmazására, amelyek a pénzügyi szektor valamennyi szereplőjének segítenek a vállalat gazdasági-pénzügyi irányításában.² A FinTech megoldások valamennyi pénzügyi szolgáltató szektorban, így a biztosítási szektorban is hasznosíthatók, így már a biztosítók is előszeretettel térnek át olyan technológiák (Insurtech³) alkalmazására, amelyek az intézményt fejlesztik és egyaránt hasznosak a biztosítók és az „ügyfelek”⁴ számára is.

Jelen tanulmány célja, hogy röviden felvillantsa a technológia azon vívmányait, amelyek hatással vannak, vagy a jövőben hatással lehetnek a biztosítás intézményére. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a biztosítás intézményére ható technológiai megoldásoknak két síkját különíthetjük el. Egyik körbe tartoznak azok az innovációk, amelyek valamely olyan termék

* A tanulmányban ismertetett kutató munka az EFOP-3.6.1-16-00011 jelű „Fiatalodó és Megújuló Egyetem – Innovatív Tudásváros – a Miskolci Egyetem intelligens szakosodást szolgáló intézményi fejlesztése” projekt részeként – a Széchenyi 2020 keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

** Dr. Certicky Mária, PhD hallgató. Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Civilisztikai Tudományok Intézete, Kereskedelmi Jogi Intézeti Tanszék. elérhetőség: civmario@uni-miskolc.hu.

¹ Financial Technologies.

² KAGAN, Julia: *Fintech*. lásd: <https://www.investopedia.com/terms/f/fintech.asp>, megtekintve: 2019.06.22.

³ Insurance Technologies.

⁴ Jelen eseten indokoltnak látom a Bit. szerint meghatározott „ügyfél” terminus technikus használatát, hiszen ezek a technológiák nem feltétlenül a biztosítóval szerződő felet, vagy a biztosítottat érintik, hanem a biztosítási tevékenységgel érintett bármely személyt érinthetik. A Bit. 4.§ (1) bekezdés 101. pont szerint ügyfél „a szerződő, a biztosított, a kedvezményezett, a károsult, a biztosító számára szerződéses ajánlatot tett és a biztosító szolgáltatására jogosult más személy, továbbá a független biztosításközvetítő esetében az a személy is, aki a független biztosításközvetítővel alkuszi megbízási szerződést kötött.”

fejlesztését eredményezik, amely a biztosításnak közvetett tárgyát képezi, s ilyenformán a biztosítási fedezetbe vonást befolyásolják. Ilyen például az önvezető járművek kérdésköre, amely a gépjárművekkel kapcsolatos biztosítások (így a kár és felelősségbiztosítások) tekintetében vetnek fel jelentős problémákat azzal, hogy a kockázatot módosítják. A másik – a jelen tanulmány tárgyát is képező – körbe azok az innovációk tartoznak, amelyek kifejezetten a biztosítás intézményét hivatottak „szolgálni” azáltal, hogy a biztosítás valamely elemét a hagyományostól eltérő megvilágításba helyezik, vagy megváltoztatják a megszokott mechanizmusokat. A tanulmány egyes fejezeteiben a biztosítás egyes – hangsúlyozottan a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) rendszerezését követve (kárbiztosítás, felelősségbiztosítás és összegbiztosítás) – fajtáira milyen hatással vannak, illetve lehetnek az egyes újítások. Előre bocsátva elmondható, hogy mindegyik innováció alapját azok internetre kapcsolása jelenti (IoT – Internet of Things), s az internet alapú információ áramlás segíti ezek működését.⁵

Kifejezetten nem része a tanulmánynak, de mindenképpen említésre méltók azok a pénzügyi megoldások, amelyek a biztosítás egészére hatással lehetnek. Ilyen például a blockchain (blokklánc) rendszeren alapuló szerződéskötés, illetve az okos szerződések, amelyekkel gyorsabb és átláthatóbb rendszer érhető el, továbbá e két technológia ötvözése, tehát a blokklánc alapú okos szerződések. Említésre méltó továbbá az „okos város” („smart city”) kérdésköre is, amellyel szintén számos előny érhető el a biztosítás területén,⁶ a tanulmányban ezzel részletesen nem kívánok foglalkozni.

1. Innovatív megoldások a kárbiztosításban

A személyek érdekkörébe tartozó egyik legfontosabb elem a vagyon, amelynek megóvása mindig is cél volt. A vagyoni érdek védelme a kárbiztosítás feladata, s mint ilyen a társadalom szolgálatában áll. A vagyont érő külső behatásoknak számos fajtája lehet, amelyek előre látása és megelőzése, illetve bekövetkezésük esetén kezelése a kárbiztosítás fontos kérdése. A XXI. század kockázatkezelési módszerei folyamatosan változnak és a technológiai vívmányok kihasználásával új síkra terelődnek. Az alább említésre kerülő innovációk a biztosítás intézményének prevenciók célját erősítik, így a káresemények elkerülése érdekében tett hatékony intézkedések a biztosításban résztvevő felek érdekeit szolgálja.

A hasznosítható innovációk egyik köre a lakásbiztosítások terén okozhat lényeges változásokat. A telemetriai rendszerek⁷ lakásban történő alkalmazása esetén számos kedvezményt nyújthatnak a biztosítók. Ide tartoznak a különböző kamerás-, szenzoros-, tűzvédelmi rendszerek, amelyekkel elsősorban megelőzhető a káresemények.⁸

A technológiai vívmányok alkalmazásának másik köre a gépjármű-biztosítás. E körben mindkét forma, így a kár- (casco) és felelősségbiztosítás is előtérbe kerülhet. Előbbivel ehelyütt, utóbbival a következő fejezetben foglalkozom. A telematikai rendszer (erről részletesebben alább) adta lehetőségek a casco biztosítás szolgálatába állíthatók, így a gépjármű állapotával kapcsolatos adatok (guminyomás, fék állapota stb.), illetve a gépjármű

⁵ ALFÖLDY Katalin – SEREGDY Tamás: A jövő biztosítása, avagy a technológia szerepe a lakossági ügyfelek biztosításában. In: *Biztosítás és Kockázat* 2015/2. sz., 48.

⁶ A „smart city” lehetőségeit kihasználva, illetve azt ötvözve az intelligens gépjárművek adta lehetőségekkel a kár- és a felelősségbiztosításban egyaránt hasznosítható megoldásokkal is találkozhatunk. Így pl. a kamerával megfigyelt útestet folyamatosan jelzéseket tudna küldeni az arra közlekedő gépjárműeknek az útesten lévő tárgyakról, személyekről, amellyel így elkerülhetők, legalábbis csökkenthetők lehetnek a balesetek, megelőzve ezzel több személyi sérülést, esetleg halált, illetve pénzügyi oldalról tekintve kár- és sérelemdíj kifizetéseket.

⁷ A telemetria nagy távolságú adattovábbítást, távoli méréseket és vezérlést lehetővé tévő, jellemzően vezeték nélküli kommunikációs rendszer.

⁸ ALFÖLDY – SEREGDY: *i.m.* 51.

vezetőjének vezetési stílusával kapcsolatos információk alapján a biztosító figyelmeztető jelzéseket tud küldeni a járművezető részére a kármegelőzés érdekében.⁹

Mindezek célja elsősorban a vagyont érő káresemények elkerülése, míg másodsorban a bekövetkezett kár körülményeinek (t.i. valóban biztosítási esemény történt-e) és mértékének precízebb felmérése és gyorsabb rendezése. Rendkívül fontos, hogy a biztosítási szerződésben rendezzék a kármegelőző és kárenyhítő intézkedésekre vonatkozó kötelezettségeket, hiszen e kötelezettségek teljesítése (vagy nem teljesítése) a biztosító helytállására hatással van.¹⁰

2. Innovatív megoldások a felelősségbiztosításban

Annak ellenére, hogy a Ptk. a kárbiztosítás körében szabályozza a felelősségbiztosítást elmondható, hogy az nem az egyik fajtája,¹¹ így indokolt azt külön fejezetben tárgyalni. A felelősségbiztosítás lényege – s ez az, ami a többi biztosítási formától megkülönbözteti –, hogy a biztosító a biztosítottat a harmadik személynek okozott kárért való felelősség terhe alól mentesíti. A felelősségbiztosításban alkalmazott új technológiák miatt a gépjármű-felelősségbiztosítás emelhető ki. Ilyen technológiának minősül a kárbiztosítás körében is említett telematikai rendszerek alkalmazása, amely olyan új alapokra helyezi, illetve helyezheti ezt a biztosítási terméket, amely egy sokkal igazságosabb díjfizetési rendszert és egy használat és használó érzékenyebb kockázatközösséget eredményez. Mindemelett a biztosítók számára is pozitívan hathat, mivel a pénzügyi kockázatok körültekintőbb és pontosabb felmérését és folyamatos nyomon követését eredményezheti, amellyel így csökkenteni tudják a pénzügyi veszteségeiket.

A működését tekintve a telematikai rendszer egy a gépjárműben elhelyezett kvázi „fekete doboz”, amely digitális adatként rögzíti a gépjármű működésére vonatkozó információkat. A rendszer GPS alapon működik, így a helymeghatározó adatai és a gépjármű használatából eredően rögzített adatok alapján felmérhetők a gépjármű üzemeltetésével együtt járó kockázatok. Mindezt a biztosítók a biztosítási díj kalkulációjához alkalmazhatják, amely így alapvetően használat alapúvá, s így igazságosabbá válik, mint a jelenleg alkalmazott módszerek (gépjármű kora, a szerződő fél kora és vezetői tapasztalata, illetve a kártörténete stb.). A biztosítási díj alapvetően két díjtételből tevődik össze, egyik az „alapdíj”, amelyet abban az esetben is meg kell fizetni, ha a gépjárművet a forgalomban nem használják.¹² A másik díjtételt egy a gépjármű használatára alapján számított „változó díj” képezné, amely attól függően módosul, hogy a rendszer milyen adatokat tárol a gépjármű működéséről, forgalomban történő közlekedéséről. Mivel a telematikai rendszer „*valós idejű adatokat tud átadni a gépjármű helyzetéről, kihasználtságáról és a vezetői stílussal összefüggő működési jellemzőkről*”,¹³ ezért az így kialakított árszabás sokkal átláthatóbbá teszi a biztosítási feltételeket. A vezető stílus értékelése két dolgot jelent, egyik, hogy a szabálykövetésünkkel csökkentjük ez ebből eredő kockázatokat. E körben pl. vizsgálendő, hogy a sebességkorlátok, a követési távolságok az előzési távolságok stb. betartásra kerülnek-e, tehát a szabálykövető

⁹ ALFÖLDY – SEREGDY: *i.m.* 55.

¹⁰ Vö.: Ptk. 6:463. § (1) – (3) bekezdések.

¹¹ NOVOTNI Zoltán: *A biztosítási szerződések joga*. ELTE Jogi Továbbképző Intézet, Budapest, 1993, 117.

¹² Jogi szempontból érdekes kérdéseket vethet fel a használat jelentése, hiszen az Európai Unió Bírósága a C-648/17. sz. ügyben hozott ítéletében fizetésre kötelezte a biztosítót, s a gépjármű használatából eredő kárként, tehát biztosítási eseményként kezelte azt az esetet, amikor a parkolóban álló helyzetben lévő gépjármű ajtaját kinyitva kárt okoznak egy a mellette parkoló gépjárműben. Ebből a szempontból tehát akár ugyanolyan mértékű kár is felmerülhet, mint a gépjármű üzemeltetése esetén. Természetesen az ilyen kockázat kezeléséhez egy viszonylag magasabb összegű alapdíj megállapítása lesz szükséges. Így ez még mindig igazságosabb lehet, mint egy teljes összegű biztosítási díj kifizetése, amelyet a gépjármű potenciális üzemeltetéséért fizetünk meg. Másik megoldásként annak rögzítése lenne célszerű, hogy mit kell a gépjármű használatának tekinteni.

¹³ ALFÖLDY – SEREGDY: *i.m.* 51–52.

járművezetőknek kisebb díjat kell fizetniük, tekintve, hogy kisebb kockázattal jár a járművezetésük.¹⁴ A másik vezetői stílust értékelő szempont a gépjármű berendezéseinek tényleges használata, így pl. a fék és kormányhasználat, tehát minél kisebb, biztonságosabb fékezéseket hajtunk végre, vagy körültekintőbben és nem hirtelen végzünk kormánymozdulatokat annál kisebb a kockázata a vezetésünknek. Ez utóbbi körében azonban nem tisztázott, hogy a rendszer hogyan kezeli például azt a helyzetet, ha pont azért rántjuk el a kormányt, vagy fékezünk hirtelen és nagyot, hogy elkerüljünk egy balesetet.¹⁵ A technológia alapján ez a baleset elkerülésének költségeként jelenne meg, amelyet a járművezetőnek kellene fizetnie. Ez hatványozott problémát akkor jelent – és úgy gondolom, hogy a „károsult fizet” kérdéskörét¹⁶ feszegeti –, hogyha nem a kormány elrántó vagy hirtelen fékező gépjármű vezetőjét, hanem egy másik gépjármű vezetőjét terhelné valójában a felelősség a baleset, káresemény miatt.

A technológia alapján tehát azon gépjármű vezetők, akik óvatosan közlekednek és a szabályokat minden esetben betartják, tehát minimális kockázattal vesznek részt a gépjármű forgalomban, sokkal kisebb biztosítási díjat fizetnének, mint az ilyen szempontból rossz gépjármű vezetők közé tartozó személyek. Ezzel a biztosítási díjak alacsonyabbak lennének, illetve a biztosítók veszteségei is minimalizálhatóak. Az alacsony díjak elérésének van azonban még egy feltétele, mégpedig a biztosítónak létre kell hoznia egy olyan megfelelően nagy veszélyközösséget, amelyben az ilyen kockázatokat megfelelően porlaszthatja. A hagyományos gépjármű-felelősségbiztosítási feltételek szerint kialakított veszélyközösséghez képest a telematika rendszeren alapuló biztosítást más kockázatok jellemzik, így az ilyen technológiát alkalmazó biztosítottak kockázatai nem porlaszthatók ebben a kockázatközösségben.¹⁷ Ez viszont azt is jelenti, hogy amíg nem elég nagy a kockázatközösség, addig annak mérete miatt kell nagyobb díjat fizetnie a biztosítottnak, ahhoz képest, mint amelyet akkor fizetne, ha a hagyományos veszélyközösség méretével azonos számú biztosított lenne részese az új veszélyközösségnek. Ennek köszönhetően amíg a telematika alapú gépjármű-biztosítások nem terjednek el, illetve – kis utópisztikus prognózissal élve – kizárólagossá nem válnak, addig ezek alkalmazása iránt nem lesz nagy kereslet. Ez viszont fordítva is igaz, hiszen nem lesz addig kereslet, amíg a megfelelő (értsd: a

¹⁴ Itt hívnám fel a figyelmet arra a nézőpontra, amely a társadalom részéről a telematikai rendszertől való elzárkózást okozza, nevezetesen az attól való félelem, hogy e rendszer adatokat szolgáltat vagy szolgáltathat a rendőrség részére a közlekedés során történő szabálykövetésről. Álláspontom szerint ez nem valós félelem, mert a telematikai rendszer alkalmazása során történő adatkezelés is kizárólag az érintett hozzájárulásán alapulhat, így amennyiben az adatok továbbítására a nélkül kerülne sor, hogy ehhez az érintett hozzájárulását adta volna, úgy jogosulatlan adatkezelésről beszélnénk mind a biztosító, mind a hatóság részéről. Egy olyan jogszabályi rendelkezés megalkotását, amely az adatszolgáltatást kötelezővé tenné nem tartom kivitelezhetőnek, hiszen ez a személyiségi jogok olyan szintű korlátozását jelentené, amely valószínűleg megbukna az alapjogok korlátozására vonatkozó szükségesség-arányosság tesztjén.

¹⁵ ALFÖLDY – SEREGDY: *i.m.* 54.

¹⁶ Ebben az esetben arról lenne szó, hogy a potenciális károsult fizetne díjat egy másik személy kockázatos gépjármű használatáért. Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy e miatt a kárbiztosítás körébe tartozik, hiszen ennek lényege, hogy a biztosított érdekkörébe tartozó vagyontárgyban felmerülő értékcsökkenést kiküszöbölje, amely azonban nem azonos a felelősségbiztosítás tárgyát képező biztosítási érdekekkel (felelősségi érdek), hiszen ez az érdek a biztosított harmadik személlyel szemben fennálló felelőssége alapján az ő érdekében bekövetkezett sérelem kiküszöbölésére vonatkozik. A szóban forgó esetben azonban az érdeksérelem (értsd: káresemény) bekövetkezése esetén pont a károkozó gépjármű vezetőjének felelősségi érdekébe tartozik, s a kormányt hirtelen elrántó vagy hirtelen fékező gépjármű vezetője károsultként jelenne meg a káreseményben, így teljesen méltánytalan volna, ha ő térítené meg a baleset elkerülésének költségeit.

¹⁷ Vö. Bit. 4.§ (1) bekezdés 11. pont, amely a veszélyközösség tekintetében azt írja elő, hogy azonos, vagy hasonló kockázatoknak kitett személyek közössége. Alapvetően azt lehet mondani, hogy a hagyományos és az új technológia esetén is ugyanarról a kockázatról van szó (t.i. a gépjármű üzemeltetése), azonban, mivel az új technológia alapján a kockázatkezelést teljesen más aspektusból közelíti meg a biztosító nem lenne méltányos, ha az ilyen személyekre terhelné rá a hagyományos módszeren alapuló személyek kockázatait.

hagyományosnál sokkal olcsóbb) biztosítási díjak fizetésének lehetőségét nem tudják garantálni. Úgy gondolom, hogy ez a kérdés egy „ördögi kör” marad mindaddig, amíg kizárólag ilyen biztosítási terméket lehet majd találni a piacon, amelynek bekövetkezésére az elkövetkezendő évtizedben kevés esélyt látok.

3. Innovatív megoldások az összegbiztosításban

Az összegbiztosítások, így az élet- és balesetbiztosítás alapját a biztosítottak személyével összefüggő kockázatok képezik, amelyek jellemzően egészségügyi adatnak minősülnek. A hagyományos adatgyűjtés szerint a biztosított nyilatkozik a szerződésben feltett egészségügyi állapottal kapcsolatos kérdésekre, s így a biztosító a biztosított szerződéskötés idején fennálló állapota szerint határozza meg a kockázat mértékét. Elképzelhető, hogy a biztosító a szerződéses kockázatok felmérésére az általa megjelölt egészségügyi szakember szolgáltatásának igénybevételét kötelezővé teszi, s az ő szakvéleménye alapján állapítja meg a kockázat mértékét. Természetesen nem hanyagolható el a biztosítottat terhelő változásbejelentési kötelezettség,¹⁸ illetve az ennek elmulasztásának jogkövetkezménye (t.i. ekkor a biztosító kötelezettsége nem áll be), azonban a Ptk. 6:482.§ (1) – (3) bekezdésében foglalt korlátozásokra tekintettel egy a kockázatot befolyásoló lényeges körülmény megváltozása és ennek be nem jelentése esetén is beállhat a biztosító kötelezettsége. Éppen ezért a technológiai vívmányok alkalmazásával (pl. okos óra, különböző szenzoros tapaszok) az ügyfél egészségi állapotának folyamatos monitorozása is lehetséges, így a biztosító azonnal tudja, hogy mikor növekszik meg a biztosítási kockázat. Ebben az esetben a biztosító megteheti a megelőző intézkedéseket is, így pl. felhívhatja az ügyfél figyelmét az orvosi vizsgálat igénybevételének szükségességére, s akár már részbeni diagnózist is alkothat az ügyfele állapotáról, esetleges állapotromlásáról.

Az egészségügyi adatok ilyen célból történő kezelése fontos adatvédelmi kérdéseket vet fel. Miután 2018. május 25. napjától alkalmazandó az Európai Unió általános adatvédelmi rendelete¹⁹ (a továbbiakban: GDPR) első körben meg kell határozni a szenzitív (különleges) adatok kezelésének jogalapját. Ez azért lényeges kérdés, mert a jogalap határozza meg a különleges adat jövőbeli jogi sorsát. A Bit. 136.§-a szerint a biztosító az ügyfél egészségügyi állapotával összefüggő egészségügyi adatokat kizárólag az ügyfél hozzájárulásával kezelheti, amelynek jogalapját így a GDPR 9. cikk (2) bekezdés a) pontja képezi,²⁰ s az adatkezelésre megfelelően alkalmazni kell az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről szóló 1997. évi XLVII. törvény rendelkezéseit. Az érintett hozzájárulásán alapuló adatkezelés esetén az érintett (biztosított) bármikor élhet a törléshez („elfeledtetéshoz”) való jogával és visszavonhatja a hozzájárulását. Ez esetben az adatkezelő köteles törölni az érintetthez vonatkozó minden adatot,²¹ ami azt jelenti, hogy a biztosítási szerződés kockázatát az az adat határozza majd meg, amelyet a biztosító mindaddig

¹⁸ Vö. Ptk. 6:452. § (2) – (3) bekezdés, amelyet a 6:482.§ (1) – (3) bekezdésekben foglalt korlátozásokkal kell alkalmazni.

¹⁹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 Rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet).

²⁰ Nagyon fontos rögzíteni, hogy a hozzájárulás érvényességének egyik feltétele, hogy az megfelelő tájékoztatáson alapul. Tekintettel arra, hogy a biztosítási szerződések megkötésében a biztosító sok esetben vesz igénybe közvetítőt, nagyon fontos hangsúlyozni, hogy a közvetítő a Bit. 378.§-ban foglalt tájékoztatási kötelezettségének e körben is köteles eleget tenni, s ennek elmaradása esetén a biztosítót terheli majd a felelősség. Ezért nagyon fontos, hogy a biztosítók kiemelt figyelmet fordítsanak a nevükben eljáró biztosításközvetítők adatvédelmi tudatosságának növelésére.

²¹ Vö. GDPR 17. cikk (1) bekezdés b) pont

összegejtött.²² Álláspontom szerint az adatkezelő a 17. cikk (3) bekezdés e) pontja szerint²³ tovább kezelheti az adatokat, de azt legfeljebb a biztosítási időszak végéig teheti. Elfogadhatónak tartom az olyan szerződési kikötést, amely szerint a hozzájárulás visszavonása a szerződés egyoldalú megszüntetését jelenti, amelynek konzekvenciáit pedig a Ptk. alapján le kell vonni.

Összességében elmondható, hogy az összegbiztosítások esetén alkalmazott technológiai megoldások is rendkívül hasznosak lehetnek, azonban ezzel szemben nagyon magas társadalmi és jogi elvárások vannak, így ezek Magyarországon történő elterjedésére sokkal többet kell várni, mint egyébként az előző fejezetekben taglalt vívmányokra.

Konklúzió

Összességében megállapítható, hogy az új technológiák alkalmazása nélkülözhetetlen lesz a biztosításban is. Kétségtelen, hogy a tanulmányban vázolt innovációk számos pozitívummal járnak, ezzel együtt azonban nagyon sok érzékeny – szociális, morális és jogi – kérdést vetnek fel, amelyek kiküszöbölése egyelőre nem történt meg. Valamennyi innováció tekintetében elmondható, hogy nagy mennyiségű adatkezelés történik, amellyel kapcsolatosan a megfelelő szintű adatvédelmi intézkedések megtétele nélkülözhetetlen, amelyet az európai általános adatvédelmi rendelet rendkívül szigorú rendelkezései csak tovább fokoznak.

Mindezek figyelembevételével tagadhatatlan a hasznosságuk, azonban a Magyarországon való teljes körű elterjedésükre még hosszú évtizedeket kell várunk. Tekintettel arra, hogy a gépjármű ipar fejlődése rendkívül kimagasló és rövid időn belül az új technológiákkal ellátott gépjárművek már nagyobb számban lesznek forgalomban, mint a régebbi típusúak, úgy gondolom, hogy a gépjármű biztosítást érintő – kár- és felelősségbiztosításban alkalmazott – telematikai rendszeren alapuló megoldások terjednek majd el a legkorábban. A kereslet növelésére alkalmasak lehetnek az emberek versenyszellemére alapuló és azt kihasználó különböző ún. gamifikációs megoldások, amelyekkel akár további kedvezményeket biztosíthatna a biztosító.

Felhasznált irodalom:

ALFÖLDY Katalin – SEREGDY Tamás: A jövő biztosítása, avagy a technológia szerepe a lakossági ügyfelek biztosításában. In: Biztosítás és Kockázat 2015/2. sz.

KAGAN, Julia: Fintech. lásd: <https://www.investopedia.com/terms/f/fintech.asp>, megtekintve: 2019.06.22.

NOVOTNI Zoltán: A biztosítási szerződések joga. ELTE Jogi Továbbképző Intézet, Budapest, 1993.

²² T.i. a hozzájárulás visszavonása nem érinti az addig elvégzett adatkezelés jogszerűségét, így az felhasználható a kockázat értékeléséhez. Vö. GDPR 7. cikk (3) bekezdés.

²³ Nem kötelező törölni az adatot, így az tovább kezelhető, ha az „jogi igények előterjesztéséhez, érvényesítéséhez, illetve védelméhez” szükséges. Álláspontom szerint a biztosítási időszak végéig (sőt sok esetben tovább is) indokolt lehet az egészségügyi adatok tovább kezelése.

AZ ÖNVEZETŐ JÁRMŰVEK ÉS A KONTRAKTUÁLIS FELELŐSSÉG. JOGÉRTELMEZÉSI NEHÉZSÉGEK A SZEMÉLYSZÁLLÍTÁSI SZOLGÁLTATÁSI ÉS A BÉRLETI SZERZŐDÉSEK KÖRÉBEN*

*Csitéi Béla***

Kontraktuális felelősségről csak abban az esetben beszélhetünk, ha a kötelezett megszegi valamely szerződéses kötelezettségét, és a kár e szerződésszegő magatartással okozati összefüggésben következik be. A szerződésszegés kérdése a szerződés tartalma függvényében bírálható el, a szerződés tartalmának vizsgálatát azonban meg kell, hogy előzze a felek által alkalmazott szerződéstípus azonosítása. Az önvezető járművek igénybevételére különféle szerződések keretei között kerülhet sor.

Kulcsszavak: önvezető jármű, szerződésszegés, felelősség, kártérítés.

We can speak of contractual liability only in the case, if the obligent breaks any of its contractual commitments and the damage occurs due to causation linked to the breach of contract. The reason for the violation of the contract can be judged depending on its content, however the identification of the type of contract applied by the parties must go before the process of contract monitoring. The use of self-driving cars must be managed within the framework of various contracts.

Keywords: self-driving car, breach of contract, liability, compensation.

1. Bevezetés

Különböző forgatókönyveket lehet felvázolni arra vonatkozóan, hogy az önvezető járművek elterjedése milyen mértékben fogja átalakítani a jelenlegi közlekedési struktúránkat, ideértve a gépjárművek használatát lehetővé tevő szerződéses hátteret. Könnyen elképzelhető, hogy a közlekedés hatékonyságát szem előtt tartva a járművek közösségi megosztása lesz majd meghatározó, egyben valószínűsíthető, hogy a járműveket hosszabb távon is olcsóbb lesz közlekedési szolgáltatásként igénybe venni, mint azok fenntartásáról gondoskodni.¹

Amennyiben teljes képet kívánunk kapni az önvezető járműveket érintő kontraktuális felelősségről, akkor szem előtt kell tartanunk, hogy a felelősség előfeltétele valamely szerződéses kötelezettség megszegése, azonban naivitás lenne azt gondolnunk, hogy ez a szerződés csak tulajdonátruházó szerződés lehet. Különösen igaz ez annak tükrében, hogy az önvezető járművek tárgyát fogják képezni fogyasztói szerződéseknek és vállalkozások közötti szerződéseknek egyaránt.

A tanulmány célja, hogy megvizsgálja az önvezető járművek felhasználását lehetővé tevő egyes szerződéstípusok sajátosságait, majd külön is értékeli, hogy a szerződés szerinti jogosult mennyiben és miért követelhet majd kártérítést a kötelezett szemben, tekintettel a felek lehetséges üzembentartói minőségére. A kutatás során vizsgált két szerződéstípus a személyszállítási szolgáltatási szerződés és a bérleti szerződés.

2. Személyszállítási szolgáltatási szerződés

* A tanulmány a "Nemzetköziesítés, oktatói, kutatói és hallgatói utánpótlás megteremtése, a tudás és technológiai transzfer fejlesztése, mint az intelligens szakosodás eszközei a Széchenyi István Egyetemen" című (azonosító szám: EFOP-3.6.1-16-2016-00017) projekt keretében készült.

A tanulmány a GINOP-2.3.4-15-2016-00003 azonosítószámú, Felsőoktatási és Ipari Együttműködési Központ a Széchenyi István Egyetemen elnevezésű projekt 'Autonóm járművek jogi kérdései' c. alprojektje keretében és annak finanszírozásából készült.

** Dr. jur. Csitéi Béla, egyetemi tanársegéd. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Civilisztikai Tanszék. Elérhetőség: csitei.bela@uni-nke.hu

¹ LUKOVICS Miklós – UDVARI Beáta – ZUTI Bence – KÉZY Béla: Az önvezető autók és a felelősségteljes innováció. In: *Közgazdasági Szemle* 2018/9. sz., 954–955.

A személyszállítási szolgáltatási szerződések részletes szabályait a személyszállítási szolgáltatásokról szóló 2012. évi XLI. törvény (a továbbiakban: Szsztv.) tartalmazza. Az Szsztv. 2. § 30. pontja rögzíti, hogy személyszállítási szolgáltatásnak minősül „*az e törvényben meghatározott járművel szerződés alapján, díj ellenében végzett személyszállítás, valamint az ezekhez kapcsolódó kiegészítő szolgáltatások.*” A törvény 2. § 12. pontja a járművek körében vasúti, közúti és vízi járműveket, trolibuszt, valamint különleges személyszállító szolgáltatást nyújtó járműveket különböztet meg.

Ha tehát a közlekedés során valamely közúti személyszállítási szolgáltatást veszünk igénybe, akkor köztünk és a szolgáltató között egy speciális szolgáltatási szerződés jön létre, amelyre az Szsztv. 19. § (2) bekezdése alapján a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) vállalkozási szerződésekre vonatkozó rendelkezéseit kell alkalmazni. A leírtak az önvezető járművekre is irányadóak, hiszen azok szintén közúti járműveknek minősülnek. Amennyiben az utas a kár elszennvedője, akkor egyértelműen megállapítható a közlekedési szolgáltató kontraktuális felelőssége. Nehezebben megválaszolható kérdés a *regressz* igény érvényesíthetőségének lehetősége, hiszen nem egyértelmű, hogy a harmadik személy károsult kivel szemben milyen jogcímen követelhet kártérítést.

A veszélyes üzemi tevékenységgel okozott károkért az üzemeltető tartozik felelősséggel, aki nem más, mint akinek az érdekében a veszélyes üzem működik. Joggal vethető fel a kérdés, hogy személyszállítási szolgáltatás igénybevétele estén ki minősül a jármű üzemeltetőjének. Az Szsztv. több ponton is utal a jármű üzemeltetőjére, a két fogalom azonban nem feleltethető meg egymásnak. Érdemes kitekintéssel élni az üzemeltető fogalmát értelmezői magyar bírói gyakorlatra.

A Szegedi Ítéltábla megállapította, hogy vegyszeres permetszer repülőgépen keresztül megvalósuló permetezése esetén a megrendelő minősül üzemeltetőnek. Az ítélet indoklása szerint „*a mérgező anyagok kiszórása tekintetében az alperes a veszélyes tevékenység folytatójának minősül. Az alperes felelőssége ennél fogva nem csupán a felügyelet, ellenőrzés körében őt terhelő, felróható mulasztásért áll fenn, hanem a repülőgépes vegyszerkijuttatás – mint fokozott veszéllyel járó tevékenység – tekintetében üzemeltetőnek (veszélyes tevékenység folytatójának) minősült, ezért a konkrét károkozó személyétől függetlenül a fokozott veszéllyel járó tevékenységgel okozott kárért – a károsult irányában – felelősséggel tartozott (BDT2007. 1623.).*”

A Legfelsőbb Bíróság a gyártó, mint I. rendű alperes és a kereskedelmi vállalat, mint II. rendű alperes felelősségének kérdését vizsgálta abban az ügyben, amelyben egy üzletben árusított maró hatású anyag flakonjának dugója kirepült, a benne lévő folyadék pedig a felperes szemébe fröccsent. Az elsőfokú bíróság egyetemlegesen kötelezte az alpereseket, a Legfelsőbb Bíróság azonban megállapította, hogy a termék gyártójának személye nem állapítható meg, hozzáfűzve: „*az adott esetben egyébként az I. r. alperes kártérítő felelősségének fennállása akkor sem lenne bizonyított, ha a balesetet okozó terméket az I. r. alperes gyártotta volna. Helytállóan fejtette ki a fellebbezésében az I. r. alperes, hogy a flakonokat a nagykereskedelmi vállalat telephelyéről történt kiszállítás során rakodási rendellenességből, vagy tárolási hibákból eredően is érhatték olyan sérülések, amelyek miatt később a baleset bekövetkezett. Ehhez képest a Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint az I. r. alperes kártérítésre csak akkor lenne kötelezhető, ha a felelősség alól mind a II. r. alperes, mind pedig a nagykereskedelmi vállalat is kimentette volna magát (BH1993. 678.).*” A Legfelsőbb Bíróság logikájából kitűnik, hogy a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatójának az minősül, akinek közvetlen érdeke fűződik a veszélyes üzem üzemeltetéséhez. A Ptk. 6:536. § (2) bekezdése ugyanakkor kimondja, hogy „*ha a veszélyes üzemnek több üzemeltetője van, őket közös károkozónak kell tekinteni.*” A Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Ptk.) hasonló szabályt

tartalmazott,² így nehezen érthető, hogy a Legfelsőbb Bíróság – amennyiben a gyártó üzembentartói minősége is megállapítást nyert – miért nem közös károkozóknak minősítette az alpereseket. A kommentár egyébként arra a következtetésre jut, hogy a gyártó, a forgalmazó és az eladó is üzembentartónak minősül, őket közös károkozóknak kell tekinteni.³ Végül említést érdemel a Legfelsőbb Bíróság azon döntése, amelyben a gépjármű vezetésének átengedésével összefüggésben értelmezte az üzembentartói minőséget. Az indokolás alapján „önmagában azért, mert a baleset időpontjában az I. r. alperes vezette a gépjárművet, még üzemben tartónak nem minősült. Semmilyen peradat nem merült fel ugyanis arra, hogy az I. r. alperes rendszeresen vagy ismétlődően vezette volna a gépkocsit. Az a tény, hogy egy-egy alkalommal, mint pl. a baleset napján A. S. átengedte a vezetést az I. r. alperesnek, vagy éppen megkérte arra, hogy a gépkocsit ő vezesse, tartós tevékenységet nem jelent, s így az I. r. alperes a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatójának sem tekintendő (BH1992. 242.).” A döntés utal a PK 40. számú állásfoglalásra, amely alapján a veszélyes üzemi tevékenység folytatása ismétlődő, rendszeres és tartós tevékenységet jelent. Ez az indoka annak, hogy a járművezetés alkalmi átengedése nem eredményezheti az üzembentartói minőség átszállását. Az ismertetett esetekből is megállapítható, hogy a bírói gyakorlat jellemzően azt a személyt tekinti üzembentartónak, aki a veszélyes üzemi tevékenység kockázatainak elhárítására vagy mérséklésére képes és köteles, aki a veszélyes üzem működését felügyeli és koordinálja, az azzal kapcsolatos döntéseket meghozza, és akinek a javára az adott tevékenység hasznot hajt vagy egyéb előnyt biztosít.⁴ Személyszállítási szolgáltatás igénybevétele esetén éppen ezért úgy gondolom, hogy – figyelemmel különösen a tevékenység folyamatosságának követelményére és arra, hogy szolgáltatás nyújtása a közlekedési szolgáltató haszonszerzését szolgálja – a közlekedési szolgáltató minősül üzembentartónak. A PK 40. számú állásfoglalás is utal arra, hogy a gépjármű üzembentartója jellemzően annak tulajdonosa. Az utas a szolgáltatóval szemben regressz igényt tehát nem érvényesíthet, mivel harmadik személy károsulttal szemben a jármű által okozott károkért nem ő, hanem a közlekedési szolgáltató, mint üzembentartó tartozik felelősséggel.

A *non cumul* elv kizárja, hogy a szolgáltatási szerződés jogosultja a közlekedési szolgáltatótól a veszélyes üzemi felelősség szabályai alapján követeljen kártérítést. A kontraktuális felelősség kimentési rendszere jelentős mértékben különbözik a fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség tényállásától. Az egyik fontos különbség, hogy szerződésszegéssel okozott károk esetén nem a működési körön, hanem az ellenőrzési körön kívüli okra történő hivatkozás vezethet mentesüléshez. Az ellenőrzési kör a működési körhöz képest szűkebb kategória, mivel a működésnek vannak olyan elemei is, amelyek nem vonhatók az ellenőrzési kör fogalma alá.⁵ E ponton a fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség kimentési szabálya tehát mindenképpen szigorúbbnak tekinthető.

A személyszállítási szolgáltatási szerződés megszegésével okozott kár speciális annyiban, hogy a szerződésszegő magatartás veszélyes üzemi tevékenységgel valósul meg. Elfogadható az az álláspont, amely szerint ezekben a helyzetekben nem indokolt különbséget tenni az ellenőrzési kör és a tevékenységi kör kategóriája között, a kontraktuális károkozást a deliktuális károkozással szemben támasztott mérce szerint kell elbírálni.⁶ Emellett a jogértelmezés mellett szól az is, hogy a Ptk. a kontraktuális felelősség szabályainak szigorításával közismerten arra törekedett, hogy szigorúbb jogkövetkezményeket fűzzön a

² A régi Ptk. 346. § (1) bekezdése rögzítette, hogy „ha a kárt több személy fokozott veszéllyel járó tevékenységgel közösen okozta, egymás közti viszonyukban a felelősség általános szabályait kell alkalmazni.”

³ VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*. Jogtár, Wolters Kluwer Kft., 2019, 1266.

⁴ OSZTOVITS András: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja. IV. kötet*. Budapest, Opten Informatikai Kft., 2014, 133.

⁵ FUGLINSZKY Ádám: *Kártérítési jog*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 2015, 344–345.

⁶ KEMENES István: A kontraktuális kártérítés egyes kérdései. In: *Magyar Jog* 2017/1. sz., 4.

szerződés alapján fennálló, a szerződés kötelezettje által kifejezetten vállalt kötelezettségek megszegéséhez. Nem valósulna meg a jogalkotás célja, ha az üzembentartó a szerződés megszegésével okozott károkért enyhébb mérce szerint felelne, mintha ugyanazzal a magatartásával pusztán valamely abszolút szerkezetű jogviszonyból származó kötelezettségének nem tenne eleget.

3. Bérleti szerződés

A bérleti szerződésekre vonatkozó szabályokat a Ptk.-ban találjuk meg. A Ptk. 6:331. § (1) bekezdése kimondja, hogy „*bérleti szerződés alapján a bérbeadó meghatározott dolog időleges használatának átengedésére, a bérlő a dolog átvételére és bérleti díj fizetésére köteles.*” A bérleti szerződést tehát az különbözteti meg a személyszállítási szolgáltatási szerződéstől, hogy míg az előbbi tárgya valamely dolog időleges – határozatlan vagy határozott ideig tartó – használatának átengedése, addig az utóbbi kizárólag közlekedési szolgáltatás nyújtására irányul, az utas nem szerez használati jogot a kötelezett tulajdonában álló jármű felett.

Ha a bérlő a jármű használata során olyan kárt szenved el, amely visszavezethető a bérbeadó szerződésszegő magatartására, akkor kontraktuális felelősségi igényt támaszthat a szerződés kötelezettjével szemben. Szerződésszegő magatartásnak minősül, ha a bérlet tárgya nem felel meg a szerződésben rögzített követelményeknek. A Ptk. 6:332. § (1) bekezdése alapján „*a bérbeadó szavatol azért, hogy a bérelt dolog a bérlet egész tartama alatt szerződésszerű használatra alkalmas, és megfelel a szerződés előírásainak. Erre a szavatosságra a hibás teljesítés miatti szavatosság szabályait azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy a bérlőt az elállás helyett a felmondás joga illeti meg, kicserélést pedig nem követelhet.*” Ha tehát a baleset arra vezethető vissza, hogy a bérbe adott jármű hibás volt, akkor a bérbeadó köteles megtéríteni a bérlő hibás teljesítésből eredő kárát.

Jelentős eltérés a személyszállítási szolgáltatási szerződésekhöz képest, hogy míg a személyszállítási szolgáltatás jogosultja semmilyen jogot nem szerez a jármű felett, addig a bérlő használati joga jellemzően huzamosabb ideig áll fenn, lehetőséget biztosítva a jármű felügyeletére és az annak működést érintő döntések meghozatalára. Ha kisebb mértékben is, de igaz ez az önvezető járművekre is. Az üzembentartói minőség megítélése tehát kevésbé egyértelmű, mint a közlekedési szolgáltató esetében.

Érdemes kitekintéssel élni az Amerikai Egyesült Államok joganyagára. A *Title 49 of the United States Code 30106. § (a)* bekezdése egyértelműen meghatározza, hogy a bérbe adott jármű tulajdonosa mennyiben felel a jármű által okozott károkért: „*an owner of a motor vehicle that rents or leases the vehicle to a person (or an affiliate of the owner) shall not be liable under the law of any State or political subdivision thereof, by reason of being the owner of the vehicle (or an affiliate of the owner), for harm to persons or property that results or arises out of the use, operation, or possession of the vehicle during the period of the rental or lease, if the owner (or an affiliate of the owner) is engaged in the trade or business of renting or leasing motor vehicles, and there is no negligence or criminal wrongdoing on the part of the owner (or an affiliate of the owner).*” A bérbeadó főszabály szerint tehát nem tartozik felelősséggel a bérlő magatartásáért, kivéve, ha a balesetben közrehatott a tulajdonos hanyagsága vagy az általa elkövetett bűncselekmény. Összegezve megállapítható, hogy a bérbeadó nem bír üzembentartói minőséggel, és harmadik személy károsult csak akkor léphet fel vele szemben, ha a kár közvetlenül a bérbeadó magatartására vezethető vissza. Más kérdés, hogy az önvezető járművek relációjában mennyiben marad önálló értelmezési tartománya a szabálynak, hiszen a balesetek járművezető hiányában kizárólag a jármű hardveres vagy szoftveres eredetű hibájából lesznek majd származtathatóak.

Talán nem meglepő, hogy a Ptk. nem foglalkozik a kérdéssel. A bérleti szerződés leggyakoribb tárgya valamely ingatlan, amely jellemzően nem okoz kárt harmadik személynek. Amennyiben a bérlő gépjármű használatára köt szerződést, akkor a kötelező gépjármű-felelősségbiztosítás intézménye nyújt fedezetet a harmadik személy oldalán jelentkező kár kiegyenlítésére. A kötelező gépjármű-felelősségbiztosításról szóló 2009. évi LXII. törvény (a továbbiakban: Kgfb. tv.) 4. § (1) bekezdése kimondja, hogy „*minden magyarországi telephelyű gépjármű üzemben tartója köteles – a külön jogszabály alapján mentesített gépjárművek kivételével – az e törvény szerinti biztosítóval a gépjármű üzemeltetése során okozott károk fedezetére, az e törvényben meghatározott feltételek szerinti biztosítási szerződést kötni, és azt díjfizetéssel hatályban tartani.*” A felelősségbiztosítási szerződés megkötésére tehát az üzemeltető köteles. Egy bérgepjármű esetében nehezen képzelhető el, hogy a bérlő legyen a szerződéskötési kötelezettség alanya, különös tekintettel arra, hogy a bérlő személye folyamatosan változik.

Az üzemeltetői minőség értelmezésében segítségünkre lehet a biztosítók szerződési gyakorlata. A CLB Független Biztosítási Alkusz Kft. a kötelező gépjármű-felelősségbiztosításról szóló általános tájékoztatójában kifejezetten rögzíti, hogy „*nem lehet szerződő a gépjármű bérlője, használója még abban az esetben sem, ha a bérleti, haszonbérleti, használati stb. szerződésben azt határozták meg, hogy a felelősségbiztosítási szerződés kötésének kötelezettsége a bérlőt, használót terheli. A bérlet, haszonbérlet vagy kölcsönszerződés ugyanis nem eredményez az üzemeltető személyében bekövetkező változást.*”⁷ A Netrisk.hu Első Online Biztosítási Alkusz Kft. tájékoztatója szinte ugyanezt mondja azzal, hogy „*a hivatkozott bérleti, használati szerződések olyan jellegű kikötései, amelyek a biztosításkötési kötelezettséget meghatározzák, a biztosítóval szemben nem hatályosak.*”⁸ Végül érdemes utalni a K&H Biztosító Zrt.-nek a kötelező gépjármű-felelősségbiztosítási díjtarifára vonatkozó kalkulátorára. A kalkulátorból kitűnik, hogy a bérlehető – azaz egy biztosítási időszakban egynél több személy számára bérbeadásba kerülő – gépjárművekre korrekciós szorzó érték vonatkozik.⁹ A biztosító szóhasználatából egyértelműen megállapítható, hogy bérgepjármű esetében a bérbeadó minősül a szerződéskötésre kötelezett üzemeltetőnek.

Fontos megjegyezni, hogy a Kgfb. tv. üzemeltetője nem feltétlenül feleltethető meg a Ptk. fogalmának. A Kgfb. tv. 45. § (1) bekezdése alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy az a személy minősül üzemeltetőnek, aki a gépjármű forgalmi engedélyében üzemeltetőként szerepel. A Ptk. ugyanakkor azt a személyt tekinti üzemeltetőnek, akinek az érdekében a veszélyes üzem működik. Elképzelhető, hogy a forgalmi engedélyben szereplő üzemeltető élettársa a jármű állandó használója, ezért az érdekelv alapján ő köteles az okozott kár megtérítésére. Nem adható tehát egyértelmű válasz arra a kérdésre, hogy jármű bérbeadása esetén ki felelős a jármű által okozott károkért, azonban kijelenthető, hogy az önvezető járművekkel összefüggésben indokolatlannak tűnik a bérlő felelőségének megállapítása, mivel a jármű működésének felügyeletére és a kockázatok elhárítására elsősorban a bérbeadónak van lehetősége.

4. Befejezés

⁷ Lásd: https://kotelezobiztositas.clb.hu/altalanos_tajekoztato_kotelezo_biztositasrol, megtekintve: 2019.05.19.

⁸ Lásd: https://www.netrisk.hu/biztositasi_informaciok/biztositasi_termektajekoztatok/kotelezo_biztositas/kotelezo_biztositas.php#begin, megtekintve: 2019.05.19.

⁹ Lásd: https://www.khdirektbiztositas.hu/KGFB_biztositas_kalkulator/dokumentumok/tarifa_20170321.pdf, megtekintve: 2019.05.19.

Az önvezető járművek térnyerése ellen hat, hogy az automatizált járművek balesetekben való érintettsége egyelőre magasabb, mint a hagyományos járműveké, ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy e balesetek jellemzően nem a jármű hibájából következnek be, valamint a súlyosságuk is alacsonyabb az átlagnál.¹⁰ Az önvezető járművekbe energiát fektetni tehát érdemes és szükséges. A járművek közútra helyezésének előfeltétele, hogy rendelkezésre álljon a szükséges jogi háttér, és tisztán lássunk többek között az olyan kérdésekben, mint hogy ki felelős az önvezető jármű által okozott károkért.

A kontraktuális felelősségi igények elbírálását nehezíti a *regressz* igény érvényesíthetőségének kérdése. A károsult számára ugyanis nem teszi egyértelművé a szabályozás, hogy a jármű utasa és vele szerződő személy közötti szerződés tartalmának függvényében ki minősül a jármű üzembentartójának. A leírtakból kiolvasható, hogy sok esetben még a hagyományos járművek által okozott károkkal összefüggésben sem határozható meg könnyen a felelős személye. Mindannyiunk érdeke, hogy a nyitott kérdések megválaszolásával elősegítsük a technológia piacra kerülését, és ezáltal támogassuk az emberi élet fokozottabb védelmét.

Felhasznált irodalom

BÍRÓ György: Átruházó szerződések. In: Polgári Jogi Kodifikáció 2003/2. sz., 14–30.

FUGLINSZKY Ádám: Kártérítési jog. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015.

KEMENES István: A kontraktuális kártérítés egyes kérdései. In: Magyar Jog 2017/1. sz., 1–10.

LUKOVICS Miklós – UDVARI Beáta – ZUTI Bence – KÉZY Béla: Az önvezető autók és a felelősségteljes innováció. In: Közgazdasági Szemle 2018/9. sz., 949–974.

OSZTOVITS András: A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja. IV. kötet, Budapest, Opten Informatikai Kft., 2014.

UDVARY Sándor: Sofőr nélkül biztonságosabb? Az önvezető gépjárművek formálódó jogi háttere. In: Ügyvédkörkép 2016/4. sz., 16–17.

VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. Jogtár, Wolters Kluwer Kft., 2019.

¹⁰ UDVARY Sándor: Sofőr nélkül biztonságosabb? Az önvezető gépjárművek formálódó jogi háttere. In: Ügyvédkörkép 2016/4. sz., 16.

INNOVATÍV MEGOLDÁSOK A SZEMÉLYISÉGI JOGI VÉDELEMBEN, KIEMELTEN A MAGÁNÉLETHEZ VALÓ JOG OLTALMÁRA*

*Halász Csenge***

A személyiségi jogok védelme az elmúlt években jelentős változásokon ment keresztül. A 2014-ben hatályba lépett Polgári Törvénykönyv jelentős változásokat vezetett be a nevesített személyiségi jogokat és a személyiségvédelem szankciórendszerét tekintve is. Ebből a szempontból kiemelhető a magánélethez való jog védelme, amely nevesített személyiségi jogként kapott helyet a kódexben és 2018 augusztusától külön törvény is rendelkezik az oltalmáról. A magánélethez való jog érvényesülésére egyértelműen hatnak a digitális világ névumai, jelen tanulmány e körből a közösségi oldalakat és a digitális szabadalmakat és találmányokat emeli ki.

Kulcsszavak: személyiségi jog, magánélethez való jog, privátszféra, közösségi média, digitális névum

The protection of personal rights has undergone significant changes in recent years. The Civil Code, which came into force in 2014, has introduced significant changes to named personality rights and the system of sanctions for personal protection. The protection of the right to privacy is enshrined in the Code as a named individual right. As of August 2018, there is a separate law on its protection. The right to privacy has clear impact on the digital world. In this study, I will highlight social media and digital patents in this regard.

Keywords: civil rights, personal rights, the right to privacy, social network, technological novelty

Bevezető gondolatok

Kutatási témámat a magánélethez való jog aktuális kérdései jelentik, így mind a MOE konferencián megtartott előadásomban, mind jelen tanulmányban is e jogosultság innovatív jellegét kívánom kiemelni. A rövid történeti és dogmatikai áttekintés után e személyiségi jog újszerű, előremutató érvényesülési területei kerülnek felvázolásra. Ezen területekkel külön tanulmányokban foglalkozom részletesen, jelen dolgozat csupán rendszerezi és gondolatébresztő jelleggel villantja fel azokat.

I. Történeti és dogmatikai áttekintés

Már az emberiség korai történetéhez kötődő írásos emlékekben is találhatóak a magánélet védelmére történő utalások. Az ókori görög mitológiában például Heszitia, Zeusz nővére ugyan nem jelent meg önálló személyiségként a mítoszokban, mégis az otthon és a tűzhely védelmezőjeként tisztelték. A családi béke, az otthon melege, így az idegen fürkésző tekintetek előli elvonulás oltalmazójaként tekintettek az istennőre, akinek tiszteletére minden nagyobb görög városban olyan nyilvános tűzhely állt, melynek lángja soha nem aludhatott ki.¹ De a Biblia Ótestamentumában is találhatóak utalások a magánélethez való jog fizikai megjelenési formájára. A Bibliában, ugyanis annak a jele, hogy az ember különbséget tud tenni illő és nem illő között, abban nyilvánult meg először, hogy Ádám és Éva, meztelenségüket megszégyellve ruhát készítettek maguknak.² De kiemelhetők az ókori törvénykönyvek közül például Hamurappi és az indiai Manu szabály gyűjteményei is,

* A tanulmányban ismertetett kutató munka az EFOP-3.6.1-16-00011 jelű „Fiatalodó és Megújuló Egyetem – Innovatív Tudásváros – a Miskolci Egyetem intelligens szakosodást szolgáló intézményi fejlesztése” projekt részeként – a Széchenyi 2020 keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

** dr. Halász Csenge, PhD hallgató. Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola, konzulens: Dr. habil Barzó Tímea.

¹ Edith HAMILTON: *Görög és római mitológia*. Budapest, HOLNAP Kiadó, 1992, 34.

² FÉZER Tamás: A privátszféra polgári jogi védelmének alapkérdései, In: *Debreceni Jogi Műhely* 2014/1-2. szám, lásd: http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/1_2_2014/a_privatszfera_polgari_jogi_vedelmenek_alapkerdesei/ letöltés ideje: 2019.05.05.

amelyek szintén tartalmazzák privátszférára történő utalást.³ A magánélet oltalmának történeti fejlődése során elengedhetetlen a közszféra és a magánszféra viszonyának a vizsgálata is, mely tekintetben rögzíthető, hogy az ókori görög és római kultúrák határozatlan különbséget tettek közügy és magánügy között. A kettő közötti differencia pedig nyilvánvalóan egyre bővült, a felvilágosodás időszakára a magánügyek körébe tartozó ügyeket a közhatalom korlátjaként fogták fel. A felvilágosodás társadalomfilozófiai tanításai révén felértékelődött az individuum szerepe, a személyiségi jogok az állami hatalom korlátjaként funkcionáltak. E tekintetben számos gondolkodó álláspontja kiemelhető, néhány példával élve, Hegel, John Locke, Jeremy Bentham és John Stuart Mill is foglalkozott az individuum belső magjának a védelmével.⁴ A magánélethez való jog történeti fejlődési ívének bemutatása során kiemelt szereppel bír a technikai fejlődés.

A jogosultság első és alapvetőnek tekinthető megfogalmazása, kissé rendhagyó módon, egy olyan tudományos műhöz köthető, amelyet a technikai fejlődésre való jogi reflexió iránti igény hívott életre. A Samuel Warren – Luis Brandeis szerzőpáros 1890-ben a Harvard Law Review-ban tette közzé tanulmányát, amely a „*The Right to Privacy*” címet viselte. A Warren – Brandeis szerzőpáros a személyiség sérthetlenségéből kiindulva, abszolút szerkezetű jogviszonyként tekintett a privacy-re. Olyan jogként határozták meg, amely biztosítja az egyén számára a külvilág kizárásának a lehetőségét.⁵ A szerzők azon felismerése, hogy a magánszférába tartozó tények nyilvánosságra hozatala nem vagyoni kárt jelenthet a sérelmet szenvedő fél számára, elsőprő jelentőségűnek bizonyult. Annak ellenére, hogy a magánszférát, a mai viszonyokhoz képest, meglehetősen szűk értelemben tették vizsgálat tárgyává, jelentőségét számos korabeli gondolkodó is felismerte. *Harry Kalven Jr.* egyenesen „*minden idők legnagyobb hatású jogi tanulmányának*” nevezte a Harvard Law Review-ban megjelent írást.⁶ A kiindulási alap ezennel létrejött, továbbgondolására pedig számos kísérlet született.

Egy emberöltővel később *Alan Westin*, a Columbia Egyetem professzora már tágabban ragadta meg a magánszféra fogalmát. Álláspontja szerint, a privacy az egyének, csoportok és intézmények azon jogát jelenti, hogy eldönthessék, mikor, hogyan és milyen terjedelemben adnak ki információt magukról másoknak.⁷ Szintén ebben a korszakban született meg *Milton R. Konvitz* tollából az a meghatározás, amely szerint a privátszféra azt a „*helyet*” jelenti, amelyben az ember önmaga lehet és önmaga maradhat.⁸ Majd *Ferdinand Schoeman*, akinek kiemelhető a privacy filozófiai dimenziójával foglalkozó munkássága, a magánszféra három szegmensét különíti el. Álláspontja szerint, megközelíthető olyan igényként, jogcímként vagy jogként, amely arra irányul, hogy az egyén meghatározza, hogy mely vele kapcsolatos információk jussanak mások tudomására. Másrészt jelentheti az egyén személyes információi, intim vonatkozásai feletti ellenőrzést, valamint annak a meghatározására vonatkozó képességet, hogy az egyénhez ki férhet hozzá. Harmadrészt, olyan állapot is érthető alatta, amelyben az egyénhez való hozzáférés korlátozott.⁹ Ezzel szemben *Charles Fried*, a Harvard

³ LUKÁCS Adrienn: *What is privacy? History and definition of privacy*, lásd: <http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/10794/7/3188699.pdf>, letöltés ideje: 2019.05.05.

⁴ Glenn NEGLEY: *Philosophical Views on the Value of Privacy*, 321.

<https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3111&context=lcp> (letöltés ideje: 2019.05.06.)

⁵ Samuel WARREN – Luis BRANDEIS: *The right to privacy*, In: *Harvard Law Review*, Vol IV (1890), 193-203.

⁶ SIMON Éva: *Egy XIX. századi tanulmány margójára*. In: *Információs Társadalom* 2005/2. szám, 34.

⁷ MÉSZÁROS János: *Adatvédelem a XXI. században és az internet világában*, PhD értekezés, Témavezető: Prof. Dr. Paczolay Péter, Szeged, 2017, 17.

⁸ SZABÓ Máté Dániel: *Kísérlet a privacy fogalmának meghatározására a magyar jogrendszer fogalmaival*, http://epa.oszk.hu/01900/01963/00013/pdf/infotars2005_05_02_044-054.pdf, letöltés ideje: 2018. június 2., 45.

⁹ JÓRI András – SOÓS Andrea Klára: *Adatvédelmi jog, Magyar és európai szabályozás*, Budapest, 2016, 15-16. Lásd. hozzá: Ferdinand D. SCHOEMAN: *Privacy: Philosophical Dimensions of Privacy: An Anthology*, Cambridge University Press, Cambridge, 1984.

Law School professzora a privacy egyetlen aspektusát ragadta meg: a rólunk szóló tudás feletti ellenőrzés gyakorlásával azonosítja.¹⁰ *Ruth Gavison*, aki számos tanulmányában foglalkozott a privacy mibenlétével, az egyénhez való korlátozott hozzáférésként határozza meg a fogalmat. Álláspontja szerint, az a személy rendelkezik tökéletes privacy-vel, akiről senkinek sincsenek ismeretei, akivel senki nem foglalkozik, és akihez fizikailag sem fér hozzá senki.¹¹ Ez a meghatározás kissé idealistának tűnhet, hiszen valós társadalmi viszonyok között elképzelhetetlennek látszik ez a fajta „ismeretlenség”, különösen a digitális világ újdonságainak tükrében. Igen érdekes gondolatok olvashatóak *Lawrence Lessig* esszéjében is, amely egy 1998-ban Tajpejben megtartott konferenciára készült. A szerző álláspontja szerint a privacy-nek többféle architektúrája különíthető el. A privát szféra ugyanis nem más, mint az, ami akkor marad, ha a társas lét egészéből kivonjuk a megfigyelt és a kutatható elemeket.¹² *Sissela Bok* megállapítása szerint a privacy a nem kívánt külső hozzáférés elleni védelmet jelenti, legyen szó akár fizikai hozzáférésről, akár a személyes adatok megismeréséről.¹³ Arra, hogy mennyire eltérően értelmezhető a privacy tartalma kiváló példát nyújtanak *Daniel J. Solove* és *Roger Clarke* írásai is. Solove, amerikai jogászprofesszor a privacy meghatározásánál a magánszférát sértő behatásokból és az azok elleni védelemből indult ki, Clarke viszont eltérő logikát alkalmazott. Az érintett személyét tekintette kiindulási alapnak és annak alapján határozta meg a privacy elemeit, majd felvázolta a lehetséges fenyegető veszélyeket.¹⁴

Véleményem szerint, a fentiekben (a teljesség igénye nélkül) felvázolt néhány fogalom kellően rávilágít arra, hogy mennyire nehéz feladat a privacy meghatározása. Sőt azt a kérdést is magukkal hozzák, hogy egyáltalán lehetséges-e a meghatározás?

E tekintetben kiemelhető, hogy az angolszász jogrendszerben több elméleti irányzat is született a privacy mibenlétének meghatározására. Néhány példával élve az értelmezési modell, a konceptuális modell és a kontroll elméletek mind eltérő magyarázatot adnak a privacy mibenlétére vonatkozóan.¹⁵ A magam részéről azon tudományos álláspontokhoz tudok csatlakozni, amelyek nem tekintenek egységes fogalomként a magánéletre. Véleményem szerint is létezik egy materiális világban és egy pszichikai síkon megvalósuló vetülete. A fizikai világban megjelenő privacy az egyén privátszférájának a valóságban megnyilvánuló aspektusait jelenti, például a személyek magánlakásának és személyes terének védelme tartozik ide. A magánlakás védelme azért bír kiemelt jelentőséggel, mert olyan magnak tekinthető, olyan helyszínt jelent az a jogalanyok életében, ahol a leginkább kibontakoztathatják személyiségüket, a társadalmi elvárások és a fürkésző tekintetek nélkül önmaguk lehetnek. A személyes tér nem állandó helyszínt jelent, a személyek illetéktelen, fenyegetettség érzését keltő behatások elleni védelmet szolgálja.

A privátszféra érzelmi oldalán a személyre vonatkozó információk jutnak kiemelt szerephez, amelyekről mindenki maga dönthet el, hogy a nyilvánosság elé tárja vagy megtartja őket magának. E tekintetben kiemelt szerep hárul a titokvédelemre, de ide sorolható a képmás és a hangfelvétel oltalmának biztosítása is. Összességében megállapítható, hogy a magánülethez való jognak pszichikai és fizikai valóságban megjelenő aspektusa különíthető el, melyek védelmének biztosítása egyaránt kiemelt érdeket kell, hogy jelentsen.

II. A magánülethez való jog érvényesülési területei, avagy nóvumok és kihívások

¹⁰ SZABÓ: *i.m.* 46.

¹¹ SZABÓ: *i.m.* 46.

¹² Lawrence LESSIG: A privát szféra architektúrája. In: *Információs Társadalom* 2005/2.sz., 55.

¹³ SZABÓ: *i.m.* 46.

¹⁴ MÉSZÁROS: *i.m.* 18.

¹⁵ SOMA, John – RYNERSON, Stephen D., *Privacy Law*, Thomson West, St. Paul, 2008, 16.

Elsőként kiemelhetők a közösségi média felületei által teremtett kihívások. A közösségi médiára vonatkozóan sem található egzakt, általános megfogalmazás az azonban rögzíthető, hogy olyan internetes oldalak vonhatóak e körben melyek platformját a felhasználók töltik ki folyamatosan változó tartalommal. A hazai bírói gyakorlatban is növekvő számban találhatóak olyan eseti döntések, amely a közösségi oldalakon, kiemelten a Facebook-on elkövetett személyiségi jogsértésekkel kapcsolatban merülnek fel. A képmáshoz való jog, a becsülethez és jóhírnévhez való és a magánélethez való jog sérelme gyakorta valósul meg ezeken a portálokon. Külön kérdéskört jelent az online, felhasználói profilok személyiségi jogi értékelése és a személyiségtolvajlás problematikája is. Ezen jogsértések kapcsán kiemelt problémát kérdéskört jelentenek a bizonyítás nehézségei, hiszen a személyiségi jogot sértő magatartások elkövetőinek felderítése számos nehézségbe ütközik. A materiális világra alkotott jogi szabályrendszer, azon belül pedig a személyiségi jogok védelme új kihívásokkal kerül szembe az online térben. Éppen ezért fontos szerep hárul az efféle platformok fenntartóira és magukra a felhasználókra is, akiknek a kezében van a döntés arról, hogy mennyiben terjesztik ki személyiségük védett részeit az online térre. Dolgozatom e részében ismertetem a jogsértő magatartások jellemzőit és a privátszféra interneten történő védelmével kapcsolatos nehézségeket is.

A technikai novumainál maradvá érdekes kérdést jelent a privátszférát érintő szabadalmak és találmányok személyiségi jogi értékelése. E tekintetben példaként emelhetők ki a pilóta nélküli légi járművek, amelyek igen egyszerűen és gyorsan megvalósíthatják más személyek privátszférájába történő illetéktelen behatolást. A magáncélra használt efféle légi járművek igen könnyedén megsérthetik a magánlakás és személyes tér védelméhez fűződő jogot, de hozzájárulás nélkül készített felvételekkel a képmáshoz és hangfelvételhez fűződő jogot is csorbíthatják, valamint illetéktelen adatkezelési tevékenységet is megvalósíthatnak. Az USA-ban számos eljárás indult már a drónokkal kapcsolatban, de az Európai Unió jogalkotásban is tetten érhető az e problémára történő reflexió. Hazánkban Péterfalvi Attila, volt adatvédelmi biztos egy regisztrációs rendszer létrehozását szorgalmazta, melyből beazonosítható, hogy a magánszférát sértő drónnak ki a tulajdonosa vagy használója.¹⁶

E tekintetben kiemelhető még a különböző biometrikus rendszerek térhódítása. Néhány példával élve, az arcfelismerő rendszerek viharos gyorsasággal történő terjedése, valamint a hazai találmányként jegyezhető vénaszkenner mind-mind egyedi emberi szövetekből végez hihetetlen gyorsaságú azonosítást. Az efféle tevékenységek állami és nem állami vállalatok általi végzése és az erre vonatkozó adatok gyűjtése és továbbítása számos, a magánszférát érzékenyen érintő kérdést vet fel. A biometrikus azonosítás csak garanciális jelleggel, a hazai szabályozás és a GDPR által lefektetett jogi keretek között működhet. Az azonban leszögezhető, hogy a magánélethez való jog oltalmát erőteljesen érinti ezen adatok gyűjtése és tárolása, az efféle érzékeny adatok jogosulatlan gyűjtése és kezelése megvalósíthatja a személyiségi jogsértést.

További érdekes területet jelent a biotechnológia. Az emberi szöveteket hasznosító implantátumok, az emberi embriók felhasználása és a személyre szabott gyógyszerek fejlesztése mind érintik az emberi privátszférát. A személyre szabott gyógyszerek kapcsán, például abban a vonatkozásban kerülhet veszélybe a magánszféra, hogy a gyógykészítmények fejlesztése során a beteg szövetei, genetikai sajátosságai saját önrendelkezési körébe tartoznak, így ezek felhasználása és vizsgálata fokozott körültekintést igényel.¹⁷

A privátszféra védelmét tekintve kiemelt területet jelent a családi jogi jogviták területe is, ahol gyakorta felmerülnek a privát szféra értékelésével kapcsolatba hozható esetek. A házastársi hűség megítélése és az esetleges hűtlenségből született gyermek sajátként történő

¹⁶ <https://hirlevel.egov.hu/2015/04/19/peterfalvi-attila-a-biometrikus-rendszerekrol-dronokrol-vagyonnyilatkozas-tovabbi-kerdesekrol/>, letöltés ideje: 2018.04.12.

¹⁷ FÉZER: *i.m.* 5.

nevelése kapcsán több ízben is felmerült hazánkban a személyiségi jogi sérelem megítélésének a lehetősége. Egy eseti döntésben megállapításra került, hogy a házastársi hűség megsértése és a gyermek származásának eltitkolása önmagában nem sért személyiségi jogot, az erkölcsi értékek megsértésén túlmenően többlétevényállás bizonyítása szükséges a személyiségi jog megsértésének megállapításához.¹⁸ A családi jogi jogviták kapcsán a családtervezéssel kapcsolatban is felmerülhetnek privacy-t érintő esetek, a wrongful life és wrongful conception jellegű igények mellett személyiségi jogi sérelemre történő hivatkozással is van lehetőség polgári peres eljárás megindítására. Fontos területet jelent még a gyermekvédelem is, ahol a gyermek családból történő kiemelése kapcsán merülhetnek fel a privátszféra sérelme, hiszen az állami beavatkozás ez esetben határozottan a családi-és magánéletet érintő lépést jelent, amely tekintetben a gyermek érdekének elsődlegessége jelenthet igazoló érvet.

A fentiekben vázolt néhány esetkör határozottan új kihívások elé állítja a magánülethez való jog oltalmát. Hangsúlyozni kívánom továbbá azt is, hogy a magánülethez való jog nem tekinthető korlátozhatatlan jogosultságnak, az érvényesülési területei ismertetése során e korlátokra és a lehetséges kollíziók területei is vizsgálatom tárgyát képezi. Csupán egyetlen példával élve, érdekes kérdést jelent a privacy védelmének és a terrorizmus megelőzéséhez fűződő társadalmi érdekek az összevetése, de a közéleti szereplők személyiségi jogainak védelme kapcsán is érdekes kollíziók figyelhetőek meg.

Zárszó

Jelen tanulmány záró gondolataihoz érkezvén megállapítható, hogy a magánülethez való joghoz számos jogértelmezési kérdés kapcsolódik. Ez egyrészt a „magánélet”, mint fogalom határozatlanságából is eredhet, hiszen a bíróságoknak (habár nyilvánvalóan léteznek már kialakult esetkörök) esetről-esetre kell eldönteniük, hogy egy adott magatartás maga után vonja-e a magánülethez való jog sérelmét. További érdekes kérdést jelent a magánülethez való jog alapvető jogokkal való kollíziója is, hiszen a véleménynyilvánítás szabadsága, és a belőle fakadó kommunikációs alapjogok korlátját jelenthetik a magánszférának. Ezek az alapjogi polémiák leggyakrabban közéleti szereplőkkel kapcsolatban merülnek fel, erre vonatkozó jogeseteket mind az Emberi Jogok Európai Bírósága, mind a hazai bíróságok joggyakorlatában fellelhetőek. De alapjogi kollízió nem csupán az említett jogok kapcsán merülhet fel, hanem a gyülekezési joggal kapcsolatban is, amely az Alaptörvény hetedik módosításának köszönhetően ismét számos, a jövőben megválaszolendő jogi problémát vet fel.

Ha a magánülethez való jogot tanulmányozzuk, nem kerülhetőek meg a digitális világ újdonságai sem, amelyek minden eddiginél szélesebbre nyitották a magánszféra határát. Véleményem szerint a jog védelme e körülmények miatt is indokolt, üdvözlendő megoldásnak tartom a magánülethez való jog polgári jogi kodifikációját is. Azonban, az, hogy a törvénybe deklarált jogi védelem mennyiben tölti majd be a rendeltetését az a jövő függvénye. *Warren* és *Brandeis* idézett művében, a végső kérdést az jelenti, hogy a bíróságok mennyiben tárják szélesre az ajtót a hiú és tolakodó kíváncsiság előtt? Véleményem szerint, habár ma nyilvánvalóan más társadalmi berendezkedésű és technikai fejlettségű államokban kell garantálni az egyének privátszférához való jogát, a feltett kérdés nem veszítette érvényét.

Felhasznált irodalom

Edith HAMILTON: *Görög és római mitológia*. Budapest, HOLNAP Kiadó, 1992.

¹⁸ BDT 1375/2006.

FÉZÉR Tamás: *A privátszféra polgári jogi védelmének alapkérdései*, Debreceni Jogi Műhely, 2014/1-2. szám

JÓRI András – SOÓS Andrea Klára: *Adatvédelmi jog, Magyar és európai szabályozás*, Budapest, 2016.

Lawrence LESSIG: A privát szféra architektúrája. In: *Információs Társadalom*, 2005/2.sz.

MÉSZÁROS János: *Adatvédelem a XXI. században és az internet világában*, PhD értekezés, Témavezető: Prof. Dr. Paczolay Péter, Szeged, 2017.

Samuel WARREN – Luis BRANDEIS: The right to privacy, *Harvard Law Review*, Vol IV (1890), 193-203.

SIMON Éva: Egy XIX. századi tanulmány margójára, *Információs Társadalom*, 2005/2.

Ferdinand D. SCHOEMAN: *Privacy: Philosophical Dimensions of Privacy: An Anthology*, Cambridge University Press, Cambridge, 1984.

SOMA, John – RYNERSON, Stephen D., *Privacy Law*, Thomson West, St. Paul, 2008.

LUKÁCS Adrienn: *What is privacy? History and definition of privacy*
<http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/10794/7/3188699.pdf>

Glenn NEGLEY: *Philosophical Views on the Value of Privacy*
<https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3111&context=lcp>

SZABÓ Máté Dániel: *Kísérlet a privacy fogalmának meghatározására a magyar jogrendszer fogalmaival*
http://epa.oszk.hu/01900/01963/00013/pdf/infotars2005_05_02_044-054.pdf

<https://hirlevel.egov.hu/2015/04/19/peterfalvi-attila-a-biometrikus-rendszerekrol-dronokrol-vagyonyilatkozzati-kotelezettsegrol-es-mas-aktualis-kerdesekrol/>

HÁZASSÁGOT MINDEN(KI)NEK? – INNOVATÍV MEGOLDÁSOK ÉS TÁRSADALMI REFLEXIÓK A HÁZASSÁG JOGINTÉZMÉNYÉBEN*

*Kriston Edit***

A házasság az egyik legősibb jogintézmény, amelynek történeti gyökerei hosszan viszonyulnak. Ahol kialakult társadalom a történelem folyamán, ott természetesen megjelent a házasságkötés is, mint a családi kapcsolatok legalapvetőbb formája és hozzá kapcsolódóan a megfelelő jogi védelem. Felmerülhet a kérdés, hogy egy ilyen megalapozott, kidolgozott és társadalmilag elfogadott hagyományokon alapuló jogintézmény tartogathat-e újdonságot a jövő nemzedékei számára vagy továbbra is őrizni fogja tradicionális jellegét? Tanulmányom célja válasszal szolgálni erre a kérdésre azáltal, hogy felvázolom a házasság jogintézményének rövid fejlődéstörténetét, majd azt követően gondolatébresztőként néhány a mai társadalomban megjelenő igény kapcsán igyekszem összefoglalni a jogintézmény várható fejlődési irányait.

Kulcsszavak: család, házasság, robotok, kihívások, új perspektívák

Marriage is the most traditional form of family. This is part of the society and there is a historical value of this legal institution. But here is the question: an institution, which has a serious traditional, historical background and it changed not too much nowadays, is there any new perspective of that? The technical challenges of the world can influence of this legal institution? I try to answer to these questions in my paper.

Keywords: family, marriage, robots, challenges, new perspective

1. A házasság megjelenési formái történeti kontextusban

A család emberi közösség, amely a társadalom legalapvetőbb egységét képezi. Éppen ezért amióta léteznek társadalmak, azóta létezik a család intézménye is. A társadalmak felépítését többféle tényező is alakította, mint például az adott állam vallása vagy annak berendezkedése. Az ókori társadalmak rendkívül különbözőek voltak és ez jellemezte a családról alkotott felfogásukat is. A teljesség igénye nélkül néhány állam példáján keresztül szeretném ezen álláspontomat igazolni.

A babiloni birodalom, mint az egyik legősibb állam már ismerte a házasság és a család intézményét és már a korai korban megfelelő jogi védelmet biztosított neki. Mezopotámiában alapvetően a monogám házasságot helyezték előtérbe, ugyanakkor bizonyos esetekben új feleség vételére is lehetőséget engedtek. Okként szolgálhatott erre a nők betegsége vagy meddsége. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a családi kapcsolat megszakadt a régi partnerek között, a férfi ugyanis ilyen esetekben is tartani volt köteles a volt feleséget.¹ Szintén jelentős védelmi rendelkezéseket tartalmazott Hammurapi törvénykönyve. Jellemzően a monogám házasság intézményére terjedt ki a védelem, ugyanakkor rendkívül tág teret engedett a jegyességi szerződés és a jegyajándék megítélésének. Ezen túlmenően a törvénykönyv szabályozta a családtagok helyzetét, valamint már ismeretes volt az örökbefogadás intézménye, aminek köszönhetően nem csak a vérségi származás, hanem az egyéb jogi tény alapján keletkező családi kapcsolat is elismerésre és elfogadásra került.²

Az ókori Görögország társadalmi szintén változatos képet mutattak a család felépítését illetően. A spártai állam fő jellemzője a militarizmus volt, ami erősen megmutatkozott a család fogalmi értelmezése során is. A legfontosabb szempont az egészséges utódnemzés,

* A tanulmányban ismertetett kutatómunka az EFOP-3.6.1-16-00011 jelű „Fiatallódó és Megújuló Egyetem – Innovatív Tudásváros – a Miskolci Egyetem intelligens szakosodást szolgáló intézményi fejlesztése” projekt részeként – a Széchenyi 2020 keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

** dr. Kriston Edit, tudományos segédmunkatárs. Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Polgári Jogi Intézeti Tanszék, elérhetőség: kristonedit01@gmail.com.

¹ KISTELEKY – LÓVÉTEI – SZEGVÁRI – RÁCZ – SCHWEITZER – TÓTH: *Egyetemes állam- és jogtörténet; ókor-feudális kor.* Budapest, HVG-ORAC, 1998, 42.

² GÖNCZI – HORVÁT – RÉVÉSZ – STIPTA – ZLINSZKY: *Egyetemes jogtörténet I.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2002, 32.-33.

amiért a más társadalmakból ismert családszerkezet teljes egészében feláldozható volt. A spártaiak védték ugyanis a monogám házasságot, ugyanakkor az egészséges utódnemzés biztosítása érdekében társadalmilag és erkölcsileg is elfogadott volt a férj- és feleségcsere.³ Spárta alkotmánya szerint ugyanakkor a gyermek nem a szülők (és elsősorban az apa) „tulajdona” volt, hanem az államé, hiszen a gyermek sorsáról annak születésekor a vének tanácsa döntött minden esetben.⁴ A cél egyértelműen az volt, hogy ne alakulhasson ki szoros érzelmi kapocs a családtagok között, hiszen az gátolta volna azt az erősen fegyvelmezett és szigorú katonai államot, ami Spárta maga volt.⁵

Más görög államokban is a monogámia volt a jellemző, ugyanakkor a spártaiakkal ellentétben a nőknek rendkívül kevés joguk volt. Ezt meghaladóan elsősorban a vérségi köteléknek volt meghatározó szerepe a családi kapcsolatok rendszerét tekintve.⁶ Kiemelkedő azonban, hogy az athéni kultúrkörben a családalapítás szempontjából nagy jelentősége volt az endogámiának. Ez azt jelentette, hogy az akkori emberek számára kötelező volt olyan társadalmi rétegből választani partnert, amelybe maguk is beletartoztak. Az ún. idegenekkel történő házasságkötés minden formája tiltott volt, amelyért komoly büntetést szabhatott ki az állam.⁷ Athénra, és a nők jogait erősen korlátozó más városállamokra is egyaránt igaz, hogy a családot az oikos szóval jellemezték, amely általában nem csak a biológiailag összetartozó családtagokat, hanem a háznépet (így például a szolgálkat) is magába foglalta. Vérszerinti leszármazás hiányában a férfi örökbe fogadhatott egy fiút, néhány városállamban pedig a nothosz, azaz az ágyas gyermekét is elismerték törvényes családtagnak.⁸

A történeti fejlődés következő szakaszát a középkori feudális társadalmi rend kialakulása jellemzi. A feudalizmus legmarkánsabb jellemzője a személyek különböző társadalmi rendekbe való besorolása, mely ebben a korszakban sokkal súlyozottabban jelentkezik, mint a korábbi korokban és természetesen hatást gyakorolt a korabeli családszerkezet alakulására is. A középkori élet egyik legjellemzőbb vonása, hogy a vallási dogmák a mindennapok valamennyi színterét áthatották és nagymértékben alakítói voltak az akkori emberek gondolkodásmódjának. Ami a családról alkotott társadalmi megítélést illeti, a középkor első szakaszában továbbra is a nagycsalád eszméje dominált, melynek középpontjában a vérségi kötelék és a házasság intézményének dominanciája állt. Kezdetben a családtagok hatalom (mundium) alatt állásának eszméi maradtak fenn⁹, ami a katolikus hit és a kánonjog térhódításának köszönhetően elsősorban egyházi jogi kérdéssé vált. A házasság a kánonjog előírásai szerint „az a szövetség, amelyben a férfi és a nő az egész élet olyan közösségét hozza létre egymással, amely természeténél fogva a házaspár javára gyermekek nemzésére és nevelésére irányul.”¹⁰ Ezt meghaladóan a házasság két keresztény között szentség is, melynek következtében semmilyen emberi hatalom nem bonthatja fel ezt a köteléket. Egyedül a római pápának van olyan különleges hatalma (potestas vicari) amivel a házasságok bizonyos típusát felbonthatja.¹¹ A katolikus tanítások szerint ugyanis a házasságnak több formája ismeretes. Megkülönböztetnek megkötött házasságot (ratum), amely egyenértékű az érvényes

³ GÖNCZI – HORVÁTH – RÉVÉSZ – STIPTA – ZLINSZKY: *i.m.* 45.

⁴ Érdekes, hogy Thébában tilos volt a spártaiak módszereihez hasonlóan kitenni a gyermeket, de ha a család annyira szegény volt, hogy nem tudta felnevelni, kénytelen volt átadni az állam részére, aki nevelőszülőkhöz utalta a gyermeket, aki felnőve a nevelőszülő háznépéhez tartozó rabszolga lett. Vö.: BERZSENYI Emese: A társadalmi gondoskodás és tanítás történelmi előképei. In: *Iskolakultúra* 2015/9. sz., 101.

⁵ HAHN István: Egy militarizált társadalom anatómiája. In: *História* 1984/5-6. sz., 3-4.

⁶ GÖNCZI – HORVÁTH – RÉVÉSZ – STIPTA – ZLINSZKY: *i.m.* 52.

⁷ Panos D. BURDIS: The ancient greek family. In: *Social Science* 1964/3.sz., 157.

⁸ KISTELEKY – LÖVÉTEI – SZEGVÁRI – RÁCZ – SCHWEITZER – TÓTH: *i.m.* 83.; Szintén érdekes, hogy a nő hasonlóan a római jogi gondolkodáshoz, a férje hatalma (kyria) alatt állt.

⁹ KISTELEKY – LÖVÉTEI – SZEGVÁRI – RÁCZ – SCHWEITZER – TÓTH: *i.m.* 239.-241. és 245.-248.

¹⁰ ERDŐ Péter: *Egyházjog*. Budapest, Szent István Társulat, 1991, 398.

¹¹ ERDŐ: *i.m.* 466.-467.

házassággal, akkor is ha a felek nem hálták el. Ennek folyománya a megkötött és elhált házasság (*ratum et consummatum*). A harmadik típus a vélt házasság (*matrimonium putativum*) ami olyan érvénytelen házasság, amelyet legalább az egyik fél jóhiszeműen kötött meg.¹² Végül az utolsó az érvénytelen házasság, amely esetén az érvényesség látszata fennáll, de valamilyen ok miatt a látszat nem felel meg a valóságnak.¹³ A házasságkötés kapcsán a korai középkorban még ismeretes a többes házasság is, valamint a közös megegyezéssel vagy bizonyos esetekben (például a nő meddősége esetén) az egyoldalúan történő házasságfelbontás. Fontos annak kiemelése, hogy a házasságkötés a korai jogok szerint az érintettek családja közötti szövetséget volt hivatott biztosítani, így a házasulandó felek akarata nem számított. Később a katolikus egyház sikeresen elérte, hogy a felek konszenzusa, akarata legyen a döntő a házasságkötés során, ami visszatükröződik a mai szakrális szokásokban is. A korabeli gyakorlat azonban nem mindig felelt meg a kívánalmaknak és a háttérben továbbra is a családi érdekek domináltak.¹⁴

A feudalizmus hosszú időre meghatározó tényezője volt a társadalmi berendezkedésnek, a középkor végén azonban bekövetkezett a naturális gondolkodás felszámolása és helyébe az áruterelés és a pénzgazdálkodás lépett. Ez a folyamat szükségszerűen magával hozta a városokba élő polgárság színre lépését is, ami jelentős folyamatokat indított el az adott korban. A társadalmi átalakulás tekintetében Európa országai élen jártak, elsőként ugyanis Itáliában, a 14-15. század között kezdődött meg a modern társadalmi viszonyok kialakulása. A városi polgárság jogviszonyai fokozatosan elkülönültek és a tőkés termelés előtérbe kerülésével, valamint a piaci kapcsolatok gyarapodásával egyre inkább testet öltöttek. Ez azonban együtt járt azzal, hogy a feudális jogtól idegen elvek és jogintézmények alakuljanak ki. A modern jogintézmények azonban nagyon nehezen tudták kiszorítani a feudalizmus konzervált jogának uralmát, így szükségszerűen következtek be a polgárság által generált és vezetett társadalmi forradalmak. A polgári forradalmakat előkészítő nagy gondolkodók számos mai modern jogintézmény alapját dolgozták ki, mint például a népszuverenitás, a hatalommegosztás, a törvények uralma, a jogegyenlőség vagy akár a magántulajdon szentsége. Ezt az egész jogpolitikai folyamatot az alkotmányosság tana fogta össze, hiszen a társadalmi szemléletváltás szükségessé tette az államberendezkedés bonyolult szervezetének törvények útján történő szabályozását. Ennek eredményeként megindult a jogalkotás folyamata, valamint a különböző jogterületek elkülönülése. A fejlődés a magánjog területén volt a legnagyobb, kialakult a dologi, kötelmi, családi és öröklési jogviszonyok logikai rendszere, majd később finomodó szabályai.¹⁵

Magyarországon az egyházi befolyás egyeduralmának II. József vetett véget, ő volt ugyanis aki bevezette a polgári házasság jogintézményét. Ez követően párhuzamosan létezett a polgári és egyházi házasság, ami számos társadalmi- és jogvitát generált. A vita végére az 1894. évi 31. törvénycikk tett pontot, amely bevezette az egységes állami házasságkötés és házassági jog rendszerét. Ennek értelmében a házassági jog alapja a továbbiakban a polgári házasság lett, amelyet kizárólag arra kijelölt állami hatóság előtt lehetett megkötni érvényesen.¹⁶ Ugyanez volt jellemző Európa más államaira is, azaz az egyház befolyását sorra szorították háttérbe a nemzeti jogalkotások produktumai, amelyek a családi kapcsolatok és jogviták állami úton történő szabályozását voltak hivatottak rendezni.

¹² A vélt házasság csupán addig áll fenn, amíg mindkét fél tudomást nem szerez annak semmisségéről. Vö.: ERDŐ: *i.m.* 408.

¹³ A nem létező házasság esetén az érvényesség külső látszata is hiányzik.

¹⁴ HAJDU – HORVÁTH – IJAS – SZEGVÁRI – ZLINSZKY – STIPTA: *Általános jogtörténet*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1991, 115.

¹⁵ GÖNCZI – HORVÁTH – RÉVÉSZ – STIPTA – ZLINSZKY: *i.m.* 243.-253.

¹⁶ MEZEI Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2007, 202.-204.

2. Házasság a modern jogrendszerekben

A polgári kor szellemisége és eszméi azonban olyan folyamatokat is beindítottak, melyek csak később, a mai modern jogrendszerekben fejtik ki hatásukat. Ezek az eszmék természetesen a házasság megítélését is jelentősen befolyásolják. Ahogy azt az eddigiekben is igyekeztem szemléltetni, akármilyen tényező is gyakorolt hatást a társadalmi megítélés irányainak változásaira, a történelem folyamán nagyon hosszú ideig a házasság, illetve a törvényen vagy biológiai kapcsolaton alapuló leszármazás jelentette a családi kapcsolatok bázisát. Ez azonban a modern társadalmak vonatkozásában már nem helytálló megállapítás. A polgárosodás, valamint a jogegyenlőség eszméinek hatására kialakultak az embert megillető alapjogok, amelyeknek modern megítélését nagyon hosszú jogérvényesítési harc előzte meg. Ezen alapjogok egyike a magánélethez és családi élethez való jog, amelynek modernkori értelmezése jelentősen átalakította a család jogi megítélését. Európa államaiban megjelent az igény az azonos nemű párok, valamint a házasságon kívüli párkapcsolatban élők jogi helyzetének elismerésére és védelmére. Elsőként 1989-ben Dániában született meg Európában az azonos neműekre vonatkozó jogi szabályozás, majd ezt követte 1993-ban Norvégia, 1994-ban Svédország, 1996-ban Izland, végül 2001-ben Finnország.¹⁷ Nem tétlenkedett azonban Európa többi állama sem, a 2000-es évek elején folyamatos jogi elismerést és támogatást kapott az azonos neműek együttélése. A végcél a házassággal egyenrangú jogintézményként történő elfogadás volt, ugyanakkor az eredmény sokkal differenciáltabb lett.¹⁸ Kezdetben az államok csak úgy voltak hajlandóak legjobb esetben is elfogadni az azonos neműek partnerkapcsolatát, ha a házasság intézményétől elkülönített, külön jogszabály, eltérő jogkövetkezményeket alkalmazott. Később azonban ez a merevnek mondható hozzáállás oldódni látszott és elérkezünk a mai állapotokig, melyről elmondható, hogy Európa számos állama biztosítja az azonos neműek számára a tradicionális jogintézménnyel lényegében azonos házasságot és ez által a családként való elismerést.¹⁹ A fennmaradó államok többsége szintén biztosítja a jogvédelem valamely fajtáját az azonos nemű pároknak, ugyanakkor nem biztosít a házassággal egyenértékű jogkövetkezményeket.²⁰ Vannak azonban olyan európai államok is, amelyek a társadalmi nyomás ellenére továbbra is ragaszkodnak a tradicionális értékekhez és nem ismerik el az azonos neműek párkapcsolatát.²¹

A hazai helyzetet vizsgálva elmondható, hogy a házasság továbbra is őrzi kiemelt helyét a magyar jogi szabályozási környezetben. Számos alkotmányossági vita merült fel a kiemelt és magas szintű védelmet élvező jogintézménnyel szemben²², ugyanakkor a házasság státuszát egyik sem fenyegette. 2014. március 15-én lépett hatályba az új Polgári Törvénykönyv, amely a korábbiakkal ellentétben végrehajtotta a családjogi szabályozás inkorporációját. Ennek

¹⁷ SZEIBERT Orsolya: Élettársi kapcsolat és regisztrált partnerkapcsolat Svédországban és Norvégiában - együttműködés az északi jogkör országai között. In: *Polgári Jogi Kodifikáció* 2006/2. sz., 12.

¹⁸ Az azonos neműek párkapcsolataira vonatkozó jogi szabályozás fejlődéstörténetének forrásanyagaként az Európai Családjogi Bizottság tagjai által 2014 és 2015 között készült nemzeti jelentések szolgáltak, melyek az alábbi címen érhetőek el: <http://ceflonline.net/informal-relationships-reports-by-jurisdiction/> megtekintve: 2019.10.10.

¹⁹ A következő országok ismerik el az azonos neműek házasságát: Belgium, Dánia, Anglia, Wales, Írország, Finnország, Franciaország, Luxemburg, Hollandia, Norvégia, Portugália, Skócia, Spanyolország, Svédország és Németország. A soron következő állam Ausztria, ahol 2019-ben lép hatályba az azonos neműek házasságát biztosító jogszabályi módosítás – az osztrák Legfelső Bíróság G 258-259/2017-9 számú döntése

²⁰ Ilyen például hazánk is, ahol jelenleg külön törvényben került szabályozásra a bejegyzett élettársi kapcsolat. Példaként említhető még Horvátország, Észtország, Csehország de a legfrissebb állapotok szerint Olaszország is, ahol 2016-ban került bevezetésre a regisztrált élettársi kapcsolat.

²¹ Ilyen jelenleg Románia, Lettország vagy Szlovákia, de akár Oroszország is megemlíthető.

²² Lásd részletesebben: KRISTON Edit: A család fogalma a társadalmi innováció sűrűjében, különös tekintettel a jogi és szociológiai megközelítésre. In: *Publicationes Universitatis Miskolciensis Series Juridica et Politica* 2018/2. sz., 396-407.

eredményeként a házasság jogintézménye a Negyedik Könyvben kapott helyet, a szabályanyag pedig lényegében a korábbiakhoz képest nem változott, csupán csak a bírói gyakorlatban kimunkált jogtételek, elvi megállapítások kerültek beépítésre, kiegészítve a korábbi joganyagot.

3. A házasság jövőbeni(?) koncepciója

Tekintettel arra, hogy a házasság jogintézménye mind jellegét tekintve, mind tartalmát tekintve tradicionális elemeket hordoz magában, a jövő tekintetében mégis kihívások jelentek meg. A kihívásokat a társadalmi szemléletváltás eredményezi, amely a mai digitális korunkban igen erőteljesen és gyorsan jelentkezik. Olyan igények merülnek fel, amelyek még egy tradicionális jogintézmény tartalmát is jelentősen megváltoztathatják. A sajtó számos megmosolyogtató esetet jelenít meg az érdeklődők előtt, amelyek a ma még bizarnak mondható jellegük ellenére elgondolkodtatják a jogalkotókat és a jogalkalmazókat, merre is vezethet egy tradicionális jogintézmény jövőbeni joghatása.²³

Furcsán ható például annak a kínai férfinak az esete, aki a saját maga által tervezett robotot kívánta feleségül venni.²⁴ A robotnak ugyan még számos funkciója nem került kidolgozásra, ugyanakkor a tervezője folyamatosan dolgozik rajta. Ami miatt ez az eset érdekes lehet, az az a magyarázat, amit a robot tervezője adott házassági szándékának indokaként. Elmondása szerint a kínai társadalomban a férfiak és nők aránya 2/3-1/3 viszonyban van²⁵, ezért matematikailag kisebb az esélye, hogy megfelelő párt talál magának, mint azokban a társadalmakban, ahol ez az arány jobban közelít a fele-fele megoszláshoz. Mindebből felmerül a kérdés, hogy a technikai forradalomnak és a gyors digitális fejlődésnek, a mesterséges intelligencia és az emberszerű robotok megjelenésének milyen hatásai lehetnek egy tradicionális jogintézményre nézve? Ma ugyanis a házasság szinte majdnem minden társadalomban természetes személyek által kötött szövetség, viszont, ha a számadatokat tekintjük, vizionálható egy olyan jövőkép, amelyben helyet kapnak a mesterséges intelligenciával rendelkező, emberszerű robotok is. Ebből pedig előkerül az a kérdés, hogy lehet-e személyiséget adni egy fejlett öntudattal rendelkező, ugyanakkor mégis csak gépnek minősülő elemnek? Melyik tényezőt kell változtatnunk a jogi szabályozásban? Bővíteni kell a személyek körét vagy a házasság jogintézményeinek alapját kell megváltoztatni?

A válasz már jelenleg is a szemünk előtt lebeg, hiszen mind a jogirodalomban, mind a jogalkotásban megjelentek már előremutató eredmények. A mesterséges intelligencia jogi vonatkozásai számos tanulmányban kerültek analízisre. Az egyik ilyen irányvonal szerint a fejlett intelligenciával rendelkező robotok rendkívüli módon hasonlítanak az emberekre, ami kétféle eredményre vezethet: a fejlett intelligenciával rendelkező egyedek jogértelmezési szempontból egy tekintet alá esnek majd a természetes személyekkel a hasonlóság mértékére tekintettel. Ez azonban rendkívül drasztikus megoldásnak tekinthető, ami számos egyéb kérdést vet fel. A jogirodalomban inkább elfogadott megoldás a robotokra vonatkozó önálló, sui generis szabályozás kidolgozása, ami a személyek jogán belül hasonlóan a jogi személyekhez, elkülönítetten, egyfajta új kategóriaként kerülne elhelyezésre.²⁶ Ez utóbbi

²³ Például annak a brazil férfinak az esetét, aki a saját kecskéjébe szeretett bele és szerette volna feleségül venni. <https://metro.co.uk/2013/09/05/you-must-be-kidding-brazilian-man-to-marry-his-pet-goat-3951762/>; megtekintve 2019. 10. 10.

²⁴ <https://www.theguardian.com/world/2017/apr/04/chinese-man-marries-robot-built-himself>; megtekintve: 2019.10.10.

²⁵ Leo F. GOODSTADT: China's One-Child Family: Policy and Public Response. In: *Population and Development Review* 1982/1.sz., 38-40. és 46-50.

²⁶ Bernhard A. KOCH: Product Liability 2.0 – Mere Update or New Version? In: Sebastian Lohsse – Reiner Schulze – Dirk Staudenmayer (szerk.): *Liability for Artificial Intelligence and the Internet of Things*. Baden-Baden, Germany, Nomos, 2019, 115.

esetben felmerül a kérdés a tanulmány témájának szempontjából, hogy egy ilyen sajátos megoldás hatással lehet-e a házasság jogi megítélésére? Álláspontom szerint magát a szabályozási környezetet nem feltétlenül szükséges megváltoztatni, ugyanakkor a jogértelmezésben egyértelműen egy tágabb értelmezés kaphat helyet. Ez azonban még csak elméleti síkon vitatható, a közeljövőben ugyanis nem várható a jogi szabályozás ezirányú megváltoztatása.

5. Összegzés

A házasság jogintézménye az egyik leghagyományosabb alapokon nyugvó eleme a modern jogrendszereknek, ugyanakkor tradicionális jellege ellenére a változás ezt sem kerülheti el. A társadalmi szemléletváltás által indukált modern szemlélet magát a házasságot is áthatja, ami szükségszerűen azt eredményezi, hogy a jól kidolgozott részletes értelmezés ellenére újból és újból felülvizsgálják a jogintézményt. A robotika és a mesterséges intelligencia megjelenése csupán egy tünete a modern digitalizációnak, ami előbb-utóbb megjelenik a jogértelmezés és a jogalkotás különböző szintjein és olyan „régimódi” intézményeken is nyomot hagy majd, mint a házasság.

Felhasznált irodalom

BERZSENYI Emese: A társadalmi gondoskodás és tanítás történelmi előképei. In: *Iskolakultúra* 2015/9. szám.

Panos D. BURDIS: The ancient greek family. In: *Social Science* 1964/3.szám.

ERDŐ Péter: *Egyházjog*. Budapest, Szent István Társulat, 1991.

Leo F. GOODSTADT: China's One-Child Family: Policy and Public Response. In: *Population and Development Review* 1982/1. sz.

GÖNCZI – HORVÁT – RÉVÉSZ – STIPTA – ZLINSZKY: *Egyetemes jogtörténet I.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2002.

HAJDU – HORVÁTH – IJJAS – SZEGVÁRI – ZLINSZKY – STIPTA: *Általános jogtörténet*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1991.

HAHN István: Egy militarizált társadalom anatómiája. In: *História* 1984/5-6. szám.

KISTELEKY – LŐVÉTEI – SZEGVÁRI – RÁCZ – SCHWEITZER – TÓTH: *Egyetemes állam- és jogtörténet; ókor-feudális kor*. Budapest, HVG-ORAC, 1998.

Bernhard A. KOCH: Product Liability 2.0 – Mere Update or New Version? In: Sebastian Lohsse – Reiner Shulze – Dirk Staudenmayer (szerk.): *Liability for Artificial Intelligence and the Internet of Things*. Baden-Baden, Germany, Nomos, 2019.

KRISTON Edit: A család fogalma a társadalmi innováció sűrűjében, különös tekintettel a jogi és szociológiai megközelítésre. In: *Publicationes Universitatis Miskolciensis Series Juridica et Politica* 2018/2. szám.

Az európai Unió maga is foglalkozik a kérdéssel, sőt egy állásfoglalásában elsőként tette közzé a „electronic personality (e-personality)” azaz elektronikus személyiség koncepcióját. Később azonban az állásfoglalásban foglaltakat visszavonta. Vö.: European Parliament 2014-2019TEXTS ADOPTEDP8_TA(2017)0051Civil Law Rules on Robotics European Parliament resolution of 16February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL))

MEZEI Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2007.

SZEIBERT Orsolya: Élettársi kapcsolat és regisztrált partnerkapcsolat Svédországban és Norvégiában - együttműködés az északi jogkör országai között. In: *Polgári Jogi Kodifikáció* 2006/2. szám.

INNOVATÍV MEGOLDÁSOK A SZERZŐI JOGBAN*

Sápi Edit**

A tanulmány célja, hogy bemutassa azokat a szerzői jogot érintő társadalmi, gazdasági kihívásokat és problémákat, melyeket a jogalkotónak új megoldásokkal kell áthidalnia. Az, hogy egy adott jogi szabályozás kapcsán mely megoldások tekinthetők újszerűnek, mindig viszonylagos, hiszen az 1700-as években az első szerzői jogi törvény megszületése a kor kihívásaihoz mérten nagy mértékben szolgálta a társadalmi innovációt. Azóta nemcsak újabb és újabb, hanem olyan örökérvényű kihívásokkal is meg kell küzdenie a szerzői jognak, amelyeket átformálnak, vagy adott esetben felerősítenek a jelen kor sajátosságai. Így áttekintjük, a jogalkotó azon megoldásait, melyeket a technikai fejlődés, a digitalizáció, valamint a territorialitás által felvetett kérdésekre válaszul adott.

Kulcsszavak: szerzői jog, jogalkotás, innováció, kihívások, megoldások

The purpose of the study is to present the social and economic challenges and problems of copyright law which the legislator shall resolve with new solutions. The legal solutions that are considered novel in a given legal system are always relative, because the born of the first copyright law in the 1700s served social innovation to a great extent in the aspects of the challenges of that time. Since then, copyright law has not only faced new challenges, but also has timeless challenges that are being reformed by the specialties of the present days. In this way, we overview the legislator's solutions to the questions raised by technical progress, digitalization and territoriality.

Keywords: copyright law, legislation, innovation, challenges, solutions

1. Bevezető gondolatok

„A tárgyi világtól eltávolodva szakadék tátong a fizikai világban létező, illetve a virtuális, digitális alkotások anyagi és szellemi értékének megítélése között. Felmerül tehát a kérdés, hogy a nyomtatott könyv kultúrájában felnövekvő vagy a digitális tartalmak univerzumában születők számára értékes-e az, ami megfoghatatlan.”¹ Szűts Zoltán gondolatai szemléletesen példázzák azokat az új kihívásokat, amelyekkel a szerzői jognak manapság meg kell küzdenie, ez pedig elsődlegesen a digitalizáció térhódítása.

Az régóta vitathatatlan tény, hogy a szerzői jogi védelem kialakulásában és térnyerésében meghatározó szerep jut és jutott mindig is a műszaki megoldásoknak, technikai fejlődésnek.² Ezen túlmenően azonban a művekhez tömeges hozzáférést engedő internet és digitális technikák sorozatosan megoldandó helyzetekkel állítják szembe a szerzői jogot.

Ha végig tekintünk a szerzői jogon, látható, hogy a társadalmi, kulturális, gazdasági problémákra, kihívásokra milyen módon, milyen megoldásokkal válaszolt a jogalkotó. Jelen tanulmánynak nem célja a teljes szerzői jogi szabályozás alakulásának áttekintése, sokkal inkább arra fókuszál, hogy a szerzői jogot érintő legfontosabb kihívásokra milyen módon reagált a jogalkotó. Valójában annak megítélése, hogy milyen jogi megoldás minősül innovatívnak, nézőpont kérdése. A nézőpontot pedig nagyban alakítja az adott kor és annak társadalmi berendezkedése, gazdasági helyzete. Önmagában a szerzői jogi védelemnek a

* „A tanulmányban ismertetett kutató munka az EFOP-3.6.1-16-00011 jelű „Fiatalodó és Megújuló Egyetem – Innovatív Tudásváros – a Miskolci Egyetem intelligens szakosodást szolgáló intézményi fejlesztése” projekt részeként – a Széchenyi 2020 keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.”

** Dr. Sápi Edit, tudományos segédmunkatárs, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Polgári Jogi Intézeti Tanszék. jogsapi@uni-miskolc.hu.

¹ Szűts Zoltán: *Online – Az internetes kommunikáció és a média története, elmélete és jelenségei*. Budapest, Wolters Kluwer, 2018. 251.

² GRAD-GYENGE Anikó: A modern technológiák szerzői jogi és iparjogvédelmi kihívásai - különös tekintettel a fájlcsere, a felhő-programozásra és a 3D nyomtatókra: File-sharing, cloud computing and 3D printing - actual technological challenges in the field of copyright. In: Tóth András (szerk.): *Új globális technológiák jogi kihívásai*, Patrocinium Kiadó, Budapest, 2016, 99.

megjelenése is újszerű – ma azt mondhatnánk társadalmi innovációt elősegítő – megoldás volt. Ha a szerzői jog múltjára visszatekintünk – csakúgy, mint minden jogterület, jogintézmény esetén – megtalálhatóak azok az indokok, amelyek miatt szükséges volt a jogi környezet kialakítása. A szerzői jogi oltalom kialakulása több okra vezethető vissza, melyek közül a jogirodalom által legfőbb oknak elismert tényező a könyvnyomtatás feltalálása volt.³ A törvényi szintű szabályozás elsőként Angliában, Anna királynő uralkodásának idején jelent meg, amikor 1709-ben kiadta Statutumát, amely 1710. április 10-én lépett hatályba.⁴ Anna Királynő Statutumának (*Statute of Anne*) jelentőségét egyrészt az adta, hogy nem csak Nagy-Britannia, hanem az egész világ első szerzői jogi törvényeként tarthatjuk számon, másrészt pedig, hogy a polgári állam megteremtésére irányuló folyamat egyik jelentős állomása volt.⁵ A *Statute of Anne* valójában egy *elidegeníthető copyright*-ot teremtett és a szerzők mellett a kiadók, mint jogutódok védelmét célozta.⁶ Később, mind a szerzők, mind pedig a jogtudósok korán felfigyeltek a szerzői jogi alkotások azon sajátosságára, hogy az országhatárok nehezen szabnak gátat neki. Az 1840-es években már bilaterális egyezmények útján rendezték adott országok egymás közötti, szerzői jogi jogviszonyait.⁷ Az első többoldalú szerzői jogi nemzetközi egyezmény, az 1886-ban elfogadott Berni Unió Egyezmény és Anna Statútuma között volt több olyan – sajnálatosan zátonyra futott – kezdeményezés⁸ is, melyek a szerzők jogainak nemzetközi szinten biztosított védelmét célozták. Hazai viszonylatban 1884-ben született meg az első szerzői jogi törvény.⁹ Magyarországon a jogi szabályozás első lépéseként tartják számon az 1844. évi *Szemere Bertalan-féle* törvényjavaslatot, amely azonban az elmaradt királyi szentesítés miatt nem emelkedett törvényerőre. A fentebb már említett első szerzői jogi törvény *Arany László* kezdeményezésére és *Apáthy István* előterjesztése nyomán született meg, német mintára.¹⁰ Az első jogszabály megalkotásakor a

³ A szerzői jog kialakulásával, az azt szorgalmazó igényekkel foglalkozó irodalmak közül – a teljesség igénye nélkül – lásd pl.: BOYTHA György: Whose Right is Copyright? In: Friedrich-Karl Beier (szerk.): *Festschrift für Eugen Ulmer zum 80. Geburtstag*, GRUR, Int. 1983. 379-385.; MEZEI Péter: A szerzői jog története a törvényi szabályozásig (1884: XVI. tc.). In: *Jogelméleti Szemle*, 2004/3. sz. BOYTHA György: A szerzői jog kialakulása. In: Benárd Aurél – Tímár István (szerk.): *A szerzői jog kézikönyve*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973.; HORVÁTH Attila: A szellemi alkotások jogának története, a szerzői jogi védelem kialakulása, a jogalkotás kezdetei Magyarországon. In: *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2016/4. sz.; GÉRA Eleonóra Erzsébet: Magyar Szövegírók, Zeneszerzők és Zeneműkiadók Szövetkezete – 1907-1952. In: Géra Eleonóra Erzsébet – Csatári Bence (szerk.): *A Zeneszerzők Szövetkezetétől az Artisjus Egyesületig 1907-2007, A zenei közös jogkezelés száz éve Magyarországon*. Artisjus, Budapest, 2007, 15-17.; JAKAB Éva: *Szerzők, kiadók, kalózkodók. A szellemi alkotások védelmének kialakulása Európában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2012., NÓTÁRI Tamás: *A magyar szerzői jog fejlődése*. Szeged, Lectum Kiadó, 2010.; LEGEZA Dénes: „Egyszer mindenkorra és örökáron” a szerzői jog és forgalomképessége Magyarországon a reformkortól 1952-ig. (PhD értekezés), Szeged, 2017.

⁴ http://avalon.law.yale.edu/18th_century/anne_1710.asp Bill for the Encouragement of Learning and for Securing the Property of Copies of Books.

⁵ CSÉCSY György: A szellemi alkotások jogának fejlődéstörténete. In: Miskolczi Bodnár Péter (szerk.): *A civilizistika fejlődéstörténete*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2006, 97.

⁶ BOYTHA György: Whose Right is Copyright? In: Friedrich-Karl Beier (szerk.): *Festschrift für Eugen Ulmer zum 80. Geburtstag*, GRUR, Int. 1983. 186-187.

⁷ Ilyen volt például az Ausztria és Szardínia közötti kétoldalú egyezmény, mely 1840. május 22-én született, amely már tartalmazta a „mű” elméleti, általános meghatározását és jellemzőit. LEGEZA Dénes: „Egyszer mindenkorra és örökáron” a szerzői jog és forgalomképessége Magyarországon a reformkortól 1952-ig. (PhD értekezés), Szeged, 2017. 35.

⁸ Ezek között említhető *Johann Rudolf Thurneysen*, a Baseli Egyetem tanárának 1738-as kezdeményezése, ezt követően *Elie Luzac*, holland jogász – könyvtáros törvényhozási kezdeményezése 1745-ben, mely elsősorban a kalózkodás ellen irányult. Lásd bővebben: VON LEWINSKI, Silke: *International Copyright Law and Policy*, Oxford University Press, 2008. 3-14.

⁹ 1884. évi XVI. törvénycikk a szerzői jogról

¹⁰ BAKOS Kitti – NÓTÁRI Tamás: Adalékok a szerzői jog nemzetközi és hazai fejlődéstörténetéhez, *De iurisprudencia et iure publico*, 2011/4. 6.

jogalkotói cél természetesen az volt, hogy a jogi védelem alapjait lefedtesse, annak kereteit meghatározza. A következő szerzői jogi törvény, az 1921. évi LIV. törvénycikk felépítésében nagyban követte elődjét, hiszen annak újra kodifikálásaként született meg. Harmadik szerzői jogi törvényünket, az 1969. évi III. törvényt pedig elsősorban a társadalmi és állami berendezkedés gyökeres változásai hívták életre, mely szempontokra a törvény indoklása is kitért.¹¹ Talán ki lehet jelenteni, hogy a jelenleg hatályban lévő szerzői jogi törvényünk¹² az, amelyik a leginkább dinamikus életet éli, hiszen azok a jellegzetességek – pl. a territorialitás, vagy a műszaki fejlődés komoly hatásai –, melyek mindig nagy hatást gyakoroltak a szerzői jogi szabályozásra, felerősödni látszanak az új technikák és a digitalizáció fényében.

2. A modern szerzői jog kihívásai és az ezekre adott válaszok

A kultúra, a tudományos-technikai fejlődés és a szerzői jogi védelem ernyőjének szétnyitása egymással állandó kölcsönhatással állnak.¹³ Különösen a technikai fejlődésre igaz, hogy a szerzői jog és az iparjogvédelem mozgatórugója.¹⁴ Az új technikai megoldások állandó kihívás elé állítják a jogalkotót, melyekre meg kell találni az optimális választokat. A „*technika és a szerzői jog szimbiózisára*” – ahogyan Mezei Péter fogalmazott, számtalan példát lehet találni. Szemléletes és mindennapi példa erre az MP3 megjelenése, melynek kapcsán Szűts Zoltán fogalmaz úgy, hogy „*Az MP3 története véleményünk szerint arról szól, hogy a szellemi tulajdon hogyan vált olyan árucikké, melyért a legádázabb internetes (és jogi) háborúkat vívták és vívják a jelenben is.*”¹⁵ Az 1995-ben megjelent MP3 csak egy elem volt a modern szerzői jogi törvények kihívásai között, melynek már akkoriban is, és azóta is folyamatosan újabb és újabb kihívásokkal kell szembenéznie.

A hazai Sztj. 1999-es megalkotása óta több mint harminc alkalommal esett át módosításon, melyek egy részét uniós kötelezettség, egy részét pedig az új kihívások, problémák szorgalmazták. Az Sztj. indoklása részletesen foglalkozik azokkal az – elsősorban társadalmi és gazdasági – okokkal, tényezőkkel, melyek közrejátszottak az 1990-es évek végén abban, hogy új jogszabály szülessen. Az igények között említhetjük egyésszt a nemzetközi dokumentumoknak – különösen a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának¹⁶ – való megfelelést, valamint az Európai Unióhoz való csatlakozás

¹¹ Az 1969. évi III. törvény indoklása. Általános indoklás.

¹² A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Sztj.)

¹³ A témában lásd bővebben: SÁPI Edit: Vázlat a kultúra és a szerzői jog kölcsönhatásáról, különös tekintettel a színházművészet szerzői jogi vetületére. In: *Jogelméleti Szemle*. 2017/4. sz. 124-133.

¹⁴ MEZEI Péter: A technológia és a szerzői jog szimbiózisa. In: *Jogtudományi Közlöny*, 2012/5, 197-208.

¹⁵ SZÜTS Zoltán: *Online – Az internetes kommunikáció és a média története, elmélete és jelenségei*. Budapest, Wolters Kluwer, 2018. 229. o.

¹⁶ 1976. évi 9. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről. Az Egyezségokmány 15. Cikke szerint

„1. Az Egyezségokmányban részes államok elismerik mindenki jogát arra, hogy

a) részt vegyen a kulturális életben;

b) élvezze a tudomány haladásából és annak alkalmazásából származó előnyöket;

c) minden olyan tudományos, irodalmi vagy művészeti alkotás tekintetében, melynek szerzője, erkölcsi és anyagi érdekei védelemben részesüljenek.

2. Az Egyezségokmányban részes államok által e jog teljes érvényesítése érdekében teendő lépéseknek ki kell terjedniük a tudomány és a kultúra megőrzését, fejlesztését és terjesztését biztosító intézkedésekre is.

3. Az Egyezségokmányban részes államok kötelezik magukat a tudományos kutató és alkotó tevékenységhez nélkülözhetetlen szabadság tiszteletben tartására.

4. Az Egyezségokmányban részes államok elismerik a tudomány és kultúra területén történő nemzetközi kapcsolatok és együttműködés előmozdításából és fejlesztéséből származó előnyöket.”

előkészítését,¹⁷ melynek következtében általános jogharmonizációs kötelezettség terhelte a hazai jogalkotót a szerzői jogi és iparjogvédelmi tárgyú kérdésekben.¹⁸ Az Szt-t jellemző dinamizmus oka nagyrészt önmagában, a szerzői jog által védelemben részesített műtípusokban áll. A legtöbb műtípusra ugyanis – mind az előállításuk, mind a felhasználásuk tekintetében – nagy hatást gyakorol a technikai fejlődés. Elegendő talán a legkézenfekvőbb példára, a szoftverre gondolunk,¹⁹ mely amellet, hogy önmagában is szerzői jogi oltalom alatt áll,²⁰ elősegíti – különösen manapság – más szerzői művek létrehozatalát is. A zeneszerzők, a filmkészítők ma már nagy számban számítógépi programokat használnak a művek elkészítéséhez – gondoljunk csak a napjainkban elsősorattal alkalmazott CGI-ra, vagy arra, hogy egy írónak nélkülözhetetlen a szövegszerkesztő program. Az Szt. indokolása szerint „*A digitális technika új, összetett műtípus, a multimédia mű létrehozását is lehetővé tette, amely az ilyen módon rögzített, írott, hangis, képi, mozgóképi művek, műrészek százait kapcsolja egybe.*”²¹ Azt mondhatjuk tehát, hogy a technikai eszközök, a számítógépi programok nélkülözhetetlenek a hagyományos műtípusok – könyvek, filmek, zenék – létrehozatalában is.

A technikai fejlődés mellett a szerzői jog egyik legnagyobb kihívása a természetéből fakadó területiális jellege. A szerzői jog kezdettől fogva területiális jellegű volt, amelynek következtében az egyes országok szerzői jogi törvényeinek területi hatálya nem jelentett jogvédelmet a külföldi szerzők műveire.²² Erre a tényezőre kezdettől fogva valamilyen módon választ kellett adnia a szabályozásnak, különösen amiatt, mert a művek felhasználása, élvezete viszont határokon átívelő. A szerzői jogi tárgyú nemzetközi egyezmények kiterjesztették a szerzői jogi védelmet, de magának a jogterületnek a területiális jellege megmaradt. Tóth Andrea Katalin szerint „*(...) a Berni Egyezményben megfogalmazott „nemzeti bánásmód” (national treatment principle) (...) alapvetően a szellemi tulajdon-jog territorialitásának „exportálását” tette lehetővé, és erre építette fel nemzetközi rendszerét (...).*”²³

Pogácsás Anett rámutat, hogy „*Nehezíti a jogosítás gördülékeny menetét a védett műveket, teljesítményeket felhasználó piacok töredezettsége, a territorialitásnak a jogosításra kiható jelensége. Hogy a jövőben valóban szükség van-e magának a territorialitásnak a felszámolására (és egyáltalán van-e reális esélye), vagy sokkal inkább a territorialitást nem akadályként felfogó jogosítási formákra van szükség, vitatott a szakirodalomban.*”²⁴ Másutt kiemeli, hogy a territorialitással kapcsolatosan újszerű megoldása volt az Szt-nek – az

¹⁷ lásd bővebben: TATTAY Levente: *Intellectual Property [Hungary]*. The Netherlands, Wolters Kluwer, 2019. 30-33.

¹⁸ BARTA Judit: *A tervezői tevékenység komplex bemutatása, valamint az építészeti, műszaki alkotások és tervek szerzői jogvédelme*. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2018, 243.

¹⁹ A szoftverek jogvédelméről lásd: BARZÓ Tímea: A szoftverek szerzői jogi védelmének határai. In: Pogácsás Anett (szerk.): *Quaerendo et Creando. Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Szent István Társulat, 2014, 41-61.; BARZÓ Tímea: A szoftver jogtalan felhasználásának hazai polgári és büntetőjogi következményei. In: Barzó Tímea (szerk.): *A szellemi tulajdon*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2011, 27-44.

²⁰ Szt. 1. § (1) bek. c) pont

²¹ Szt. általános indokolás

²² SARKADY Ildikó – GRAD-GYENGE Anikó: *A média-értéklánc szerzői jogi vonatkozásai*. Médiatudományi Intézet, Budapest, 2012, 34.; FERENCZI Fanni: Az építészeti alkotások nemzetközi és európai uniós szerzői jogi szabályozása. In: *Miskolci Jogi Szemle* 2016/1. sz. 103.

²³ TÓTH Andrea Katalin: Az európai szerzői jogi harmonizáció és a territorialitás kérdése. In: *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle* 2016/4. sz. 10.

²⁴ POGÁCSÁS Anett: Garancia vagy akadály? A szerzői jogról való lemondás tilalmának helye egy rugalmas szerzői jogi rendszerben. In: *Infokommunikáció és Jog* 2017/1. sz. 41.

Európai Parlament és a Tanács 2012/28/EU irányelve²⁵ okán – az árva művekkel²⁶ kapcsolatos szabályozás. Az idézett szerző az árva művekre vonatkozó szabályozás²⁷ legpozitívabb hozadékát – és hozzátesszük: újdonságát – abban látja, hogy „(...) a kölcsönös elismerés elve segítségével hidalják át a territorialitásból fakadó problémákat.” és ezáltal ez a megoldás „(...) jó példája annak, hogy a territorialitás problémája áthidalható sajátos eszközökkel is.”²⁸

A kérdéskör kapcsán mi is úgy véljük, hogy a territorialitást nem teljes mértékben lebontani lenne szükséges, hanem áthidaló megoldásokat találni rá. Félő lehet, hogy az abszolút egységesített szerzői jogi szabályozás bizonyos műtípusok esetén nehézkes,²⁹ vagy rájuk nézve hátrányos lenne, illetve a kulturális sokszínűsége is negatív következményeket gyakorolna.

Valójában a territorialitás és a szerzői jogi szabályozás jelenkori legnagyobb kihívása a művek online térben történő felhasználása. Ez a két elem kölcsönösen hat is egymásra, hiszen az online tér a gyakorlatban nehezen ismer területi határokat. Az online felhasználások nyomom követése és ezen felhasználások engedélyezése emiatt az egyik legnehezebb feladata a modern szerzői jognak, hiszen egyrészt nehezíti az elérhetővé tett művek nyomom követését, számon tartását, másrészt pedig lehetővé teszi a határokon átívelő felhasználást. Többek között e helyzet rendezése érdekében született meg a 2014/26/EU irányelv,³⁰ hiszen ahogyan arra a jogalkotó is rámutatott „A szerzői és szomszédos jogok által védett tartalom terjesztése, beleértve a könyveket, audiovizuális műveket és hangfelvételeket, valamint az ezekhez kapcsolódó szolgáltatásokat, szükségessé teszi azt, hogy a jogokat a szerzői és szomszédos jogok különböző jogosultjai, mint például a szerzők, az előadóművészek, a hangfelvétel előállítók és a kiadók engedélyezzék.”³¹ Az irányelv nyomán Magyarországon 2016-ban fogadták el a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvényt (a továbbiakban: Kjkt.), mely alapjaiban hozott változásokat a szerzői jogi joganyagban.³² Ennek következtében kikerült az Szjt-ből a közös jogkezelésre vonatkozó szabályanyag. Fontos látni ugyanakkor, hogy önmagában a közös jogkezelés intézményének eredeti megjelenése is egy újszerű és társadalmi hasznosságú megoldás volt.

²⁵ - Az Európai Parlament és a Tanács 2012/28/EU irányelve (2012. október 25.) az árva művek egyes megengedett felhasználási módjairól (HL L 299., 2012. 10. 27., 5-12.)

²⁶ Egy mű vagy teljesítmény akkor tekinthető árva műnek, ha jogosultja ismeretlen, vagy ismeretlen helyen tartózkodik és a felkutatására az adott helyzetben általában elvárható gondossággal, jóhiszeműen elvégzett jogosultkutatás nem vezetett eredményre. (Szjt. 41/A. § (1) bek.)

²⁷ A témában lásd bővebben: LEGEZA Dénes: „Segítsük az árvákat” – Útmutató az árva művek egyes felhasználásaihoz. In: Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2012/5. sz. 23-58.; GRAD-GYENGE Anikó: Magyar árvák valahol Európában. In: Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2012/6. sz. 28-50.

²⁸ POGÁCSÁS Anett: Szerzői jog határok nélkül? In.: Koltay András – Török Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 4.* Wolters Kluwer, Budapest, 2017. 221.

²⁹ Kifejezetten nehéz lenne az egységesítés a színpadi művek tekintetében, hiszen az egyes európai szerzői jogi rendszerek is más fogalmakkal operálnak, a színpadi művek alkotói vonatkozásában is más-más álláspontot képviselnek, nem is beszélve az egységesítésre egyébként is érzékeny személyhez fűződő jogokra. Lásd bővebben: SÁPI Edit: *A színpadi művek szerzői joga.* Budapest, Patrocinium Kiadó, 2019.

³⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 2014. február 26-i 2014/26/EU irányelve a szerzői és szomszédos jogokra vonatkozó közös jogkezelésről és a zeneművek belső piacon történő online felhasználásának több területre kiterjedő hatályú engedélyezéséről. (HL L 84., 2014. 3. 20., 72-98.)

³¹ 2014/26/EU irányelv, 2. preambulumbekzdés

³² Lásd bővebben: SÁPI Edit: *New regulations and institutions in the field of collective rights management* In: Keresztes, Gábor; Szabó, Csaba (szerk.) *Tavaszi Szél 2018 Tanulmánykötet*, Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2018, 248-255.

Az intézmény nem újkeletű, annak megjelenése *Pierre Augustin Caron*,³³ ismertebb nevén *Beaumarchais* személyéhez köthető. Ő alapította meg a közös jogkezelő szervezetek atyjának tekinthető *Société des Auteurs et Compositeurs Dramatiques (SACD)*³⁴ nevű szervezetet 1777. július 3-án abból a célból, hogy az a színpadi szerzők és zeneszerzők érdekeinek képviselőjét ellássa.³⁵ A közös jogkezelő szervezetek sajátos bizományosi jogkörben³⁶ tevékenykednek, hiszen a szervezet „(...) saját nevében és természetesen a képviselt jogosultak javára köt szerződést.”³⁷ Ez köszön vissza a Kjkt. fogalommeghatározásában is, amikor a törvény a közös jogkezelést definiálja a következőképpen: „*egyres szerzői vagyoni jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó vagyoni jogok több jogosult érdekében és javára erre vonatkozó törvény, szerződés vagy egyéb jogviszony alapján. Emellett további feltétel, hogy a szervezet nem áll a jogosultak tulajdonában vagy ellenőrzése alatt, és nyereségszerzési céllal működik.*”⁴⁰ Tartalmilag ugyanez a megközelítés jelenik meg a Kjk. irányelvben is,⁴¹ amelynek szabályait a magyar jogalkotó implementálta. A független jogkezelés egy ügynöki jellegű intézmény,⁴² amely az angolszász jogrendszerből került áttemelésre.⁴³ Ugyanakkor, lényeges, hogy a független jogkezelő szervezetek nem tekinthetők közös jogkezelőknek.

A Kjkt. közös jogkezelést érintő újdonságai között szerepel a független jogkezelők intézményének megjelenése. A Kjkt. értelmében független jogkezelő szervezetről van szó, ha a szervezet, amely – céljaként vagy fő tevékenységként – szerzői jogot vagy kapcsolódó jogot kezel több jogosult érdekében és javára erre vonatkozó törvény, szerződés vagy egyéb jogviszony alapján. Emellett további feltétel, hogy a szervezet nem áll a jogosultak tulajdonában vagy ellenőrzése alatt, és nyereségszerzési céllal működik.⁴⁰ Tartalmilag ugyanez a megközelítés jelenik meg a Kjk. irányelvben is,⁴¹ amelynek szabályait a magyar jogalkotó implementálta. A független jogkezelés egy ügynöki jellegű intézmény,⁴² amely az angolszász jogrendszerből került áttemelésre.⁴³ Ugyanakkor, lényeges, hogy a független jogkezelő szervezetek nem tekinthetők közös jogkezelőknek.

A közös jogkezelést érintő újdonságok mellett a már említett online felhasználások engedélyezése tárgyában is új jogi megoldásokat vezetett be a Kjkt, mégpedig a zeneművek online felhasználásának közös jogkezelő szervezetek által történő, több tagállam területére kiterjedő hatályú engedélyezésével kapcsolatban.⁴⁴ Az online felhasználások olyannyira

³³ 1732. január 24. – 1799. május 18. Francia színpadi szerző. Legismertebb művei között szerepel a Figaró házassága és A sevillai borbély.

³⁴ KOSKINEN-OLSSON, Tarja – LOWE, Nicholas: *Educational Material on Collective Management of Copyright and Related Rights Module 6: Management of right sin dramatic works*, WIPO, 2012, 10.

³⁵ GRAD-GYENGE Anikó – SARKADY Ildikó: *Közös jogkezelés az audiovizuális médiában*. Médiatudományi Intézet, 2014, 21. Lásd bővebben: SÁPI Edit: *A színpadi művek szerzői joga*. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2019. 43

³⁶ LONTAI Endre – FALUDI Gábor – GYERTYÁNFY Péter – VÉKÁS GUSZTÁV: *Magyar polgári jog. Szerzői jog és iparjogvédelem*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2017, 233.

³⁷ FALUDI Gábor: A közös jogkezelő szervezetek felhasználási szerződésai. In: Király Miklós–Gyertyánfy Péter (szerk.): *Liber Amicorum. Studia Gy. Boytha Dedicata. Ünnepi dolgozatok Boytha György tiszteletére*. ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 2004. 88.

³⁸ Kjkt. 4. § 7. pont

³⁹ FALUDI Gábor: A közös jogkezelő szervezetek felhasználási szerződésai. In: Király Miklós–Gyertyánfy Péter (szerk.): *Liber Amicorum. Studia Gy. Boytha Dedicata. Ünnepi dolgozatok Boytha György tiszteletére*. ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 2004. 89.

⁴⁰ Kjkt. 4. § (4) bek.

⁴¹ KJK. irányelv (15) preambulumbekkezdés

⁴² Lásd bővebben: SÁPI Edit: *A színpadi művek szerzői joga*. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2019. 231-233.

⁴³ KÁRPÁTI Zsuzsanna: A közös jogkezelés rendszerének átalakulása a független jogkezelés megjelenésére tekintettel. In: *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2018/2. sz. 39.

⁴⁴ Kjkt.

tömeges jellegűek, hogy az engedélyezés folyamatába a közös jogkezelő szervezetek közbeiktatása optimális megoldás. Az indoklás is rámutat, hogy a különböző zenei repertoároknak a több tagállam területére kiterjedő hatályú engedélyezése céljából történő összevonása elősegíti az engedélyezési folyamatot. Emiatt volt szükséges megteremteni annak lehetőségét, hogy azok a közös jogkezelő szervezetek, amelyek nem akarnak vagy nem képesek közvetlenül a saját zenei repertoárjukra több tagállam területére kiterjedő hatályú felhasználási engedélyeket adni, más közös jogkezelő szervezeteket bízassanak meg – nem kizárólagos jelleggel – azzal a céllal, hogy kezeljék a repertoárjukat.⁴⁵

A technikai fejlődés amellett, hogy továbblépésre ösztönzi a szerzői jogot, az érdekviszonyokat is átrendezi.⁴⁶ Elismert, hogy napjaink szerzői jogának legnagyobb kihívása az internet, melyre reagálásként született meg az ún. DSM irányelv.⁴⁷ Az irányelv⁴⁸ preambuluma helyesen mutat rá, hogy „(...) a jogosultak és a felhasználók számára továbbra is fennáll a jogbizonytalanság a digitális környezetben a művek és más védelem alatt álló teljesítmények bizonyos – például határokon átnyúló – felhasználási módjait illetően.” Az irányelvet számos – sok tekintetben inkább politikai, mint jogi – vita övezte, azonban az Európai Parlament március 26-án elfogadta, az átültetésnek pedig a tagállamoknak két éven belül kell eleget tenniük. Úgy véljük azonban, hogy az internet adta lehetőségek szerzői jogra gyakorolt hatásait nem lehetséges kizárólag ezzel az irányelvvel rendezni. Ennek az is oka – amit el kell ismerni –, hogy a jogalkotás természetéből adódóan mindig egy lépéssel a technológiai és társadalmi változások mögött fog járni.

3. Záró gondolatok

Látható, hogy a szerzői jog igen dinamikus, és nagyon rugalmasan kell alkalmazkodnia a technikai vívmányok által kiváltott helyzeteknek, valamint a változó társadalmi igényeknek. Ezzel együtt, figyelembe véve ezt a jellemzőjét, felmerülhet a kérdés, hogy hol találjuk meg benne az állandóságot és mi az alapvető célja? A cél kapcsán első körben viszonylag könnyű a válasz, hiszen a szerzői jognak – és összeségében véve a szellemi alkotások jogának is – az a célja, hogy az alkotómunkát ösztönözze, mégpedig oly módon, hogy az alkotókat és műveiket, teljesítményeiket védelemben részesíti. A védelem garantálásához azonban szükséges, hogy az alapvető elvek tisztán rajzolódjanak ki. Fontos azonban látnunk, hogy a szerzői jog esetében, ez az alapvető célkitűzés az idők során néhol kénytelen volt alkalmazkodni egy-egy társadalmi-politikai berendezkedésnek és így bizonyos esetekben más színezetben tűnhetett fel. Jó példa erre két - egymástól első ránézésre különböző, de valójában egymással nagyon szoros kapcsolatban álló - jogeset.⁴⁹ Mindkét jogeset a tengerentúli szerzői jognak adta fel a leckét és egyik sem egy friss jogvita, sokkal inkább a szerzői jog örökérvényű kérdésével foglalkozik: az alkotások ösztönzésével és az alkotás szabadságának, valamint a véleménynyilvánítás szabadságának ütközésével. Az egyik esetben⁵⁰ – mely

⁴⁵ Kjkt. indokolás

⁴⁶ Szjt. általános indokolás

⁴⁷ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról (a továbbiakban: DSM irányelv)

⁴⁸ A DSM korábbi időállapotú elemzését lásd: KASKOVITS Melinda: Szerzői jog a digitális egységes piacon, In: *Infokommunikáció és Jog*, 2017. különszám, 25-32.

⁴⁹ A jogesetek részletes ismertetését és elemzését lásd: NETANEL, Neil Weinstock: *Copyright's paradox*. Oxford University Press, New York, 2010. 13-14.

⁵⁰ Suntrust Bank v. Houghton Mifflin Co., (11th Cir. 2001)

időben később merült fel – egy afroamerikai író, *Alice Randall*, *Margaret Mitchell* *Elfújta a szél* (*Gone with the wind*) című regényének történetét dolgozta fel más nézőpontból. Az eredeti mű, mely az amerikai polgárháború idején játszódik és a rabszolgatartó déli családok egyikének sorsát meséli el, *Randall* történetében – melynek címe: *The Wind Done Gone* - egy rabszolga nézőpontjából ismerhető meg. Margaret Mitchell örökösei beperelték *Randall* kiadóját, a *Houghton Mifflin*-t, szerzői jogok megsértése címén. A *Houghton Mifflin* kiadó a véleménynyilvánítás szabadságával érvelve, a szerzői jog azon feladatát kidomborítva nyerte meg a jogvitát, miszerint a szerzői jog célja az is, hogy az alkotások ösztönzésével, a történeteket árnyalva, elősegítse a történelem valós megismerését is. Körülbelül egy emberöltővel korábban, amikor Európa másodjára kezdett lángba borulni, egy amerikai férfi, *Alan Cranston* Németországban tartózkodott és megdöbbenve olvasta – eredeti nyelven – *Adolf Hitler Mein Kampf* című művét. Megdöbbenését csak fokozta, hogy amikor hazatért Amerikába, a könyvnek olyan fordításait látta, melyek sokkal puhábban, az eredetinel lényegesen lágyabban fogalmaztak. *Cranston* felháborodásában és engedély hiányában nekikezdett a *Mein Kampf* lefordításának, annak valós tartalmával. *Adolf Hitler* kiadója a szerzői jogok sérelmével érvelt *Cranstonnal* szemben, amelynek következtében *Cranston* el is vesztette a jogvitát azon az alapon, hogy kizárólagos jogokat sértett. A kiadó, mely a pert úgy nyerte meg, hogy a szerzői jogok kizárólagos természetét, sérthetlenségét és abszolút természetét hangsúlyozta, a *Houghton Mifflin* volt.⁵¹

Ebből a két esetből látható, hogy a szerzői jog azon elsődleges célja, hogy az alkotásokat ösztönözze⁵² és ezáltal az egyetemes kultúrát és tudást bővítse, bizonyos értelmezések – és leginkább érdekek – esetén törékeny lehet. Mégis, ennek az alapvető célkitűzésnek kell vezetnie a *mindenkori* szerzői jogi jogalkotást és ehhez kapcsolható a célon túl az állandóság is: az adott kor, a társadalom, a gazdasági és politikai helyzet sajátosságai, igényei természetesen hatást gyakorolnak a jogalkotásra, így a szerzői jog alakulására is, azonban ezek az igények nem moshatják el az eredeti célt.

Felhasznált irodalom

BAKOS Kitti – NÓTÁRI Tamás: Adalékok a szerzői jog nemzetközi és hazai fejlődéstörténetéhez, *De iurisprudentia et iure publico*, 2011/4. sz.

BARTA Judit: A tervezői tevékenység komplex bemutatása, valamint az építészeti, műszaki alkotások és tervek szerzői jogvédelme. *Patrocinium Kiadó*, Budapest, 2018.

BARZÓ Tímea: A szoftver jogtalan felhasználásának hazai polgári és büntetőjogi következményei. In: Barzó Tímea (szerk.): *A szellemi tulajdon*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2011.

BARZÓ Tímea: A szoftverek szerzői jogi védelmének határai. In: Pogácsás Anett (szerk.): *Quaerendo et Creando*. Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából. Budapest, Szent István Társulat, 2014.

BOYTHA György: A szerzői jog kialakulása. In: Benárd Aurél – Tímár István (szerk.): *A szerzői jog kézikönyve*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973.

⁵¹ *Houghton Mifflin Co. v. Noram Pub. Co. Inc.* (S.D.N.Y. 1939)

⁵² Az alkotás szabadságáról lásd bővebben: HALÁSZ Csenge: A magánélethez való jog, mint a művészeti szabadság határa, avagy „lehet-e alkotni minden korláttól menten, teljes szabadsággal?”. In: Szabó Miklós (szerk.): *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium (Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai)*. Tomus 18. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2019, 21-35.

BOYTHA György: Whose Right is Copyright? In: Friedrich-Karl Beier (szerk.): Festschrift für Eugen Ulmer zum 80. Geburtstag, GRUR, Int. 1983.

CSÉCSY György: A szellemi alkotások jogának fejlődéstörténete. In: Miskolczi Bodnár Péter (szerk.): A civilizált fejlődéstörténete. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2006.

FALUDI Gábor: A közös jogkezelő szervezetek felhasználási szerződésai. In: Király Miklós–Gyertyánfy Péter (szerk.): Liber Amicorum. Studia Gy. Boytha Dedicata. Ünnepi dolgozatok Boytha György tiszteletére. ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 2004.

GÉRA Eleonóra Erzsébet – CSATÁRI Bence: A Zeneszerzők Szövetkezetétől az Artisjus Egyesületig 1907-2007, A zenei közös jogkezelés száz éve Magyarországon. Artisjus, Budapest, 2007.

GRAD-GYENGE Anikó – SARKADY Ildikó: Közös jogkezelés az audiovizuális médiában. Médiatudományi Intézet, 2014.

GRAD-GYENGE Anikó: A modern technológiák szerzői jogi és iparjogvédelmi kihívásai - különös tekintettel a fájlserére, a felhő-programozásra és a 3D nyomtatókra. In: Tóth András (szerk.): Új globális technológiák jogi kihívásai, Patrocinium Kiadó, Budapest, 2016.

GRAD-GYENGE Anikó: Magyar árvák valahol Európában. In: Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2012/6. sz.

HALÁSZ Csenge: A magánélethez való jog, mint a művészeti szabadság határa, avagy „lehet-e alkotni minden korláttól menten, teljes szabadsággal?”. In: Szabó Miklós (szerk.): Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium (Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai). Tomus 18. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2019.

HORVÁTH Attila: A szellemi alkotások jogának története, a szerzői jogi védelem kialakulása, a jogalkotás kezdetei Magyarországon. In: Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2016/4. sz.

JAKAB Éva: Szerzők, kiadók, kalózkodók. A szellemi alkotások védelmének kialakulása Európában. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2012.

KÁRPÁTI Zsuzsanna: A közös jogkezelés rendszerének átalakulása a független jogkezelés megjelenésére tekintettel. In: Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2018/2. sz.

KASKOVITS Melinda: Szerzői jog a digitális egységes piacon, In: Infokommunikáció és Jog, 2017. különszám.

KOSKINEN-OLSSON, Tarja – LOWE, Nicholas: Educational Material on Collective Management of Copyright and Related Rights Module 6: Management of right sin dramatic works, WIPO, 2012.

LEGEZA Dénes: „Egyszer mindenkorra és örökáron” a szerzői jog és forgalomképessége Magyarországon a reformkortól 1952-ig. (PhD értekezés), Szeged, 2017.

LEGEZA Dénes: „Segítsük az árvákat” – Útmutató az árva művek egyes felhasználásaihoz. In: Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2012/5. sz.

LONTAI Endre – FALUDI Gábor – GYERTYÁNfy Péter – VÉKÁS Gusztáv: Magyar polgári jog. Szerzői jog és iparjogvédelem. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2017.

MEZEI Péter: A szerzői jog története a törvényi szabályozásig (1884: XVI. tc.). In: Jogelméleti Szemle, 2004/3. sz.

MEZEI Péter: A technológia és a szerzői jog szimbiózisa. In: Jogtudományi Közlöny, 2012/5. sz.

NETANEL, Neil Weinstock: Copyright's paradox. Oxford University Press, New York, 2010.

NÓTÁRI Tamás: A magyar szerzői jog fejlődése. Szeged, Lectum Kiadó, 2010.

POGÁCSÁS Anett: Garancia vagy akadály? A szerzői jogról való lemondás tilalmának helye egy rugalmas szerzői jogi rendszerben. In: Infokommunikáció és Jog 2017/1. sz.

POGÁCSÁS Anett: Szerzői jog határok nélkül? In.: Koltay András – Török Bernát (szerk.): Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 4. Wolters Kluwer, Budapest, 2017.

SÁPI Edit: A színpadi művek szerzői joga. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2019.

SÁPI Edit: Vázlat a kultúra és a szerzői jog kölcsönhatásáról, különös tekintettel a színházművészet szerzői jogi vetületére. In: Jogelméleti Szemle. 2017/4. sz.

SARKADY Ildikó – GRAD-GYENGE Anikó: A média-értéklánc szerzői jogi vonatkozásai. Médiatudományi Intézet, Budapest, 2012, 34.; Ferenczi Fanni: Az építészeti alkotások nemzetközi és európai uniós szerzői jogi szabályozása. In: Miskolci Jogi Szemle 2016/1. sz.

SZŰTS Zoltán: Online – Az internetes kommunikáció és a média története, elmélete és jelenségei. Budapest, Wolters Kluwer, 2018.

TATTAY, Levente: Intellectual Property [Hungary]. The Netherlands, Wolters Kluwer, 2019.

TÓTH Andrea Katalin: Az európai szerzői jogi harmonizáció és a territorialitás kérdése. In: Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2016/4. sz.

von Lewinski, Silke: International Copyright Law and Policy, Oxford University Press, 2008.

REKLÁMÖTLETEKBEN ÉS MÉDIAKÖZLEMÉNYEKBEN JOGOSULATLANUL FELHASZNÁLT SZEMÉLYISÉGI JEGYEKHEZ KAPCSOLT VAGYONI JOGKÖVETKEZMÉNYEK

*Schultz Márton**

A személyiségi joghoz kapcsolódó vagyoni szankciók közül a kártérítés keretében a bírói gyakorlat több esetben ítelt meg a polgári törvénykönyv hatálybalépése előtt fiktív licencdíjat. A polgári törvénykönyv kodifikációja a személyiségi jog megsértésével összefüggő vagyonteljesedéseket a jogalap nélküli gazdagodás alapján látja megítélni. Ezzel az a probléma, hogy a törvény vegyíti a jogalap nélküli gazdagodást és a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedését, illetve nem veszi figyelembe a joggyakorlat kártérítésre támaszkodó megoldását. A jogalap nélküli gazdagodás poszt mortem változata a vagyoni kárt ötvözi az eszmei sérelemmel, és az igényérvényesítésre jogosultak körét aránytalanul szűkíti be.

Kulcsszavak: személyiségi jog, jogalap nélküli gazdagodás, kártérítés, kereskedelmi érték

Among the remedies having proprietary nature, the liability for damages was the only one in the jurisdiction which was applied before the Civil Code has come into effect; the damage was in this case the fictive licence fee. The codification of the Civil Code tries to solve the unjustified shifts in the proprietary relations regarding the infringement of personality rights through the unjust enrichment claim. It is a problem, though, that the Code mixes the unjust enrichment claim with the cease of the profit gained by the infringement claim, and does not pay attention to the tort liability solution of the jurisdiction. The unjust enrichment post mortem merges the pecuniary damage with the moral sufferings and sets the circle of potential claimants to narrow.

Keywords: personality rights, unjust enrichment, liability for damages, commercial value

Problémafelvetés

A személyiségvédelmi szankciórendszerben új elemként jelent meg a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedése, illetve annak poszt mortem változata. *Vékás Lajos* szerint a szankciónak a Ptk.-ba¹ való beépítésére azért került sor, mert a személyiségi jogok gyakorlása sok esetben vagyoni előnyök forrását is szolgálhatja, éppen ezért a jogsértéssel előállt vagyoni viszonyok eltolódását vissza kell állítani.² Ez a jogsértéssel összefüggő vagyonteljesedés tipikusan a személyiségi joggal összefüggő, reklámozás és a média területére eső jogsértések körében jelentkezik, amelyek elsősorban, de nem kizárólagosan híres személyek személyiségi jegyeinek reklámérékéhez kapcsolódnak.

Petrik Ferenc ezzel összefüggésben arra utal, hogy a Ptk. *Canaris* német jogtudós álláspontját ültette át, aki szerint az előny elvonására a fájdalomdíj nem alkalmas, ezért fel kell használni a jogalap nélküli gazdagodás szabályait.³ Ugyan *Petrik* azt is kiemeli, hogy ez a német jogirodalom nem fogadta el egyöntetűen,⁴ azonban ki kell emelni, hogy már az 1950-es évek óta a területen kifejtett bírói gyakorlatra tekintettel a jogirodalom sem kérdőjelezi meg a jogalap nélküli gazdagodás szerepét.⁵ A polgári jogi kodifikáció ugyanakkor azt sem vette figyelembe, hogy emellett 2000 óta fiktív licencdíj iránti igényt kártérítés jogcímén is megítélhet a német bírói gyakorlat, amely igény öröklődik,⁶ és annak a jogosult halála után 10 évig szerezhetnek érvényt az örökösök.⁷ A tanulmányban ezért azt vizsgálom, a jogsértéssel

* dr. jur. Schultz Márton LL.M., doktorandusz. Szegedi Tudományegyetem Civilisztikai Tudományok Intézete. E-mail: schultzmarton@gmail.com

¹ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről.

² VÉKÁS Lajos: Über die Expertenvorlage eines neuen Zivilgesetzbuches für Ungarn. In: *Zeitschrift für europäisches Privatrecht* 2009. 536, 551.

³ PETRIK Ferenc: Személyiségi jogok. In: Wellmann György (szerk): *Polgári jog. Bevezető és záró rendelkezések. Az ember, mint jogalany. Öröklési jog.* Budapest, HVG-ORAC, 2014, 201-202.

⁴ U.o.

⁵ BGHZ 26, 349. – Herrenreiter; NJW 2007, 689 – Lafontaine.

⁶ NJW 2000, 2195 – Marlene Dietrich; NJW 2000, 2201 – Der Blaue Engel.

⁷ BGHZ 169, 193 – kinski-klaus.de.

elért előny átengedése, illetve a kártérítés mennyiben alkalmas a személyiség hathatós védelmére a reklám és médiajog területén, illetve milyen buktatókat rejtenek ezek.

I. A vagyoni jogkövetkezmények alkalmazásának indokoltsága

Menyhárd Attila szerint „a profitorientált szervezetek számára a piaci működési elvek mellett annak eldöntése, hogy a károkozó magatartást folytatják, vagy – vállalva a kisebb haszon lehetőségét – tartózkodnak a károkozó magatartástól, üzleti döntés.”⁸ A gazdasági haszon és a jogkövető magatartás ugyanakkor csak egymást metsző halmazok, így előfordulhat, hogy az, ami rentábilis, sokszor jogsértő is. A személyiség minél teljesebb körű és hatékonyabb védelme azzal érhető el, ha a jogsértés által bekövetkező hátrány meghaladja a jogsértéssel szerezhető előnyöket.⁹ Ezzel lényegében közelíthető a rentábilis és a jogszerű magatartás a piaci szereplők oldalán, és végső soron célja a személyiség védelme mellett a magánosok vagyoneletelődése is korrigálható. Ahogy Sólyom László fogalmaz: „amilyen a veszély, olyannak kell lennie a védekezésnek.”¹⁰

Müller szerint a kártérítési követelések érték-kiegyenlítő funkciója mellett azok megelőző, preventív funkciója is felértékelődik a sajtó és a média tájékoztatási igénye okán.¹¹ A kártérítési igények tekintetében az eredeti állapot helyreállítása is releváns lehetne, azonban a gyakorlat azt mutatja, hogy a pénzbeli megtérítés áll az előtérben.¹² Ennek az oka elsősorban az, hogy a pénzbeli kártérítés általános trendjével szemben más megoldások nem kellően csábítóak.¹³

II. A német jog és a háromfokú kárelszámolás

A nem szándékolt vagyoneletelődások kiegyenlítésére egy háromfokú kárelszámolási rendszert alakított ki a német joggyakorlat (*dreifache Schadensberechnung*):¹⁴

- a) konkrét tényleges vagyoni kár likvidációját (BGB 823. §),
- b) egy, az eset körülményeihez mért licencia díj követelését (BGB 812. §),
- c) a jogsértéssel elért előny kiadását a szerzői jog szabályai alapján.¹⁵

A joggyakorlatban a kártérítés és a jogalap nélküli gazdagodás fordulnak elő. Ezek egymás mellett érvényesülnek, és mindkettő az elmaradt gazdagodás megtérítésére irányul, licencia-analógia alapú. A különbség a kettő között a szubjektív elem. Míg a kártérítés vétkességi alapú, addig a gazdagodás objektív következmény.

Az alaptalan gazdagodás megállapítása tekintetében a német bírói gyakorlat sokáig abból indult ki, hogy az csak akkor ítélt meg, ha a jogosult egyébként a személyiségi jegyét felhasználta volna reklám-, vagy más kereskedelmi célra (ún. Herrenreiter-doktrína),¹⁶ ezt váltotta fel az újabb gyakorlat, amely alapján ennek vizsgálata nem szükséges a jogsértés megállapításához.¹⁷

⁸ MENYHÁRD Attila: A magánélethez való jog a szólás- és médiaszabadság tükrében. In: Csehi Zoltán – Koltay András – Navratyil Zoltán (szerk.): *A személyiség és a média a polgári és a büntetőjogban*. Budapest, Complex, 2014, 208.

⁹ U.o. 207.

¹⁰ SÓLYOM László: *A személyiségi jogok elmélete*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983, 318.

¹¹ MÜLLER, Gerda: § 50. Der Anspruch auf materiellen Schadensersatz. In: Götting, Horst-Peter – Schertz, Christian – Seitz, Walter (szerk.): *Handbuch des Persönlichkeitsrechts*. München, C.H.Beck, 2008, Rn 2.

¹² U.o. Rn. 29.

¹³ U.o. Rn. 30.

¹⁴ PETERSEN, Jens: *Medienrecht*. München, CH Beck, 2010, 273.

¹⁵ HAGER, Johannes: § 823 A-D. In: Mansel, Heinz-Peter (szerk.): *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*. Berlin, Sellier de Gruyter, 2017, Rn. C 290

¹⁶ BGHZ 26, 349. – Herrenreiter.

¹⁷ NJW 2007, 689 – Lafontaine.

III. Elmaradt licenciadíj-fizetése a kártérítési jog alapján

A kártérítési jog magyar bírói gyakorlata kizárólag az 1959-es Ptk.-hoz¹⁸ kapcsolódó bírósági döntésekből ismerhető meg. Sajnálatos módon, azon túl, hogy a vagyoni kárhoz kapcsolódó ügyek száma igen csekély, a joggyakorlat szenved attól, hogy a történeti tényállás szempontjából releváns nem vagyoni elemeket, sérelmeket kihangsúlyozza, és a személyt ért hátrányt kizárólag a nem vagyoni kártérítés szabályai alapján bírálja el. Ilyen tendencia Németországban is megfigyelhető,¹⁹ illetve *Petrik Ferenc* is felhívja a figyelmet a jogalap nélküli gazdagodással összefüggésben, hogy ezeket külön kell kezelni és megítélni.²⁰ A Ptk. koncepcionálisan külön kezeli az eszmei, erkölcsi érdekek sérelmét sérelemdíj formájában a kártérítésről leválasztva. Ezzel lényegesen tisztább terepet hagy a bírói gyakorlatban a vagyoni hátrányok és a nem vagyoni sérelmek egymástól való elkülönítésének.

A vagyoni kár tekintetében az vizsgálendő, hogy a jogosult vagyona valamilyen módon csökkent-e. A károkozás egy abszolút (vagyoni) jog megsértéséhez kapcsolódik. A kár abban áll, hogy a jogosult a személyiségi jegye tárgyiasításához, és a kereskedelmi jellegű felhasználásához nem járult hozzá. A kár elemei közül így az elmaradt vagyoni előnyre (*lucrum cessans*) helyeződik a hangsúly. A Fővárosi Ítéltábla szerint „téves az alperes azon hivatkozása, miszerint a felperesnek kára, sérelme az alperesi magatartással összefüggésben nem jelentkezett, mert a fényképfelvételt kifejezetten nyilvános közlés céljából készítették. A felperes ugyanis a szerződéses szabadság elvének megfelelően szabadon dönthetett arról, hogy kivel, milyen feltételek mellett állapodik meg a képmásának a nyilvánosságra hozataláról. A felperes és az alperes között a kép közlésével kapcsolatosan semmilyen megállapodás nem jött létre”.²¹ Hasonló álláspontra helyezkedett a Szegedi Ítéltábla is. A bíróság szerint „tényként kezelendő [az], hogy az alperes jogellenes magatartást tanúsított azáltal, hogy a felperes képmását hozzájárulása nélkül felhasználta. Az ezzel okozati összefüggésben előállt hátrány bekövetkezte is nyilvánvaló, hiszen a képmás felhasználásáért a felperes díjazásban nem részesült, holott, mint fotómodell képmása jogszerű felhasználásáért díjazásra igényt tarthatott volna”.²² A bírói gyakorlat szerint a személyiségi jegyek jogosulatlan kereskedelmi felhasználásával megvalósított tárgyiasításával előállt hátrányt bizonyítani nem kell, az nyilvánvaló azon okból, hogy a jogosult díjazásban nem részesült, holott, mint fotómodell képmása jogszerű felhasználásáért díjazásra igényt tarthatott volna.²³

A kellő gondosság körében már a királyi Kúria is megkövetelte, hogy a fényképet közlő sajtószerző a fénykép közlésének jogszerűsége tekintetében a hozzájárulást szerezzék be.²⁴ A bírói gyakorlat szerint megfelel az elvárható magatartásnak az, ha az alperes a képet fényképparchívumból vásárolta, és e körülmény miatt nem várható el tőle az, hogy a fényképfelvételekre vonatkozó rendelkezési jogosultságot ellenőrizze, különösen, ha erre vonatkozóan a fotógyűjtemény tulajdonosa szerződéses nyilatkozatot is tesz.²⁵ A Szegedi Ítéltábla szerint mivel a képmás mint védjegy bejegyzésre került a védjegylajstromba, így az alperes alappal bízhatott a védjegy jogszerűségében, abban, hogy az más személyiségi jogát nem sérti. Ilyen körülmények között a termék gyártását, illetve forgalmazását megelőzően nem volt elvárható annak a felderítése, hogy kit ábrázol a grafika, nem kellett nyomoznia a

¹⁸ 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről

¹⁹ OLG München GRUR-RR 2002, 341.

²⁰ PETRIK Ferenc: Személyiségi jogok. In: Petrik Ferenc (szerk.): *Polgári Jog. Kommentár a gyakorlat számára.* Budapest, HVG-ORAC, 2018, 147.

²¹ BDT 2007. 171.

²² BDT 2015. 70.

²³ U.o.

²⁴ Grill Dtár XXXI. 494.; Grill Dtár XXXII. 560.; Grill Dtár XXXIII. 538.; Grill Dtár XXXIV. 423.

²⁵ BDT 2009. 24.

fotó készítője után és azt sem kellett feltételeznie, hogy a védjegy jogosulatlanul került lajstromozásra.²⁶

IV. Jogalap nélküli gazdagodás

A jogirodalom más állásponton van, és a licencia-analógia alapú értékcsökkenést a jogalap nélküli gazdagodás szabályai alapján látja megtéríteni. *Menyhárd* szerint „kézenfekvő lehet abból kiindulni, hogy a gazdagodás értéke legyen az az összeg, amelyet a sérelmet szenvedett fél akkor kapott volna, ha szerződéssel megállapodik a gazdagodóval (sérelmet okozó féllel) annak a hozzájárulás hiányában jogsértő magatartásába (*licencia-analógia*)”.²⁷ Hasonló álláspontot foglal el *Görög Márta*.²⁸ Amennyiben a kártérítési igényből kizárjuk az elmaradt licencia díj fizetését, úgy kérdéses, hogy mi az, ami valójában kárként jelentkezhet, mi az, ami a kártérítésen belül marad.

IV.1. A jogalap nélküli gazdagodás vs. jogsértéssel elért előny átengedése

A Ptk. 2:51. § e) pontja szerint a jogsértés ténye alapján követelheti a jogosult a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedését a jogalap nélküli gazdagodás szabályai alapján. A német jogban a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedése és a jogalap nélküli gazdagodás egyértelműen két külön szankcióként jelentkeznek. A Ptk. alapján arra kell jutnunk, hogy a helyes értelmezés a jogalap nélküli gazdagodás szabályainak az alkalmazása, hiszen a Ptk. 2:51. § e) pont csupán utaló norma, amely a Ptk. 6:579. §-ra utal. Erre következtethetünk másrészt a Ptk. indokolásából is.²⁹ Ezt a megoldást támogatja a rendszertani értelmezés is, ha figyelembe vesszük a védjegyjog és a szerzői jog szankciórendszerét is.³⁰ Ebből egyértelművé válik, hogy a jogalap nélküli gazdagodás és a jogsértéssel elért előny átengedése két külön szankció.³¹ A fenti értelmezési módok alapján a szankció valójában jogalap nélküli gazdagodás.

IV.2. Jogsértéssel elért vagyoni előny átengedése

A Ptk. lehetővé teszi a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedését,³² amelynek feltétele, hogy más személy személyiségi értékeinek jogosulatlan felhasználása, és hogy a jogsértő ezáltal jogosulatlanul vagyoni előnyhöz jusson a jogosult rovására.³³ Az indokolás szerint a vagyoni előny átengedésének lehetővé tételével érhető el az, hogy a jogsértő személy azt ne tarthassa meg.³⁴ A törvény indokolása sokkal kisebb hangsúlyt helyez magára a jog jogosultjára, akinek érdeke áll fenn a személyiségi jogának vagyoni felhasználása és rendelkezése tekintetében. A valóság ezzel szemben az, hogy ő az a személy, akinek érdekében, a személyiségi jog megsértése okán lehetősége van a jogkövetkezmények igénybevitelére. Fontos azonban kiemelni, hogy az alaptalan gazdagodás nem arra koncentrál, hogy a jogosult vagyona csökkent-e a jogsértéssel, hanem arra, hogy a jogsértő vagyona nőtt-e.

²⁶ BDT 2015. 70.

²⁷ MENYHÁRD: i.m. 221.

²⁸ GÖRÖG Márta: A nem vagyoni kártérítés összege. In: *Tanulmányok Dr. Besenyei Lajos egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, SZTE, 2007, 203.

²⁹ SZÉKELY László – VÉKÁS Lajos: Személyiségi jogok. In: Vékás Lajos (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*. Budapest, Complex, 2013, 70.

³⁰ FALUDI Gábor – KABAI Eszter – TARR Péter: XIII. fejezet. A szerzői jog megsértésének jogkövetkezményei. In: Gyertyánfy Péter (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014, 581.

³¹ BDT 2008. 207.

³² 2009. évi CCX. tv. 2:89. § e) pont.

³³ GÁRDOS PÉTER (szerk.): *Kézikönyv az új Polgári Törvénykönyvhöz*. Budapest, Complex, 2009, 160.

³⁴ U.o.

A szerzett vagyoni előny átruházását, mint szankciót a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint kell elbírálni, az azonban bizonytalan, hogy a német rendszer szerint ez egy licenciadíjfizetés-szerű vagy a jogsértéssel szerzett előnyhöz hasonló jogkövetkezmény. A német jogban ugyanis az eset körülményeihez mért licenciadíj-fizetés az, amely a jogalap nélküli gazdagodás szabályai alapján jár a jogosultnak. Ezt támogatja a jogirodalom is, ez azonban nem oldja fel a jogintézmény kártérítéshez való viszonyát, attól való különbözőségét, és a probléma ugyanaz lesz, mint a német jogban, másrészt ezzel kizárjuk annak a lehetőségét, hogy a jogsértőtől a profitot elvonjuk, csak licencia analógia alapú megtérítésnek adunk teret, annak viszont két jogalapon.

V. Jogalap nélküli gazdagodás a jogosult halála után

A Ptk. nem rendelkezik a vagyoni jogok megszűnéséről, illetve védelmi idejéről. A német bírói gyakorlatban a védelem a jogosult halála utáni 10 évig terjed.³⁵ A Ptk. nem szabályozza azt, hogy az örökösök a halott személyiségi jegyeit felhasználhatják-e, rendelkezhetnek-e ezekkel, szerződéssel azok használatát másnak átengedhetik-e. Emiatt helyesnek tűnik az az álláspont, hogy a vagyoni jogok védelme általában véve megszűnik a jogosult halálával, és a kegyeleti jogot nem sértő használat közkinccs tárgyát képezi.³⁶

A halál utáni jogsértés tekintetében kizárólag a jogalap nélküli gazdagodás vonatkozásában tartalmaz rendelkezést a Ptk., a kártérítés tekintetében nem. Mivel a kártérítés is vagyoni jogi igény, így dogmatikailag a jogérvényesítés itt is lehetséges, ehhez persze a bírói gyakorlatnak el kell ismernie azt, hogy a forgalomképes, tárgyasult személyiségi jegyek a halállal nem válnak *ipso jure* közkinccs tárgyává, hanem a jogutódokat meghatározott ideig rendelkezési jog illeti meg azok felett.

A Ptk. 2:50. § (2) bekezdés alapján bármelyik örökös kérheti a kegyeleti jogsértéssel elért vagyoni előny átengedését. Helyes a Ptk. álláspontja a tekintetben, hogy az igény jogosultja nem a kegyeleti jog esetén releváns hozzátartozókat, hanem az örökösöket jelöli meg. Ezzel a törvény a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedését olyan vagyoni igényként ismeri el, amely ebben a tekintetben öröklődik. Problémás ugyanakkor az, hogy a személyi szemlélet beférkőzik a szabályozásba azáltal, hogy a Ptk. a jogsértés megállapításának feltételeként szabja a kegyeleti jog sérelmét. Ennek tényálláselemként való szerepeltetése indokolatlanul szűkíti le az igény megvalósulásához kötődő életviszonyok körét, azt a vagyoni érdek poszt mortem megsértése esetére *önmagában* nem teszi lehetővé (és ezzel lényegében a Ptk. egy új, beazonosíthatatlan jogkövetkezményt hoz létre). Az igény megvalósulása szempontjából ugyanis a jogosulatlan kereskedelmi használat, és ehhez kapcsolódóan a vagyoni hátrány okozása az, ami releváns. A Ptk. egyedül azon esetet tartalmazza tehát, ha a vagyoni érdekek mellett az eszmei érdekek is egyidejűleg sérülnek. Az lenne az ideális, ha a kegyeleti jogosultak, a hozzátartozók a kegyeleti jog megsértése címén léphetnek fel az eszmei, erkölcsi érdekek védelme érdekében, az örökösök pedig a vagyoni érdekek védelme érdekében ettől függetlenül. A személyi és vagyoni viszonyok poszt mortem védelmének keveredése ugyanakkor a vagyoni érdek halál utáni védelmét nem zárja ki, csupán leszűkíti az érvényesülését.

Nagyobb problémát képez az, hogy az egyes személyiségi jegyeken dologi hatállyal, élők között, szerződéses úton jogot szerzett személyek tekintetében – akik még a jogosult életében *in rem* jogot szereztek az adott személyiségi jegy meghatározott irányú tárgyasítására és használatára – ez a szabály az ő perlsük lehetőségét kizárja. Ezzel a Ptk. azt a

³⁵ BGHZ 169, 193 – kinski-klaus.de; Ettől eltérően: OLG München GRUR-RR 2002, 341.

³⁶ MENYHÁRD Attila: Forgalomképes személyiség? In: Menyhárd Attila - Gárdos-Orosz Fruzsina (szerk.): *Személy és személyiség a jogban*. Budapest, Wolters Kluwer, 2016, 81.; SZEGHALMI Veronika: A személyiség „értéke” és annak post-mortem továbbélése. In: *FORVM Doctorandorum*, 2017, 233.

koncepcióan helytelen megoldást valósítja meg, hogy az élők között kizárólagos jogot szerzett szerződő fél jogosultsága a hagyaték megnyílásával a jogsértéssel szerzett vagyoni előny tekintetében kötelmivé változik. A megszerzett jogosultság egyfajta használati engedéllyé (kötelmi jogosultsággá) degradálódik. Az igényérvényesítés lehetősége egyedül az örökösök számára áll nyitva.

Összegzés

Mint látható a személyiségi jegyek kereskedelmi felhasználása esetén igénybe vehető vagyoni szankciók összképe zavaros. A kártérítés eddig bevált módja volt a vagyoni kompenzációnak elmaradt licencdíj címén. A bírói gyakorlatnak ezt a jogfejlesztését a kodifikáció nem vette figyelembe, új útra tévedt, kiragadott szelvényeket a német jogirodalomból. Ez ahhoz vezetett, hogy a Ptk. normatív szinten összesen két szankciót: a jogalap nélküli gazdagodást és a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedését.

A vagyoni igények örökölhetősége tekintetében sem egyszerűbb a helyzet. A jogalkotó csak a jogalap nélküli gazdagodás poszt mortem változtatását helyezte el a kegyeleti joghoz kapcsolódóan a Ptk.-ban, a bírói gyakorlat által alkalmazott kártérítés kivülesett ezen a körön. A poszt mortem gazdagodási tényállás megvalósulásához a jogalkotó a kegyeleti jog egyidejű megsértését is támasztja, ezzel azt csak az eszmei érdekek egyidejű megsértésével együtt látja megalapozottnak. Nem szól a törvény arról sem, hogy ez az igény meddig vehető igénybe, illetve hallgat ezzel összefüggésben arról is, hogy az örökösök az igényérvényesítésen túl maguk felhasználhatják-e az elhunyt személyiségi jegyeit vagy erre másnak engedélyt adhatnak-e. A kérdés megválaszolása védjegyjogi szempontból is lényeges lenne.

A jogalkotói cél nemes volt, azonban félbemaradt. Célszerű lenne ezért a szankciórendszerrel és a személyiségi jegyek örökölhetőségével kapcsolatos szabályrendszert megfelelően, tudatosan kialakítani, amely alkalmas arra, hogy a jogbiztonságot kellő mértékben szolgálja.

Felhasznált irodalom

FALUDI Gábor – KABAI Eszter – TARR Péter: XIII. fejezet. A szerzői jog megsértésének jogkövetkezményei. In: Gyertyánfy Péter (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014.

GÁRDOS PÉTER (szerk.): *Kézikönyv az új Polgári Törvénykönyvhöz*. Budapest, Complex, 2009.

GÖRÖG Márta: A nem vagyoni kártérítés összege. In: *Tanulmányok Dr. Besenyei Lajos egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, SZTE, 2007.

HAGER, Johannes: § 823 A-D. In: Mansel, Heinz-Peter (szerk.): *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*. Berlin, Sellier de Gruyter, 2017.

MENYHÁRD Attila: A magánélethez való jog a szólás- és médiaszabadság tükrében. In: Csehi Zoltán – Koltay András – Navratyil Zoltán (szerk.): *A személyiség és a média a polgári és a büntetőjogban*. Budapest, Complex, 2014.

MÜLLER, Gerda: § 50. Der Anspruch auf materiellen Schadensersatz. In: Götting, Horst-Peter – Schertz, Christian – Seitz, Walter (szerk.): *Handbuch des Persönlichkeitsrechts*. München, C.H.Beck, 2008.

PETERSEN, Jens: *Medienrecht*. München, CH Beck, 2010.

PETRIK Ferenc: Személyiségi jogok. In: Wellmann György (szerk.): *Polgári jog. Bevezető és záró rendelkezések. Az ember, mint jogalany. Öröklési jog.* Budapest, HVG-ORAC, 2014.

PETRIK Ferenc: Személyiségi jogok. In: Petrik Ferenc (szerk.): *Polgári Jog. Kommentár a gyakorlat számára.* Budapest, HVG-ORAC, 2018.

SÓLYOM László: *A személyiségi jogok elmélete.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983.

SZÉKELY László – VÉKÁS Lajos: Személyiségi jogok. In: Vékás Lajos (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal.* Budapest, Complex, 2013.

VÉKÁS Lajos: Über die Expertenvorlage eines neuen Zivilgesetzbuches für Ungarn. In: *Zeitschrift für europäisches Privatrecht* 2009.

A TÁRSADALMI VÁLTOZÁSOK ÉS A JOGGYAKORLAT HATÁSA AZ UNIÓS JOGALKOTÁSRA, A BRÜSSZEL II. RENDELET FELÜLVIZSGÁLATA*

Tóth Barbara**

A polgároknak az Európai Unión belüli fokozottabb mobilitása következtében egyre több a nemzetközi vonatkozással bíró család, vagyis az olyan család, amelynek tagjai eltérő állampolgársággal rendelkeznek és különböző tagállamokban, vagy egy olyan tagállamban élnek, amelynek a család egy vagy több tagja nem állampolgára. Az Európai Unió működéséről szóló szerződés 81. cikke értelmében az Európai Unió a határokon átnyúló vonatkozású polgári ügyek tekintetében igazságügyi együttműködést alakít ki, és ennek keretében intézkedéseket fogad el. A családok felbomlása esetében ez az együttműködés különösen fontos ahhoz, hogy biztonságos jogi környezet jöjjön létre annak érdekében, hogy a gyermekek tarthassák a kapcsolatot a felettük szülői felügyeletet gyakorló és esetlegesen egy másik tagállamban élő személyekkel.

Kulcsszavak: joghatóság, Brüsszel IIb rendelet, szülői felelősség, jogellenes gyermekelvitel

The growing mobility of citizens within the Union has led to an increasing number of families with an international dimension, notably families whose members are of different nationalities, live in different Member States or live in a Member State of which one or more of them are not nationals. According to Article 81 of the Treaty on the Functioning of the European Union, the Union adopts measures in the field of judicial cooperation in civil matters having cross-border implications. Where families break up, such cooperation is particularly necessary to give children a secure legal environment to maintain relations with persons who have parental responsibility over them and may live in another Member State.

Keywords: Jurisdiction, Brussels IIb Regulation, parental responsibility, international child abduction

1. A Brüsszel IIa rendelet felülvizsgálata

A családjogi ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés területén az első elfogadott uniós jogi eszköz az 1347/2000/EK rendelet¹ volt, amely a házasság felbontásával, a különválással és a házasság érvénytelenítésével, továbbá a házastársaknak a közös gyermekekkel kapcsolatos szülői felelősségére vonatkozó eljárásokban a joghatóságra, valamint a határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozó szabályokat határozta meg. Ezt a rendeletet a Brüsszel IIa. rendelet néven ismert 2201/2003/EK² rendelet (a továbbiakban rendelet) helyezte hatályon kívül. A rendelet a házassági ügyekben és a szülői felelősséggel összefüggő ügyekben folytatott uniós igazságügyi együttműködés alapköve. A rendelet egységes szabályokat fogalmaz meg a tagállamok közötti joghatósági összeütközések rendezésére vonatkozóan, továbbá a határozatoknak, közokiratoknak és megállapodásoknak egy másik tagállamban való elismerésére és végrehajtására vonatkozó rendelkezések előírásával megkönnyíti ezen iratoknak az Európai Unióban történő szabad mozgását. A Rendelet 65. cikk úgy rendelkezik, hogy a Bizottság a tagállamok által átadott információk alapján legkésőbb 2012. január 1-jéig jelentést készít az Európai Parlament, a Tanács és az

* A tanulmányban ismertetett kutató munka az EFOP-3.6.1-16-00011 jelű „Fiatalodó és Megújuló Egyetem – Innovatív Tudásváros – a Miskolci Egyetem intelligens szakosodást szolgáló intézményi fejlesztése” projekt részeként – a Széchenyi 2020 keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

** Dr. Tóth Barbara, egyetemi tanársegéd. Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Európai és Nemzetközi Jogi Intézet, Polgári Eljárásjogi és Nemzetközi Jogi Intézeti Tanszék.

¹ A Tanács 1347/2000/EK rendelete (2000. május 29.) a házassági ügyekben és a házastársaknak a közös gyermekekkel kapcsolatos szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, *HL L 160.*, 2000.6.30., 19–36.

² A Tanács 2201/2003/EK rendelete (2003. november 27.) a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve az 1347/2000/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről, *HL L 338.*, 2003.12.23., 1–29.

Európai Gazdasági és Szociális Bizottság részére e rendelet alkalmazásáról. Ám e jelentés³ csak 2014 áprilisában készült el. A jelentés a rendelet eddigi alkalmazására vonatkozó első értékelés, és a teljesség igénye nélkül készült. Az Európai Igazságügyi Hálózat (a továbbiakban: EIH) tagjai által a polgári és kereskedelmi ügyekben szolgáltatott adatokon, továbbá a rendelkezésre álló tanulmányokon, a házasság felbontásával kapcsolatos ügyekben alkalmazandó jogról és joghatóságról szóló bizottsági zöld könyvön⁴, a rendelet módosítására irányuló 2006. évi bizottsági javaslaton,⁵ valamint az 1980. és 1996. évi hágai egyezmények nyomán a Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia keretében végzett munkán alapul. A jelentés a polgároknak a rendelettel összefüggő leveleit, panaszait, petícióit, valamint az Európai Unió Bíróságának (a továbbiakban: EUB) a rendelettel kapcsolatos ítélezési gyakorlatát is figyelembe veszi.⁶ Mindaddig 24 ítélet született a rendelettel összefüggésben, többségében a szülői felelősséggel kapcsolatos kérdésekben.

A jelentés arra a megállapításra jutott, hogy a rendelet jól működő eszköz, amely fontos előnyöket biztosított a polgároknak. A joghatósági szabályok átfogó rendszerével, a tagállami központi hatóságok közötti hatékony együttműködéssel, a párhuzamos eljárások megelőzésével és a határozatok, a közokiratok és az egyezségek szabad áramlásával megkönnyítette a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban növekedést mutató, határon átnyúló perek rendezését. Különösen hasznosnak tekinthetők az 1980. évi hágai egyezményt kiegészítő, a gyermek visszavitelére vonatkozó rendelkezések, amelyek célja a gyermek szülő általi jogellenes külföldre vitelétől való visszatartás.

A Bizottság 2015 májusában tette közzé az Európai Bizottság a „Tanulmány a 2201/2003/EK rendelet értékeléséről és módosításának szakpolitikai alternatíváiról, (végleges értékelő jelentés) 2015. május” c. dokumentumot, az ún. Értékelő jelentést. Az Értékelő jelentés egyértelmű kritikákat fogalmaz meg a Brüsszel IIa. rendeletnek az előreláthatóságot, kiszámíthatóságot, egyértelműséget érintő, alapvetően a joghatósági szabályokra vonatkozó rendelkezései tekintetében, melyeket orvosolni kell. A családjogi kodifikáció egy társadalmilag és politikailag rendkívül érzékeny terület, hiszen a családjog tipikusan az a jogág, ahol a tagállamok ragaszkodnak a saját szuverenitásukhoz, ezen felül pedig a tagállamok nemzeti jogában is rendkívül jelentős eltéréseket tapasztalhatók az egyes családjogi jogintézményekkel kapcsolatban, ennek köszönhető az uniós jogalkotás kezdeti dinamizmusának megtorpanása és a mára jellemző fontolva haladás.

A rendeletjavaslathoz kapcsolódó hatásvizsgálat Bizottság által elkészített szolgálati munkadokumentuma kiemeli, hogy az érdekelt felek – ideértve a tagállamokat is – egyértelműen szükségesnek tartják a jelenleg hatályban lévő rendelet körültekintő, célzott reformját. Emellett a Juncker-Bizottság politikai iránymutatása hangsúlyozza, hogy fokozatosan javítani kell az uniós tagállamok közötti igazságügyi együttműködést, lépést tartva jelen korunk Unión belül egyre mobilabb házasodó és gyermeket vállaló polgáraival, a különböző igazságügyi rendszerek áthidalásával és az ítéletek kölcsönös elismerésével, hogy a polgárok Unió-szerte könnyebben gyakorolhassák jogaikat.

³ A Bizottság jelentése a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek és az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve az 1347/2000/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről szóló, 2003. november 27-i 2201/2003/EK tanácsi rendelet alkalmazásáról COM/2014/0225 final

⁴ Európai Gazdasági és Szociális Bizottság vélemény Tárgy: „Zöld könyv a házasság felbontására vonatkozó ügyekben alkalmazandó jogról és joghatóságról” COM(2005) 82 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52005AE1064&from=SV>

⁵ Javaslat a Tanács rendelete a 2201/2003/EK rendeletnek a joghatóság tekintetében történő módosításáról és a házassági ügyekben alkalmazandó jogra vonatkozó szabályok bevezetéséről {SEC(2006) 949} {SEC(2006) 950} /* COM/2006/0399 végleges - CNS 2006/0135 */

⁶ Jelentés 4.

Ennek a folyamatnak az eredményeként született meg a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint a gyermekek jogellenes külföldre viteléről⁷ szóló javaslat, mely a nyáron elfogadásra is került. Ez a rendelet⁸ a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve az 1347/2000/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről szóló, 2003. november 27-i 2201/2003/EK tanácsi rendelet (a továbbiakban: a Brüsszel IIa. rendelet) átdolgozása. Ennek az átdolgozásnak az a célja, hogy tovább fejlessze az igazságszolgáltatás és az alapjogok kölcsönös bizalomra épülő, valódi európai térségét azáltal, hogy a kölcsönös elismerés elvével összhangban elhárítja az igazságügyi határozatok szabad mozgásának fennmaradó akadályait, és jobban védelmezi a gyermek mindenek felett álló érdekét az eljárások egyszerűsítésével és hatékonyságuk megerősítésével.

Jelen tanulmány célja, hogy az értékelő jelentés megállapításait figyelembe véve felhívja a figyelmet azokra a gyakorlatban felmerülő problémákra a Brüsszel IIb rendelet szülői felügyelettel kapcsolatos rendelkezései vonatkozásában, amelyeket a rendelet igyekezett megfelelően orvosolni, illetve kihangsúlyozza azokat a pontokat, amelyeket az uniós jogalkotó érintetlenül hagyott, annak ellenére, hogy az elméleti viták keresztüzében állnak.

2. Problémák a szülői felelősséggel kapcsolatban

A rendelet a gyermekek egyenlőségének biztosítása érdekében a házassági eljárásokkal való bármely összefüggéstől függetlenül a szülői felelősséggel kapcsolatos minden döntést lefed. A szülői felelősséggel kapcsolatos ügyekhez tartoznak a gyermek felügyeletével és a gyermek láthatási jogával összefüggő ügyek. Alapvetően hat fő hiányosságot azonosíthatunk a szülői felelősséggel kapcsolatos kérdéseket illetően.

2.1. A gyermek visszavételére vonatkozó eljárás

A visszaviteli eljárás eredménytelensége számos szempontnak tulajdonítható. A gyakorlatban nem bizonyult megfelelőnek a visszaviteli végzés kiadására megadott hathetes határidő, mivel a bírák és joggyakorlók számára nem egyértelmű, hogy a hat hét bírósági szintenként értendő, vagy magában foglalja a jogorvoslatokat vagy akár a visszaviteli határozat végrehajtását is. Továbbá, a jelenleg hatályos rendelet nem szab határidőt a kérelemnek a befogadó Központi Hatóság általi feldolgozására. Továbbá, a határidő betartása körüli problémákat különösen annak tulajdonították, hogy a nemzeti jog nem korlátozza a visszavitel elrendelése elleni lehetséges jogorvoslatok számát.⁹

Az ügykezelésben jelentkező késedelmek másik oka az, hogy számos tagállamban nincsenek olyan szakszabóságok, amelyek a visszavitel iránti kérelmekkel foglalkoznának. Ezek a gyermekek jogellenes külföldre vitelét érintő esetek összetettek és érzékenyek, de egyes bírák előtt csak ritkán jelentkeznek, és azokat az egyes helyi családjoggal foglalkozó bíróságok kezelik. Következésképpen a bírák kevésbé ismerik az érintett eljárásokat és rendelkezéseket, és kevés lehetőségük van arra, hogy rutinszerűen kapcsolatba léphessenek más uniós joghatósággal, a kölcsönös bizalom megteremtésének kedvező módon.

Végül pedig az ún. „felülbírálati mechanizmus” hozzáadást jelent az 1980. évi Hágai Egyezményben előírtakhoz képest, és vélhetően erőteljesebb elrettentő hatást gyakorol a

⁷ COM/2016/0411 final - 2016/0190 (CNS)

⁸ A Tanács (EU) 2019/1111 rendelete (2019. június 25.) a házassági és szülői felelősségi ügyekben a joghatóságról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint a gyermekek jogellenes külföldre viteléről (a továbbiakban Brüsszel IIb rendelet)

⁹ COM(2016) 411 final, 3.

gyermeket jogellenes elvinni szándékozó szülőre. Megállapítja az 1980. évi Hágai Egyezmény 13. cikke alapján a menedék helye szerinti A „felülbírálati mechanizmus” gyakorlati alkalmazása nehéznek bizonyult, mivel a felügyeleti jogra vonatkozó eljárásokra nem abban a tagállamban kerül sor, ahol a gyermek tartózkodik, és mivel a gyermeket jogellenesen elvivő szülő gyakran nem hajlandó az együttműködésre, gyakran nehéz meghallgatni a gyermeket.¹⁰

Először is, a Brüsszel IIb rendelet – az 1980. évi Hágai Egyezmény alapján a visszaviteli ügyeket leggyorsabban kezelő tagállamok között uralkodó nézettel összhangban – egyértelművé teszik a végrehajtható visszaviteli végzés kibocsátására rendelkezésre álló határidőt. Külön hathetes határidőt alkalmaznának az elsőfokú bíróság, illetve a fellebbviteli bíróság előtti eljárásokra. Emellett a rendelet arra kötelezi a központi hatóságokat, hogy ugyancsak hathetes határidőn belül fogadják és dolgozzák fel a megkereséseket; lokalizálják az alperest és a gyermeket; mozdítsák elő a közvetítést, biztosítva ugyanakkor, hogy ez nem késlelteti az eljárásokat, valamint irányítsák a kérelmezőt egy minősített ügyvédhez vagy terjesszék az ügyet a bíróság elé (a nemzeti jogi rendszertől függően). Jelenleg a központi hatóságok semmilyen határidőhöz nincsenek kötve. Ez az új 6+6+6 hetes határidő ezért maximum 18 hetes időszakot helyez kilátásba az összes lehetséges bírósági szintre vonatkozóan a jelenlegi helyzet helyett, amikor is az eljárások átlagosan 165 napig tartanak. Amennyiben a végrehajtásra a végrehajtási eljárások megkezdésétől számított hat héten belül nem került sor, a végrehajtás helye szerinti tagállam bírósága erről, valamint az időbeni végrehajtás elmaradásának okairól tájékoztatja az eredeti eljárás helye szerinti tagállam megkereső központi hatóságát (vagy amennyiben az eljárásokat a központi hatóság közbenjárása nélkül végezték, a kérelmezőt). A rendelet egyre korlátozza a visszaviteli határozattal szembeni lehetséges jogorvoslatok számát, és kifejezetten felkéri a bíróságot annak mérlegelésére, hogy a visszavitelt elrendelő határozat ideiglenesen végrehajtható legyen-e.

2.2. A gyermek elhelyezése egy másik tagállamban

Az elhelyezésről szóló határozatokat illetően önálló hozzájárulási eljárást kell létrehozni, amelyet minden határon átnyúló elhelyezésre alkalmazni kell, és amelyet ki kell egészíteni a megkeresett tagállamra vonatkozó válaszadási határidővel.¹¹

2.3. A végrehajthatóvá nyilvánítási eljárásra vonatkozó követelményű

A rendelet volt az első uniós eszköz, amely eltörölte az exequatur-t a polgári ügyekben hozott bizonyos ítéletek tekintetében, így a láthatási jogokról szóló igazolt határozatok és a gyermek jogellenes elvitele esetén hozott igazolt, visszavitelt elrendelő határozatok esetében. A Brüsszel IIb rendelet kiterjesztette a határozatok kölcsönös elismerésének elvét a szülői felelősséggel kapcsolatos valamennyi határozat tekintetében (védve a gyermeket függetlenül attól, hogy a szülők között létezik-e házassági kötelék), teljesítve ezáltal a Stockholmi Programmal összhangban a kölcsönös elismerési program első szakaszát, azzal a végső céllal, hogy valamennyi határozat tekintetében megszűnjön az exequatur. Az a tény, hogy a határozatok bizonyos kategóriái nem részesülnek az exequatur eltörléséből származó előnyökben, összetett, hosszadalmas és költséges eljárásokhoz vezet, különösen a szülői felelősséggel kapcsolatos ügyekben.

Egy határozatnak egy másik tagállamban való végrehajthatóvá nyilvánítási eljárása továbbra is akadályozza a határozatok szabad áramlását, ami szükségtelen költségeket és

¹⁰ COM(2016) 411 final, 3-4.

¹¹ COM(2016) 411 final, 4

késedelmeket okoz a határon átnyúló eljárásokban érintett szülők és gyermekeik számára. Az exequatur megszerzésének ideje tagállamonként változó; néhány naptól akár néhány hónapig is tarthat a joghatóságtól és az ügy összetettségétől függően. A feltüntetett idő nem veszi figyelembe a kérelemmel benyújtandó dokumentumok összegyűjtéséhez és a fordításokhoz szükséges időt. Amennyiben az exequatur megadása vagy megtagadása ellen fellebbeznek, ez az időtartam jelentősen megnövekszik.¹²

A Brüsszel IIb rendeletben az exequatur-t eltörölnék, ugyanakkor olyan megfelelő biztosítékokat (az elismerés megtagadásának indokai, valamint maga a végrehajtás vagy konkrét végrehajtási intézkedések megtámadása) tartanának fenn, amelyekre az alperes szülő, a végrehajtás helye szerinti tagállamban a végrehajtási szakaszban együttesen hivatkozhat, rövidítve ezáltal az eljárások időtartamát.

2.4. A gyermek meghallgatása

Mind a házassági ügyekben mind pedig a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban hozott határozatok elismerése terén a „közrendi” hivatkozást ritkán használták az elismerés megtagadása jogalapjaként. Azonban a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban jelentős különbségek mutatkoztak a tekintetben, hogy e jogalapot kiterjesztően vagy megszorítóan értelmezték-e. Ezen felül a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban az elismerés megtagadásának gyakran használt jogalapja volt az, hogy a határozatot a gyermek meghallgatása nélkül hozták. A rendelet azon az elven alapul, hogy a gyermek véleményét figyelembe kell venni az őket érintő esetekben, amennyiben ez életkoruk és érettségi fokuk tekintetében megfelelő, és összhangban van mindenekfelett álló érdekeikkel. Nehézségek mutatkoznak amiatt, hogy a tagállamok eltérő szabályokkal rendelkeznek a gyermek meghallgatására vonatkozóan. A gyermek meghallgatását illetően a határozat eredeti eljárásának helye szerinti tagállamnál szigorúbb előírásokat alkalmazó tagállamokat a jelenlegi szabályok arra ösztönzik, hogy utasítsák el az elismerést és a végrehajthatóvá nyilvánítást, amennyiben a gyermek meghallgatása nem felel meg saját eljárásaiknak. Emellett a Brüsszel IIa rendelet a szülői felelősségre vonatkozó összes ügyben általánosságban nem, csupán a visszavitellel kapcsolatos eljárásokban hangsúlyozza a gyermek meghallgatásának fontosságát. Ha a gyermek meghallgatása nélkül hoznak határozatot, fennáll a veszélye annak, hogy a határozatot nem veszi kellően figyelembe a gyermek mindenek felett álló érdekét.¹³

A Brüsszel IIb rendelet érintetlenül hagyja a gyermek meghallgatására vonatkozó tagállami szabályokat és gyakorlatokat, de előírja a jogrendszerek kölcsönös elismerését. Ez azt jelenti, hogy a rendelet kifejezetté tenné azt a kötelezettséget, hogy a véleményalkotásra képes gyermek számára kötelező lehetőséget biztosítani e vélemények kifejezésére, szem előtt tartva azt, hogy minden tagállam megerősítette az ENSZ gyermekjogi egyezményét, amely már kötelezi őket a fenti feltételnek megfelelő gyermekek meghallgatására az őket érintő összes hazai és határon átnyúló eljárásban. Egy, a másik tagállamban hozott határozatot elismertetni kívánó szülő számára ez azt jelenti, hogy az adott országban működő bíróság nem tagadja meg a határozat elismerését pusztán amiatt, hogy az említett bíróság által alkalmazott előírásokkal összevetve a gyermeket a másik országban másként hallgatták meg.

2.5. A határozatok tényleges végrehajtása

A szülői felelősségre vonatkozó határozatokat gyakran későn, vagy egyáltalán nem hajtják végre. A családdal kapcsolatos határozatok végrehajtására alkalmazott jogi és gyakorlati meg

¹² COM(2016) 411 final, 4.

¹³ COM(2016) 411 final, 4-5.

közelítés tagállamonként változó.¹⁴ Számos végrehajtási kérdés merül fel a szülői felelősségre vonatkozó eljárások és a gyermek jogellenes elvitelével kapcsolatos ügyekben hozott visszavitt elrendelő határozatokkal átfedésben. Mivel a végrehajtási eljárást a végrehajtás helye szerinti tagállam joga szabályozza, és különbségek vannak a különböző nemzeti jogszabályok között, nehézségek merülnek fel a szülői felelősséggel kapcsolatos döntések végrehajtása során. Néhány nemzeti rendszerben nincsenek külön szabályok a családjogi döntések végrehajtására, és a feleknek a rendes polgári vagy kereskedelmi jogi döntések végrehajtására rendelkezésre álló olyan mechanizmusokat kell igénybe venniük, amelyek nem veszik figyelembe azt, hogy a szülői felelősség területén az idő múlásával visszafordíthatatlan következményekhez vezet.

A Brüsszel IIb rendelet garantálja, hogy a végrehajtást csak egységes és korlátozott megtagadási indokok alapján tagadhassák meg. A végrehajtásra vonatkozóan is határidőt szab, és annak túllépése esetén jelentéstételi kötelezettséget ír elő, valamint biztosítja annak lehetőségét, hogy az eredeti eljárás helye szerinti tagállam egy határozatot – az azzal szembeni fellebbezések ellenére – ideiglenesen végrehajthatóvá nyilvánítson, ezzel egyidejűleg lehetőséget hagyva arra, hogy a gyermek mindenek felett álló érdekét fenyegető sürgős veszélyekkel a végrehajtási szakaszban foglalkozzanak, ami viszont egyértelműen megerősíti az eljárások hatékonyságát, valamint a gyermek mindenek felett álló érdekének védelmét. Ennek eredményeként egy szülő az ideiglenesen végrehajthatóvá nyilvánított határozat alapján megkapná a gyermek láthatásának jogát, miközben az említett határozattal szemben a másik szülő kérésére fellebbezési eljárás van folyamatban.

2.6. Együttműködés a központi hatóságok között

A szülői felelősség konkrét ügyei tekintetében, az 55. cikkben foglalt, a központi hatóságok közötti együttműködés alapvető fontosságú a gyermekekkel kapcsolatos határon átnyúló eljárásokban érintett szülők és gyermekek hatékony támogatása céljából. Az összes érdekelt fél – ideértve a tagállamokat is – problémát észlelt azzal kapcsolatban, hogy a központi hatóságok által a szülői felelősségre vonatkozó konkrét esetekben nyújtandó támogatást előíró cikk megfogalmazása nem egyértelmű. Ez késedelmeket okozott, ami árt a gyermekek mindenek felett álló érdekének.¹⁵

A rendelet egyértelművé teszi az alábbi vonatkozásokat: (1) ki kérhet (2) milyen segítséget vagy információt (3) kitől és (4) milyen körülmények között. Azt is egyértelművé teszi, hogy a bíróságok és gyermekjóléti hatóságok is kérhetnek segítséget a központi hatóságoktól. Továbbá kimondja, hogy a tagállamok biztosítják, hogy a központi hatóságok megfelelő pénzügyi és emberi erőforrással rendelkezzenek ahhoz, hogy elláthassák az e rendelet alapján rájuk ruházott kötelezettségeket.

3. Záró gondolatok

Összességében elmondható, hogy az új Brüsszel II. rendelet alapvetően jól funkcionál, és alapvető értéket képvisel a családjogi ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés területén, azonban az értékelő jelentésből láthatjuk, hogy vannak olyan területek, ahol a tagállamok közötti együttműködés, és ezáltal az uniós polgárok igényérvényesítése még hatékonyabbá tehető. A Brüsszel IIb rendelet az értékelő jelentésben tett megállapításokra figyelemmel megpróbálja orvosolni a rendelet gyakorlati alkalmazásában megmutatkozó hibákat, hiányosságokat, megújítva ezzel a tagállamok közti igazságügyi együttműködés családjogi területét. Véleményem szerint a pontosítások hozzájárulnak a jogalkalmazás

¹⁴ COM(2016) 411 final, 5.

¹⁵ COM(2016) 411 final, 5.

egyszerűsítéséhez, növelik a jogbiztonságot és a kiszámíthatóságot, jelentősen megkönnyítve ezzel a nemzetközi családok helyzetét. Azonban hozzá kell tennünk, hogy a családjogi ügyekben továbbra is elvárt egyhangúság miatt a javaslat továbbra sem rendez olyan kényes kérdéseket, amelyek bizonytalansághoz vezetnek a rendelet értelmezésével kapcsolatban. De reméljük, hogy az új rendelet hatályba lépését követően beváltja a hozzá fűzött reményeket.

INNOVATÍV GONDOLATOK AZ ÉRVÉNYTELEN ÉS A NEMLÉTEZŐ SZERZŐDÉSEKHEZ KAPCSOLÓDÓ KÁRTÉRÍTÉSI KÉRDÉSEKRŐL*

*Tóth Gergő József***

A XXI. század világa rendkívül felgyorsult, amely nagy hatással van a jog életére, különösen a szerződéskötésekre. A jogalkotó észlelhetően nem, vagy csak nehezen tud lépést tartani a technikai fejlődésekkel, amely gyakran a kapcsolódó kérdések körében komoly vitákat eredményez. Jelen értekezés keretében a nemlétező és érvénytelen szerződésekkel kapcsolatos kártérítési kérdéseket vizsgálom a technikai fejlődés tükrében.

Kulcsszavak: elektronikus szerződéskötés, érvénytelenség, nemlétező szerződés, kártérítés

The world of XXI. century is extremely accelerated, which also affects law, in particular contracting. It is noticeable that for the legislator is difficult to keep up with technical developments, which often results in serious discussions on related issues. In the context of this short research, I address the issue of compensation for non-existent and invalid contracts in the light of technical progress.

Keywords: electronic contracting, invalidity, non-existent contract, indemnification

1. Alapvetés

Gyakran hangoztatják manapság, hogy a világ felgyorsult és a korábban alkalmazott megoldásaink már alkalmazhatatlanok a jelenkor helyzeteinek, kihívásainak kezelésére. Természetesen ezt az általános megfogalmazást érthetjük az élet bármely területére, azonban a jog világa az ilyen válaszok keresése szempontjából mindig kiemelt szerepet foglalt el. Adódik ez persze a jog, a jogtudomány és a jogalkotás – jellemzően – követő jellegéből. A követő jelleget ugyan elsődlegesen a büntetőjogra szokás használni – ugyanis az elkövetők leleményét a Btk. csak később tudja büntetni rendelni –, azonban valahol a jog teljes spektrumára alkalmazható ez az általános megállapítás, hiszen az új helyzetekre reagálni csak később lehet, vagy meg kell próbálnia a jogalkotónak előre gondolkodni, azonban a megalkotott norma akkor gyakorta alkalmazhatatlan lesz, kivéve, ha hagynak rá elég felkészülési időt (l. pl. az Európai Unió általános adatvédelmi rendelete).

Jelen rövid értekezés ebben a folyamatosan változó világban, a XXI. században próbálja megvizsgálni a speciális – különösen az elektronikus – úton létrejövő szerződésekhez kapcsolódó kártérítési kérdéseket a nemlétező és az érvénytelen szerződések oldaláról.

2. Elektronikus úton megkötött szerződések

A 2. pont címében meghatározott fogalomhasználat nem teljes pontos ebben a formában. Hiszen ezek a szerződések – helyesebben – elektronikus úton létrejövő szerződések – egészen pontosan jognyilatkozatok –, másrészt előfordul az is, hogy egy szóbeli megállapodást

* *A tanulmányban ismertetett kutató munka az EFOP-3.6.1-16-00011 jelű „Fiatalodó és Megújuló Egyetem – Innovatív Tudásváros – a Miskolci Egyetem intelligens szakosodást szolgáló intézményi fejlesztése” projekt részeként – a Széchenyi 2020 keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.*

** dr. Tóth Gergő József, tudományos segédmunkatárs. Miskolci Egyetem, Civilisztikai Tudományok Intézete, Polgári Jogi Intézeti Tanszék.

rögzítenek valamilyen eszközzel (ez kifejezetten a szolgáltató szektorra jellemző – telekommunikációs cégek gyakorlata) és ebben az esetben ugyan maga szerződés nem elektronikus úton jön létre, de a megőrzés és a későbbi bizonyítás már a technika vívmányai segítségével történik.¹

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény, a korábban hatályos magánjogi kódexünk (a továbbiakban: régi Ptk., rPtk.) nem szabályozta az elektronikus úton megkötött szerződéseket, nem tartalmazott ezekre különös szabályokat. Az elektronikus kifejezés is mindösszesen egy helyen fordult elő a törvénykönyvben, a 63.§ (2) bekezdése az egyesületre vonatkozó szabályok körében tartalmazta.² Ez természetesen nem jelentette azt, hogy ne lehetett volna ilyen módon szerződéseket kötni, hiszen ez már 2014. március 15.³ előtt is tömegesen jelen volt a magyar gazdaságban, azonban különös szabályok nem vonatkoztak rá, csupán az általános szerződési jogi szabályok, kiegészítve az egyéb vonatkozó normákkal.⁴ Az elektronikus térnek jellemzően – a kapcsolattartás gyorsaságára tekintettel – a szerződéskötési tárgyalások során van kiemelt jelentősége, az abban foglalt kockázatokkal, melyre a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett szervezett Állandó Választottbíróság mutatott rá egyik döntésében: *„ha a felek által kölcsönösen elfogadott, s mindegyikük által aláírt szerződésben foglaltak nem mindenben felelnek meg a korábbi tárgyalások során a felek által megbeszélteknek vagy e-mail-jükben foglaltaknak, ennek jogi relevanciája nincsen. Ha valamelyik fél gondatlanul szerződött, viselnie kell annak következményeit”*.⁵ Az elektronikus levelezés a szerződéskötési tárgyalások lefolytatásán túl lehet alkalmas egy szerződés megkötésére, azonban csak a szükséges formai követelmények betartása mellett, ahogy arra a Fővárosi Ítéltábla is rámutatott az egyik döntésében: *„a kiadói szerződés érvényességi kelléke annak írásba foglalása. E követelménynek nem felel meg a felek elektronikus levelezése, amelyre nem fokozott biztonságú elektronikus aláírással ellátott ajánlatváltással került sor”*.⁶

A jelenleg hatályos Ptk. kötelmi jogról szóló könyvének XVI. Fejezete rendelkezik az elektronikus úton történő szerződéskötés különös szabályairól. Üdvözlendő, hogy a jogalkotó válaszol az új kihívásokra; ahogyan azt a törvény az Indokolásában is rögzíti, hiszen a kódex *„az elektronikus kommunikáció növekvő jelentőségét fejezi ki azzal, hogy az egyébként „technológia-semleges” szerződéskötési szabályozás körében néhány kérdésben figyelembe veszi az elektronikus úton történő szerződéskötés különös vonásaira”*. A korábbiakhoz hasonlóan az e-mailben történő jognyilatkozattétel – ahogy arra utalt a tanulmány fentebb – kérdése megkerülhetetlen, így észlelhető, hogy egyre gyakrabban születnek ebben a

¹ A megőrzés kérdése sokkal inkább adatvédelmi kérdés, amelyhez kapcsolódóan hangsúlyozni kell a hozzájáruló nyilatkozat ilyen módon történő megőrzését is, amennyiben az adatkezelés jogalapja a hozzájárulás lesz.

² 63. § (2) [...] A legfőbb szerv ülése személyes részvétellel elektronikus úton is lefolytatható, ha a legfőbb szerv tagjainak személyazonossága az igénybe vett elektronikus úton megfelelően igazolható, dokumentálható és ennek lehetőségét és módját a létesítő okirat rögzíti.

³ A 2013. évi V. törvény hatályba lépése, amely a jelenleg hatályos Polgári Törvénykönyvünk (a továbbiakban: Ptk.).

⁴ Ebben a körben kiemelten kell foglalkoznunk az elektronikus aláírás kérdésével, melyet elsőként a 2001. évi XXXV. törvény szabályozott. Ezt a jogszabályt Hatályon kívül helyezte az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól szóló 2015. évi CCXXII. törvény 121. § (1) a) pontja (hatálytalan 2016. VII. 1-től).

⁵ 2004/3. Választottbírósági határozat

⁶ BDT2017. 3734.

kérdésben bírósági döntések. A Fővárosi Ítéltábla kifejezetten a jognyilatkozati jellegre tekintettel elvi élel mondta ki a következőket: „*az elektronikus úton tett nyilatkozat akkor minősül írásba foglalt jognyilatkozatnak, ha az alapján a valóság és hamisítatlanság követelményének megvalósulása ellenőrizhető, és egyidejűleg a nyilatkozat megtételének időpontja is azonosítható. E feltételeknek kizárólag a fokozott biztonságú elektronikus aláírással ellátott elektronikus okirat felel meg. Az egyszerű e-mail-üzenetben megküldött vagy az ahhoz mellékletként csatolt helyreigazítási kérelem nem felel meg az írásba foglalt nyilatkozat követelményének, ezért az joghatást nem vált ki*”.^{7 8}

A Ptk. 6:82–85. §§ körében szabályozza az elektronikus úton történő szerződéskötés különös szabályait. A Fejezet rendelkezéseinek részletesen ismertetésétől jelen tanulmány eltekint, azonban azt érdemes kiemelni, hogy a törvény előbb hivatkozott célján túl kifejezetten a fogyasztók védelmét is szem előtt tartja a szabályozási környezet –az ügyeletek tömegességére tekintettel –, amikor kimondja, hogy fogyasztó és vállalkozás közötti szerződéskötés esetén a XVI. Fejezet rendelkezéseitől eltérő megállapodás semmis⁹, azaz a szabályozás teljes egészében kógens ebben a tekintetben.

3. Érvénytelenség és kártérítés

A Ptk. 6:115. § körében szabályozza az érvénytelen szerződésből fakadó kártérítési kérdéseket. Ahogy azt a jogszabályhely neve is hűen tükrözi, a kártérítést járulékos kérdésként jeleníti meg a kódex, amely összhangban áll a korábbi szabályozással, joggyakorlattal és jogtudományban is elfoglalt állásponttal. A kártérítési kérdések lényegi elemzésénél azonban fontosabb kérdés az, hogy az elektronikus, vagy bármilyen más speciális úton létrejövő szerződések esetén a klasszikusan előforduló érvénytelenségi okok mellett (pl.: jogellenes fenyegetés), milyen körülmények merülhetnek fel a leggyakrabban, amelyek (járulékos) kártérítési igényeket alapozhatnak meg?

Tekintettel arra, hogy már jelen tanulmány is kitért többször a jognyilatkozati formára, így kézenfekvő ezen érvénytelenségi ok elsődleges vizsgálata. A 6:94. § (1) bekezdése alapján az alakítás megsértése miatt semmis szerződés a teljesítés elfogadásával a teljesített rész erejéig érvényessé válik. Ha jogszabály közokiratba vagy teljes bizonyító erejű magánokiratba foglalást ír elő, vagy a szerződés ingatlan tulajdonjogának átruházására irányul, a teljesítés a kötelező alakítás mellőzése miatti érvénytelenséget nem orvosolja (ugyanezen § (2) bekezdése mindezeket a módosításra is kiterjeszti). Tekintettel arra, hogy a 6:94. § (1) bekezdésében szabályozott kivétel alól a jogalkotó a teljes bizonyító erejű magánokiratokat kiemeli, ezért ezen érvénytelenségi ok az elektronikus úton kötött szerződések esetén minden esetben az érvénytelenséget vonja maga után, egyik leggyakrabban előforduló okként jelenhet

⁷ BDT2018. 3931.

⁸ Egy e-mail elküldése mindezeket túl még számtalan egyéb, más joghatás kifejtésére is alkalmas lehet. Jól példázza ezt a Szegedi Ítéltábla egyik határozata: „*az e-mail-üzenet útján bejelentett felszólamlás alkalmas lehet a nemzetközi fuvarozási szerződésből eredő kárigény-érvényesítés egyéves elévülési határidejének szüneteltetésére, amennyiben az e-mail a felek között bevett kapcsolattartási mód, azt a fuvarozó kézhez kapta, és azt a kárfelelősséggel terhelt fuvarozó nem utasítja vissza*” (BDT: 2019. 3992.).

⁹ Vö.: Ptk. 6:85. § (2) bekezdés

meg.¹⁰ A már korábban is hivatkozott egyik bírósági határozatban is ez a körülmény volt a központi kérdés, ugyanis az ügyben „*az elsőfokú bíróság megállapította, hogy a felek elektronikus úton történő levelezése nem felelt meg az 1959-es Ptk.-ban rögzített írásba foglalás követelményének, ugyanis, amennyiben a jogszabály írásbeli alakot ír elő a szerződésre, úgy elektronikusan e követelménynek csak fokozott biztonságú elektronikus aláírással aláírt ajánlatváltással lehet eleget tenni. (...) Ennek elmaradása ahhoz vezetett, hogy a felek között kiadói szerződés még érvénytelen formában sem jött létre. A szerződés létrejöttének hiányában az I. rendű alperesnek nem volt joga a perbeli könyv megjelentetéséhez, így a könyv kiadásával kapcsolatos jogellenes magatartásával megsértette a felperesnek a művel kapcsolatos személyhez fűződő jogai közül a mű nyilvánosságra hozatalának jogát, valamint a vagyoni jogok közül a többszörözés és terjesztés jogát.*”

Figyelemmel az elektronikus úton történő szabályozás kógens jellegére, szintén gyakori okként jelenhet meg a Ptk.-ban, ezáltal pedig a jogszabályba ütközés (6:95.§). A szabályozási környezet kógeneciája ellenére is felmerülhetnek – a már korábban többször kiemelt tömeges jellegre tekintettel – a tisztességtelen általános szerződési feltételek is (6:102. §) mint érvénytelenségi okok.

4. Nemlétező szerződésből fakadó kártérítési kérdések

A szerződési jog alapelvei között a Ptk. nevesíti a szerződéses feleket terhelő együttműködési és tájékoztatási kötelezettséget, amely a szerződést megkötő alanyokat a szerződés minden létszakában terheli, ugyanis a 6:62. § (1) bekezdés alapján a felek kötelesek a szerződéskötési tárgyalások alatt, a szerződés megkötésénél, annak fennállása alatt és megszüntetése során együttműködni és tájékoztatni egymást a szerződést érintő lényeges kérdésekről. Ez a szoros, kölcsönös magatartás, csak a kötelmi jogban, azon belül is a szerződések jogában érhető tetten, hiszen – ahogy a 2008-as Ptk. törvényjavaslatának Indoklása is kiemeli – „*a felek kölcsönös együttműködése és tájékoztatása a magánjogi jogviszonyok közül csak a szerződési kapcsolatokban reálisan támasztható igény*”.¹¹ Mi történik akkor, ha az előzőekben rögzített kötelezettséget a felek egyike megszegi? Az új Ptk. már expressis verbis kimondja, hogy ebben az esetben kártérítési kötelezettség terheli azt a felet, aki ezen kötelezettségét megszegi. A kártérítési felelősség alapja pedig attól függ, hogy a szerződés létrejött-e. Amennyiben a szerződés létrejön úgy a Ptk. 6:62. § (3) bekezdése alapján a károkozó a kárt a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség szabályai szerint köteles megtéríteni. Ha

¹⁰ A teljes bizonyító erejű magánokirat fogalmát a polgári perrendtartásról 2016. évi CXXX. törvény 325. §-a határozza meg, mely alapján teljes bizonyító erejű a magánokirat, ha (...)

f) az elektronikus okiraton az aláíró a minősített vagy minősített tanúsítványon alapuló fokozott biztonságú elektronikus aláírását vagy bélyegzőjét helyezte el, és - amennyiben jogszabály úgy rendelkezik - azon időbélyegzőt helyez el,

g) az elektronikus okiratot az aláíró a Kormány rendeletében meghatározott azonosításra visszavezetett dokumentumhitelesítés szolgáltatással hitelesíti, vagy

h) olyan, törvényben vagy kormányrendeletben meghatározott szolgáltatás keretében jött létre, ahol a szolgáltató az okiratot a kiállító azonosításán keresztül a kiállító személyéhez rendeli és a személyhez rendelést a kiállító saját kezű aláírására egyértelműen visszavezethető adattal együtt vagy az alapján hitelesen igazolja; továbbá a szolgáltató az egyértelmű személyhez rendelésről kiállított igazolást elektronikus dokumentumba kapcsolt, elválaszthatatlan záradékba foglalja és azt az okirattal együtt legalább fokozott biztonságú elektronikus bélyegzővel és legalább fokozott biztonságú időbélyegzővel látja el.

¹¹ Indoklás a Polgári Törvénykönyvről szóló törvényjavaslatához II. kötet, 510. (a továbbiakban: Indoklás 2008)

nem jön létre szerződés, és a fél megszegte az együttműködési és tájékoztatási kötelezettségét, akkor a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség általános szabályai alapján tartozik kártérítési felelősséggel (6:62. § (5) bekezdés).¹² Fontos rögzíteni, hogy a szerződés létrejöttének elmaradásáért a feleket nem terheli semminemű kártérítési kötelezettség (6:62. § (4) bekezdés). Gyakori az elektronikus úton történő szerződéskötések esetén annak a végső kimondása a bíróságok részéről, hogy a felek között a szerződéses jogviszony érdemben létre sem jött.¹³ Az előbbieken részletezett szerződési jogi alapelven túl más esetkör is megalapozhat ilyen jellegű kártérítési felelősséget.

A szerződésen kívül, a kötelelem keletkezhet utaló magatartásból is. Ezen speciális kötelelemkeletkeztető jogintézményünk először Fürst László Utaló magatartások¹⁴ c. munkájában jelent meg. Törvényi szinten pedig elsőként az 1959. évi IV. törvény, a régi Ptk. szabályozta. A jelenleg hatályos Ptk. a jogszabályhely szövegén nem változtatott, a 6:587. § alapján „a bíróság a kárnak egészben vagy részben való megtérítésére kötelezheti azt, akinek szándékos magatartása más jóhiszemű személyt alapos okkal olyan magatartásra indított, amelyből őt önhibáján kívül károsodás érte.” Kódexünk az utaló magatartás elhelyezésén változtatott, a korábban a bevezető rendelkezések között található speciális jogintézményt az egyéb kötelelemkeletkeztető tények között helyezte el. A jelenleg hatályos Ptk. kodifikációja során a Javaslatok a korábbi szöveg megtartása mellett annak elhelyezésén változtattak. Hangsúlyozták, hogy a jogintézmény miatti igény kivételesen, a deliktuális kárfelelősség feltételeinek hiányában, bírói mérlegelés útján lehetséges.¹⁵ Nem vitásan egy új, tisztább helyzetet jelentett a Ptk. 6:62. § világos megfogalmazása, és az egyúttal alapított új felelősségi tényállás. Azonban ez nem zárja ki az utaló magatartás alkalmazását még akkor sem, ha a vonatkozó jogirodalom egységes álláspontja szerint az utaló magatartást tovább szűkítette a Ptk. Sőt, van olyan nézet, mely szerint a közeljövőben felvethető az utaló magatartáson alapuló biztatási kár megtérítésére vonatkozó szabályozás felülvizsgálata, akár az intézmény teljes megszüntetése.¹⁶ Ezen elgondolás alapján ezért az elektronikus úton megkötött szerződésekre, az ott létrejövő tárgyalásokra egyértelműen a Ptk. 6:62. §-a alkalmazandó.

5. Összegző megállapítások

A jövőre nézve a jogalkotó egyik legfontosabb feladata annak a háttérnek a biztos megteremtése, hogy a jogalanyok egymástól távol, nyugodt és szabályozott körülmények között tudjanak egymással jogviszonyra lépni. Magyarország az ún. e-személyi bevezetésével jelentős lépést tett előre a hatósági jogviszonyokban a digitalizáció és az innovatív

¹² A Ptk. 2008-as Javaslat (T/5959. számú törvényjavaslat) is tartalmazta ezen kártérítési alakzatokat, ezzel a megkülönböztetéssel.

¹³ L. a már többször hivatkozott bírósági határozatot: „mindezek ellenére részletesen vizsgálta a felek nyilatkozatait, mely vizsgálat alapján arra jutott, hogy a felek között az akaratuk kölcsönös és egybehangzó kifejezésére nem került sor. Ennek elmaradása ahhoz vezetett, hogy a felek között kiadói szerződés még érvénytelen formában sem jött létre”. (BDT 2017. 3734.)

¹⁴ Fürst László az ismertett mű bevezetőjében írja: “Mindezekben az esetekben olyan magatartásokról van szó, amely valamely - valóban meg nem lévő - tényállásra utal s amelyért az azt tanúsító fél - a forgalmi bizalom elvénél fogva - helytállni tartozik, ha a másik, abban bízva a saját maga eljárását ahhoz alkalmazta.” Lásd: FÜRST László: Utaló magatartások. Pécs, Dunántúli Egyetemi Ny., 1929.

¹⁵ Indokolás 2008, 909-910.

¹⁶ PRIBULA László: A biztatási kár, mint meghaladott jogintézmény? In: *Jogtudományi Közöny* 2014/4. sz., 196.

megoldások felé vezető úton, hiszen ezzel már szinte minden hatósági ügy elintézhető bárhonnan a világból a világhálón keresztül. Az elektronikus aláírás megjelenésével a civiljogban is komoly előrelépés történt, azonban az igazi áttörés még mindig várat magára. Az ügyvédi kar az elektronikus aláírást már eddig is tökéletesen alkalmazta, azonban ezen megoldás továbbfejlesztésével és az okiratok igazi elektronikus áttörésével már az ügyvédi ellenjegyzés esetén is megszűnhetnének az igazi földrajzi korlátok.

A tanulmány által is tárgyalt úton, módzatok alapján létrejött jogviszonyokból fakadó kártérítési kérdésekre vonatkozó szabályanyag tökéletesen alkalmazható, azonban ahhoz, hogy biztosan tudjuk mire is alkalmazzuk, szükséges a szabályozási környezet további pontosítása, esetleges kiterjesztése, felülvizsgálata.

Felhasznált irodalom

FÜRST László: Utaló magatartások. Pécs, Dunántúl Egyetemi Ny., 1929.

PRIBULA László: A biztatási kár, mint meghaladott jogintézmény? In: Jogtudományi Közlöny 2014/4. szám.